ISSN: 2310-9734

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ФІНАНСИ, ОБЛІК І АУДИТ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

2017 / Випуск 1 (29)

Заснований 2003 р.

Виходить двічі на рік

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

1906 КНЕУ
КИЇВ 2017

ISSN: 2310-9734 **УДК 336.1:368.1:657.1**

Фінанси, облік і аудит / Finance, accounting and audit / Fìnansi, oblìk ì audit

Збірник наукових праць.
Засновано у 2003 році.
Періодичність: 2 рази на рік.
Мова видання: українська.

Засновник і видавець:
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Зареєстровано в Державному комітеті інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ №7219 від 17.04.2003 р.

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економіки
(перереєстрація згідно наказу МОН України №528 від 12.05.2015 р.)

Зареєстровано в міжнародній наукометричній базі
Ulrich's Periodicals Directory (Ulrichsweb)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою КНЕУ. Протокол №12 від 25 травня 2017 р.

Адреса редакційної колегії:
03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1,
Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
тел. +38–(044)–371–62–48

e-mail: faa@kneu.edu.ua
сайт: http://faa.kneu.edu.ua/

Художник обкладинки *Т. Зябліцева*
Коректор *Н. Підлужна*
Верстка *О. Руденко*

Підп. до друку 00.00.17. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 16,27.
Обл.-вид. арк. 18,52. Наклад 100 пр. Зам. 16-5343

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

ЗМІСТ

Розділ І. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Розділ ІІ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

CONTENTS

Part I. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Part II. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

УДК 658.15

Азаренкова Галина Михайлівна
д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
(61174, Україна, Харків, проспект Перемоги, 55)
E-mail: z.w.s.2310@gmail.com
Легостаєв Дмитрий Ігорович
студент першого курсу магістратури,
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
(61174, Україна, Харків, проспект Перемоги, 55)
E-mail: z.w.s.2310@gmail.com
Жовнір Віталій Ігорович
студент першого курсу магістратури,
Харківський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
(61174, Україна, Харків, проспект Перемоги, 55)
E-mail: z.w.s.2310@gmail.com

ДІАГНОСТИКА СТАНУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація

Мета дослідження*. Дослідити сутність процесу діагностики кризового стану, розробки стратегії антикризового управління та запропонувати шляхи вдосконалення цього процесу.*

Методологія*. При написанні роботи використовувались такі методи дослідження – систематизація, узагальнення, аналіз, синтез, економічний аналіз, графічний метод.*

Отримані результати*. Здійснено аналіз фінансового стану ПАТ «ХТЗ» і побудовано універсальну дискримінаційну функцію. На основі результатів отриманого аналізу розроблено систему заходів антикризового управління для досліджуваного підприємства.*

Цінність дослідження*. Подальшого розвитку набуло використання кластерного аналізу, як основи для розробки стратегії антикризового управління на підприємстві.*

Ключові слова*: антикризове управління, фінансовий стан, банкрутство, ліквідність, платоспроможність.*

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах ринкової економіки суб’єкти господарювання повинні постійно адаптуватися до змін попиту: розширювати асортимент продукції, покращувати якість, зменшувати собівартість, оптимізувати структуру витрат, тобто випускати конкурентоспроможну продукцію. Але через недосконале законодавство, відсутність належного теоретико-методичного забезпечення санації, дефіцит кваліфікованого фінансового менеджменту, брак державної фінансової підтримки виробничих структур та з інших об'єктивних і суб'єктивних причин більшість потенційно життєздатних підприємств, у тому числі таких, що належать до пріоритетних галузей народного господарства України, стають потенційними банкрутами. Саме тому питання діагностики кризового стану та ймовірності надання банкрутства для вітчизняних підприємств залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам діагностики кризового стану підприємства методами антикризового управління присвячено багато праць зарубіжних ученихекономістів, таких як: Е. Альтман, Т. Таффлер, І. Романе, У. Бівер, та українських – О. Терещенко, Л. Лігоненко, Л. Ситник, К. Залигіна, Н. Ковальчук [1], Г. Азаренкова [2], І. Бланк.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Значна кількість українських підприємств на сьогоднішній день стають потенційними банкрутами. Це обумовлює актуальність теми антикризового менеджменту підприємства. Постає питання про максимізацію ефективності системи антикризового управління на підприємстві, з метою забезпечення його стабільного функціонування.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета роботи: дослідити процес здійснення антикризового управління на прикладі ПАТ ХТЗ, побудови діагностичних моделей запобігання банкрутства та запропонувати відповідні заходи щодо підвищення ефективності антикризового управління на підприємстві.

Для досягнення мети вирішено такі завдання: здійснено аналіз фінансового стану та оцінку ймовірності банкрутства підприємства ПАТ "ХТЗ", побудовано діагностичну модель запобігання банкрутства, визначено шляхи вдосконалення системи запобігання кризового стану підприємства та розробка системи заходів антикризового управління на ПАТ "ХТЗ".

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діагностика фінансової кризи підприємства є узагальненням всіх складових економічної стратегії. Її головним завданням є визначення потенційних можливостей кризових ситуацій і банкрутства і формування заходів їх запобігання [3]. Тому важливою є реалізація ефективної та своєчасної діагностики неплатоспроможності та можливих існуючих кризових явищ на підприємстві [4]. Така діагностика відбувається на основі оцінки фінансового стану підприємства, метою якої є розробка і реалізація заходів, направлених на швидке відновлення платоспроможності, відновлення достатнього рівня фінансової стійкості підприємства, встановлення можливості підприємства продовжувати свою господарську діяльність, можливості подальшого розвитку, забезпечення прибутковості і зростання виробничого потенціалу й ухвалення відповідних рішень [5].

Не ефективна антикризова політика з високою імовірністю може призвести до неплатоспроможності та банкрутства підприємства. Але кризовий стан на підприємстві не обов’язково тягне за собою банкрутство.

Криза може бути переломним моментом у діяльності компанії, однак лише за умови потужних мотивацій і психологічних стимулів у агентів, відповідальних за прийняття рішень (менеджменту всіх рівнів). У разі повільної стагнації підприємства без серйозних наслідків для носіїв управлінських рішень і за наявності (хоча б мінімальних) резервів для перерозподілу шанси для впровадження інноваційних змін мізерні [6].

Базою дослідження було обрано ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе». Для проведення аналізу фінансового стану підприємства необхідно дослідити показники рентабельності, ділової активності, майнового стану, фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності. Аналіз проведено на основі річної фінансової звітності підприємства [7].

У 2015 році вартість активів підприємства становила 1049844 тис. грн, тобто порівняно з попереднім 2014 роком збільшилась на 359423 тис. грн. Це відбулось за рахунок збільшення необоротних активів у 2015 році на 421091 тис. грн і їх частки в структурі майна з 70,33 % до 86,36 %. При цьому, у 2015 році відбулось зменшення оборотних активів на 61668 тис. грн і їх частки з 29,66 % до 13,63 % у порівнянні з 2014 роком. Підприємство має важку структуру активів, при цьому необоротні активи продовжують збільшувати свою питому вагу. Зменшення оборотних активів, з одночасним зниженням коефіцієнтів оборотності, може свідчити про звуження діяльності підприємства, що є негативною тенденцією.

Судячи зі значень показників рентабельності, у 2015 році підприємство стало збитковим, так як ці значення стали від’ємними. Рентабельність реалізованої продукції у 2015 році мала від’ємне значення (-0,11), а це означає, що дохід від реалізації навіть не дав змоги підприємству покрити собівартість виробництва продукції. Рентабельність власного капіталу також значною мірою знизилась і набула від'ємного значення (-0,96), це відбулось за рахунок скорочення прибутку підприємства та одночасного збільшення обсягу власного капіталу, що свідчить про низьку ефективність використання власного капіталу.

У 2014 (коефіцієнт дорівнює 4,54) та 2015 (коефіцієнт дорівнює 4,65) роках коефіцієнт фінансової залежності значно перевищував нормативне значення, крім того спостерігається тенденція до зростання, що є негативним фактором. Адже це означає, що підприємство значною мірою залежить від зовнішніх джерел фінансування, тобто відбувається зниження коефіцієнту автономії з 0,220 у 2014 році, до 0,214 у 2015 році, що значно нижче нормативного значення. Це негативно впливає на фінансову стабільність підприємства. При цьому спостерігається збільшення коефіцієнту фінансової стійкості з 0,307 у 2014 році, до 0,4 у 2015 році за рахунок збільшення частки власного капіталу та довгострокових зобов'язань у структурі пасивів, що можна вважати позитивною тенденцією, хоча це значення все одно значно менше нормативного, тому підприємство можна охарактеризувати як фінансово не стійке.

Значення коефіцієнту поточної ліквідності в 2015 році знизилось у порівнянні з 2014 роком і складає 0,227. Це значно нижче нормативного, що є негативною тенденцією. Подібна ситуація спостерігається стосовно показників швидкої та абсолютної ліквідності. А саме, коефіцієнт швидкої ліквідності у 2015 році знизився до 0,065, а коефіцієнт абсолютної ліквідності знизився до 0,001. Ці значення також є відчутно нижче нормативних. Наведені значення показників ліквідності, а також тенденції до їх зниження, свідчать про високий ризик виникнення проблем з платоспроможністю у підприємства.

Протягом 2014–2015 рр. фінансовий стан підприємства ПАТ «ХТЗ» значно погіршився. Більшість розрахованих показників не відповідають нормативним значенням, спостерігається тенденція до погіршення ситуації, що може свідчити про наявність кризових явищ на підприємстві, низький рівень фінансової стабільності, сильну залежність від зовнішніх джерел фінансування та високу ймовірність виникнення проблем з платоспроможністю.

Для розробки системи заходів антикризового управління на ПАТ «ХТЗ» було здійснено кластерний аналіз за значеннями розрахованих коефіцієнтів дискримінаційної функції за 2007–2015 рр., а також прогнозних значень параметрів дискримінаційної функції за

2016 рік. Для реалізації процедури кластерного аналізу було використано метод деревовидної кластеризації, а також К-середніх. Було побудовано дендрограму класифікації за методом Уорда (рис. 1).

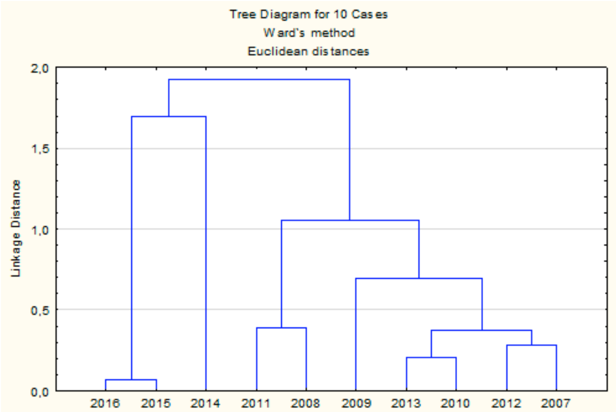

Рис. 1. Дендрограма класифікації
вихідних даних за 2007–2016 рр. за методом Уорда

Аналіз дендрограми (рис. 1) дозволяє розпізнати чотири групи (кластери) однорідних станів у спостережній сукупності даних.

З використанням методу К-середніх дані було згруповано в групи (кластери). Середні значення для кожного досліджуваного показника у кожному з кластерів представлено на рис. 2.

Variable	Cluster No. 1	Cluster No. 2	Cluster No. 3	Cluster No. 4
X1	0,005300	0,006320	-0,005250	-0,003200
X2	1,283000	0,811580	0,770200	1,288550
X3	0,650900	-0,116100	-0,108800	0,228300
X4	0,666700	-0,208300	-0,100500	-0,440450
X5	0,228100	0,354200	0,200750	0,192900
X6	0,976200	0,647480	1,185850	0,475000

Рис. 2. Середні значення досліджуваних показників X1–X6
для кожного з кластерів виділених за методом К-середніх

У табл. 1 наведено інтерпретацію групування на кластери, виходячи зі значень досліджуваних показників X1–X6, представлених на рис. 2 для кожного з кластерів.

Таблиця 1

Групування вихідних даних за період 2007–2016 рр. на кластери з використанням методу к-середніх

Кластер	Роки	Інтерпретація
1	2014	Дані виділено в окремий кластер, так як у 2014 році параметри X3 та X4 мають максимальне значення серед представлених, а вони є визначальними при розрахунку універсальної дискримінантної функції
2	2007, 2009, 2010, 2012, 2013	Наведений масив даних виділено в окремий кластер, тому що в ці роки максимальне значення мають параметри X1 та X5, тоді як значення параметра X3 є мінімальним що є спільним для цих років
3	2008, 2011	Дані за 2008 і 2011 рр. згруповано в окремий кластер, так як саме в ці роки мінімального значення набувають параметри X1 та X2, параметр X6 максимальний серед представлених, що є спільним, тоді як усі інші показники мають усереднені значення
4	2015, 2016	Масив даних за 2015–2016 рр. виділено в окремий кластер, так як параметри X4, X5 та X6 у цей період мінімальні, тоді як X2 максимальне, що є спільним для цих років

Графік середніх значень для кластерів станів приведено на рис. 3. Як видно, найбільш кластери різняться за показниками X2, X3, X4 та X6, потім X5 і дуже малі відмінності в середніх для показника X1.

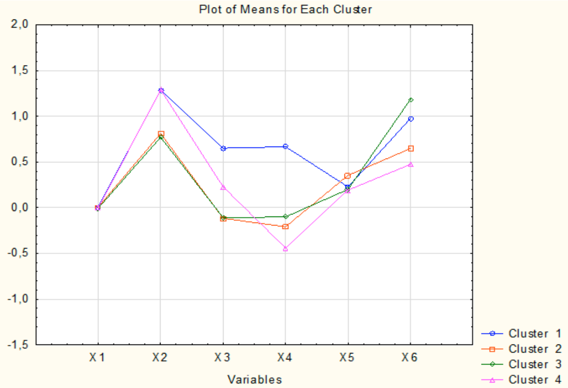

Рис. 3. Графік середніх значень для кластерів станів

Результати дисперсійного аналізу оцінки якості показників наведено на рис. 4. Наведено значення міжгрупових і внутрішньогрупових дисперсій показників. Чим менше значення внутрішньогрупової дисперсії і більше значення міжгрупової, тим краще признак характеризує приналежність об'єктів до кластеру. Параметри *F* і *p* визначають вклад признаку в класифікацію.

Variable	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
X1	0,000263	3	0,001008	6	0,52257	0,682450
X2	0,500405	3	0,086157	6	11,61612	0,006539
X3	0,609411	3	0,034546	6	35,28107	0,000331
X4	0,857429	3	0,104039	6	16,48287	0,002657
X5	0,057937	3	0,057217	6	2,02516	0,211945
X6	0,634774	3	0,141573	6	8,96745	0,012322

Рис. 4. Таблиця дисперсійного аналізу показників Х1–Х6 за 2007–2016 рр.

Відповідно до значення параметру *p* найбільш значущими для класифікації є показники Х2, Х3, Х4 та Х6, тоді як показники Х1 та Х5 є найменш значущими – це означає, що вони мало відрізняються у кластерах ($p > 0{,}05$).

За результатами кластерного аналізу значення показників Х1–Х6 за 2007–2016 рр. можна розбити на чотири кластери. До першого кластеру входять дані лише за 2014 рік. Це пов'язано з тим, що у 2014 році значення показників Х1–Х6 значно відрізняються від інших років. У 2014 році, один раз за досліджуваний період, підприємство отримало чистий прибуток. До другого кластеру віднесено значення показників Х1–Х6 за 2007, 2009, 2010, 2012 і 2013 рр. Спільним для цих років є низьке значення параметра Х3, на значення якого визначальний вплив має розмір чистого прибутку. У третій кластер увійшли дані за 2008 та 2011 роки. Саме в цей період мінімального значення набувають параметри Х1 та Х2, що спричинено надто високим рівнем зобов'язань підприємства по відношенню до валюти балансу. До четвертого кластеру було віднесено дані за 2015 рік, а також прогнозні значення, розраховані для 2016 року. У 2015 році підприємство отримало збиток, його фінансовий стан можна характеризувати як не стійкий, показники ліквідності нижче нормативних, саме тому значення показників Х4, Х5 та Х6 є мінімальними у цей період. Прогнозні значення за 2016 рік теж увійшли в четвертий кластер. Це свідчить про те, що якщо терміново не вжити заходів направлених на подолання кризових явищ у 2016 році, т ситуація не зміниться в кращу сторону, можливо навіть погіршиться.

Аналіз фінансово-господарської діяльності ПАТ «ХТЗ» показав, що станом на кінець 2015 року підприємство знаходиться в кризовому стані, тенденції до покращення немає. Кластерний аналіз показників X1–X6, розрахованих на основі річної фінансової звітності ПАТ «ХТЗ» за 2007–2016 рр., підтвердив те, що у 2016 році ситуація не покращиться порівняно з 2015 роком, якщо не вжити заходів, направлених на подолання кризових явищ. Якщо в найближчий час традиційне управління не буде змінене на антикризове, підприємство в найближчі роки може збанкрутувати.

Сценарій 2014 року на ПАТ «ХТЗ» можна вважати позитивним, тому доцільним є розробити заходи антикризової політики, які дозволять отримати такі значення показників X1–X6, які могли б бути віднесені до першого кластеру. Для досягнення цієї мети автори пропонують упроваджувати на підприємстві такі заходи антикризового управління.

Відповідно до даних, наведених на рис. 2, значення практично всіх показників X1–X6, за виключенням X2, у першому кластері (2014 рік) є вищими ніж у четвертому (2015 та 2016 рр.). Основними фінансово-економічними показниками господарської діяльності підприємства, які впливають на розмір значень X1, X3, X4, X5 та X6, є чистий прибуток (збиток), запаси, виручка від реалізації, грошовий потік. Тому стратегія антикризового управління має бути направлена в першу чергу на збільшення обсягу реалізації продукції, зниження собівартості продукції, підвищення ефективності політики управління запасами, скорочення тривалості операційного циклу, що призводить до збільшення оборотності капіталу.

Для підвищення ефективності реалізації антикризової стратегії ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» пропонується розробити комплексну програму антикризового управління. Її реалізація має спиратися на власні сили та ресурси, але можуть бути залучені і сторонні інвестори. Також необхідно здійснювати контроль за процесом реалізації заходів антикризового управління та впроваджувати систему запобігання кризовим явищам у майбутньому.

Скоординоване та ефективне впровадження заходів у рамках таких напрямів, як маркетингова політика, управління персоналом, фінансове управління, інвестиційна політика та організаційна структура, створить можливості для виходу підприємства з кризи та забезпечення його фінансового оздоровлення.

У період 2014-2015 рр. підприємство переживало проблеми зі збутом продукції, пов'язані з втратою російського ринку збуту, а також ринків збуту серед деяких країн СНД. Таким чином, на підприємстві ПАТ «ХТЗ» спостерігалось зменшення обсягів виробництва, скорочення оборотних коштів, збільшення заборгованості по виплаті заробітної плати працівникам підприємства. Тому доцільним вважається диверсифікація ринків збуту підприємством, орієнтація на європейський, африканський і азіатський ринки. Адже на даний момент у цілому в світі спостерігається тенденція до зниження попиту на тракторну техніку, тоді як на африканському та азіатському ринках попит на цей вид продукції є сталим навіть в умовах кризових явищ у світовій економіці. Це створить підприємству можливості для збільшення обсягів продажу, а отже і збільшення виручки від реалізації.

Зважаючи на скорочення обсягів оборотних коштів і виробничих запасів, доцільним було б направити залучені від інвесторів кошти а також кредитні кошти, в першу чергу, на поповнення оборотного капіталу, що дасть змогу підприємству відновити виробничу діяльність і нарощувати обсяги виробництва.

Одним із перспективних напрямів діяльності також є проведення виробничо-технологічної оптимізації з подальшою модернізацією виробництва, результатом яких стане зниження собівартості продукції, а отже потенційне збільшення прибутку, а також адаптація ПАТ «ХТЗ» до сучасних умов ринку та вихід підприємства на лідерські позиції у сільськогосподарському машинобудуванні в Україні та Європі.

Наприклад, у січні 2017 року підприємство відновило свою роботу, що відбулося внаслідок отримання кредитної лінії на 400 млн грн, відкритої у вересні 2016 року новим інвестором – групою DCH Олександра Ярославського.

Зараз підприємство активно набирає робочих основних професій. Загальний обсяг інвестицій групи DCH у ХТЗ становитиме від 300 до 500 млн дол. США.

До кінця 2017 року Харківський тракторний завод планує випустити близько 2 тисяч тракторів, вийшовши на щомісячні обсяги виробництва в 150 машин [8].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Імовірність виникнення кризових явищ існує впродовж усього періоду діяльності підприємства, що зумовлює необхідність впровадження заходів антикризового управління. Тому моніторинг основних показників зовнішнього і внутрішнього середовища має розглядатись як постійна складова загальної стратегії підприємства.

Аналіз фінансово-економічних показників діяльності ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» показав, що без пошуку нових інвесторів, диверсифікації ринків збуту, орієнтації на нові рики, виробничо-технологічної оптимізації, з метою адаптації до умов ринку, модернізації виробництва, з метою підвищення ефективності використання ресурсів, підприємство може взагалі припинити свою діяльність і збанкрутувати. Тому необхідним є розробка програми антикризового управління та скоординоване і ефективне впровадження комплексу антикризових заходів, що дасть змогу підприємству стабілізувати своє фінансово-економічне становище.

Бібліографічний список

1. *Ковальчук Н.О.* Антикризовий фінансовий менеджмент як основа управління фінансами вітчизняних підприємств / Н.О. Клименко, А.О. Павлюк // Економіка і суспільство. – 2016.– № 3.– С. 203-208.

2. *Азаренкова Р. М.* Підвищення результативності діяльності підприємства на основі аналізу основних фінансових показників / Р. М. Азаренкова, О. Р. Головко, В. А. Пономаренко // Науково-практичний журнал «Ефективне антикризове управління». – 2014. – № 1(82). – С. 54-64.

3. *Крамаренко Г.О. Чорна О.Є.* Фінансовий менеджмент: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 520 с.

4. *Кондратенко А. О.* Особливості проведення діагностики кризового стану підприємства / А. О. Кондратенко // Управління розвитком. – 2014. – № 11. – С. 74-77. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/-UJRN/Uproz_2014_11_31

5. *Круць А. В., Гут Л. В.*Різноманітність підходів до визначення сутності фінансового стану підприємства [Електронний ресурс] / А. В. Круць, Л. В. Гут. – Режим доступу: http: //www.pdaa.com.ua/np/pdf/12.pdf

6. *Терещенко О.О., Павловський С. В.* До питання щодо удосконалення фінансового механізму антикризового управління підприємством / С. В. Павловський, О. О. Терещенко // Фінанси України. – 2016. – № 6. – С. 108-122.

7. Річна фінансова звітність емітента Публічне акціонерне товариства «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» [Електронний ресурс]: Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. – Режим доступу: http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/-37848/165/templ

8. Публічне акціонерне товариства «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. – Режим доступу: http://xtz.ua/press-centr/novosti/485

References

1. Koval'chuk N.O. Antykryzovyy finansovyy menedzhment yak osnova upravlinnya finansamy vitchyznyanykh pidpryyemstv [Financial crisis management as a basis for the financial management of domestic enterprises] / N.O. Klymenko, A.O. Pavlyuk // EKONOMIKA I SUSPIL'STVO. – 2016. – №3. – S. 203-208 [In Ukrainian]

2. Azarenkova R. M. Pidvyshchennya rezul'tatyvnosti diyal'nosti pidpryyemstva na osnovi analizu osnovnykh finansovykh pokaznykiv [Increase of efficiency of enterprise activity based on the analysis of key financial indicators] / R. M. Azarenkova, O. R. Holovko, V. A. Ponomarenko // Naukovo-praktychnyy zhurnal «Efektyvne antykryzove upravlinnya». – 2014. – № 1(82). – S. 54-64 [In Ukrainian]

3. Kramarenko H.O. Chorna O.Ye. Finansovyy menedzhment [Financial management] : Pidruchnyk. – Kyyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 2006. – 520 s. [In Ukrainian]

4. Kondratenko A.O. Osoblyvosti provedennya diahnostyky kryzovoho stanu pidpryyemstva [Peculiarities of diagnostics of the crisis stance of an enterprise] / A. O. Kondratenko // Upravlinnya rozvytkom. – 2014. – №11. – S. 74-77. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_11_31 [In Ukrainian]

5. Kruts' A. V., Hut L. V. Riznomanitnist' pidkhodiv do vyznachennya sutnosti finansovoho stanu pidpryyemstva [Diversity of approaches to definethe essence of enterprise financial position]: / A. V. Kruts', L. V. Hut [Electronic resource] – Available at: http: //www.pdaa.com.ua/np/pdf/12.pdf[In Ukrainian]

6. Tereshchenko O.O., Pavlovs'kyy S.V. Do pytannya shchodo udoskonalennya finansovoho mekhanizmu antykryzovoho upravlinnya pidpryyemstvom [To the question of improving the financial mechanism of the enterprise crisis management] / S.V. Pavlovs'kyy, O. O. Tereshchenko // Finansy Ukrayiny. – 2016. – №6. – S. 108-122 [In Ukrainian]

7. Richna finansova zvitnist' emitenta Publichne aktsionerne tovarystva «Kharkivs'kyy traktornyy zavod im. S. Ordzhonikidze» [The annual financial statements of the Issuer Public joint-stock company «Kharkiv tractor plant named after S. Ordzhonikidze»]: Ahent·stvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrayiny [Electronic resource] – Available

at: http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/37848/165/templ[In Ukrainian]

8. Publichne aktsionerne tovarystva «Kharkivs'kyy traktornyy zavod im. S. Ordzhonikidze» [Public joint stock company «Kharkiv tractor plant named after S. Ordzhonikidze»]: Ofitsiynyy sayt [Electronic resource] – Available at: http://xtz.ua/press-centr/novosti/485[In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 7 квітня 2017 р.

UDC 658.15

Galina Azarenkova,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Head of the Department of Finance,
Kharkiv Educational-Scientific Institute
at the SHEI "Banking university",
(55, Peremohy Ave., Kharkiv, 61174, Ukraine)
E-mail: z.w.s.2310@gmail.com
Dmitro Liehostaiev,
Master student at the Kharkiv Educational-Scientific Institute
at the SHEI "Banking university"
(55, Peremohy Ave., Kharkiv, 61174, Ukraine)
E-mail: z.w.s.2310@gmail.com
Vitaliy Zhovnir,
Master student at the Kharkiv Educational-Scientific Institute
at the SHEI "Banking university"
(55, Peremohy Ave., Kharkiv, 61174, Ukraine)
E-mail: z.w.s.2310@gmail.com

Diagnostics of enterprise crisis management

Abstract
Research objective*. The article aims to study the essence of crisis diagnostics, and develop the crisis management strategy and its updating.*
Methodology*. The study used such research methods as systematization, generalization, analysis, synthesis, economic analysis, and graphical method.*
Findings*. The authors analyzed financial position of PJSC «KTP», and designed universal discriminatory function. Based on analysis, the article offers crisis management strategy for examined company.*
Value added*. The authors used cluster analysis for developing strategy of enterprise crisis management.*
Key words*: crisis management, financial position, bankruptcy, liquidity, solvency.*

УДК 336.71

Алексеєнко Максим Дмитрович,
д-р екон. наук, проф.,
професор кафедри банківської справи
ДВНЗ»КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги,54\1)
E-mail: professorAlekseenkoM@gmail.com
Денисенко Антоніна Валентинівна,
старший викладач кафедри банківської справи
ДВНЗ « КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги 54/1)
E-mail: antonina.yarova@yandex.ua

ІННОВАЦІЙНІ ПОСЛУГИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ

Анотація

***Мета дослідження**. Мета статті полягає в поглибленні теоретичних і практичних засад використання інноваційних послуг як чинників підвищення конкурентоспроможності банків на ринках фінансових послуг.*

***Методологія**. У процесі дослідження для висвітлення основних питань статті було використано історичний метод і метод аналізу при вивченні економічної суті інновацій та інноваційних послуг банків.*

***Отримані результати**. Результати дослідження полягають в обґрунтуванні теоретичних засад підвищення ролі інноваційних послуг у забезпечені конкурентоспроможності банків на ринках фінансових послуг.*

***Цінність дослідження**. Основні положення і висновки статті можуть бути використанні для розробки практичних заходів з удосконаленням практики надання банками інноваційних послуг.*

***Ключові слова**: банк, банківські інновації, дистанційні банківські послуги, інновації, інноваційні послуги, інноваційна діяльність банків, IPO, конкуренція, конкурентоспроможність банку, сек'юритизація активів.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах інтеграції України до світових економічних процесів і глобалізації фінансових ринків, що супроводжується активною експансією іноземних фінансових посередників на ринок фінансових послуг країн, а також посиленням конкуренції між банками та небанківськими фінансовими установами, є актуальним підвищення конкурентоспроможності банків. За цих обставин підвищується науковий і практичний інтерес до подальшого пошуку напрямів і засобів підвищення конкурентоспроможності банків на ринках фінансових послуг. У цьому аспекті важливим та актуальним напрямком є створення та продаж клієнтам якісно нових банківських продуктів і послуг, а також освоєння нових сфер діяльності, зокрема зосередження зусиль на небазових для банків фінансових продуктах і послугах. Мова фактично йде про впровадження нових ідей у банківську діяльність, зокрема про продаж банками споживачам інноваційних продуктів і послуг, зміну умов надання послуг і перегляду вимог щодо контролю, за процесом надання та якості кінцевого продукту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності терміну «інновації» і зокрема «інноваційних банківських послуг» присвячена низка праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених: І. Бланка, С. Єгоричеву, І. Лютого, Д. Норта, М. Портера.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не зважаючи на значну кількість праць, у яких містяться дослідження сутності інноваційних банківських послуг і практики їх надання споживачам, залишається багато не вирішених питань, а отже, є потреба в подальших наукових дослідженнях інноваційної діяльності банків.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета статті поглядає в поглибленні теоретичних і практичних засад окремих сторін впливу інновацій на банківську діяльність у цілому і конкурентоспроможність зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В економічний та юридичній літературі відсутній єдиний погляд на суть дефініцій «інновація» та «інноваційні послуги банку». Тож у цьому сенсі варто звернути увагу на змістовність дефініції «інновація». Так, Закон України «Про інноваційну діяльність» характеризує інновації як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентноздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшує структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [1].

У підручнику «Банківський маркетинг» інновація визначається як «прибуткове використання нових технологій, видів продуктів і послуг, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень технологічного, фінансового, комерційного характеру» [2, с. 697]. На думку І.О. Бланка, «інновація – нове досягнення в галузі технології або управління, призначене для використання в операційній, інвестиційній або фінансовій діяльності підприємства» [3, с. 461]. Окремі дослідники зазначають, що предметом інновацій є впровадження суттєвих нововведень, а не просто різновидів існуючих продуктів, не значних відмінностей у строках та умовах або дрібних покращень сервіса. Мова йде фактично про абсолютно нові для ринка продукти про послуги, які ніколи раніше не надавались [4, с. 155].

Не вдаючись до аналізу зазначених та інших поглядів щодо змісту дефініції «інновація» (це не є метою цієї статті), зазначимо, що розбіжності поглядів її сутності впливають на змістовність дефініції «інноваційні послуги банків». Характеризуючи інноваційність банківських послуг в економічній літературі зазначається, що вона містить зокрема: створення нових послуг, які не мають аналогів на ринку банківських послуг; додання нової якості існуючим банківським послугам; застосування нових способів поширення і надання банківських послуг; трансформація каналів продажу послуг із переходом від існуючих, традиційних каналів до альтернативних, нових каналів; застосування прогресивних управлінських моделей і форм якісного банківського обслуговування; розвиток інформаційних технологій і засобів телекомунікації. У підтвердження наведемо таке визначення банківських інновацій під якими окремі науковці розуміють «створення та популяризацію нових фінансових інструментів, технологій ведення банківського бізнесу, організацію нових інститутів і ринків (бірж, торговельних систем тощо), а також інституційні інновації, пов'язані із запровадженням нових норм і правил у банківській діяльності» [5, с. 116].

Узагальнюючи зазначене, можна сформулювати таке визначення дефініції «інноваційні послуги банків», котре, на наш погляд, найкраще відбиває його основні риси: «Інноваційними послугами банків є новостворені та/або вдосконалені послуги, які не мають аналогів на ринку, а також організаційно-технічні рішення виробничого, управлінського, комерційного або іншого характеру, що суттєво поліпшують споживчі властивості і якість послуг і каналів їх збуту». Водночас слід враховувати , що інноваційні послуги із спливом часу втрачають свою унікальність через копіювання та тиражування конкурентами. Отже, саме технологічний аспект надання банками послуг у більшості випадків слугує найважливішим чинником наявності стійких конкурентних переваг. Нинішня динаміка розвитку світової економіки переважно є результатом, який зумовлений якісною зміною технологій. Їх створення і впровадження відбувається в межах інноваційного циклу, стимулювання якого стає прерогативою не лише економічних суб'єктів, але і держави. Варто наголосити, що низка інноваційних послуг є різновидом базових послуг банків, тобто депозитних, кредитних і розрахунково-касових послуг. Унаслідок зростання конкуренції банки, щоб зберегти та розширити свої позиції на ринках фінансових послуг, будуть намагатися вийти за межі суто банківської діяльності, щоб стати центром всього фінансового життя клієнта. Розвиток банків має ґрунтуватися на прийнятності пропонованих споживачам послуг, зокрема відповідати споживчим чи інвестиційним потребам клієнта, його кредитоспроможності, рівню сприйняття ризиків. Саме від того, якою мірою отримані споживачем послуги будуть задовольняти його потреби і буде залежати зокрема чи залишиться він постійним клієнтом даного банку, чи звернеться до інших фінансових посередників. Варто зазначити, що вітчизняним банкам характерним є значне використання у своїй діяльності банківських продуктів і послуг, розроблених за кордоном. Це дозволяє їм якісніше обслуговувати клієнтів, значно скоротивши витрати на розробку та терміни впровадження самостійно розроблених банківських послуг, аналог котрих уже існує і використовується іноземними банками. Отже, банки по-різному організовують роботу щодо надання інноваційних послуг.

Вирішенню проблем банку у сфері бізнесу, включаючи роздрібний бізнес, спрямованому на його розвиток і, як результат, збільшенню рівня конкурентоспроможності банку, його ринкових позицій і фінансової стійкості сприяє трансформація каналів збуту банківських послуг. Йдеться про перехід від традиційного обслуговування клієнтів через мережу структурних підрозділів банку, зокрема філій і відділень, до застосування сучасних високотехнологічних нетрадиційних каналів продажу банківських послуг. Посилення в умовах глобалізації конкуренції на ринках фінансових послуг, впровадження новітніх інноваційних технологій у діяльності фінансових посередників спонукає банки до скорочення та оптимізації власної регіональної мережі структурних підрозділів. Водночас банки намагатимуться до віртуалізації таких підрозділів з метою підвищення ефективності їх роботи. Це, у свою чергу, сприятиме, на нашу думку, переорієнтації структурних підрозділів до надання специфічних послуг, які орієнтовані на невелике коло споживачів і на задоволення їх спеціальних та \або специфічних потреб. Для надання стандартних послуг, орієнтованих на задоволення потреб масового споживача, використовуватимуться нетрадиційні канали продажу, що базуються на дистанційному обслуговуванні банками клієнтів і/або на можливостях спеціалізованих компаній, які підконтрольні банкам або співпрацюють з ними на договірних засадах. Розвитку дистанційного обслуговування клієнтів сприяє розповсюдження використання комп'ютерної техніки як за місцем проживання, так і на робочих місцях, розвиток новітніх каналів і технологій зв'язку. Системи інтернет-банкінгу будуть і надалі доповнюватися новими функціями, які допоможуть зекономити час і заощадити грошові ресурси клієнтів, суттєво покращать якість і комплексність обслуговування банками споживачів їх послуг. Якщо банкам дозволити дистанційно відкривати рахунки клієнтам (як це практикують банки низки економічно розвинутих країн), можна зменшити кількість і періодичність відвідування банку чи узагалі можна буде не відвідувати його. Потреба в частих візитах, зокрема фізичних осіб, до філій банків зменшується і за умови розвитку сфери безготівкових рахунків, зменшення питомої ваги готівкових розрахунків.

Водночас слід враховувати те, що особистий безпосередній чи опосередкований контакт працівника банку та клієнта-споживача послуг є важливою складовою відносин між ними. Втрата безпосереднього зв'язку зі споживачами послуг може вплинути на те, що банкам буде складно чи навіть іноді неможливо передбачити та врахувати конкретні потреби.

Окремі банки розвиток дистанційних каналів продажу банківських послуг населенню розглядають не лише як елемент формування інноваційного іміджу банку, а й як один зі стратегічних напрямків розвитку власного роздрібного бізнесу. Зазначимо, що використання дистанційних каналів збуту банківських послуг розглядається в ряді випадків як проміжний етап на шляху створення віртуальних банків, що дозволить охопити дуже широке коло клієнтів і що значно дешевше організації розгалуженої філійної мережі. В сучасних умовах використання дистанційних каналів постійно зростає і зростатиме надалі із розширенням асортименту послуг і продуктів, продаж яких здійснюватиметься через ці канали. Водночас реалізація можливостей дистанційних каналів пов'язана із питанням їх захищеності від зовнішнього вторгнення, тобто питанням інформаційної безпеки.

Основу активних операцій банків складають кредити. Від якості кредитного портфеля залежить не лише дохідність банків і можливості їх належного ресурсного забезпечення, а й фінансова стійкість і конкурентоспроможність кожного банку. Джерелом ресурсів банку, інструментом підтримання його ліквідності, диверсифікації активів і мінімізації ризиків стала сек'юритизація активів. Про широкий спектр сек'юритизації свідчить наявність різноманітних і суперечливих підходів до розуміння цієї дефініції в економічній літературі. П.С. Роуз вважає, що сек'юритизація – це виділення групи дохідних активів і випуск під них цінних паперів для залучення додаткових коштів [6, с. 709]. Відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності 7 «Фінансові інструменти» сек'юритизація є процесом трансформації фінансових активів у цінні папери [7]. Вживаним є розуміння сек'юритизації: 1) як фінансування або рефінансування будь-яких активів компанії, що генерують доходи; 2) як різновиду кредитування із забезпеченням; 3) в аспекті розподілу ризиків [8, с. 29]. Поширеним є погляд на сек'юритизацію як на процес формування пулів фінансових зобов'язань і надання їм форми, яка дає змогу фінансовим активам вільно обертатися серед значного кола інвесторів [9, с. 16].

Завдяки сек'юритизації активів, запозичення коштів і диверсифікації ризиків з'явилися нові види фінансових інструментів. Для банків сек'юритизація стала додатковим джерелом ресурсів, інструментом поліпшення низки економічних нормативів, які регулюють діяльність банків, диверсифікації активів та мінімізації ризиків. Базовими активами сек'юритизації можуть бути лише прямі грошові вимоги або цінні папери, що засвідчують їх, зокрема кредитний портфель банків. Сек'юритизація активів банку може проводитися як шляхом емісії цінних паперів, так і через залучення синдикованого кредиту. При цьому вона має класичну або синтетичну форми. За класичної форми банк-оригінатор виділяє активи, котрі списуються з його балансу і передаються спеціально створеній для цього компанії. Ця компанія випускає цінні папери, забезпеченні активами, та розміщує їх серед інвесторів. При цьому грошові потоки, котрі виникають при сек'юритизації, мають бути узгоджені між собою за часом, валютами та розмірами платежів за інструментами рефінансування і пулом активів. Кредитні ризики переданих спеціальній компанії активів переносяться на власників цінних паперів, тобто інвесторів.

Синтетична сек'юритизація активів не передбачає їхнього продажу. Банк передає кредитний ризик певного зобов'язання або портфеля зобов'язань іншій особі (наприклад страховим компаніям, іншим банкам) за допомогою операцій із кредитними деривативами.

Сек'юритизація активів є складною з точки зору організації та проведення, що зумовлюється зокрема значною кількість учасників і тривалістю процесу. Зокрема, для підвищення довіри потенційних інвесторів до емітованих у процесі сек'юритизації активів цінних паперів, необхідна об'єктивна та адекватна оцінка ризиків інвестування в такі цінні папери. Це вирішується, зокрема залученням консультантів і рейтингових агентств.

Практика використання сек'юритизації активів в Україні є досить обмеженою і в більшості випадків пов'язана з використанням іпотечних активів, має більше ризиків ніж позитивних сторін. Проте це не зменшує її фінансового потенціалу для використання вітчизняними банками.

Пошук довгострокових ресурсів змушує банки використовувати нові перспективні форми фінансування, зокрема первинну публічну пропозицію цінних паперів на фондовому ринку, або IPO. Мотиви виходу банків на ринок IPO різні, зокрема: залучення додаткового капіталу та мінімізація витрат на це; зростання рівня капіталізації; вдосконалення структури інвесторів; прагнення до формування ринкової ціни та вартості банку; створення публічних акцій з метою використання їх у майбутніх угодах з придбання. Водночас IPO є привабливим не для всіх компаній, що пов'язано зокрема з бажанням уникнути розмивання акціонерного капіталу та зберегти контроль у прийнятті рішень, високими витратами на проведення IPO. Отже, у будь-якому випадку рішення про вихід на ринок IPO має прийматися виходячи з конкретних мотивів і потреб банку, його готовності до функціонування у статусі публічної компанії.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проведене дослідження свідчить про те, що у сучасних умовах банки повинні сприймати впровадження інноваційних послуг як важливий чинник підвищення ефективності функціонування та підвищення своєї конкурентної позиції на ринку фінансових послуг. Відтак питання розробки та впровадження в банківську практику інноваційних послуг вимагають подальші дослідження як у теоретичному, так і в практичному аспекті.

Бібліографічний список

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 05.12.2012 р. №40–15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://zakon0.rada.-gov.ua/laws/show/40-15

2. *Лютий І.О.* Банківський маркетинг: підручник / І.О. Лютий, О.О. Солодка. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 776 с.

3. *Бланк И.А.* Управление формированием капитала / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр,2000. – 512 с.

4. Искуство розничного банкинга. Факты, аналитика, прогнозы / Хью Кроксфорд, Фрэнк Абрамсон Яблоновски; пер. с. анг. Е.И. Недбальская. – Минск: Гревцов Паблишер, 2007. – 320 с.

5. *Примостка Л.О.* Інноваційний розвиток сучасного банківництва / Л.О. Примостка // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. пр. – 2015. – №1(25). – С. 115-126.

6. *Роуз П.С.* Банківський менеджмент / П.С. Роуз; пер. с анг. – М.: Дело ЛТД, 1995. –768 с.

7. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9) «Фінансові інструменти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: \\http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_016

8. *Версаль Н.* Сек'юритизація та її роль у відновленні фінансової стабільності / Н. Версаль // Вісник НБУ. – 2010. – №4. – С. 28-35.

9. Секьюретизация ипотеки: мировой опыт, структурирование и анализ / Эндрю Девидсон, Энтони Сандерс, Лэн-Линг Вольф, Анне Чинг. – М.: Вершина,2007. – 592 с.

References

1. Pro innovacijnu dijal'nist' [On innovation activity]: Zakon Ukrai'ny vid 05.12.2012 p. №40–15. [Elektronnyj resurs] – Available at: //http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/40-15 [In Ukrainian]

2. LyutiyI.O. Bankovskiy marketinh [Banking marketing] : Pidruchnik / I.O. Lyutiy, O.O. Solodka. – K.: Tsenter uchbovoyi literatury, 2010. – 776 p. [In Ukrainian].

3. Blank I. A. Upravlenie formirovaniem kapitala [Capital formation management] / I.A. Blank. – K.: Nika-Tsentr, 2000. – 512 p. [In Ukrainian].

4. Iskustvo roznichnoho bankinha. Fakty, analitika, prohnozy [The art of retail banking. Facts, analytics, forecasts] / Kh'yn Kroksford, Frenk AbramsonYblonovski: English translation E.I. Nedbal'skaya. – Minsk: Hrevtsov publisher, 2007. – 320 p. [In Belorussian].

5. Primostka L.O. Innovacijniy rozvitok suchasnogo bankivnytstva [Innovation development of modern banking] / L.O. Primostka // Finansi, oblikIaudit. – zb. nauk. prats. – 2015. – №1 (25). – P. 115-126. [In Ukrainian].

6. Rouz P.S. Bankovskiy mebedzhment [Bank management] / P.S. Rouz; English translation. – Moskva: Delo LTD, 1995. – 768 p. [In Russian].

7. Mejdunarodniy standart finansovoy otchetnosti 9 (MSFZ 9) [Inernational financial reporting standart 9 (AFRS9)]. — Availableat: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_016

8. Versal’ N. Sekuretizaciya ta yiyi rol’ u vidnivlenni finansovoyi stabil’nosti [Securitization and its role in restoring financial stability] / N. Versal’ // Visnyk Natsional’noho banku Ukrayiny. – 2010. – №4. – P. 28-35. [In Ukrainian].

9. Sekuritizaciya ipoteki: mirivoy opit, strukturirovanie I analis [Securitization of mortgages: world experience, structuring and analysis] / Endryu Devidson, Entoni Sanders, Len-Ling Wol’f, Anne Ching. – Moskva: Vershina, 2007. – 592 p. [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 17 березня 2017 р.

UDC 336.71

Maksym Alekseyenko,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor at the Department ofBanking
Kyiv National Economic Universitynamedafter Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: professorAlekseenkoM@gmail.com
Antonina Denisenko,
Senior Lecturer at the Department ofBanking
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: antonina.yarova@yandex.ua

Innovative services andimprovement of bank competitiveness

Abstract
Research objective. *The article objective focuses on deepening the theoretical and practical foundations of the innovative services as factors that increase the competitiveness of banks in the financial services markets.*
Methodology. *The authors use the historical and analytical methods for studying the economic essence of innovations and innovative bank services.*
Findings. *The research results theoretically justify the enhancement of the innovative services influence on the bank competitiveness in the financial services markets.*
Value added. *The key research issues and conclusions can be used for developing practical measures that aim at improvement in bank innovative services.*
Key words:*bank, banking innovations, remote banking services, innovations, innovative services, innovative bank activity, IPO, competition, banking competitiveness, securitization of assets.*

УДК 368.03:657.631.6

Баранов Андрій Леонідович,
канд. екон. наук, доц., доцент кафедри страхування,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: andrey.baranov@mail.ru

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ СТРАХОВИКА

Анотація
Мета дослідження. *Сформувати нові концептуальні підходи до розуміння природи страховика як одного з основних суб'єктів страхових відносин.*
Методологія. *Автором здійснено порівняльний аналіз категоріально-понятійного апарату страхової науки, що застосовується для позначення страховика. Використано абстрактно-логічний метод (у процесі теоретичних умовиводів і формування висновків), метод порівняльного аналізу (в процесі дослідження різних понять) та емпіричні методи досліджень.*
Отримані результати. *Було встановлено, що поняття «страховик», «страхова організація», «страхове товариство» та «страхова компанія» мають різне змістовне наповнення і не можуть використовуватися як синоніми. Обґрунтовано можливість використання та дано визначення поняттю «страхова корпорація».*
Цінність дослідження. *Уточнення понятійно-категоріального апарату в страховій науці та практиці дасть можливість змінити концептуальні підходи до розуміння природи страховика та зробити крок до їх інтеграції у світовий економічний простір. І наука, і практика, і законодавство повинні оперувати єдиними поняттями, якими оперує весь світ.*
Ключові слова: *страховик, страхова організація, страхове товариство, страхова компанія, страхова корпорація.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У вітчизняній науковій страховій літературі не існує єдиного понятійно-категоріального апарату. Це стосується, зокрема, й трактування сутності одного з основних учасників страхових відносин страховика. Використовується багато різних понять: «страховик», «страхова організація», «страхова компанія», «страхове товариство», рідше – «страхова корпорація». В Законі України «Про страхування» зазначається, що слова «страховик», «страхова компанія», «страхова організація» та похідні від них дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності [1, ст. 2]. Таким чином на законодавчому рівні закріплено відсутність єдиних підходів. Ця проблема ускладнюється ще й тим, що ніхто з вітчизняних учених окремо її не досліджував, не зважаючи на те, що страховики разом зі страхувальниками є основними суб'єктами страхових відносин. У своїх працях, присвячених страхуванню в цілому, більшість дослідників розглядають страховиків як інститути, що надають страхові послуги, керуючись при цьому визначенням, закріпленим у ЗУ «Про страхування».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань діяльності страховиків присвячено багато наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних. До них можна віднести Д. Бланда [2], О.Д. Вовчак [3], А. Манеса [4], С.С. Осадця [5], Я.П. Шумелду [6] й інших. Окремі вчені розглядали страхові компанії як фінансові інститути в загальній фінансовій теорії. Це З. Боді [7], Л.М. Клоченко [8], Р. Колб [9], Р. Мертон [7], Р. Родрігес [9], Р.Т. Юлдашев [8]. Усі вони з різних позицій підходили до трактування страховика, але комплексних досліджень, які б розкрили економічну природу цього інституту, не було.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не зважаючи на значну кількість дослідників, які в тій чи тій мірі займалися проблемами визначення понять «страховик», «страхова організація», «страхова компанія» та інших, якими вони описували одного з основних учасників економічних відносин, що складаються в процесі передавання ризику на страхування, залишається ще дуже багато не вирішених проблем, пов'язаних з використанням єдиного понятійно-категоріального апарату. Мало дослідженим залишається поняття «страхова корпорація» та обґрунтування можливості використання його у вітчизняній науці та практиці.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є формулювання нових концептуальних підходів до розуміння природи страховика як одного з основних суб'єктів страхових відносин. Для досягнення мети було поставлено такі завдання: здійснити порівняльний аналіз понятійно-категоріального апарату, який стосується страховика, та на його основі обґрунтувати практичні рекомендації щодо формування єдиних підходів до використання поняття «страхова корпорація».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно ст. 2 ЗУ «Про страхування», яка має назву «Страховики», «страховиками, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України, є:

– фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства», з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, та інших особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (далі – страховики-резиденти);

– зареєстровані Уповноваженим органом відповідно до цього Закону та законодавства України постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності (далі – філії страховиків-нерезидентів)» [1]. Це визначення можна продовжити, оскільки в цій же статті далі йде мова про можливість здійснювати страхову діяльність в Україні безпосередньо страховикам-нерезидентам за такими видами:

– виключно із страхування ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники), у разі, якщо об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються, та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв'язку з таким транспортуванням товарів;

– перестрахування;

– страхове посередництво, таке як брокерські та агентські операції стосовно: перестрахування, виключно із страхуванням ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники), у разі, якщо об'єктом страхування є майнові інтереси, пов'язані з товарами, які транспортуються, та/або транспортним засобом, яким вони транспортуються, та/або будь-яка відповідальність, що виникає у зв'язку з таким транспортуванням товарів;

– допоміжні послуги із страхування, такі як консультаційні послуги, оцінка актуарного ризику та задоволення претензій [1, ст. 2].

Таким чином, в Україні страховики можуть працювати у вигляді страховиків-резидентів, філій страховиків-нерезидентів і безпосередньо страховиків-нерезидентів. Лише щодо страховиків-нерезидентів є обмеження за видами страхування, якими вони можуть займатися на території України. Це все стосується лише юрисдикції відповідних інститутів, але не розкриває їх природи. Усі вони надають страхові послуги, різним для них буде лише статус юридичної особи та місце реєстрації. Також у ст. 2 ЗУ «Про страхування» наводиться визначення страховиків-нерезидентів, якими «вважаються фінансові установи, що створені та мають ліцензію на провадження страхової діяльності відповідно до законодавства тих іноземних держав, у яких вони зареєстровані» [1, ст. 2]. Оскільки всі ці три суб'єкти виконують роль «страховика» на території України, то їх сутність повинна розкриватися у відповідних визначеннях і бути єдиною для всіх трьох. Проаналізувавши визначення, наведені в ст. 2 ЗУ «Про страхування», можна виділити такі дві спільні риси:

– вони мають бути фінансовими установами або їх постійними представництвами. Згідно ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансовими установами є юридичні особи, які надають фінансові послуги та внесені до відповідного реєстру. Фінансовими для страховиків можуть бути послуги у сфері страхування і в системі накопичувального пенсійного забезпечення;

– вони повинні мати ліцензію на провадження страхової діяльності, отриману у встановленому законодавством порядку.

Також у визначенні страховиків-резидентів присутній перелік організаційно-правових форм, у яких вони можуть бути створені, і теза про мінімальну кількість учасників. Оскільки ці вимоги стосуються тільки резидентів і не поширюються на нерезидентів та їх постійні представництва, то можемо зробити висновок про їх несуттєвість для трактування природи страховика загалом. Таким чином згідно ЗУ «Про страхування» страховиками можуть бути юридичні особи, які надають послуги у сфері страхування та в системі накопичувального пенсійного забезпечення, внесені до реєстру фінансових установ та отримали ліцензію на провадження страхової діяльності у встановленому законодавством порядку.

Окрім ЗУ «Про страхування», який оперує поняттям «страховик», це поняття також застосовує багато іноземних в вітчизняних учених: Д. Бланд [2], О.Д. Вовчак [3], А. Манес [4], С.С. Осадець [5], Я.П. Шумелда [6] та інші. Проте, паралельно з цим поняттям вони також вживають інші поняття. О.Д. Вовчак як синоніми розглядає поняття «страховик», «страхова компанія» і «страхове товариство», А. Манес – «страхова установа» і «страховик», Я.П. Шумелда – «страхове підприємство», «страхова компанія», «страхова організація» і цей список можна продовжити. Ряд інших учених, переважно зарубіжних, притримуються поняття «страхова компанія». До них можна віднести: З. Боді [7], Л.М. Клоченко [8], Р. Колба [9], Р. Мертона [7], Р. Родрігеса [9], Р.Т. Юлдашева [8]. У працях вітчизняних і російських дослідників В.Д. Бігдаша, Н.М. Внукової, О.О. Гаманкової, Н.Д. Еріашвілі, Н.М. Нікуліної, Т.А. Ротової, Г.В. Чернової можна зустріти поняття «страхова організація». В.А. Борисова та О.В. Огаренко використовують поняття «страхове товариство».

Аналіз визначень більшості зазначених науковців показав, що суттєвих відмінностей між ними немає, навпаки, ряд науковців користуються окремими поняттями як синонімами.

На нашу думку, найширшим за своїм значенням є поняття «страховик». Воно акцентує увагу власне тільки на тій функції чи діяльності, яку виконує цей суб'єкт у фінансовій системі країни, не враховуючи специфіку країни реєстрації, особливостей організаційно-правових форм, відповідного законодавства країни тощо. З таких позицій страховиком може бути будь-яка юридична особа, яка надає страхові послуги. Найповніше цю нашу тезу відображає визначення англійського дослідника Д. Бланда: «страховик – сторона договору страхування, яка несе зобов'язання з оплати вимог про страхове відшкодування, що виникають відповідно до цього договору» [2, с. 377]. Вітчизняні дослідники, які оперують поняттям «страховик», фактично розглядають його не так широко і в дуже тісній прив'язці до визначення, наведеного в ЗУ «Про страхування», про що свідчить трактування страховика як фінансової установи. Проте будь-який закон не має на меті розкриття економічної сутності відповідного інституту ринкової економіки. Закон має розкрити правову природу функціонування страховика як суб'єкта цивільних відносин, що вступає в контакт з іншими суб'єктами, переслідуючи на меті отримання певних економічних або соціальних вигод. Виходячи з цих міркувань, трактування страховика як фінансової установи не повністю розкриває його сутність, звужує предмет його дослідження, суперечить розумінню поняття «установа».

Поняття «компанія», «організація» та «товариство» потребують сутнісного розмежування або обґрунтування того, що вони можуть використовуватися як синоніми. Цивільний кодекс України (ЦКУ) оперує поняттям «юридична особа», яке є основним для розуміння всіх наступних утворень. Однією з форм юридичної особи є товариства, які поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Підприємницькими є товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи [10, ст. 84]. Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками [10, ст. 85]. З правових позицій в широкому розумінні товариство включає в себе господарські товариства всіх організаційно-правових форм, виробничі кооперативи та непідприємницькі товариства. Отже, ЦКУ, як і Господарський кодекс України (ГКУ), не використовує поняття «компанія», переважно оперує поняттям «товариство» й у ГКУ згадується про організації як один з основних видів суб’єктів господарювання на рівні з громадянами, зареєстрованими як підприємці.

Частково з аналізу відповідних статей ГКУ та ЦКУ можна зробити висновок про те, що поняття «організація» ширше за поняття «товариство», оскільки воно може включати і державні, і комунальні підприємства. Цієї точки зору притримується і С.С. Осадець, який стверджує, що «товариства, як правило, не створюються, якщо єдиним інвестором є держава» [5, с. 34].

У західній літературі організації розглядаються як основний об’єкт науки «менеджмент». Всесвітньовідомі гуру з менеджменту М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі вважають, що «певна група повинна відповідати декільком обов’язковим вимогам, щоб вважатися організацією. До них відносяться:

1) наявність принаймні двох людей, які вважають себе частиною цієї групи;

2) наявність принаймні однієї мети (тобто бажаного кінцевого стану або результату), яку приймають як загальну всі члени даної групи;

3) наявність членів групи, які свідомо працюють разом, щоб досягти значимої для всіх мети [11, с. 19-20].

В рамках управління страховим бізнесом С.С. Осадець під організацією розуміє «групу осіб, які взаємодіють між собою і за допомогою матеріальних, трудових, енергетичних, фінансових, інформаційних, правових та інших ресурсів прагнуть розв’язати проблеми, що стоять перед ними на шляху досягнення кінцевої мети» [5, с. 30].

Організація тлумачиться різними дослідниками дуже широко без прив'язки до форми власності або організаційно-правової форми бізнесу.

Можна провести паралелі між такими поняттями, як «страховик» і «страхова організація». Остання акумулює, з однієї сторони, риси страховика, а з іншої – організації. Тобто під страховою організацією слід розуміти групу осіб, діяльність яких свідомо координується для надання страхових послуг клієнтам. На практиці страхова організація може бути реалізована у будь-якій організаційно-правовій формі. Її власниками можуть виступати і фізичні, і юридичні особи, і держава, і муніципалітет тощо.

Поняття «страхове товариство» і «страхова компанія» є вужчими за поняття «страхова організація», оскільки включають тільки приватні структури, але теж не можуть розглядатися як синоніми. С.С. Осадець з цього приводу зазначає: «не всі страховики набувають вигляду страхової компанії. … Водночас у багатьох країнах до компаній не зараховують поширені там товариства взаємного страхування (ТВС)» [5, с. 34].

«Взаємне страхування – найбільш «ідеологічно чиста» форма страхування – це взаємний обмін ризиками між учасниками страхування, при якому не переслідується на меті отримання прибутку. … Взаємне страхування – це некомерційна форма організації страхового фонду, яка забезпечує надання страхового захисту майнових інтересів членів товариства на основі взаємності шляхом об'єднання необхідних для цього коштів» [12, с. 147]. Учасники такого товариства за рахунок своїх внесків формують пайовий фонд, який також виступає і страховим, тобто вони одночасно є і власниками товариства, і його страхувальниками. Сума всіх збитків, що станується протягом звітного періоду, розкладаються між усіма учасниками ТВС.

Поняття «компанія», як правило, використовують по відношенню до комерційних товариств, які переслідують на меті отримання прибутку. Відповідно ТВС не повинні розглядатися як страхові компанії, оскільки вони за своєю суттю є некомерційними товариствами.

Проте, детальніший аналіз літератури [12–14] показав, що на практиці можуть виникати ситуації, які вносять деякий дисбаланс у сформульовані нами теоретичні конструкції. По-перше, вітчизняні дослідники А.А. Чухно, П.М. Леоненко і П.І. Юхименко [13, с. 526] виділяють як окрему форму економічних організацій фінансову компанію на взаємних началах на рівні з приватнопідприємницькими фірмами, товариствами, корпораціями та некомерційними організаціями. На їхню думку, «фінансова компанія на взаємних началах – організація, клієнти якої на взаємних началах одночасно є і претендентами на залишковий дохід. Наприклад, права на залишковий дохід мають власники полісів взаємних страхових компаній …, за їх вимогою їм мають виплатити грошові суми, встановлені згідно із попередньо обговореними правилами» [13, с. 534]. Отже, якщо розглядати ТВС як фінансові компанії на взаємних началах, то це суперечить тезі про те, що некомерційні товариства не можуть бути компаніями. По-друге, В.І. Шевченко [14, с. 580-599], здійснюючи порівняльний міжкраїновий аналіз регулювання ринків страхових послуг, розглядає найкрупніші страхові компанії окремих країн, у тому числі ТВС. Виявляється, що не є рідкістю використання ТВС у своїх назвах слова «компанія». По-третє, російський дослідник Л.М. Клоченко, аналізуючи російську законодавчу базу на предмет можливості створення ТВС, приходить до цікавого висновку: «згідно з чинним російським законодавством ТВС може бути створена у формі некомерційної організації, заснованої на членстві, за умови, що сфера його діяльності поширюється на страхування майна і майнових інтересів своїх членів. ТВС, предметом діяльності яких є страхування майна і майнових інтересів як своїх членів, так і осіб, які не є членами товариства, повинні бути створені у формі комерційної організації» [12, с. 151-162]. Це суперечить вітчизняному законодавству, оскільки в Тимчасовому положенні про товариство взаємного страхування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.02.1997 № 132, чітко визначено, що «страхувальниками товариства взаємного страхування можуть бути члени цього товариства – юридичні особи та дієздатні громадяни, якщо це передбачено його установчими документами [15]. Проте, в інших країнах протягом тривалого часу розвивалися так звані проміжні типи страхових організацій, які знаходилися між комерційними та некомерційними організаціями.

На підставі аналізу зарубіжної наукової літератури та відповідної практики, можна зробити висновок про те, що ТВС можуть функціонувати як у формі комерційних, так і у формі некомерційних організацій. Якщо вони існують у формі комерційних організацій, то вони можуть відноситися до страхових компаній, якщо у формі некомерційних організацій – то до страхових товариств. Ця дискусія є важливою для вітчизняних реалій, оскільки теорію функціонування ТВС майже ніхто в Україні детально не досліджує, а вітчизняна практика немає відповідних прикладів створення таких товариств. Законодавчою базою для розвитку ТВС в Україні є ст. 14 ЗУ «Про страхування» величиною в одне речення та Тимчасове положення про ТВС величиною в одну сторінку.

Отже, поняття «страховик», «страхова організація», «страхове товариство» та «страхова компанія» не є синонімами і не можуть використовуватися разом. На рис. 1 схематично представлено розмежування цих понять. Кожне з цих понять несе своє смислове навантаження і має використовуватися по відношенню до тих суб'єктів господарювання, яких воно стосується. Вітчизняне законодавство, а саме: ГКУ, ЦКУ, ЗУ «Про страхування» та ін. – потребує значних змін з тим, щоб привести розуміння основних суб'єктів господарювання до спільних підходів.

Рис. 1. Співвідношення понять «страховик»,
«страхова організація», «страхове товариство» та «страхова компанія»

Щодо поняття «страхова корпорація», то його використання у вітчизняній фаховій літературі досить обмежене [16-17], а і ЗУ «Про страхування» – взагалі відсутнє. В окремих статтях вітчизняних науковців можна і у назві, і у тексті зустріти це поняття, але воно ними не розкривається, а просто використовується для позначення страховика. Не можна без з'ясування сутності такого суб'єкта, як страхова корпорація, бездумно використовувати його у своїх роботах.

На нашу думку, враховуючи проведений понятійно-категоріальний аналіз, а також досвід провідних західних країн, можна провести паралелі між поняттями «страхові компанії» та «страхові корпорації» за аналогією з поняттями «компанія» і «корпорація». З аналізу визначень різних науковців слідує, що поняття «страхова компанія» притримуються переважно західні вчені, які власне використовують поняття «компанія» і «корпорація» як синоніми. Підтверджує нашу думку визначення, яке наводять російські дослідники Л.М. Клоченко і Р.Т. Юлдашев: «страхова компанія представляє собою корпоративну організацію, яка укладає договір страхування з фізичними та юридичними особами, що бажають придбати страховий захист по відношенню до того чи іншого ризику, який супроводжує життя людини або функціонування і діяльність підприємства» [8, с. 16-17].

Страхові корпорації є складовою фінансових корпорацій. Вони виступають фінансовими посередниками, надають фінансові послуги, можуть бути створені у вигляді акціонерного або товариства з обмеженою відповідальністю шляхом поєднання капіталів їх власників.

Ми повністю поділяємо думку американських дослідників З. Боді й Р. Мертона, що одним з типів фінансових посередників є страхові компанії, «основна функція яких полягає в наданні домогосподарствам і фірмам можливості знизити ступінь ризику шляхом купівлі контракту особливого типу» [7, с. 49]. Це визначення є досить практичним і зрозумілим. Клієнт, бажаючи знизити ступінь ризику, тобто ймовірність загрози своїм майновим інтересам, купує страховий поліс, відповідно до якого «в разі виникнення конкретних, обумовлених у ньому обставин, клієнту виплачується певна сума» [7, с. 49]. Інші американські дослідники Роберт В. Колб і Рікардо Дж. Родрігес стверджують, що «страхові компанії вигідні суспільству пропозицією послуг з перекладання ризиків. Зводячи разом багато незалежних ризиків, страхові компанії можуть значно зменшити ризик, який несуть, оскільки вони краще підготовлені для управління ризиками, ніж індивіди або корпорації» [9, с. 519].

Більшість вітчизняних учених підходять з позицій не зниження ступеня ризику клієнта, а намагаються, якнайточніше, описати технологію надання страхової послуги. Страхова компанія приймає на свою відповідальність ризики інших суб'єктів (домогосподарств і фірм) за певну плату та забезпечує їм на строк дії договору страхування страховий захист, тобто бере зобов'язання здійснити виплату страхового відшкодування або страхової суми в разі настання страхового випадку. Такі позиції не суперечать одна одній, вони по різному ставлять акценти. Американські дослідники вбачають основну роль страхових компаній в економіці країни в перекладанні ризиків з домогосподарств і фірм на них самих за допомогою укладання контрактів особливого типу, оскільки вони ефективніше зможуть управляти цими ризиками. Вітчизняні вчені акцентують увагу на відшкодувальному аспекті, тобто призначення страхових компаній у відшкодуванні збитків, завданих майну, та шкоди, заподіяної життю та здоров'ю страхувальників або інших осіб, визначених ними у договорі. Цей аспект є правильним, але він наділяє страхову компанію певною гіпертрофованою соціальною роллю в суспільстві, а це вже суперечить практиці. Вітчизняні страхові компанії не завжди охоче йдуть на здійснення страхових виплат, свідомо затягують строки виплати, занижують суми відшкодування тощо. Не потрібно від них чекати вирішення всіх проблем і відшкодування всіх збитків. Потрібно повертатися до першооснови страхових відносин страхової послуги та договору, який юридично закріплює зобов'язання сторін, та вимагати виконання сторонами взятих на себе зобов'язань.

У питанні визначення страхової послуги ми стоїмо на тих самих позиціях, що і О.О. Гаманкова, яка визначає її «як фінансову послугу у вигляді продажу юридично оформлених зобов'язань з надання страхового захисту, яку пропонують на ринку страховики потенційним страхувальникам» [18, с. 79]. Єдине, що «юридично оформлені зобов'язання з надання страхового захисту» ми пропонуємо замінити поняттям «контракту особливого типу». «Контракт в юридичному сенсі – це угода, договір, що встановлює цивільні права і обов'язки сторін та обумовлює терміни дії угоди. Під контрактом розуміються також цивільні правовідносини, що виникають з договору, і документ, в якому викладено зміст договору, укладеного в письмовій формі» [19, с. 197]. По-перше, під контрактом ми будемо розуміти ширше коло зобов'язань визначених у договорі, які будуть включати і визначення страхового покриття, і перелік страхових ризиків, і відносини щодо сплати страхових премій і здійснення страхових виплат та багато іншого. По-друге, під контрактом ми будемо розуміти сам договір страхування. По-третє, це узгоджується із використанням загальноприйнятого понятійно-категоріального апарату.

Отже, можна визначити страховиків як фінансових посередників, які надають фінансові послуги у вигляді продажу контрактів особливого типу потенційним страхувальникам на страховому ринку.

Щодо організаційно-правових форм, то згідно з ЗУ «Про страхування» вітчизняні страховики можуть створюватися у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю. До цього переліку не входять товариства з обмеженою відповідальністю. Як зазначає С.С. Осадець [5, с. 33-34], страховикам у формі товариств з обмеженою відповідальністю дуже складно залучати значні фінансові ресурси, бути прозорими та забезпечити ефективне управління товариством через проникнення на керівні посади осіб, які перебувають між собою в близьких родинних зв'язках тощо. З цим важко не погодитися, але ці ж самі недоліки притаманні й іншим формам товариств, окрім акціонерних. Такі товариства не в змозі наростити свою капіталізацію, бо ніхто не буде вкладати туди, де в разі виникнення проблем прийдеться відповідати за зобов'язаннями додатковим майном, чи то кратним внеску, чи то абсолютно всім. Щодо прозорості функціонування таких товариств та ефективності управління ними, то слід відзначити, що значної правової бази розвитку таких товариств в Україні немає, принципи корпоративного управління застосовані до них бути не можуть, вимог щодо розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів немає і т.д. Такі структури призначені для роботи в малому, можливо, середньому бізнесі, який не потребує значних фінансових, трудових, інформаційних ресурсів. Саме тому ще на початку XX ст. К.Г. Воблий писав лише про дві основні форми ведення страхового бізнесу: «… найбільш придатними для страхової справи виявилися акціонерна і взаємна форми підприємств. Акціонерна форма особливо підходить для страхових підприємств, по-перше, тому, що вона легко забезпечує великий обсяг капіталу, необхідного для страхового підприємства; по-друге, легше зібрати велику кількість ризиків, що забезпечує стійкість страховому підприємству» [20, с. 38-39]. Аналогічні підходи зустрічаємо і в праці американських дослідників Р. Колба і Р. Родрігеса [9, с. 524]. Страхові компанії представлені в двох основних варіантах відповідно до своєї приналежності: акціонерні і взаємні.

Отже, чим пояснюється вибір організаційно-правових форм для створення страховиків, наведений у ЗУ «Про страхування», сказати важко. Якщо законодавці ставали на меті розвивати страхову справу в будь-яких організаційно-правових формах, то потрібно було дозволити створення і в формі товариств з обмеженою відповідальністю, і в формі кооперативів. Якщо ж за мету ставився розвиток потужного страхового ринку, то потрібно було дозволяти лише акціонерну форму господарювання. Тоді б всі страхові компанії мали б значні можливості по залученню капіталів, впроваджували стандарти корпоративного управління, будували ефективну та прозору структуру управління тощо. До речі, новим законопроектом «Про страхування», який знаходиться на розгляді в комітеті Верховної Ради України пропонується залишити тільки акціонерну форму.

Враховуючи вітчизняні новації у визначенні організаційно-правових форм для створення страховиків, до страхових корпорацій ми можемо віднести лише ті компанії, які створені у формі акціонерних товариств. Причому це можуть бути як господарські товариства, так і ТВС, створені як комерційні товариства. Як ми вже зазначали, на сучасному етапі в Україні немає законодавчого підґрунтя для розвитку таких товариств, і немає чіткої ясності у яких формах їх можна створювати. Єдине від чого можна відштовхуватися при організації ТВС, що вони мають формувати пайовий капітал за рахунок внесків своїх членів. У формі товариств з обмеженою відповідальністю страховики створюватися не можуть, тому фактично залишаються акціонерні товариства як форма організації страхових корпорацій.

Підсумовуючи сказане, ми пропонуємо таке визначення поняття «страхова корпорація». *Страхова корпорація – це форма організації страхового бізнесу у вигляді акціонерного товариства, яка створюється шляхом поєднання капіталів їх власників з метою надання послуг у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення у вигляді продажу контрактів особливого типу потенційним страхувальникам на страховому ринку для отримання фінансової чи іншої вигоди власниками.*

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Україна не може ігнорувати ті тенденції, які проявляються в економіках провідних країн світу протягом останніх десятиліть, а саме суцільної корпоратизації цих економік. З метою формування єдиного понятійно-категоріального апарату в страховій науці та практиці, а також інтеграції її [науки й практики] у світовий економічний простір, загальновживаним і сталим має стати використання поняття «страхова корпорація». Воно має замінити ту велику кількість понять, які на сучасному етапі використовуються, але для цього потрібно продовжувати наукові дослідження щодо подальшого обґрунтування такого кроку. Це потребує внесення відповідних змін до чинного законодавства, а також у зміні концептуальних підходів науковців до розуміння одного з основних суб'єктів страхових відносин, що має відобразитися у змісті вітчизняних наукових монографій, програм наук і навчальної літератури. І наука, і практика, і законодавство повинні оперувати єдиними поняттями, якими оперує весь світ.

Бібліографічний список

1. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2745-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2745-14.

2. Страхование: принципы и практика / Составитель Дэвид Бланд: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 416 с.

3. *Вовчак О.Д.* Страхування: Навчальний посібник. 2-ге видання, виправлене / О.Д. Вовчак. – Львів: Новий Світ – 2000, 2005. – 480 с.

4. *Манэс А.* Основы страхового дела / А. Манэс. Сокращенный перевод с немецкого. – М.: Общество «Анкил», 1992. – 109 с.

5. Страховий менеджмент: підручник / [С.С. Осадець, О.В. Мурашко, В.М. Фурман та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. С.С. Осадця. – К.: КНЕУ, 2011. – 333 с.

6. *Шумелда Я.П.* Страхування: Навчальний посібник. Видання друге, розширене / Я.П. Шумелда. – К.: Міжнародна агенція «БІЗОН», 2007. – 384 с.

7. *Боди З., Мертон Р.* Финансы / З. Боди, Р. Мертон. – М.: Вильямс, 2007. – 360 с.

8. *Клоченко Л.Н., Юлдашев Р.Т.* Руководство по организации страховой компании / Л.Н. Клоченко, Р.Т. Юлдашев. – М.: АНКИЛ, 1997. – 110 с.

9. *Колб Роберт В., Родригес Рикардо Дж.* Финансовые институты и рынки: Учебник / Роберт В. Колб, Рикардо Дж. Родригес. Пер. 2-го амер. изд. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 2003. – 688 с.

10. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.-rada.gov.ua/laws/show/435-15/page.

11. *Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента / Перевод с англ. под. общей ред. Л.И. Евенко / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Издательство «ДЕЛО», 1997. – 493 с.
12. Теория и практика страхования: Учебное пособие / Под общей редакцией д.э.н., проф. Турбиной К.Е. – М.: Анкил, 2003. – 704 с.
13. *Чухно А.А.* Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко; за ред. акад. НАН України А.А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
14. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. – Т.І. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.
15. Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.1997 № 132 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132-97- %D0 %BF.
16. Класифікація інституційних секторів економіки України (КІСЕ): Наказ Державної служби статистики України від 03.12.2014 № 378 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
17. Енциклопедія страхування / В.В. Фещенко та інші. – К.: Українське агентство фінансового розвитку, 2008. – 650 с.
18. *Гаманкова О.О.* Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
19. *Одинцова М.И.* Институциональная экономика [Текст]: учеб. пособие / М.И. Одинцова. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики», 2007. – 386 с.
20. *Воблый К.Г.* Основы экономии страхования [Текст] / К.Г. Воблый. – М.: Изд. центр «Анкил», 1993. – 228 с. – Перераб. версия труда акад. К.Г. Воблого, изд. в 1925 г.

References

1. Pro strakhuvannia [On insurance]: Zakon Ukrainy vid 04.10.2001 r. No.2745-III[Electronic resource]. – Mode of access: http://zakon4.rada.-gov.ua/laws/show/85/96-%D0 %B2 %D1 %80/page3 [In Ukrainian].
2. Strahovaniie: printsipy i praktika [Insurance: Principles and Practice] / Sostavitel Devid Bland: Per. s angl. – Moskva: *Finansy i statistika* (1998). – 416 p. [In Russian].
3. Vovchak O.D. "Strahuvannia" [Insurance]: Navchalnyi posibnyk. – Lviv: *"Novyi Svit-2000"* (2005). – 480 p. [In Ukrainian].
4. Manes, A. "Osnovy strakhovoho dela" [Basis of insurance business]. — Moskva: *Ankil* (1992). – 109 p. [In Russian].

5. Strakhovyy menedzhment [Insurance management]: pidruchnyk / [S.S. Osadets', O.V. Murashko, V.M. Furman ta in.]; za nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. S.S. Osadtsya. – Kyiv:*KNEU* (2011). – 333 p. [In Ukrainian].

6. Shumelda, IA.P. "Strahuvannia" [Insurance]: Navchalnyi posibnyk. – Kyiv: *Mizhnarodna agentsiia "BIZON"* (2007). – 384 p. [In Ukrainian].

7. Body, Z., Merton, R. "Finansy" [Finances]. – Moskva: *Vil'yams* (2007). – 360 p. [In Russian].

8. Klochenko L.N., Yuldashev R.T. "Rukovodstvo po orhanizatsiyi strakhovoy kompanii" [Guide to the organization of the insurance company]. – Moskva, *"ANKIL"* (1997). – 110 p. [In Russian].

9. Kolb, Robert V., Rodrihes, Rikardo Dzh. "Finansovyieinstitutyi rynki" [Financial Institutions and Markets]: Uchebnik. – Moskva: *Izdatel'stvo "Delo i Servis"* (2003). – 688 p. [In Russian].

10. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny [The Civil Code of Ukraine]: Kodeks Ukrayiny vid 16.01.2003 r.No. 435-IV [Electronic resource]. – Mode of access:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page[In Ukrainian].

11. Meskon M., Al'bert M., Khedouri F. "Osnovy menedzhmenta" [Fundamentals of Management]. – Moskva: *Izdatel'stvo "DELO"* (1997). – 493 p. [In Russian].

12. Teoriya i praktika strakhovaniya [Theory and practice of insurance]. Uchebnoe posobie / Pod obshchei redaktsiei d.e.n., prof. Turbinoy K.E. – Moskva: *Ankil* (2003). – 704 p. [In Russian].

13. Chukhno A.A. "Instytutsional'no-informatsiyna ekonomika" [Institutional and Information Economics]: pidruchnyk / A.A. Chukhno, P.M. Leonenko, P.I. Yukhymenko; za red. akad. NAN Ukrayiny A.A. Chukhna. – Kyiv: *Znannya* (2010). – 687 p. [In Ukrainian].

14. Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu v umovakh hlobalizatsiyi ekonomichnoho rozvytku [Management of the international competitiveness in a globalizing economic development]: Monohrafiya: U 2 t. – T. I. / D.H. Luk»yanenko, A.M. Poruchnyk, L.L. Antonyuk ta in.; Za zah. red. D.H. Luk'yanenka, A.M. Poruchnyka. – K: *KNEU* (2006). – 816 p. [In Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennya Tymchasovoho polozhennya pro tovarystvo vzayemnoho strakhuvannya [Temporary regulations on mutual insurance society]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 01.02.1997r.No. 132 [Electronic resource]. – Mode of access: http://zakon3.rada.gov.ua/-laws/show/132-97- %D0 %BF [In Ukrainian].

16. Klasyfikatsiya instytutsiynykh sektoriv ekonomiky Ukrayiny (KISE) [Classification of institutional sectors of Ukraine]: Nakaz Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny vid 03.12.2014 r. No. 378 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ukrstat.gov.ua [In Ukrainian].

17. Entsyklopediya strakhuvannya [Encyclopedia of insurance] / V.V. Feshchenko ta inshi. – Kyiv, *Ukrayins'ke ahentstvo finansovoho rozvytku* (2008). – 650 p. [In Ukrainian].

18. Gamankova O.O. "Rynok strahovyh poslug Ukrainy: teoriia, metodologiia, praktyka" [The insurance industry of Ukraine: theory, methodology, practice]: monografiia. – Kyiv: KNEU (2009). – 283 p. [In Ukrainian].

19. Odintsova M.I. "Institutsyonal'naya ekonomika" [Institutional economy]: ucheb. posobye. – Moskva: *Izd. dom Hos. un-ta – Vysshey shkolyekonomiki* (2007). – 386 p. [In Russian].

20. Voblyy K.H. "Osnovyekonomii strakhovaniya" [Fundamentals of Insurance Economics]. – Moskva: *Izd. tsentr "Ankil"* (1993). – 228 p. – Pererab. versiya truda akad. K.H. Vobloho, izd. v 1925 h. [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2017 р.

UDC 368.03:657.631.6

Andrii Baranov,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Insurance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: andrey.baranov@mail.ru

Conceptual approaches to the grasp of the insurer nature

Abstract

Research objective*. The research objective is to form the new conceptual approaches to the grasp of the nature of an insurer as one of the main participants of insurance relations.*

Methodology*. The author carried out a comparative analysis of conceptual and categorical framework of insurance science that is being used to determine an insurer. The author used the method of abstraction and logical method for theoretical reasoning and making conclusions; the method of comparative analysis for various concepts studying; and empirical research methods.*

Findings*. The research elicited that the categories "insurer", "insurance organization", "insurance partnership" and "insurance company" have different content, and should not be used interchangeably. The author substantiated the applicability of "insurance corporation" category, and provided its definition.*

Value added*. The refinement of conceptual and categorical framework of insurance science and practice will make it possible to change the conceptual approach to understanding the nature of the insurer, and make a step toward their integration into the global economy.Theory, practical activity and laws should operate with unified categories that are being used worldwide.*

Key words*: insurer, insurance organization, insurance partnership, insurance company, insurance corporation.*

УДК 336.531.2

Буряченко Андрій Євгенович,
д-р екон. наук, професор кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: andrii.buriachenko@kneu.ua

НОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ФІНАНСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Анотація
Мета дослідження. *Фінансова складова органів місцевого самоврядування, її склад і функції.*
Методологія*. Проведено аналіз останніх досліджень, що були зроблені вітчизняними науковцями, щодо вивчення можливості використання принципів бюджетного федералізму в побудові бюджетної системи України, визначено у широкому та вузькому понятті сутність фінансів органів місцевого самоврядування, розглянуто їх структуру та функції.*
Отримані результати*. Фінанси місцевого самоврядування мають соціальну спрямованість, тому необхідним є розширення переліку притаманних їм функцій, долучивши до них соціальну функцію. Також, в умовах дії ринкових відносин у державі, необхідно переглянути традиційні форми та методи впливу фінансів на ефективність розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Необхідно встановити обґрунтовані пропорції між обсягами фінансування сфери матеріального виробництва і фінансуванням інфраструктури нових територіальних комплексів*
Цінність дослідження*. У статті обґрунтовано необхідність дослідження фінансової компоненти діяльності органів місцевого самоврядування. Запропоновано підходи для аналізу структури фінансів місцевого самоврядування. З’ясовано функції, які властиві фінансам місцевого самоврядування. Приділено увагу бізнес-партнерству господарюючих суб’єктів і місцевої влади. Запропоновано авторський погляд на склад і функції фінансів місцевого самоврядування.*
Ключові слова*: фінанси місцевого самоврядування, бюджет, місцеве самоврядування, децентралізація, бізнес-партнерство.*

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Курс на децентралізацію владних повноважень, що був обраний українським суспільством, вимагає відповідного фінансового забезпечення даних процесів. Успіх реформ багато в чому залежить від розуміння змін щодо стану фінансів місцевого самоврядування у державі. Оскільки місцеві фінанси залежать від типу державного устрою й адміністративно-територіальної структури країни, ці фактори істотно позначаються на принципах організації, складі елементів, функціях і завданнях фінансів місцевого самоврядування. У країнах з неоднаковим державним устроєм (федеративним або унітарним) повноваження регіональних і місцевих органів влади деякою мірою різні. Водночас зауважимо, що незважаючи на зазначені розбіжності в організації фінансів місцевого самоврядування в унітарних і федеративних державах, для всіх країн, де реалізуються ринкові принципи управління економікою, характерна тенденція перенесення центра ваги в поліпшенні якості життя населення саме на місцевий рівень. У науковій літературі цей процес дістав назву бюджетного федералізму. Сучасна світова фінансова наука вже не один рік намагається з'ясувати економічне підґрунтя бюджетного федералізму, установити його переваги та недоліки, можливість використання кращих практик у процесі розбудови бюджетної системи різних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками й українські вчені звернули увагу на вивчення можливості використання принципів бюджетного федералізму в побудові бюджетної системи України. Найбільш значущі праці із цієї проблематики належать перу В. Андрущенка [1], Й. Бескида [2], І. Луніної [3], В. Федосова [4]. Відповідну увагу цьому питанню приділялась нами і раніше [5; 6]. Так, В. Л. Андрущенко та В. М. Федосов, проаналізувавши погляди західних авторів, дійшли висновку, що фінансові потоки, що рухаються по бюджетних каналах, виконують роль потужного доцентрового чинника, що консолідує регіони з різними фінансово-економічними потенціалами в єдиний державний організм і тим згуртовує націю. У системі бюджетного федералізму кожен адміністративно-територіальний бюджет крім суто фінансового призначення набуває соціального, політичного й етнічного змісту, оскільки перетворює у співгромадян усіх незалежно від величини фінансових внесків окремих етнічних, регіональних чи суспільних груп населення [4, с. 642-647].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи, на значну кількість робіт яким присвячене питання використання принципів бюджетного федералізму в побудові бюджетної системи України, необхідним є проведення систематизації та дослідження теоретичних основ фінансів місцевого самоврядування.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета статті – дослідити фінансову складову органів місцевого самоврядування, її структуру та функції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для аналізу структури фінансів місцевого самоврядування можна скористатися вузьким і широким підходами. Вузький підхід охоплює дві сфери фінансових відносин — фінансові відносини, які виникають у процесі формування та використання централізованих фондів грошових коштів, та фінансові відносини, які виникають у процесі формування та використання децентралізованих фондів грошових коштів. Зазначимо, що співвідношення централізованої та децентралізованої сфер, або структура фінансів місцевого самоврядування, залежить від визначення повноважень органів місцевого самоврядування, що нині є досить дискусійним питанням. Так, розширення повноважень місцевих органів влади в соціально-культурній сфері веде до зростання обсягів місцевих бюджетів, а це, у свою чергу, розширює сферу централізованих фінансових відносин. Навпаки, розширення повноважень в економічній діяльності веде до збільшення обсягів фондів грошових коштів у підприємств комунальної форми власності, а це сприяє розширенню децентралізованої сфери фінансових відносин. Загалом у теорії та практиці склався та поширився принцип доцільності, згідно з яким певна виконавча функція покладається на той рівень влади, який виконує її ліпше, ощадливіше й ефективніше (принцип субсидіарності).

За широкого підходу, якого додержується більшість уже згадуваних авторів, фінанси місцевого самоврядування зазвичай поділяють на дві складові — бюджети місцевого самоврядування та фінанси місцевого господарства. Так, у сфері централізованих фінансових відносин домінують ті, які виникають у процесі формування та використання бюджетів на різних рівнях бюджетної системи. За їх допомогою перерозподіляється приблизно 1/6 виробленого в Україні валового внутрішнього продукту. Саме тому бюджети є основною складовою фінансів місцевого самоврядування.

Як уже зазначалось, до елементів фінансів місцевого самоврядування належать і фінанси місцевого господарства, оскільки джерелами фінансових ресурсів адміністративно-територіальної одиниці є частина прибутку комунальних підприємств, надходження від надання платних послуг бюджетними організаціями в галузі охорони здоров'я, освіти, від здавання в оренду об'єктів комунальної власності тощо. Підприємства місцевого господарства беруть участь у формуванні фінансів місцевого самоврядування через створення цільових фондів, що використовуються на житлово-комунальне будівництво, утримання господарської й фінансової інфраструктури, відомчих об'єктів, фінансування різних регіональних програм.

Деякі з економістів [7, с. 46] вважають доречним віднести до категорії фінансів місцевого самоврядування й фонди страхування, що формуються за кошти страхових компаній і використовуються для фінансування певних видатків території (усунення наслідків стихійних лих і катастроф, фінансових криз тощо). Утім вважаємо недоцільним виокремлювати саме фінанси страхування, оскільки за обсягом завдань і специфікою, на наш погляд, вони мають входити до фінансів місцевого господарства.

Виходячи з особливостей фінансів місцевого самоврядування та з огляду на зміни, що відбуваються у фінансово-господарському комплексі, вважаємо за потрібне розширити склад фінансів місцевого самоврядування. До їх складу доцільно долучити фінанси домогосподарств, котрі [фінанси] після вирахування податків та обов'язкових платежів спрямовуються на поліпшення та благоустрій території, на якій ці домогосподарства розміщені. І попри те, що цей ресурс нині задіяний не в повному обсязі, впевнені, що найближчим часом йому буде приділена належна увага, оскільки це дасть змогу «розвантажити» бюджетні зобов'язання і перекласти відповідальність із фінансового забезпечення благоустрою саме на домогосподарства. Цей захід є актуальним і тому, що тепер досить швидкими темпами реорганізовуються фінансові відносини на місцевому рівні (створення об'єднань співвласників багатоповерхових будинків, організація приватних ЖЕКів тощо). На жаль, в українській практиці цей підхід ще не набув поширення, адже, як свідчить іноземний досвід, використання цього інструменту уможливлює зменшення до 30 % видатків, що спрямовуються з місцевих бюджетів на благоустрій територій.

Також до складу фінансів місцевого самоврядування необхідно долучити фінанси підприємств недержавної форми власності, які також після сплати податків та обов'язкових платежів спрямовують свої кошти на модернізацію місцевої інфраструктури. Цей напрям, який іноді називають бізнес-партнерством [8], останнім часом здобув велику підтримку з боку урядових структур. Якщо корпоративна соціальна відповідальність бізнесу й далі розвиватиметься швидкими темпами, то це також дозволить зменшити бюджетні видатки на розвиток та утримання об'єктів місцевої інфраструктури. Так, за оцінками іноземних експертів розвиток бізнес-партнерства приватних структур з місцевими органами влади дає можливість зменшити бюджетне навантаження до 10 % усіх видатків місцевих бюджетів.

На основі викладеного подамо запропонований склад фінансів місцевого самоврядування у вигляді рис. 1.

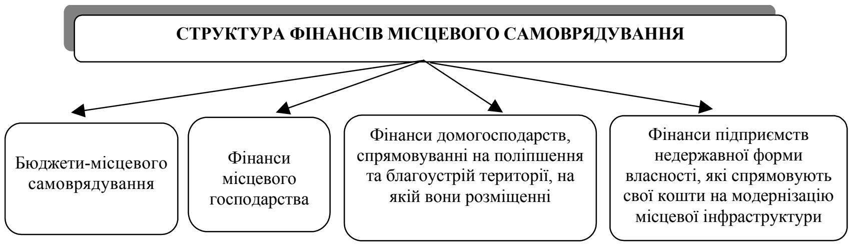

Рис. 1. Структура фінансів місцевого самоврядування

Варто зауважити, що спроби змінити підхід до вмісту структури фінансів місцевого самоврядування, безумовно, робились і раніше. Скажімо, Л. Ігоніна [7, с. 42-46] до складу муніципальних фінансів відносить: муніципальний бюджет, муніципальні позабюджетні фонди, муніципальний кредит і фінанси самостійних суб'єктів муніципальних утворень. У свою чергу С. Лукашин і В. Слєпов [9, с. 211] до складу фінансів місцевого самоврядування крім фінансів домогосподарств, які, на їхню думку, у сучасній економіці є основним інвестиційним ресурсом, котрий за відповідної політики може використовуватись для фінансування територіальних потреб, відносять також фонди страхування, що формуються за кошти страхових компаній і використовуються для задоволення певного роду потреб території. Свою точку зору на це питання ми вже виказали вище.

Зважаючи на те, що суть фінансової категорії виявляється через її функції, з'ясуємо, які з них властиві саме фінансам місцевого самоврядування. Одностайного погляду щодо цього питання не сформовано, проте у фінансовій думці склався загальний підхід, який визначає належність розподільної та контрольної функцій. Деякі з науковців [10, с. 25] додають до узвичаєного складу функцій стимулювальну, аргументуючи її застосування створенням таких умов, за яких органи місцевого самоврядування були б заінтересовані у збільшенні доходів бюджетів. Однак не вважаємо таке виокремлення стимулювальної функції доцільним, оскільки саме в розподільній функції мають створюватись умови для ефективного використання наявних фінансових ресурсів і додаткового залучення надходжень.

Фінанси місцевого самоврядування виконують функції, властиві фінансам загалом як економічній категорії. Разом з тим реалізація даних функцій характеризується певною специфікою.

Розподільна функція фінансів місцевого самоврядування полягає в тому, що за допомогою розподілу й перерозподілу новоствореної на території адміністративної одиниці вартості здійснюється обслуговування територіального відтворення, формування і використання грошових фондів, призначених для фінансування соціально-економічного розвитку відповідної території. Справді, на відміну від державних фінансів, фінанси місцевого самоврядування виконують функції з забезпечення фінансової основи задоволення суспільних потреб не для суспільства в цілому, а для певної його частини, об'єднаної в межах конкретного адміністративного утворення. Фінанси місцевого самоврядування беруть участь у перерозподілі ресурсів, що акумулюються в напрямках, пріоритетних для відповідної території. Це створює можливість ефективнішого використання грошових ресурсів території порівняно із загальнодержавними. Локальні масштаби території й обмежені обсяги територіального розподілу фінансових ресурсів полегшують завдання контролю над цільовим їх використанням.

Контрольна функція фінансів місцевого самоврядування виявляється в здійсненні контролю над своєчасним і правильним формуванням грошових фондів адміністративної одиниці, над відповідністю обсягів і структури цих фондів обсягу і структурі потреб соціально-економічного розвитку території, над цільовим і ефективним використанням фінансових ресурсів.

Природно, що фінанси місцевого самоврядування мають яскраво виражену соціальну спрямованість. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні компенсації малозабезпеченим верствам населення певних витрат, пов'язаних із функціонуванням ринкової системи господарювання (безробіття, ринкові ціни на товари і послуги та ін.). За допомогою фінансових ресурсів територій держава виконує низку своїх функцій, пов'язаних із забезпеченням населення суспільними благами, фінансує видатки на охорону здоров'я, житлове будівництво, громадський порядок тощо. Фінанси місцевого самоврядування активно використовуються для благоустрою територій, розв'язання екологічних проблем, обслуговування культурних потреб населення й т. ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, беручи до уваги соціальну спрямованість фінансів місцевого самоврядування (80 % усіх соціальних видатків покладено саме на місцеві бюджети), пропонуємо розширити перелік притаманних їм функцій, долучивши до них соціальну функцію. Тобто фінанси місцевого самоврядування виконують розподільну, контрольну та соціальну функції.

Зазначимо, що подальший розвиток ринкових відносин в Україні має посилити фінансові можливості місцевих органів самоуправління у зв'язку з формуванням ринку землі та нерухомості. Місцеві органи влади, як найбільші власники землі і нерухомості, будуть мати можливість проводити різноманітні операції із зазначеною власністю і тим самим будуть впливати на розвиток підприємництва на своїй території.

В умовах дії ринкових відносин у державі необхідно переглянути традиційні форми та методи впливу фінансів на ефективність розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Необхідно встановити обґрунтовані пропорції між обсягами фінансування сфери матеріального виробництва і фінансуванням інфраструктури нових територіальних комплексів, що буде сприяти формуванню інноваційно-орієнтованої економіки зі створенням нових робочих місць і збільшенням доходів бюджетів місцевого самоврядування, що, в свою чергу, дозволить фінансово забезпечити економічний і соціальний розвиток відповідної території.

Бібліографічний список

1. *Андрущенко В. Л.* Фінансова думка Заходу в XX столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. — Л. : Каменяр, 2000. — 305 с.

2. *Бескид Й. М.* Теоретичні засади бюджетної децентралізації: нормативна та позитивна теорія бюджетного федералізму / Й. М. Бескид // Світ фінансів. — 2007. — № 4(13). — С. 116–122.

3. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / [І. О. Луніна, О. П. Кириленко, А.В. Лучка та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І. О. Луніної ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2010. — 320 с.

4. Бюджетний менеджмент: підручник / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.] ; за заг. ред. В. Федосова. — К. : КНЕУ, 2004. — 864 с.

5. *Гапонюк М.А., Буряченко А.Є.* Теоретичні аспекти реструктуризації місцевих фінансів в Україні / М.А. Гапонюк, А.Є. Буряченко // Фінанси, облік і аудит: наук. збірник. – Вип.1. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 35-47.

6. *Буряченко А. Є.* Бюджетний федералізм як принцип побудови фінансів місцевого самоврядування в розвинутих країнах / А. Є. Буряченко // Вчені записки : зб. наук. пр. — Вип. 11. — К. : КНЕУ, 2009. — С. 83–89.

7. *Игонина Л. Л.* Муниципальные финансы: учеб. пособие / Л. Л. Игонина. — М. : Экономистъ, 2003. — 320 с.

8. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика: навч. посіб. / [М. А. Саприкіна, М. А. Саєнсус, А. Г. Зінченко та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф., засл. діяча науки і техніки України О. С. Редькіна. — К. : Фабований лист, 2011. — 480 с.

9. Финансы: учебник / под ред. С. И. Лукашина, В. А. Слепова. — М.: Изд-во Рос. гос. экон. акад., 2000.

10. *Власюк Н. І.* Місцеві фінанси: навч. посіб. / Н. І. Власюк, Т. В. Growing Мединська, М. І. Мельник. — К. : Алерта, 2011.

References

1. Andrushchenko V. L. Finansova dumka Zakhodu v XX stolitti (Teoretychna kontseptualizatsiya i naukova problematyka derzhavnykh finansiv) [Westernfinancial theory in the twentieth century (theoretical conceptualization and scientific problems of public finances)] / V.L. Andrushchenko. — L. : Kamenyar, 2000. — 305 s. [In Ukrainian].

2. Beskyd Y. M. Teoretychni zasady byudzhetnoyi detsentralizatsiyi: normatyvna ta pozytyvna teoriya byudzhetnoho federalizmu [The theoretical basis of fiscal decentralization: normative and positive theory of fiscal federalism]/ Y. M. Beskyd // Svit finansiv. — 2007. — # 4(13). — S. 116—122. [In Ukrainian].

3. Dyversyfikatsiya dokhodiv mistsevykh byudzhetiv [Diversification of local budgets reveneu]/ [I. O. Lunina, O. P. Kyry-lenko, A.V. Luchka ta in.] ; za red. d-ra ekon. nauk I. O. Luninoyi ; NAN Ukrayiny, In-t ekon. ta prohnozuv. — K., 2010. — 320 s. [In Ukrainian].

4. Byudzhetnyy menedzhment : pidruchnyk [Budget Management: textbook] / [V. Fedosov, V. Oparin, L. Safonova ta in.]; za zah. red. V. Fedosova. — K. : KNEU, 2004. — 864 s. [In Ukrainian].

5. Haponyuk M.A., Buryachenko A.E. Teoretychni aspekty restrukturyzatsiyi mistsevykh finansiv v Ukrayini [Theoretical aspects of local finance restructuringin Ukraine] / M.A. Haponyuk, A.E. Buryachenko

// Finansy, oblik i audyt: nauk. zbirnyk. – Vyp.1. – K.: KNEU, 2003. – S.35-47. [In Ukrainian].
6. Buryachenko A. E. Byudzhetnyy federalizm yak pryntsyp pobudovy finansiv mistsevoho samovryaduvannya v rozvynutykh krayinakh [Fiscal federalism as the local government finance principle in developed countries]/ A. E. Buryachenko // Vcheni zapysky: zb. nauk. pr. — Vyp. 11. — K. : KNEU, 2009. — S. 83–89. [In Ukrainian]
7. Yhonyna L. L. Munytsypal'nue fynansu : ucheb. posobye [Municipal Finance: Handbook] / L. L. Yhonyna. — M. : Ekonomyst, 2003. — 320 s. [In Russian]
8. Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist': modeli ta upravlins'ka praktyka : navch. posib. [Corporate Social Responsibility: Modelsand Management] / [M. A. Saprykina, M. A. Sayensus, A. H. Zinchenko ta in.]; za nauk. red. d.e.n., prof., zasl. diyacha nauky i tekhniky Ukrayiny O. S. Red'kina. — K. : Fabovanyy lyst, 2011. — 480 s. [In Ukrainian]
9. Fynansy : uchebnyk[Finance] / pod red. S. Y. Lukashyna, V. A. Slepova. — M. : Yzd-vo Ros. hos. ekon. akad., 2000. [In Russian]
10. Vlasyuk N. I. Mistsevi finansy : navch. posib. [Local finance] / N. I. Vlasyuk, T. V. Medyns'ka, M. I. Mel'nyk. — K. : Alerta, 2011. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 10 квітня 2017 р.

UDC 336.531.2

Andrii Buriachenko,
Doctor of Sciences (Economics),
Professor at the Department of Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: andrii.buriachenko@kneu.ua

New approaches to the formation of local self-government finances structure

Abstract
Research objective*. The purpose of the article is to investigate the financial component of local government, its structure and functions.*
Methodology*. The author analyses the recent studies of domestic scientists in order to reveal the possibility of using fiscal federalism principles at building up the budget system of Ukraine. The paper considers local government finances in the broad and narrow sense, their structure and functions.*

***Findings**. As local government finances are socially directed, it is necessary to expand the list of their intrinsic functions by including social function. In terms of market relations, it is essential to review the traditional forms and methods of financial impact on the effectiveness of administrative areas development. The paper justifies the necessity of establishing reasonable proportion between funding of manufacturing sphere and funding of infrastructure for the new territorial complexes.*

***Value added**. The article substantiates the need of studying the financial component of local government activity. The author offers approaches to analysis of the local self-government finances structure. The paper revealed the functions that are inherent to local self-government finances. Attention is paid to the business partnership between business entities and local authorities. The author proposed original approach to the structure and functions of local self-government finances.*

***Key words**: local self-government finances, budget, local self-governance, decentralization, business-partnership.*

УДК 336.763

Гапонюк Микола Анатолійович,
канд. екон. наук, проф., завідувач кафедри фінансові ринки,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, вул. Дегтярівська, 49г)
E-mail: kfr@kneu.edu.ua

КОРПОРАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація

***Мета дослідження**. У роботі досліджено поняття та особливості корпорацій, а також їх роль на українському фондовому ринку.*

***Методологія**. Було проведено аналіз підходів до визначення дефініції «корпорація» у роботах вітчизняних і зарубіжних учених, а також у законодавстві; показано основні особливості корпорацій. Було проаналізовано обіг цінних паперів корпорацій на українському фондовому ринку.*

***Отримані результати**. Виявлено, що акції більшості вітчизняних корпорацій є мало привабливими для інвесторів, а угоди з ними майже не відбуваються. Спроби штучно активізувати торгівлю на біржовому ринку виявились невдалими. Проблемами ринку корпоративних облігацій є низька довіра інвесторів, викликана масовими дефолтами та нездатністю правової системи захистити інтереси власників цінних паперів.*

***Цінність дослідження**. У статті виявлено проблеми взаємодії корпорацій з інвесторами через фондовий ринок. Їх вирішення дозволить реформувати український фондовий ринок з метою перетворення його на ефективний інструмент перерозподілу капіталу в економіці.*

***Ключові слова**: акція, дефолт, корпорація, облігація, фондовий ринок.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний конкурентний ландшафт складно уявити без корпорацій, які перетворилися на домінуючу форму підприємництва. Разом з тим, до цього часу серед науковців немає єдності в питанні сутності корпорацій і виділення їх базових характеристик. Не в останню чергу така ситуація пояснюється тим, що зважаючи на своє поширення, дефініція «корпорація» перетворилася на настільки загальновживану, що доволі часто вона використовується для характеристики широкого кола підприємницьких одиниць. Більше того, навіть на рівні законодавства в різних країнах існують абсолютно відмінні підходи до визначення корпорації. У країнах із розвиненим фінансовим ринком саме корпорації є його основою, адже їх інструменти залучення капіталу використовуються учасниками торгів для здійснення інвестицій і спекуляцій. Без розвиненого корпоративного сектору ефективність роботи фондового ринку як способу перерозподілу капіталу значно знижується. Саме тому актуальним є дослідження тієї ролі, яку відіграють корпорації на фондовому ринку у вітчизняних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності та ролі корпорацій на фінансовому ринку досліджувалося багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими. Зокрема, слід відзначити наукові розробки В. Бабіченка, А. Бандурки, О. Білик, Н. Болгарової, Ю. Брігхема, С. Брю, К. Макконела, Дж. Маршала, О. Мендрула, С. Росса, Н. Рязанової, П. Самуельсона, В. Сутормінoї, Б. Стеценка, О. Шатілової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Подальших досліджень потребує визначення ролі корпорацій на сучасному етапі розвитку українського фондового ринку. Необхідною для прийняття подальших управлінських рішень є оцінка того, наскільки вітчизняний фондовий ринок виконує функцію забезпечення корпорацій капіталом, а інвесторів – фінансовими інструментами для вкладення коштів.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета роботи полягає в дослідженні ролі корпорацій на фондовому ринку України. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: аналіз поняття «корпорація» та його реалізація на українському ринку, стану вітчизняного корпоративного ринку, дослідження особливостей залучення капіталу корпораціями та визначення основних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку розглянемо окремі поширені визначення корпорацій, які наведено в роботах вітчизняних і закордонних авторів. На думку С. Чернишова, сучасна корпорація – це певна група осіб, яка професійно займається розробленням та прийняттям управлінських рішень, яка має в цьому аспекті самосвідомість і послідовно використовує розвинуті сучасні технології прийняття рішень [1].

Ю. Брігхем і Дж. Х'юстон визначають корпорацію як відповідним чином оформлену та зареєстровану економічну одиницю, чиї активи відділені від особистої власності власників і менеджерів [2].

Інші закордонні автори вважають, що корпорація – це велика фірма зі значною кількістю дрібних акціонерів і незначною кількістю менеджерів, що контролюють діяльність корпорації та розпоряджаються її власністю, взагалі не володіючи її акціями [3]. На наш погляд, таке визначення – результат домінування в корпоративному секторі на глобальному рівні корпорацій з англосаксонської моделі корпоративного управління, ознакою якої є саме розпорошена акціонерна власність.

Інші науковці акцентують увагу на ролі менеджерів у функціонуванні сучасного корпоративного сектору: «Корпорація – це широко поширена в країнах з розвиненою ринковою економікою форма організації підприємницької діяльності, яка передбачає пайову власність, юридичний статус і зосередження функцій управління в руках верхнього ешелону професійних управлінців, які працюють за наймом» [4]. Звернемо увагу на той факт, що в такому підході акцентується увага на розподілові власності та управлінні в корпоративному секторі. Як буде показано нижче, в таких процесах можна виділити і позитивні, і негативні сторони, пов'язані насамперед з агентськими витратами.

Схожий підхід існує і в інших закордонних науковців, які намагаються підкреслити особливий характер взаємовідносин між власниками та менеджерами в корпорації: «Корпорація – це юридична особа, що повністю відокремлена від своїх власників, діє самостійно, а її власники можуть вільно передавати свою участь у капіталі іншим особам без будь-якого безпосереднього впливу на саму корпорацію [5].

Корпорація – це юридична особа, яка може самостійно продавати і купувати, позичати гроші, виготовляти товари й послуги та вступати у контрактні відносини; має право обмеженої відповідальності, у відповідності з яким інвестиції кожного із власників корпорації обмежені жорстко певним розміром [6].

Зазначимо, що поряд з детальними визначення існують і доволі прості наукові підходи, в яких підкреслюється той чи інший визначальний (на думку автора) аспект корпорацій:

- корпорація – це юридичний суб'єкт, який отримав чартер властей штату чи федерального уряду та відособлений від індивідів, власністю яких він є [7];
- корпорація – це знеособлене підприємство, створене законом; воно може володіти майном і брати на себе зобов'язання [8];
- корпорація – це бізнес, оснований як окрема юридична особа, яка складається з одної чи більше приватних або юридичних осіб [9].

В Україні на законодавчому рівні, в економічній та юридичній практиці вживанішою є дефініція «акціонерне товариство». Зокрема, законодавством визначено: «Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями» [10].

Акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства. Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Приватне акціонерне товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій. Уразі прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства – з приватного на публічне [10].

На рис.1 показано зміну кількості акціонерних товариств в Україні у 2012–2016 рр. Упродовж досліджуваного періоду спостерігалась низхідна динаміка. За п'ять років кількість корпорацій упала з 26,6 тис. до 15,0 тис. Це можна пояснити поступовою реорганізацією акціонерних товариств у інші організаційно-правові форми, переважно товариства з обмеженою відповідальністю. Причиною цього є складність обслуговування діяльності корпорації, особливо для компаній, створених у процесі приватизації.

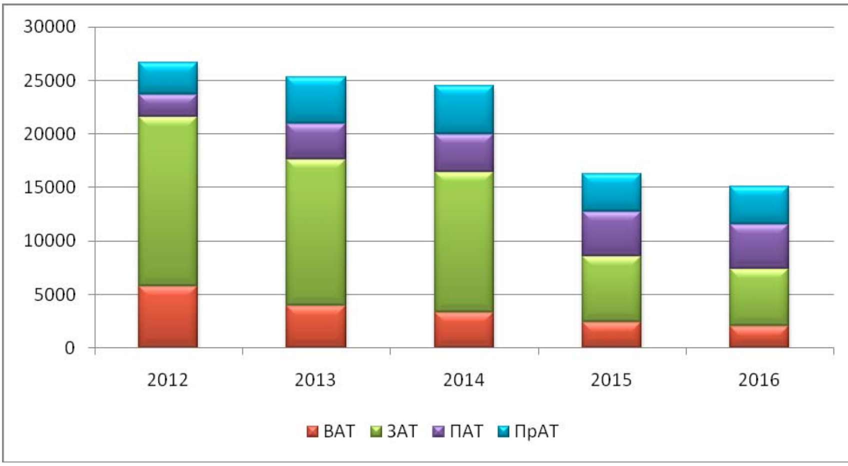

Рис. 1. Кількість акціонерних товариств
за видами в Україні у 2012–2016 рр.*

**дані на початок року.*

Джерело: річні звіти НКЦПФР [11].

При цьому досить високою залишається частка закритих і відкритих акціонерних товариств, які згідно закону повинні були бути перереєстрованими на приватні та публічні. Це може свідчити про те, що такі компанії уже не здійснюють активну діяльність та існують лише формально. Загалом, корпорація може бути ліквідована за ініціативи НКЦПФР, якщо вона не подає звітність чи не проводить щорічні загальні збори, проте поки комісія цим інструментом активно не користується. Важливою проблемою є також неподання або невчасне подання звітності корпораціями, за що передбачені відносно низькі штрафи. Це свідчить про те, що корпорації не прагнуть публічності, а отже – не зацікавлені у залученні коштів на фондовому ринку. Адже зазвичай широка публічність і транспарентність діяльності є одними з ключових складових привабливості корпорацій для інвесторів.

Незважаючи на розбіжності щодо сутності корпорацій, у питанні виділення їх основоположних ознак все ж існує певний науковий консенсус, хоча це і не виключає наукової дискусії з окремих питань.

Звернемо увагу на позицію С. Могилевського, який вважає, що корпорація володіє такими ознаками [12]:

✓ комерційна організація, яка за основну свою мету має отримання прибутку;

✓ комерційна організація з розподіленим на частини засновників (учасників) статутним капіталом;

✓ майно створене за рахунок внесків засновників (учасників), а також вироблене і придбане в процесі діяльності, належить на правах власності;

✓ об'єднання осіб (учасників) на договірній основі, або наявність як засновника (учасника) однієї особи, які не відповідають за зобов'язаннями, а несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості внесених ними вкладів (акцій);

✓ організація з чіткою організаційною структурою, яка включає структуру органів її управління, вищим органом якої є загальні збори її акціонерів.

За методологією ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку), терміни «корпорація», «фірма» або «компанія» в більшості випадків використовуються як рівнозначні, а термін «підприємство» (enterprise) охоплює мережу корпорацій та інших господарюючих одиниць, розташованих у різних країнах світу, поєднаних між собою єдиною управлінською структурою.

У свою чергу, дефініція «корпорація» використовується не як юридична, а більше в межах широко поширеної повсякденної практики, відображеної у Резолюції 1721 (LIII) Економічної та Соціальної Ради ООН [13].

Зазначимо, що незважаючи на чисельні наукові роботи щодо економічної природи та еволюції корпорацій, дотепер не має чіткого однозначного визначення корпорації, яке б врахувало всі ключові її характеристики як суб'єкта підприємницької діяльності. Проте однією з ключових ознак корпорації є наявність емітованих цінних паперів, передусім акцій, що можуть виступати об'єктом купівлі та продажу. У зв'язку з цим акцентуємо увагу на питаннях, що пов'язані з роллю корпорацій на фондовому ринку.

На рис. 2 показано, що обсяг зареєстрованих акцій упродовж досліджуваного періоду зростав. Проте при цьому обсяги торгів ними є відносно низькими. Якщо коефіцієнт оборотності (співвідношення обсягу торгів до обсягу зареєстрованих акцій) у 2011 та 2012 роках був більше одиниці (1,29 і 1,16 відповідно), то у 2013 він упав до 0,30. У подальшому цей показних зріс, проте знаходився на рівні 0,50–0,60, який є досить низьким. Це свідчення того, що акції більшості вітчизняних корпорацій є мало привабливими для інвесторів, а угоди з ними майже не відбуваються. З одного боку, частина акціонерних товариств не зацікавлена в залученні коштів на фінансовому ринку. Проте навіть для них низька ліквідність їх цінних паперів може створювати значну проблему в тому разі, якщо власник захоче їх продати.

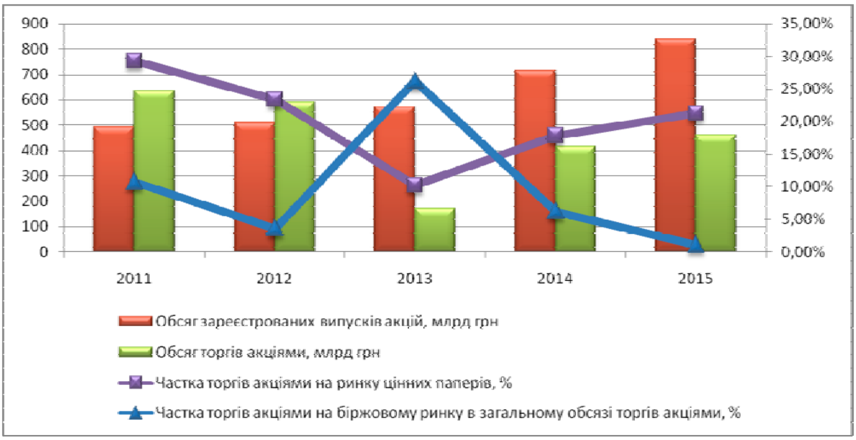

Рис. 2. Акції корпорацій на фондовому ринку України в 2011–2015 рр.

Джерело: річні звіти НКЦПФР [11].

Звертає на себе увагу також досить низька частка торгів акціями на ринку цінних паперів, яка у 2013 році упала до рівня 10 %. Це є ще одним свідченням того, що на відміну від розвинених фінансових ринків, в Україні акції не є основою фондового ринку. Варто відмітити, що при цьому в 2013 році значно зросла частка біржового ринку, частка торгів на якому досягла 26,25 %. Це було викликано змінами в нормативно-правовому регулюванні діяльності публічних акціонерних товариств, які вимагали проведення операцій на регульованих ринках. Штучність цього зростання стала очевидною в наступні роки, коли у 2015 частка біржового ринку акцій упала до 1,13 %.

Дещо інша ситуація спостерігається на ринку корпоративних облігацій (Рис. 3). Практично впродовж усього досліджуваного періоду спостерігається падіння як обсягів зареєстрованих випусків, так і обсягів торгів. При цьому частка корпоративних облігацій у загальному обсязі торгів цінними паперами є досить низькою і в 2015 році становила всього 2,5 %. Це можна пояснити недовірою інвесторів до даного фінансового інструменту. Підґрунтям цього стали події, що послідували за кризою 2008 року, коли багато емітентів відчувало труднощі з поверненням коштів за облігаціями та оголосило дефолт. Проблемою є також недостатньо ефективна робота судової системи, яка не захищає належним чином права інвесторів у випадку конфлікту з емітентом. У результаті внутрішній ринок корпоративних облігацій є дуже вузьким.

Рис. 3. Корпоративні облігації на фондовому ринку України в 2011–2015 рр.

Джерело: річні звіти НКЦПФР [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Існує широке коло підходів до визначення поняття корпорації. Різні дослідники концентрують увагу на організаційно-правовій формі, організації управління, особливостях фінансової діяльності. Однією з визначальних ознак корпорації на сучасному етапі є використання акцій як інструменту залучення капіталу для функціонування компанії.

Результати проведеного дослідження показують, що вітчизняні корпорації майже не зацікавлені в залученні коштів на фондовому ринку. Ознакою цього є низька транспарентність їх діяльності, нехтування правами інвесторів. Результатом є низька зацікавленість учасників ринку в корпоративних цінних паперах. Акції та корпоративні облігації наразі займають менше чверті загального обсягу торгів цінними паперами на вітчизняному ринку.

У подальшому дослідженні варто сконцентруватись на шляхах подолання окреслених вище проблем і механізмах реформування українського фондового ринку з метою перетворення його на ефективний інструмент перерозподілу капіталу в економіці.

Бібліографічний список

1. *Чернышев С.* Современные корпорации : монография [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ckp.ru/biblio/textokpr/-16151.htm.

2. *Бригхем Ю.* Финансовый менеджмент. Экспресс-курс / Ю. Бригхем, Дж. Хьюстон ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2007. – 4-е изд. – 544 с.

3. Berle A. A., Means Gardiner C. The Modern Corporation and Private Property. New York, 1932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.megabook.ru/Article.asp?AID=615450.

4. *Ансофф И.* Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.

5. *Маршал Дж. Ф.* Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям: пер. с англ. / Джон Ф. Маршал, Випул К. Бансал. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 784 с.

6. *Самуэльсон П.* Экономика, 18-е изд.: пер. с англ. / П. Самуельсон, В. Нордхаус. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2010. – 1360 с.

7. *Макконнел К. Р.* Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. / К. Р. Маккоел, С. Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2003. – XXXVI. – 972 с.

8. *Ван Хорн Дж. К.* Основы управления финансами: пер. с англ. / Дж. К. Ван Хорн. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 800 с.

9. *Росс С.* Основы корпоративных финансов / С. Росс, Р. Вестерфилд, Б. Джордан. – М. : Лаборатория базовых знаний, 2000. – 720 с.

10. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI / [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.-rada.gov.ua/laws/show/514-17

11. Річні звіти НКЦПФР // Офіційний сайт НКЦПФР / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: http://www.nssmc.gov.ua/-activities/annual.

12. *Могилевский С. Д.* Корпорации в России: правовой статус и основы деятельности / С. Д. Могилевский, И. А Самойлов; учеб. пособие. – 2-е изд. // Дело, 2007. – 480 с.

13. Multinational Corporations in World Development. – NY: Department of Economic and Social Affairs, United Nations, 1973. – P. 4-5.

References

1. Chernishev S. Sovremennue korporacii: monografiya [Modern corporations: monograph] // [Electronic resource]. – Available at: http://www.ckp.ru/biblio/textokpr/16151.htm. [In Russian]

2. Brighem J. Finansovyj menedzhment. Jekspress-kurs. [Financial Management] / J. Brighem, D. Houston ; trans. from en. – SPb. : Piter, 2007. – 4thed. – 544 p. [In Russian]

3. Berle A. A. Means Gardiner C. The Modern Corporation and Private Property. New York, 1932 [Electronic resource]. – Available at: http://www.megabook.ru/Article.asp?AID=615450 [In English]

4. Ansoff I. Novaja korporativnaja strategija [New corporate strategy] / I. Ansoff. – SPb. : Piter Kom, 1999. – 416 p. [In Russian]

5. Marshal D. F. Finansovaja inzhenerija: Polnoe rukovodstvo po finansovym novovvedenijam: trans. from en. [Financial Engineering: Full Manual on financial innovations] / D. F. Marshal, V. K. Bansal. – M. : INFRA-M, 1998. – 784 p. [In Russian]

6. Samuelson P. Ekonomika. 18thed: trans. from en. [Economics] / P. Samuelson, V. Nordhaus. – M. : «I.D. Viliams» Ltd, 2010. – 1360 p. [In Russian]

7. Mcconnell K. R. Ekonomiks: principy, problemy i politika: trans. from en. [Economics: principles, challenges and policy] / K. R. Mcconnell, S. L. Brue. – M.: INFRA-M, 2003. – XXXVI. – 972 p. [In Russian]

8. Van Horn D. K Osnovy upravlenija finansami: trans. from en. [Basics of Financial Management] / D. K. Van Horn. – M. : Finansy i statistika, 2000. – 800 p. [In Russian]

9. Ross S. Osnovy korporativnyh finansov [Basics of Corporate Finance] / S. Ross, R. Vesterfild, B. Dzhordan. – M.: Laboratorija bazovyh znanij, 2000. – 720 p. [In Russian]

10. Zakon Ukrayiny «Pro akcionerni tovary`stva» [On Corporations] # 514-VI vid 17 veresnya 2008 roku/[Electronic resource]. – Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17 [In Ukrainian]

11. Richni zvity` NKCzPFR [Annual Report of NCSPFR] // Official site of NSSMC / [Electronic resource]. – Available at: http://www.nssmc.-gov.ua/activities/annual. [In Ukrainian]

12. Mogilevskij S. D. Korporacii v Rossii: pravovoj status i osnovy dejatel'nosti [Corporations in Russia: legal status and activity] / S. D. Mogilevskij, I. A Samojlov; ucheb.posobie. – 2nded. // Delo. – 2007. – 480 p. [In Russian]

13. Multinational Corporations in World Development. – NY: Department of Economic and Social Affairs, United Nations, 1973. – P. 4-5.

Стаття надійшла до редакції 10 квітня 2017 р.

UDC 336.763.31

Mykola Haponiuk,
Candidate of Sciences (Economics), Professor,
Head of the Financial Markets Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: kfr@kneu.edu.ua

Corporations and their role in the Ukrainian stock market

Abstract

Research objective*. This article examines the concept and features of corporations as well as their role in the Ukrainian stock market.*

Methodology*.The study analyses approaches to defining a «corporation» in research papers of domestic and foreign scientists, and in legislation. The main features of corporations were outlined. The paper investigates circulation of corporate securities in the Ukrainian stock market.*

Findings*. The study concluded that the most domestic corporations' shares are unattractive for investors, and transactions with them almost do not occur. Attempts to activate artificially the trade in the stock market failed. The challenge of the corporate bond market is the lack of investor's confidence caused by massive defaults, and the legal system inability to protect the interests of securities owners.*

Value added*. The study reveals the problems of interactions between corporations and investors through the stock market. Solving them will allow reforming the Ukrainian stock market and turning it into an effective instrument of capital redistribution in the economy.*

Key words*: share, default, corporation, bond, stock market.*

УДК 336.025

Герасимюк Павло Валерійович,
аспірант кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: p.gerasimyuk@gmail.com

ЕФЕКТИ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЕКСПОРТУ НАСІННЯ СОНЯШНИКУ

Анотація

Мета дослідження*. Метою даної статті є демонстрація як засобами ефективної митної політики можливо досягти позитивних внутрішніх і зовнішніх ефектів у розвитку окремої галузі промисловості з власною сировинною базою, на противагу простого експорту такої сировини.*

Методологія*. Застосувавши метод аналізу та синтезу, визначено внутрішні та зовнішні ефекти митної політики у сфері експорту насіння соняшнику. На основі методів порівняння та моделювання розраховано фінансовий ефект від експорту продуктів переробки насіння соняшнику, замість самої сировини.*

Отримані результати*. У статті досліджено внутрішні та зовнішні ефекти митної політики України у сфері експорту насіння соняшнику та продуктів його переробки. З'ясовано стан і динаміку розвитку виробництва соняшникової олії в Україні в 1991–2016 роках. Наведено розрахунки фінансових ефектів митної політики для економіки країни у галузі.*

Цінність дослідження*. Визначено головні ефекти, досягнуті завдяки ефективній митній політиці у галузі. Вперше розраховано фінансовий ефект для бюджету держави від експорту продуктів переробки соняшнику замість експорту сировини.*

Ключові слова*: митна політика, внутрішні та зовнішні ефекти, експорт, вивізне мито, насіння соняшнику, соняшникова олія, соняшниковий шрот.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для розбудови високоефективної та самодостатньої економіки України необхідно використовувати як ресурси сільського господарства, так і промисловий потенціал країни. Впродовж останніх 26 років дані економічні важелі використовувалися неефективно, а Україна сприймалася провідними державами світу більше як джерело отримання дешевої сировини. Одним з найефективніших інструментів регулювання структури виробництва та економіки держави загалом є митна політика. Тому, об'єктом дослідження для визначення ефектів митної політики в конкретній галузі обрано одну з найпотужніших сільськогосподарсько-промислових сфер української економіки – вирощування соняшнику та виробництво олії з його насіння, вихідною точкою стрімкого розвитку якої стало саме запровадження вивізного мита на насіння соняшнику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання митної політики та митного регулювання досліджені у працях таких українських науковців і практиків митної справи, як І.Г. Бережнюка, А.Д. Войцещука, А.І. Крисоватого, А.А. Мазаракі, П.В. Пашка.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У наукових працях, присвяченим митній політиці, зокрема, у сфері експорту насіння соняшнику, досі предметно не було визначено зовнішні та внутрішні ефекти такої політики, не здійснено аналіз фінансових ефектів для бюджету держави в абсолютному вимірі.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою даної статті є демонстрація як засобами ефективної митної політики можливо досягти позитивних внутрішніх і зовнішніх ефектів у розвитку окремої галузі промисловості з власною сировинною базою, на противагу простого експорту такої сировини. Серед основних завдань: аналіз стану галузі вирощування соняшнику та його переробки в Україні в 1991–2016 роках, а також місця країни на відповідних світових ринках; порівняння за відповідними параметрами фінансових ефектів експорту насіння соняшнику та продуктів його переробки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Станом на 2016 рік під вирощування соняшнику у світі було відведено 24630 тис. га посівної площі, з них в Україні – 6200 тис. га, що складало більше 25 % світової посівної площі під даною культурою. За попередньою інформацією у світі з 1 га посівних площ отримували 1,82 тонни насіння соняшнику, в той час як український показник досяг 2,22 тонни, тобто переважав середньосвітовий майже на 22 %. Загальні збори насіння соняшнику в 2016 році за попередніми розрахунками у світі склали 44823 тис. тонн, з них українськими аграріями було зібрано 13750 тис. тонн, що складає 30,7 % від світового урожаю [1].

З насіння соняшнику в 2015/2016 аграрному році в світі виготовлено15511 тис. тонн олії, з них в Україні – 5031 тис. тонн або 32,4 %. При цьому більше 98 % загального українського врожаю направлено саме на переробку, з метою виготовлення олії (рис. 1).

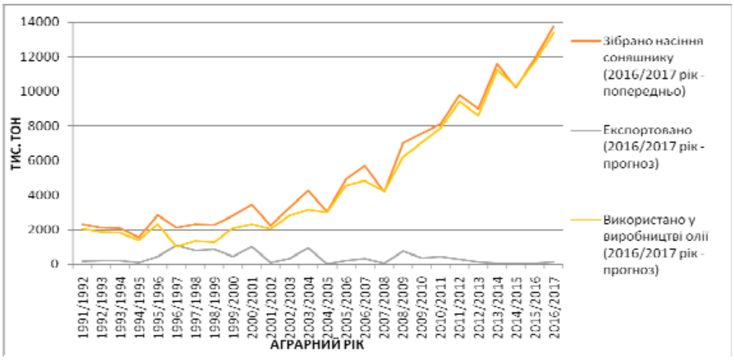

Рис. 1. Розподіл врожаю насіння соняшнику в Україні за основними напрямами використання в 1991/1992–2016/2017 аграрних роках

Джерело: побудовано автором на матеріалах [1]

За прогнозами з насіння соняшнику в 2016/2017 аграрному році в світі виготовлять 17113 тис. тонн олії, з них в Україні – 5762 тис. тонн або 33,7 %. При цьому майже 97,5 % загального українського врожаю буде направлено саме на переробку (рис. 1).

Україна сьогодні – найбільший світовий експортер соняшникової олії. В 2015/2016 аграрному році з території нашої держави експортовано 4500 тис. тонн олії з насіння соняшнику, що склало приблизно 55,2 % світового експорту даного продукту, забезпечивши майже 30 % світового попиту (рис. 2).

Рис. 2. Забезпечення світового попиту на олію соняшникову за рахунок українського продукту в 1991/1992–2016/2017 аграрних роках

Джерело: побудовано автором на матеріалах [1]

У 2016/2017 аграрному році з території нашої держави за прогнозами буде експортовано 5100 тис. тонн олії з насіння соняшнику, що складе майже 56,8 % світового експорту даного продукту, забезпечивши майже 34 % світового попиту. Для порівняння: на території України за 2016/2017 аграрний рік буде спожито населенням 560 тис. тонн соняшникової олії, а ще 30 тис. тонн використано підприємствами у виробництві (рис. 2).

Ключовими заходами регулювання олійно-жирової галузі в частині виробництва соняшникової олії стало ефективне застосування інструментів митної політики у сфері експорту насіння соняшникового, економічної політики підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

Митна політика втілилася у запровадженні вивізного мита на насіння соняшникове, квотування і ліцензування обсягів експорту насіння соняшникового та соняшникової олії з 2008 по 2010 роки [2, 3]. Додатково, підставою для митного оформлення насіння соняшникового у митний режим експорту є відмітки про позитивні результати здійснення фітосанітарного та радіологічного контролю на товаросупровідних документів [4]. Економічна політика в галузі стосується державного цінового регулювання у сфері купівлі-продажу насіння соняшникового та олії соняшникової [5].

В 1999 році в Україні вперше прийнято закон, що встановив вивізне мито на насіння окремих видів олійних культур, у тому числі й соняшнику, на рівні 23 %. Як і на підставі чого змінювалася ставка вивізного мита на насіння соняшнику, можна побачити у табл. 1.

Запровадження вивізного мита стало відправною точкою у розвитку самодостатнього сільськогосподарсько-промислового комплексу з власною сировинною базою і повним циклом виробництва. Таку митну політику у галузі спричинило зростання обсягу насіння соняшнику, що вивозився за межі України, водночас зі збільшенням частки його експорту на противагу використанню в олійно-жировій промисловості для виробництва олії.

В 1995 році співвідношення між обсягом експортованого та переробленого насіння соняшнику досягло 51 % проти 49 % на користь експорту. В той же час, за останні 5 років частка експорту насіння соняшнику у загальному річному врожаю не перевищує 1,41 % (рис. 1).

Таблиця 1

Зміна ставки вивізного мита на насіння соняшнику у 1999–2016 роках

Рік	Ставка вивізного мита на насіння соняшнику, %	Нормативно-правовий документ		
		Тип, дата, №	Назва	Коротка суть документу
1999	23	Закон України від 10.09.1999 № 1033-XIV	Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур	Встановлено вивізне мито на насіння окремих олійних культур
2001	17			
2005	16	Закон України від 07.07.2005 № 2773-IV	Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур»	Визначено, що починаючи з 1 січня 2007 року ставка вивізного мита на насіння окремих олійних культур щороку зменшується на 1 відсотковий пункт до значення 10 відсотків
2007	15			
2008	14			
2009	13			
2010	12			
2011	11			
2012	10			
2013	10			
2014	10			
2015	10			
2016	10			

Джерело: побудовано автором на матеріалах [6, 7]

Найбільшими внутрішніми ефектами застосування вище вказаної митної політики разом з іншими заходами державного регулювання у реальному секторі економіки стало збільшення з 1998 року середньої родючості ґрунтів більше ніж у 2 рази, обсягів зібраного насіння соняшнику в 6 разів, обсягів переробки насіння соняшнику в олію у 10 разів, основними зовнішніми ефектами – збільшення частки України у загальносвітовому обсягу експорту соняшникової олії у майже 8,5 разу, а в загальносвітовому експорті продуктів переробки насіння соняшнику в 10,5 разу.

Для усвідомлення фінансових ефектів митної політики, що були досягнуті з 1999 року варто звернутися спочатку до самої технології виробництва олії з насіння соняшнику. Візьмемо у розрахунок середньоринкові українські показники та показники високотехнологічного виробництва з повним замкнутим циклом.

Основним етапами, маючими вагу для розрахунків, є пресування насіння соняшнику, а також екстракція макухи соняшнику. На першому етапі переробки насіння соняшнику на виробництві отримують залишки лушпиння, макуху та власне олію. На другому етапі макуху соняшникову піддають вторинній обробці та отримують шрот соняшниковий і олію.

Для розуміння пропорцій виходу олії та відходів переробки насіння соняшнику проаналізуємо середньоринковий показник по Україні, а також дані з річного звіту одного з лідерів на українському ринку виробництва соняшникової олії – компанії Kernel, що в 2015 році забезпечила виробництво 7 % світового обсягу соняшникової олії.

У 2016/2017 аграрному році в середньому в Україні з 1 тонни насіння соняшнику за прогнозами отримуватимуть 430 кг олії, 410 кг шроту, світові показники – 420 кг і 450 кг відповідно, тобто дані показники залишаться на рівні 2015/2016 аграрного року [1]. На виробництві Kernel в 2015/2016 аграрному році з 1 тоніи насіння соняшнику в середньому отримували 460 кг олії, 390 кг шроту та 160 кг лушпиння [8, с. 10]. Тобто високотехнологічне виробництво Kernel допускає втрату олії у виробництві на рівні 1 %. Про такий середній рівень втрати олії на виробництві свідчать також інформаційні матеріали Українського науково-дослідного інституту олії та жирів Національної академії аграрних наук України [9].

Для подальших розрахунків запропоновано як константи обрати середньоринкові показники виходу олії та шроту з насіння соняшнику на рівні 43 % і 41 % відповідно, а також норму втрати олії у виробництві на рівні 1 %. Розрахунковий обсяг виходу соняшникового лушпиння складе 15 %.

Суть аналізу полягає у порівнянні фінансових ефектів для економіки України при експорті сировини – насіння соняшникового та готових продуктів його переробки – олії та шроту. Нехтування в обчисленнях ефектів повністю всім обсягом виходу соняшникового лушпиння, яке після гранулювання у пелети є високоефективним біопаливом, аргументується по-перше низькою відпускною ціною на даний товар, а по-друге – використанням даного палива у подальшому виробництві олії соняшникової.

На противагу лушпинню шрот соняшниковий, що є одним з основних продуктів харчування для потреб тваринництва, має істотний відсоток виходу з насіння після переробки, а також коштує в 4–6 разів дорожче. Іншим обґрунтуванням для аналізу фінансових ефектів експорту саме таких продуктів переробки насіння соняшникового як олія та шрот є майже цілковита експортоорієнтованість даних продуктів (рис. 3).

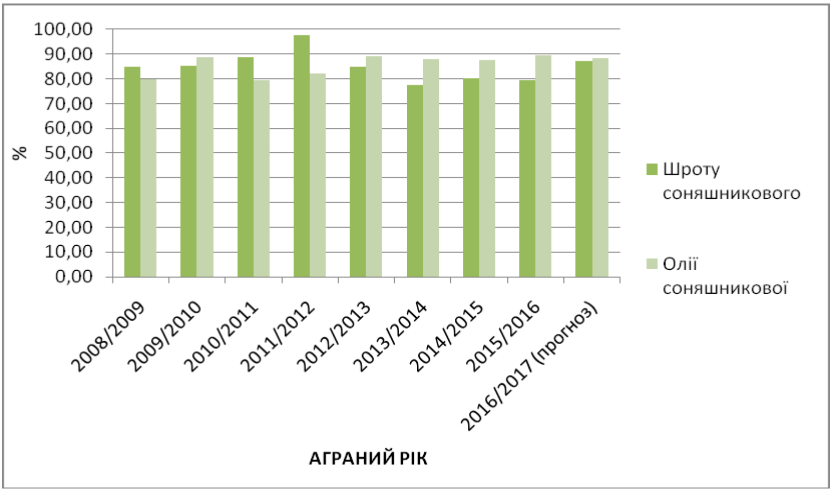

Рис. 3. Частка експорту продуктів переробки насіння соняшнику з України у загальному обсязі виробництва в 2008/2009–2016/2017 аграрних роках

Джерело: розраховано автором на матеріалах [1]

За основу будуть взяті середні ціни митних оформлень експорту насіння соняшникового та продуктів його переробки у 2016 році, задекларовані суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності у зоні діяльності митного поста «Херсон-порт» Херсонської митниці ДФС (на умовах FOB згідно Incoterms-2010):

- соняшникове насіння – 315 $/тонну;
- соняшникова олія – 750 $/тонну;
- соняшниковий шрот – 175 $/тонну.

Використовуючи аналітичні матеріали Організації економічного співробітництва та розвитку та Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН, скорегуємо ціни 2016 року [10, с. 52]. Таким чином, у 2017 календарному році ціни соняшникового насіння та продуктів його переробки мають визначатися на рівні:

- соняшникове насіння – 312 $/тонну;
- соняшникова олія – 746 $/тонну;
- соняшниковий шрот – 177 $/тонну.

Порівняльний аналіз фінансових ефектів митної політики у сфері експорту насіння соняшнику та продуктів його переробки для економіки України розглянемо в розрізі т аких двох напрямів: вплив на податкові доходи з одного боку та зовнішньоторговельний баланс з іншої.

Для експортних операцій застосовується 0 % ставка податку на додану вартість. Мито на експорт насіння соняшнику, як зазначено вище, визначено на рівні 10 %. Позитивним тут є ефект від адміністрування мита до державного бюджету, а негативним – 0 % ставка ПДВ, адже такий розмір ставки дозволяє формувати податковий кредит, що повністю підлягатиме відшкодуванню. Для зовнішньоторговельного балансу країни експорт усіх вказаних товарів має позитивне значення, адже формується вхідний потік валютної виручки до країни. Результати розрахунку представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Фінансові ефекти для економіки України від експорту насіння соняшникового та продуктів його переробки

Параметр	1 тонна насіння соняшнику, дол. США	Олія та шрот (отримані з 1 тонни насіння соняшнику), дол. США
Загальноекономічний:		
зовнішньоторговельний баланс	**+ 312**	**+ 393,35** *(+ 746*0,43 + 177*0,41)*
Податковий:		
мито	**+ 31,2**	—
ПДВ	**- 62,4** *(- 312*0,2)*	**- 78,67** *(- 746*0,43*0,2 — 177*0,41*0,2)*
Всього	**+ 280,8**	**+ 314,68**

Джерело: розраховано автором

Варто зазначити, що перевага податкового параметру для експорту насіння соняшнику нівелюватиметься при умові додаткового обчислення підпараметрів, наприклад, податку на доходи фізичних осіб. Наприклад, на олійно-екстракційних високотехнологічних заводах лише однієї компанії Kernel працевлаштовано 2,5 тисяч осіб [8, с. 9].

Застосувавши навіть спрощену форму розрахунків за двома основними параметрами, що стосуються експорту, отримуємо додатковий фінансовий ефект для економіки країни на рівні $33,53 за рахунок експорту продуктів переробки 1 тонни насіння соняшникового, а не самої сировини. Даний ефект на прикладі такого обсягу можливо і не має вираженого значення, але варто пам'ятати, що врожай насіння соняшнику на 2016/2017 аграрний рік за попередніми даними складає 13 млн 750 тис тонн насіння. Більше того, ціна насіння соняшнику за прогнозами буде спадати більшими темпами, ніж ціна олії, а шрот коштуватиме з кожним роком дорожче, що дає підстави стверджувати, що розмір вказаного ефекту збільшуватиметься [10, с. 52].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. За рахунок успішного застосування інструментів митної політики та інших державних економічних важелів в Україні за останні 15 років вдалося побудувати автономну сільськогосподарсько-промислову галузь з вирощування соняшнику і виробництва соняшникової олії.

Сьогодні Україна – топ-експортер продуктів переробки соняшнику у світовому масштабі. Наша держава забезпечує 30 % світового попиту на соняшникову олію та 30 % світового попиту на соняшниковий шрот.

Внутрішніми ефектами застосування митної політики у галузі разом з іншими заходами державного регулювання у реальному секторі економіки стало збільшення з 1998 року середньої родючості ґрунтів, обсягів зібраного насіння соняшнику, обсягів переробки насіння соняшнику в олію тощо.

Основними зовнішніми ефектами такої політики є збільшення частки України у загальносвітовому обсягу експорту соняшникової олії, перетворення нашої держави на основного світового постачальника продуктів переробки насіння соняшнику.

Встановлено, що за рахунок митної політики, спрямованої на збільшення використання насіння соняшнику для виробництва олії, а не простого експорту сировини, у цінах 2017 року на кожній тонні врожаю соняшнику держава додатково отримує 33,53 дол. США.

Перспективою подальших досліджень є визначення додаткових параметрів для аналізу фінансових ефектів митної політики у певній галузі, застосування аналізу до сфер економіки, експортні операції яких стосуються здебільшого сировини, для напрацювання рекомендацій щодо можливого застосування важелів митної політики для розвитку такої галузі і побудови самодостатнього виробничого комплексу.

Бібліографічний список

1. Production, supple and distribution [Електронний ресурс] // United States Department of Agriculture. Foreign Agricultural Service. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/-index.html#/app/advQuery .

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.06.2010 року № 397 «Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України».

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2008 року № 189 «Про затвердження обсягів квот на олію соняшникову та насіння соняшнику, експорт яких підлягає ліцензуванню до 1 липня 2008 р., та порядку видачі ліцензій».

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.2011 року № 1031 «Деякі питання здійснення державного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон України» зі змінами та доповненнями.

5. Закон України від 24.06.2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України»зі змінами та доповненнями.

6. Закон України від 07.07.2005 року № 2773-IV «Про внесення змін до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур».

7. Закон України від 10.09.1999 року № 1033-XIV «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур»зі змінами та доповненнями.

8. Annual Report and Accounts [Електронний ресурс] // Kernel Holding S.A.. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kernel.ua/-media/uploads/library/16/12/KERNEL_FY2016_Annual_Report.pdf.

9. Олійно-жирова галузь України. Інформаційно-аналітичний бюлетень олійно-жирової галузі України та Російської Федерації. [Електронний ресурс] / Український науково-дослідний інститут олій та жирів Національної академії аграрних наук України (УкрНДІОЖ НААН). –

Режим доступу до ресурсу: http://fatoil.com.ua/ua/services/pokazateli-raboty-maslozhirovoj-otrasli-ukrainy-i-rossii/.

10. Agricultural Outlook 2016-2025 [Електронний ресурс] // OECD-FAO. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.oecd-ilibrary.org/-agriculture-and-food/oecd-fao-agricultural-outlook_19991142.

References

1. Production, supply and distribution [Electronic resource] // United States Department of Agriculture. Foreign Agricultural Service. – 2017. – Available at: [In English]. https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.-html#/app/advQuery

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 02.06.2010 roku № 397 «Pro likvidaciyu deyakyx konsultatyvnyx, doradchyx ta inshyx dopomizhnyx organiv, utvorenyx Kabinetom Ministriv Ukrayiny» [On liquidation of some consultative, advisory and other subsidiary bodies established by the Cabinet of Ministers of Ukraine] [In Ukrainian].

3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 12.03.2008 roku № 189 «Pro zatverdzhennya obsyagiv kvot na oliyu sonyashnykovu ta nasinnya sonyashnyku, eksport yakyx pidlyagaye licenzuvannyu do 1 lypnya 2008 r., ta poryadku vydachi licenzij»[On approval of quotas for sunflower oil and sunflower seeds export that is subject to licensing till July 1, 2008, and the issuance of licenses] [In Ukrainian].

4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 05.10.2011 roku № 1031 «Deyaki pytannya zdijsnennya derzhavnogo kontrolyu tovariv, shho peremishhuyutsya cherez mytnyj kordon Ukrayiny» [Some issues of state control of goods transported through the customs border of Ukraine] zi zminamy` ta dopovnennyamy [In Ukrainian].

5. Zakon Ukrayiny vid 24.06.2004 roku № 1877-IV «Pro derzhavnu pidtrymku silskogo gospodarstva Ukrayiny» [On state support of agriculture of Ukraine] zi zminamy ta dopovnennyamy [In Ukrainian].

6. Zakon Ukrayiny vid 07.07.2005 roku № 2773-IV «Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro stavky vyviznogo (eksportnogo) myta na nasinnya deyakyx vydiv olijnyx kultur» [On amendments to the Law of Ukraine «On rates of export duties on certain types of seed oil crops»] [In Ukrainian].

7. Zakon Ukrayiny vid 10.09.1999 roku № 1033-XIV «Pro stavky vyviznogo (eksportnogo) myta na nasinnya deyakyx vydiv olijnyx kultur» [On rates of export duties on certain types of seed oil crops] zi zminamy ta dopovnennyamy [In Ukrainian].

8. Annual Report and Accounts [Electronic resource] // Kernel Holding S.A. – 2016. – Available at: http://www.kernel.ua/media/uploads/library/-16/12/KERNEL_FY2016_Annual_Report.pdf [In English].

9. Olijno-zhyrova galuz Ukrayiny. Informacijno-analitychnyj byuleten olijno-zhyrovoyi galuzi Ukrayiny ta Rosijskoyi Federaciyi. [Oil and fat industry of Ukraine. Information-analytical bulletin of oil and fat industry of Ukraine and Russian Federation] [Electronicresource] / Ukrayinskyj naukovo-doslidnyj instytut olij ta zhyriv Nacionalnoyi akademiyi agrarnyx nauk Ukrayiny (UkrNDIOZh NAAN). – Availableat: http://fatoil.com.ua/ua/services/-pokazateli-raboty-maslozhirovoj-otrasli-ukrainy-i-rossii/ [In Ukrainian].

10. Agricultural Outlook 2016-2025 [Electronic resource] // OECD-FAO. – 2016. – Available at: http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/oecd-fao-agricultural-outlook_19991142 [In English].

Стаття надійшла до редакції 22 березня 2017 р.

UDC 336.025

Pavlo Herasymiuk,
PhD Student at the Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: p.gerasimyuk@gmail.com

The effects of customs policy of Ukraine in sunflower seeds export

Abstract

Research objective. *The aim of this research is to demonstrate the possibilities of gaining positive internal and external effects in the development of a particular sphere of production with own raw base through effective customs policy.*

Methodology. *Methods of synthesis and analysis revealed the internal and external effects of customs policy in sunflower seeds export. Based on simulation and method of comparison, the author determined the financial effect of sunflower seeds recycling products export compared to the raw export.*

Findings. *The article examined the internal and external effects of customs policy of Ukraine in sunflower seeds and recycling products export. The results demonstrate the situation in sunflower oil production and its evolution in Ukraine through 1991-2016. The author calculated the financial effects of customs policy for the examined industry.*

Value added. *The study identified the main effects gained by the effective customs policy in the examined industry. The author was the first to calculate the financial effect for the state budget caused by the sunflower seeds recycling products export rather than raw export.*

Key words: *customs policy, internaland external effects, export, export duty, sunflower seed, sunflower oil, sunflower meal.*

УДК 336.64

Грицино Олена Миколаївна,
канд. екон. наук, доц., доцент
кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: olenagritsino@gmail.com
Бусленко Віктор Валерійович,
студент 4-го курсу, фінансово-економічного факультету
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: buslenko_viktor@mail.ru

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація
Мета дослідження*. Метою дослідження є визначення переваг і недоліків кожного з існуючих критеріїв оптимізації структури капіталу та обґрунтування на цій основі ефективних шляхів раціоналізації управління фінансуванням підприємств.*
Методологія*. Методологічний апарат дослідження складають: загальнонаукові методи дослідження: абстрагування, індукції та дедукції, метод аналізу і синтезу та спеціальні економічні методи – графічний метод, метод використання абсолютних і відносних показників, методи кількісного та якісного аналізу; емпірично-статистичний – у процесі аналізу діяльності підприємства, його фінансового стану та оцінки результативності.*
Отримані результати*. На сьогодні є три основні методи визначення оптимальної структури капіталу, проте кожен з них має як свої переваги, так і недоліки. Визначення оптимального співвідношення між позиковим і власним капіталом слід визначати з урахуванням у структурі активів частки активів, які потребують довгострокових джерел. Оптимальне співвідношенням між власним і позиковим капіталом визначається для кожного підприємства індивідуальне залежно від його особливостей. При виборі джерел фінансування необхідно враховувати як їх вартість(ціну), так і доступність.*
Цінність дослідження*. Практична цінність полягає у структуруванні переваг і недоліків кожного з методів визначення оптимальної структури капіталу залежно від цілей його використання та з урахуванням золотого правила фінансування.*
Ключові слова*: оптимальна структура капіталу, методи оптимізації структури капіталу, переваги та недоліки методів оптимізації структури капіталу.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Економіка Україна перебуває у перманентній фінансовій кризі, тому перед фінансовим менеджментом підприємств постає завдання ефективного управління фінансовими ресурсами та пошук найоптимальнішого джерела фінансування. Результативність та ефективність діяльності підприємства прямо залежить від ефективності використання капіталу. У свою чергу, планування ефективності використання капіталу починається з визначення джерел його фінансування. Кожне підприємство у процесі власної діяльності та формуванні активів використовує не тільки власний, але й позиковий капітал. Структура капіталу підприємства основним чином визначає аспекти операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Головне питання в управлінні капіталом є оптимізація його структури, що обумовлено потребою в достатньому фінансовому забезпеченні господарської діяльності підприємства та його подальшого розвитку, необхідністю мінімізації середньозважених витрат на капітал, а також необхідністю підвищення рівня рентабельності власного капіталу, фінансової стійкості та платоспроможності підприємства [1, с. 227].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці уже тривалий час ведуться дискусії щодо оптимальної структури капіталу та його впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства. Актуальним теоретичним і практичним питанням оптимізації фінансової структури капіталу присвячені роботи таких науковців, як Бланк І. В., Бичкова Н. В., Боронос В.Г., Брейлі Р., Ван Хорн Дж., Варічева Р. В., Дамодаран А., Зві А., Катан Л.І., Костаневич Н.І., Кочкодан В. Б., Клименко С.М., Макаровська Т.П., Науменкова С.В., Нужна О.А., Поддєрьогін А.М., Подольська В.О., Сорока Р. С., Суторміна В.М. Терещенко О. О., Ярощук О.О.

Домінуючою теорією визначення оптимальної структури капіталу в сучасних умовах вважається нобелівська теорія Міллера–Модильяні. Її головна ідея полягає в тім, що на досконалих ринках структура капіталу не має вирішального значення з огляду на ринкову вартість корпорацій. Недосконалість же ринків, зокрема система оподаткування, спричинюють до іншого тлумачення структури капіталу – боргове фінансування вважається в цілому прийнятнішим [2].

На сьогодні не має однозначного підходу до оптимізації структури капіталу, застосовуючи який підприємство, за різних умов економічного розвитку та галузей діяльності, визначило б оптимальне співвідношення між власним і позиковим капіталом. Зокрема, Л. Басовський і Г. Маховикова [3, с. 70; 4, с. 156] під оптимальною структурою капіталу розуміють певне співвідношення власного та позикового капіталу, що призводить до максимізації вартості акцій підприємства. У даному підході чітко виражена мета пошуку оптимальної структури капіталу підприємства, проте даний підхід має загальний характер для практичної діяльності фінансових менеджерів виключно акціонерних товариств.

На думку І.О. Бланка, оптимальна структура капіталу становить таке співвідношення використання власних і позикових коштів, за умови якого забезпечується ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності (коефіцієнтом власного капіталу) та коефіцієнтом стійкості підприємства, тобто максимізується його ринкова вартість [5, с. 213]. Слід зазначити, що саме максимізація зростання рентабельності власного капіталу і фінансової стійкості підприємства є найзмістовнішим критерієм при визначенні оптимального співвідношення різних елементів капіталу підприємства.

Схоже визначення оптимізації структури капіталу дають В.О. Подольська та О.В. Яріш, які вважають, що: «Оптимізація структури капіталу – це … таке співвідношення між власним і позиковим капіталом, за якого забезпечується найефективніша пропорційність між дохідністю і фінансовою стійкістю підприємства» [6, с. 355]. Проте цей підхід не враховує вартість залучення джерел фінансування.

Під оптимальною структурою капіталу Д.К. Шим і Д.Г. Сігел розуміють змішану структуру довгострокових джерел грошових коштів, що використовуються підприємством, яка мінімізує загальні капітальні витрати [7, с. 211]. Цей підхід базується на мінімізації витрат на капітал, проте не враховує результативність діяльності підприємств.

Б. Зві найбільшу увагу приділяє саме відносному порівнянню показників ринкової вартості компанії і вважає, що оптимальним джерелом фінансування компанії є найменш вартісний вираз ціни капіталу [8, с. 173].

Суторміна В.М. називає оптимальною таку структуру капіталу, «… за якої досягається максимальна вартість корпорації на фінансовому ринку за мінімальної ціни капіталу» [9, с. 283].

Отже, більшість економістів під оптимальною структурою капіталу розуміють певне співвідношення власних і позикових коштів у структурі сукупного капіталу. Проте, науковці по різному трактують ознаки оптимального співвідношення джерел капіталу. Виділимо основні ознаки, за якими фахівці пропонують визначати оптимальну структуру капіталу:

— максимізація дохідності (рентабельності);
— зміцнення фінансової стійкості;
— мінімізація витрат на капітал;

— максимізація ринкової вартості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. На сьогодні немає єдиного чіткого критерію оптимізації структури капіталу. Кожен з методів оптимізації структури капіталу має ряд переваг і недоліків, які необхідно враховувати в практичній роботі. За результатами дослідження необхідно структурувати та узагальнити переваги та недоліки методів оптимізації структури капіталу, виявити ключові позиції оптимізації структури капіталу.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета статті полягає у дослідженні підходів щодо оптимізації структури капіталу з метою вибору найвигіднішого співвідношення власного та позикового капіталу підприємства, визначенні ролі оптимізації структури капіталу в системі управління капіталом і вдосконалення методик оптимізації структури капіталу підприємства шляхом виявлення їх позитивних і негативних сторін.

Досягти поставленої мети дозволять такі завдання:

—дослідження теоретичних аспектів оптимальної структури капіталу;

—визначення переваг і недоліків методів оптимізації капіталу підприємства;

—визначення оптимальної структури капіталу на прикладі ПАТ «Укртелеком» з виявленням меж застосування кожного з методів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У науковій економічній літературі сьогодні можна знайти три основні методи оптимізації структури капіталу залежно від різних критеріїв. Оптимізація структури капіталу здійснюється за критерієм:

1) максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності;

2) мінімізації середньозважених витрат на капітал;

3) мінімізації рівня фінансових ризиків.

Розглянемо сутність, умови та обмеження щодо практичного використання кожного з вищезазначених критеріїв оптимізації структури капіталу.

Оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності. Цей метод ґрунтується на розрахунках рівня рентабельності власного капіталу при різній структурі капіталу. Доцільність і обсяги залучення позикового капіталу обґрунтовуються і обмежуються позитивним значенням ефекту фінансового важеля.

Головною метою будь-якого підприємства у довгостроковому періоді є максимізація його прибутку і саме це, насамперед, слід враховувати при визначенні оптимальної структури капіталу. Використання позикового капіталу доцільно тільки за умови перевищення сукупної рентабельності витрат на позиковий капітал. Тобто гранична межа використання позикового капіталу для конкретного підприємства визначається на підставі ефекту фінансового левериджу (ЕФЛ[1]) [10, с. 117].

Позитивний ЕФЛ свідчить про отримання додаткового прибутку на кожну одиницю додатково залученого позикового капіталу. Тобто, поки рентабельність активів перевищує відсотки за позики, рентабельність власного капіталу зростає пропорційно зі зростанням частки заборгованості в структурі капіталу. Водночас, збільшення частки позикового капіталу призводить до збільшення фінансових ризиків і в подальшому втрати прибутків підприємства за рахунок збільшення витрат на позиковий капітал і зниження фінансової стійкості. Обсяг позикового капіталу підприємства обмежується готовністю кредиторів надавати позики і чим більша частка позик в структурі капіталу, тим вище ризик неповернення цих коштів і тим вище плата за використання таких коштів [10].

Отже, за цим методом можна точно визначити доцільність і можливі обсяги використання позикового капіталу за відомого рівня витрат на нього та рентабельності активів. Однак, він не враховує:

— обсяг витрат на залучення власного капіталу підприємством (а саме ці витрати зумовлюють можливість і доцільність залучення власного капіталу);

— потребу підприємства у довгострокових джерелах фінансування.

На практиці, визначення оптимальної структури капіталу не обмежується досягненням оптимального співвідношення між позиковим і власним капіталом. Велике практичне значення має термін залучення капіталу, оскільки фінансування довгострокових активів неможливе за рахунок короткострокових джерел. Золоте правило фінансування стверджує, що фінансовий капітал має

[1] При цьому для розрахунку ефекту фінансового левериджу використовують таку формулу: ЕФЛ=(1–Спп)?(Ра–Пс)?ПК/ВК, [4, ст. 168]

де: Спп – ставка податку на прибуток; Ра – рентабельність активів, %; Пс – ставка відсотка за кредит, що сплачується підприємством за використання залученого капіталу, %; ПК – середня сума залученого капіталу; ВК – середня сума власного капіталу. Ставка відсотку за кредит розраховується (Пс): Фінансові витрати/Кредитні кошти.

бути мобілізований на строк, не менший від того, на який даний капітал заморожується в необоротних та оборотних активах підприємства. Золоте правило балансу наголошує, що необоротні активи мають фінансуватися за рахунок власного капіталу та довгострокових позичок, а оборотні активи за рахунок поточних пасивів [11, с. 490]. Отже, з точки зору оптимізації капіталу мають значення обсяги довгострокового капіталу, у тому числі власного і довгострокового позикового.

Отже, підприємства України в певні періоди відчувають нестачу довгострокового фінансування (табл. 1).

Таблиця 1

Структура капіталу підприємств України по галузям у 2013–2015 роках, у %

Назва галузі	Власний капітал			Позиковий капітал						Необоротні активи			ВК+ДЗ ≥ Необ А		
				ДЗ			ПЗ								
	2013	*2014*	*2015*	*2013*	*2014*	*2015*	*2013*	*2014*	*2015*	*2013*	*2014*	*2015*	*2013*	*2014*	*2015*
сільське, лісове та рибне господарство	50			14	16	10	36	42	50	38	32	25	64>38	58>32	50>25
промисловість	39	29	20	20	24	25	42	48	55	55	53	49	59>55	53<53	45<49
будівництво	11	1	-5	29	36	34	60	63	71	36	36	32	40>36	37>36	29<32
оптова та роздрібна торгівля	9	-2	-5	15	17	18	77	85	87	19	17	15	24>19	15<17	13<15
транспорт	48	41	68	18	18	13	34	41	19	66	64	83	66=66	59<64	81<83
інформація та телекомунікації	33	4	41	23	32	22	44	64	37	57	51	70	56<57	36<51	63<70
фінансова та страхова діяльність	56	39	35	15	21	24	29	40	41	23	31	30	71>23	60>31	59>30
Професійна, наукова та технічна діяльність	35	44	60	18	18	12	48	38	27	45	54	73	53>45	62>54	72<73

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
освіта	71	73	61	6	4	9	23	23	31	73	72	70	77>73	77>72	70<70
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	45	30	30	23	32	34	32	39	36	76	74	74	68<76	62<74	64<74

Джерело: розраховано авторами на підставі [21].

Позиковий капітал, як правило, дешевше власного, що можна пояснити більшою ризикованістю останнього. Короткостроковий позиковий капітал переважно дешевше довгострокового, або взагалі є умовно безоплатним. Отже, за інших рівних умов, досягнення позитивного ЕФЛ ймовірніше при використанні короткострокових позикових джерел.

Проте на практиці, з метою забезпечення фінансування необоротних активів, неможливо обмежуватись тільки дешевими джерелами капіталу, а слід звертати увагу і на строки його використання.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації витрат на його залучення. Цей метод ґрунтується на оцінці витрат на власний і позиковий капітал за різних умов їх формування та обслуговування. Визначення оптимальної структури капіталу здійснюється за найменшими витратами на його залучення.

Використовуючи капітал з різних джерел, фінансові менеджери намагаються оптимізувати структуру капіталу з метою зменшення витрат на його залучення. Тобто, організація може приймати фінансово-інвестиційні рішення, якщо рівень їх рентабельності не нижче поточного значення показника середньозважених витрат на капітал. Фактично WACC[2] характеризує альтернативну вартість інвестування, тобто, той рівень прибутковості, який може бути отриманий компанією при вкладенні не в новий проект, а вже в існуючий.

Недоліком визначення оптимальної структури капіталу за WACC є те, що найдешевший спосіб ведення господарства не є запорукою його ефективної діяльності. Критерії мінімізації ви-

[2] WACC = Квк*(ВК/К) + (1-S)*Кпк*(ПК/К),
де Квк – середня вартість власного капіталу; Кпк – середня вартість позикового капіталу; S – ставка податку на прибуток підприємства, %; ВК – середня сума власного капіталу; ПК – середня сума залученого капіталу; К – середня сума капіталу підприємства [10, ст. 166].

трат на залучення капіталу не враховує рівень отриманої фінансової рентабельності.

Оптимізація структури капіталу за критерієм WACC пов'язана з вибором дешевших джерел фінансування активів підприємства. Проте, формування оптимальної структури капіталу за критерієм мінімізації його вартості може призвести до втрати підприємством своєї фінансової стійкості. Адже, як правило, вартість власного капіталу підприємства є вищою, ніж позикового, і звичайно політика формування фінансових ресурсів буде акцентована переважно на використання залучених коштів. Але термін використання власного капіталу є необмеженим, завдяки чому можливе фінансування необоротних активів. З іншого боку, позиковий капітал призводить до зростання ринкової вартості тільки за умови його ефективного використання, що визначається фінансовим показником – ефектом фінансового важелю.

На практиці, найдешевший капітал – короткостроковий позиковий. Але за його рахунок не можна профінансувати довгострокові вкладення в активи. Тобто, оптимізувати структуру капіталу за методом мінімізації WACC слід з оглядом на строк фінансування активів.

Отже, цей метод базується на мінімізації витрат на капітал і враховує вартість залучення власного і позикового капіталу, проте не враховує:

— результативність діяльності підприємств;

— потребу підприємства у довгострокових джерелах фінансування.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків. Даний метод дозволяє визначити, скільки позикових і власних коштів можна залучити без порушення фінансової стійкості і платоспроможності компанії, а також як зміна пропорцій власного і позикового капіталу позначиться на прибутку.

Алгоритм цього методу включає такі кроки [12]:

1) визначення найуспішніших періодів (місяць або квартал) за минулий звітний рік по максимальному фінансового результату господарської діяльності компанії (прибутку);

2) розрахунок за вибраний період показників (а) платоспроможності (коефіцієнти абсолютної та поточної ліквідності, забезпеченості активами і платоспроможності за поточними зобов'язаннями); (б) фінансової стійкості (коефіцієнти автономії (фінансової незалежності), забезпеченості власними оборотними засобами, частки

простроченої кредиторської заборгованості у пасивах, відносини дебіторської заборгованості до сукупних активів);

3) порівняти розраховані показники з нормативними й обрати найкращі. Визначити співвідношення власного і позикового капіталу як оптимальне в тому періоді, в якому показники фінансової стійкості і платоспроможності будуть найбільш наближені до нормативних.

Основний плюс цього методу – його простота і зрозумілість, оскільки за ним найкраще співвідношення власного і позикового капіталу те, яке призводить до найкращих результатів діяльності підприємства.

Недоліками цього методу є:

– загальний характер рекомендацій і орієнтація на нормативні (орієнтовно оптимальні) показники платоспроможності та фінансової стійкості, які можуть відрізнятись для окремих компаній;

– орієнтація на абсолютне значення прибутку, а не рентабельність власного капіталу. За інших рівних умов, чим менші витрати на позиковий капітал, тим більший прибуток. Отже, за цим критерієм метод завжди показуватиме оптимальною структуру капіталу за максимальним обсягом власного капіталу;

– не враховує витрати на залучення капіталу.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок: кожний метод оптимізації структури капіталу заслуговує на увагу і має ряд переваг і недоліків. Загалом обмеження для визначення оптимальної структури капіталу можна звести в єдину систему, яка матиме такий вигляд:

$$\begin{cases} \text{ЕФЛ} \rightarrow \max, \text{ при Ра} - \text{Пс} > 0 \\ \text{WACC} \rightarrow \min \\ \text{Показники платоспроможності} \rightarrow \text{до нормативних значень} \\ \text{Показники фінансової стійкості} \rightarrow \text{до нормативних значень} \\ \text{ВК+Довгостроковий ПК} \leq \text{Необоротні активи} \\ \text{ВК / ПК} = (\text{Ра}+(\text{Ра-Пс}))/\text{Рв}^{3} \text{ [10,с. 118], при Ра} - \text{Пс} > 0 \end{cases}$$

У табл. 2 на прикладі ПАТ «Укртелеком» за 2010–2015 роки проаналізовано динаміку складових його фінансового стану, які пов’язані із визначенням оптимальної структури капіталу.

[3] Цю формулу можна скласти з рівняння Рв=Ра+(Ра-Пс)ПК/ВК, де Рв – рентабельність власного капіталу, Ра – рентабельність активів, Пс – витрати на ПК, ПК – позиковий капітал, ВК – власний капітал.

Таблиця 2

Показники фінансово-господарської діяльності ПАТ «Укртелеком» за 2010–2015 роки

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Нормативне значення
Власний капітал, тис. грн	6525871	4952998	5302285	4387355	3882050	8374473	50 %
Кредитні кошти, тис. грн	3949159	4339790	3794433	3628726	3335403	3688404	50 %
Фінансовий леверидж	0,60515	0,87619	0,71562	0,82709	0,85919	0,44043	1
Витрати на сплату відсотків, тис. грн	349129	294228	224325	421518	418549	435763	min
Прибуток до оподаткування, тис. грн	-257218	-136482	366802	153483	65158	751229	max
Рентабельність активів, %	-2,46 %	-1,47 %	4,03 %	1,91 %	0,90 %	6,23 %	max
Вартість залученого капіталу, %	8,84 %	6,78 %	5,91 %	11,62 %	12,55 %	11,81 %	min
Чистий прибуток, тис. грн	-258767	-136592	366802	138860	382372	600170	max
ROE, %	-3,97 %	-2,76 %	6,92 %	3,17 %	9,85 %	7,17 %	max
ЕФЛ	-0,0503	-0,0243	-0,0206	-0,0658	-0,0821	-0,0202	max
Вартість власного капіталу, %	28,75 %	23,38 %	19,78 %	22,02 %	52,76 %	72,93 %	min
Середньозважені витрати на капітал, %	20,64 %	15,06 %	13,55 %	16,37 %	33,13 %	53,59 %	min
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,17	0,17	0,07	0,17	0,02	0,06	>0,2
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,27	1,48	0,29	0,47	0,50	0,71	0,8-1
Коефіцієнт загальної платоспроможності	2,79	7,69	2,43	2,44	2,16	3,27	>2,2
Коефіцієнт автономії	0,62	0,59	0,58	0,59	0,54	0,69	>0,5
Частка кредиторської заборгованості в пасивах	0,03	0,05	0,26	0,24	0,24	0,08	<0,25
Відношення дебіторської заборгованості до активів	0,07	0,07	0,07	0,26	0,18	0,11	<0,35
ВК+ДЗ ≤ Необоротні активи	10097371 >9730059	8910574 >8861683	6886525 <8058782	5529639 <7537799	4738905 <5899882	4158326 <5158637	

Джерело: розраховано авторами на підставі [22].

За критерієм рентабельності власного капіталу (ROE), який залежить від величини чистого прибутку та власного капіталу, найефективніше управління структурою капіталу було здійснено у 2014 році, коли даний показник склав 9,85 %. Тобто, за даним критерієм співвідношення позикових коштів до власних коштів має становити 85,91 %. Проте, в даному випадку зменшуватиметься фінансова стійкість підприємства, що може призвести до невиконання власних зобов’язань підприємства перед контрагентами і банкрутства компанії.

З табл. 2 видно, що у 2010–2011 роках власного капіталу та довгострокових зобов’язань не вистачає для фінансування необоротних активів. Отже, у 2010–2011 роках структуру капіталу ПАТ «Укртелеком» не можна вважати оптимальною. Проте, протягом 2012–2015 років формування необоротних активів і частини оборотних активів повністю фінансується за рахунок довгострокових джерел капіталу. Отже, за даними цих років можна розрахувати оптимальну структуру капіталу.

Водночас, спостерігаємо і від’ємну динаміку ефекту фінансового левериджу. Дана динаміка була зумовлена низькою рентабельністю активів ПАТ «Укртелеком» і високими витратами на сплату відсотків за користування позиковими коштами. Проблеми подолання збитковості та від’ємного рівня ЕФЛ є багатоскладовими проблемами, які не мають єдиного універсального шляху їх вирішення. Одним із шляхів вирішення даних проблем може бути зміна структури капіталу підприємства або досягнення значного підвищення рентабельності капіталу. Виконання останнього завдання є більш складним для ПАТ «Укртелекому» в умовах жорсткої конкуренції на вітчизняному ринку мобільного та проводового електрозв’язку. До того ж попит на стаціонарні засоби зв’язку за останні роки падає за рахунок збільшення якості та зони дії мобільних операторів.

Наступний метод оптимізації структури капіталу за критерієм середньозважених витрат на капітал (WACC). Даний критерій характеризує вартість капіталу, авансованого в діяльність організації. Використовуючи капітал з різних джерел, фінансові менеджери намагаються оптимізувати структуру капіталу з метою зменшення витрат на його залучення. Тобто, організація може приймати будь-які рішення (у тому числі інвестиційні), якщо рівень їх рентабельності не нижче поточного значення показника середньозважених витрат на капітал. Фактично WACC характеризує альтернативну вартість інвестування, тобто, той рівень прибутковості, який може бути отриманий компанією при вкладенні не в новий проект, а вже в існуючий.

Визначимо Квк за моделлю оцінки доходності капітальних активів (CAPM = Capital Asset Pricing Model). Загальний алгоритм розрахунку рентабельності за CAPM(Re) має такий вигляд: CAPM (Re) = rf + (RM – rf) · β; для ринків, що розвиваються може бути використаний модифікований метод: CAPM (Re) = rf + MRP · β + CRP, [13, с. 176], де rf – безризикова ставка доходності (Risk-Free Rate); RM – середня доходність по ринку капіталів; MRP – середня премія за ризик на ринку капіталів; β – фактор, що характеризує систематичний ризик вкладень у аналізоване підприємство, CRP – премія за ризик країни.

Вибір безризикової ставки дохідності здійснюється фінансовим аналітиком (контролером, консультантом чи оцінщиком) самостійно, виходячи з наявної інформації. Існуючі відмінності у підходах до вибору безризикових ставок зумовлені особливостями діяльності корпорацій реального та фінансового секторів [14, с. 65], а також різною строковістю державних облігацій, що служать базою для розрахунків, періодом, за який ураховуються дані, і рядом інших факторів. Так, згідно з дослідженнями компанії KPMG, базова процентна ставка в єврозоні за останні п’ять років тримається на рівні 3,5 % у доларах [15].

Другим компонентом, необхідним для визначення очікуваної ставки витрат на інвестиційний капітал за CAPM, є ринкова премія за ризик (MRP). Ринкова премія за ризик показує, яку премію у середньому вимагають інвестори, вкладаючи кошти на заданому ринку капіталів і характеризує середню премію за ризик вкладень коштів на ринку, до якого відноситься підприємство.

Для країн з нерозвиненим фондовим ринком, зокрема для України, визначити середню норму дохідності є досить складним завданням. Відповідно до аналітичних матеріалів KPMG, у Єврозоні протягом останніх десяти років ринкова премія за ризик поступово піднімалася з 4,7 % до 6,1 % [15].

Премія за ризик країни дорівнює різниці між дохідністю деномінованих у доларах США державних облігацій конкретної країни та дохідністю 10-річних казначейських облігацій уряду США. Окрім премії за ризик країни, премія за суверенний ризик включає премію за кредитний ризик (додаткова дохідність за інвестування в державні облігації країн з рейтингом, нижчим за Ааа) [16, с. 435].

У 2015 році рейтинг України відповідав Саа3, це означає, що спред ризику дефолту, а відтак і премія за ризик країни, складає 11,08 % (у дол. США). Відповідно до досліджень А. Дамодарана, ринкова премія за ризик на розвинених ринках складала у 2015 р. 6,0 %. Таким чином, загальна ринкова премія за ризик для України становитиме 17,08 %. Коефіцієнт β секторальний для телекомунікаційної галузі становить 1,04 [17]. Проте, на практиці розраховують так званий фактор β-levered (з урахуванням ефекту ризику структури капіталу), який можна отримати в результаті коригування β-unlevered (βu) на рівень ризику структури капіталу з урахуванням податкового мультиплікатора. Тому здійснимо розрахунок коефіцієнта β у факторі ризику структури капіталу аналізованого підприємства за формулою:

$$\beta_l = \beta_{uo} * \left(1+(1-s)*\frac{ПК}{ВК}\right), [18, с. 308]$$

де β_L і β_U — значення бета-фактора з урахуванням і без урахування ризику структури капіталу та податкового мультиплікатора; s – ставка податку на прибуток.

На 2015 рік β_l=1,04 * (1 + (1 – 0,18) * 0,44) = 1,42.

Таким чином, станом на 2015 рік маємо: rf = 3,5 %, MRP = 6,1 %, β = 1,42, CRP = 11,08 %.

Розраховуємо CAPM (в $) = (3,5 % + 6,1 %*1,42 + 11,08 %) = 23,24 % у доларах.

Для розрахунку CAPM в гривнях використовуємо таку формулу:

CAPM (у гривнях) = (1 + CAPM (в $)) * ((1+in (Ukr)/(1+ in (USA)) – 1,

де CAPM (у $) – рівноважна рентабельність у доларах США; in (Ukr) – річна інфляція в Україні; in (USA) – річна інфляція в США.

Станом на 2015 рік рівень річної інфляції в Україні склав – 43,3 % [19]; відповідно рівень інфляції у США – 2,12 % [20].

Таким чином, CAPM = (1 + 0,2324) * (1,433/1,0212) – 1 = 72,93 % у гривнях. Аналогічно розраховуємо даний показник за 2010–2014 роки.

За методом середньозважених витрат на капітал обираємо найменш вартісний показник капіталу. Протягом аналізованого нами періоду саме у 2012 році, за структури капіталу 42/58, вартість джерел фінансування є найменшою: 13,55 %.

Недоліком визначення оптимальної структури капіталу за WACC є те, що за найменшого показника середньозважених витрат на капітал підприємство може отримати збиток від власної діяльності. Тобто, найдешевший спосіб ведення господарства не є запорукою ефективної діяльності.

Якщо обирати найоптимальнішу структуру капіталу на основі основних показників платоспроможності та фінансової стійкості, то всі нормативні значення, крім коефіцієнту абсолютної ліквідності (0,17 найбільш наближене до нормативного >0,2) були досягнуті у 2011 році за структури капіталу 47/53, відповідно позикового та власного капіталу. Але, за іншими критеріями структуру капіталу цього року не можна обрати як оптимальну. До того ж у 2011 році, нерівність ВК+ДЗ ≤ Необоротні активи не виконується, отже структуру капіталу цього року не можна вважати оптимальною.

Врахувавши різні підходи до визначення оптимальної структури капіталу, можна зробити висновок, що співвідношення ПК/ВК = 42/58, яке було досягнуте у 2012 році є найоптимальнішим для ПАТ «Укртелекому». У 2012 році вартість капіталу даного підприємства була найнижчою, проте показники рентабельності активів і рентабельності власного капіталу одними з найбільших. До того ж виконується рівність ВК+ДЗ ≤ Необоротні активи.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансового ризику та термінів залучення капіталу пов’язана з вибором дешевших джерел фінансування активів підприємства. Проте, формування оптимальної структури капіталу за критерієм мінімізації його вартості може призвести до втрати підприємством своєї фінансової стійкості. Адже як правило, вартість власного капіталу підприємства є вищою, ніж позикового, і звичайно політика формування фінансових ресурсів буде акцентована переважно на використання залучених коштів, але термін використання власного капіталу є необмеженим, завдяки чому можливе фінансування необоротних активів. З іншого боку позиковий капітал призводить до зростання ринкової вартості тільки за умови його ефективного використання, що визначається фінансовим показником – ефектом фінансового важелю.

Загальна рекомендація більшості науковців зводиться до того, що 100 %-й позиковий капітал і виключно власне фінансування є неоптимальними стратегіями управління, тому необхідно розрахувати таку структуру капіталу, при якій середньозважені витрати на капітал і величина фінансового левериджу будуть найоптимальнішими, до того ж враховувати фінансову стійкість підприємства та термін використання позикового капіталу.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Основними завданнями при управлінні структурою капіталу підприємства є забезпечення виваженої структури капіталу, яка забезпечила б прибутковість і поступове зростання ринкової вартості підприємства. Також, під час здійснення оптимізації структури капіталу підприємства потрібно враховувати: галузеві особливості діяльності підприємства, частку підприємства на ринку, стадію життєвого циклу підприємства та показники, які визначають структуру активів та їх ліквідність, рівень ділової активності підприємства, кон'юнктуру фінансового ринку та рівень рентабельності підприємства.

На сьогодні є три основні методи визначення оптимальної структури капіталу, проте кожен з них має як свої переваги, так і недоліки. У табл. 3 наведено переваги і недоліки кожного з методів.

Таблиця 3

Переваги і недоліки методів оптимізації структури капіталу

№	Назва методу	Переваги	Недоліки
1.	Оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності	1. Широта практичного застосування механізму фінансового левериджу також обумовлюється тим, що цей показник можна розрахувати не тільки в цілому, за всім обсягом позикового капіталу, але і в розрізі кожного з його джерел (короткостроковим і довгостроковим кредитам і т.п.). 2. Можна визначити вплив зміни прибутку на динаміку фінансової рентабельності, тобто у підвищенні еластичності фінансової рентабельності відносно прибутку	1. Значна частка позикового капіталу у порівнянні з власним капіталом може призвести до зменшення фінансової стійкості підприємства. 2. Не враховує вартість власного капіталу

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
2.	Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації її вартості	1. Можливість визначення найменш вартісного джерела фінансування компанії. 2. При розрахунку враховується частка кожного з джерел фінансування	1. Найменш вартісне джерело капіталу підприємства не завжди здатне забезпечити прибуткову діяльність компанії. 2. Використання даного методу може нести загрозу фінансовій стійкості підприємства. 3. Складність визначення вартості власного капіталу підприємства
3.	Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансових ризики	1. Передбачає процес диференційованого вибору джерел фінансування різних складових частин активів підприємства. 2. Дозволяє врахувати особливості кожного підприємства та погляди засновників.	1. Мінімізуючи рівень фінансових ризиків підприємство не завжди може отримати прибуток. 2. Складність оцінки фінансових ризиків та їх впливу на підприємство

Джерело: розроблено авторами.

Таким чином, визначення оптимального співвідношення між позиковим і власним капіталом слід визначати з урахуванням у структурі активів частки активів, які потребують довгострокових джерел.

Подальше дослідження питання оптимізації структури капіталу можливе в напрямку визначення єдиного критерію оптимальної структури капіталу в довгостроковій перспективі з використанням розглянутих методів. У процесі оптимізації структури капіталу необхідно враховувати кінцевий результат діяльності підприємства, тобто фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування. Також слід враховувати золоте правило фінансування: довгострокові активи можуть бути профінансовані за рахунок довгострокових джерел, тобто за рахунок власного капіталу та довгострокових позикових джерел.

Водночас, оптимальне співвідношенням між власним і позиковим капіталом визначається для кожного підприємства індивідуально залежно від його особливостей. При виборі джерел фінансування необхідно враховувати як їх вартість, так і доступність. За даних умов позикові кошти, особливо короткострокові, повинні стати менш пріоритетним джерелом фінансування. Комбінація різних зовнішніх і внутрішніх джерел фінансування має сприяти збільшенню рівня рентабельності капіталу. Рішення про залучення коштів повинне прийматися, якщо не відбувається зниження рівня рентабельності сукупної величини капіталу.

Бібліографічний список

1. *Дуда С. Т.* Узагальнення методичних підходів до оптимізації структури капіталу підприємства [Електронний ресурс] / С. Т. Дуда // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. // Режим доступу до ресурсу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2014/24_2/227_Dud.pdf.

2. *Modigliani F.* The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment / Franco Modigliani, Merton H. Miller // The American Economic Review. – 1958. – Vol. 48, № 3. – P. 261–297.

3. *Басовский Л. Е.* Финансовый менеджмент : учебник / Л. Е. Басовский. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 240 с.

4. *Маховикова Г. А.* Инвестиционный процесс на предприятии : учеб. пособ. / Г. А. Маховикова, В. Е. Кантор. – СПб. : Питер, 2001. – 176 с.

5. *Бланк И. А.* Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 512 с.

6. *Подольська В.О.* Фінансовий аналіз: [навч. посіб.] / В.О. Подольська, О.В. Яріш. – К.:Центр навчальної літератури, 2007. – 202 с.

7. *Шим Дж. К.* Финансовый менеджмент: пер. с англ.; изд. 2-е, стереотип. / Дж. Шим, Дж. Сигел. – М.: Изд. дом «Филинъ», 1997. – 400 с.

8. *Bodie Z., Kane A., Marcus A.J.* Investments, McGraw-Hill, 2014. — 1080 p. incolor. — 10thed.

9. *Суторміна В.М.* Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. – К.: КНЕУ, 2004. – 566 с.

10. *Терещенко О.О.* До питання про оптимізацію структури капіталу підприємства // Вчені записки. – КНЕУ. – 2001. – С. 115-120.

11. *Терещенко О. О.* Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

12. *А. Гребенников* «Как определить оптимальное соотношение собственного и заемного капитала». [Електронний ресурс] / Материал из

ФСС «Система Финансовый директор» // Режим доступу: http://www.1fd.ru/#/document/173/1088/qwert46/?of=copy-7f3f835584

13. *Терещенко О. О*. Фінансовий контролінг / О. О. Терещенко, Н. Д. Бабяк. – К. : КНЕУ, 2013. – 407 с.

14. *S. Naumenkova*. Peculiarities of approaches to the assessment of corporate mergers in the banking sector of Ukraine / S. Naumenkova, K. Lagutina // – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2013. — №150, С.65 – 71. – Режим доступу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/150_11.pdf

15. KPMG: Kapitalkostenstudien 2015 [Elektronische Quelle]. – Zugangsmodus : https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/11/-impairment-2015-copyright-29015_sec.pdf

16. *Коупленд Т*. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. – 3-е изд. / Пер. с. англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. – 576 с

17. *Damodaran A.* Betas by Sector [Електронний ресурс] / Aswath Damodaran. – 2017. // Режим доступу до ресурсу: http://pages.stern.nyu.-edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/Betas.html.

18. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: В 3 т. / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. — К.: Фенікс. 2008 (т. 3: Фінанси підприємств: тенденції, стан та проблеми управління — 308 с.)

19. Індекси споживчих цін у 1992–2016 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua.

20. Статистика уровня инфляции в США [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: http://bhom.ru/inflation/usa/.

21. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності за 2013–2015 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/sbp/sbp_u/arh_sbp2012_-u.htm.

22. Річна фінансова звітність ПАТ «Укртелеком» [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: http://smida.gov.ua/db/emitent/report/-year/xml/show/73296.

References

1. Duda S. T. Uzahalnennia metodychnykh pidkhodiv do optymizatsii struktury kapitalu pidpryiemstva [Elektronnyi resurs] / S. T. Duda // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2014. // Rezhym dostupu do resursu: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2014/24_2/227_Dud.pdf [In Ukrainian]

2. Modigliani F. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment / Franco Modigliani, Merton H. Miller // The American Economic Review. – 1958. – Vol. 48, № 3. – P. 261–297. [In English]

3. Basovskij L. E. Finansovyj menedzhment : uchebnik / L. E. Basovskij. – M. : INFRA-M, 2007. – 240 s. [In Russian]

4. Mahovikova G. A. Investicionnyj process na predpriyatii : ucheb. posob. / G. A. Mahovikova, V. E. Kantor. – SPb. : Piter, 2001. – 176 s. [In Russian]

5. Blank I. A. Upravlenie formirovaniem kapitala / I. A. Blank – K. : Nika-Centr, EHl'ga, 2002. – 512 s. [In Russian]

6. Podolska V.O. Finansovyi analiz: [navch. posib.] / V.O.Podolska, O.V.Iarish. – K.:Tsentr navchalnoi literatury, 2007. – 202 s. [In Ukrainian]

7. SHim Dzh. K. Finansovyj menedzhment: per. s angl.; izd. 2–e, stereotip. / Dzh. SHim, Dzh. Sigel. – M.: Izd. dom «Filin»», 1997. – 400 s. [In Russian]

8. Bodie Z., Kane A., Marcus A.J. Investments, McGraw-Hill, 2014. — 1080 p. in color. — 10th ed. — ISBN: 0077861671. [In English]

9. Sutormina V.M. Finansy zarubizhnykh korporatsii: Pidruchnyk. – K.: KNEU, 2004. – 566 s. [In Ukrainian]

10. Tereshchenko O.O. Do pytannia pro optymizatsiiu struktury kapitalu pidpryiemstva // Vcheni zapysky. KNEU. – 2001 rik. – stor. 115–120 [In Ukrainian]

11. Tereshchenko O. O. Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia: Navch. posibnyk. – K.: KNEU, 2003. – 554 s. [In Ukrainian]

12. A. Grebennikov «Kak opredelit' optimal'noe sootnoshenie sobstvennogo i zaemnogo kapitala». [Elektronnij resurs] / Material iz FSS «Sistema Finansovyj direktor» // Rezhim dostupu: http://www.1fd.ru/-#/document/173/1088/qwert46/?of=copy-7f3f835584 [In Russian]

13. Tereshchenko O. O. Finansovyi kontrolinh / O. O. Tereshchenko, N. D. Babiak. – K. : KNEU, 2013. – 407 s. [In Ukrainian]

14. S. Naumenkova. Peculiarities of approaches to the assessment of corporate mergers in the banking sector of Ukraine / S. Naumenkova, K. Lagutina // – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2013. — №150, C. 65–71. – Режим доступу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/150_11.pdf [In English]

15. KPMG: Kapitalkostenstudien 2015 [Elektronische Quelle]. – Zugangsmodus : https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ pdf/2015/11/i-mpairment-2015-copyright-29015_sec.pdf [In English]

16. Kouplend T. Stoimost' kompanij: ocenka i upravlenie / T. Kouplend, T. Koller, Dzh. Murrin. – 3-e izd. / Per. s. angl. – M. : ZAO «Olimp-Biznes», 2007. – 576 s [In Russian]

17. Damodaran A. Betas by Sector [Elektronnij resurs] / Aswath Damodaran. – 2017. // Режим доступу до ресурсу: http://pages.stern.-nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/Betas.html. [In English]

18. Finansovo-monetarni vazheli ekonomichnoho rozvytku: V 3 t. / Za red. chl.-kor. NAN Ukrainy A. I. Danylenka. — K.: Feniks. 2008 (t. 3:

Finansy pidpryiemstv: tendentsii, stan ta problemy upravlinnia — 308 s.) [In Ukrainian]
19. Indeksy spozhyvchykh tsin u 1992-2016 roky [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu do resursu: http://www.ukrstat.gov.ua [In Ukrainian]
20. Statistika urovnya inflyacii v USA [Elektronnij resurs] // Rezhim dostupu do resursu: http://bhom.ru/inflation/usa/ [In Russian]
21. Struktura balansu pidpryiemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti za 2013-2015 roky. [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu do resursu: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/sbp/sbp_u/arh_sbp2012_u.htm [In Ukrainian]
22. Richna finansova zvitnist PAT / «Ukrtelekom». [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu do resursu: http://smida.gov.ua/db/emitent/report/-year/xml/show/73296. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 14 квітня 2017 р.

UDC 336.64

Olena Gritsino,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Corporate Finance and Controlling
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: olenagritsino@gmail.com
Viktor Buslenko,
a 4-year student at the Finance Faculty,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: buslenko_viktor@mail.ru

Capital structure optimization in Ukrainian enterprises

Abstract
Research objective*. The study aims to determine the advantages and disadvantages of each criteria of capital structure optimization, and justify on this basis the effective ways of enterprise funding rationalization.*
Methodology*. The research methodology includes general scientific methods such as abstraction, induction and deduction; analysis and synthesis; special economic methods such as graphical method; absolute and relative indicators analysis; methods of quantitative and qualitative analysis; empirical and statistical methods for business activity studying, determining the enterprise financial position and estimation of effectiveness.*

***Findings**. There are three basic methods for determining the optimal capital structure. Each of them has its own advantages and disadvantages. The optimal balance between debt and equity should take into account the share of long-term assets in total assets. The optimal balance between equity and debt is determined for each company individually taking into consideration specific aspects. Making decisions on sources of funding should consider their cost and availability.*
***Value added**. The practical importance of this research is in structuring the advantages and disadvantages for each method of the optimal capital structure determination depending on use purpose and taking into account the golden rule of funding.*
***Key words**: optimal capital structure, methods of capital structure optimization, advantages and disadvantages of capital structure optimization methods.*

УДК 336.1

Диба Михайло Іванович,
д-р екон. наук, проф.,
директор Інституту фінансово-банківської аналітики,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: dyba_m@ukr.net

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Анотація
***Мета дослідження**. Дослідження націлено на системний аналіз досвіду фінансування інновацій у Німеччині, що сприятиме імплементації відповідного прогресивного зарубіжного досвіду в Україні.*
***Методологія**. Для досягнення зазначеної мети дослідження здійснено поєднання теоретичних парадигм інноваційного розвитку економік зарубіжних країн із результатами фінансування інновацій із різних джерел на практиці.*
***Отримані результати**. У результаті дослідження диференційовані структури галузевих і ресурсних пріоритетів для фінансування інновацій у Німеччині. Акцентовано увагу на пріоритетні сфери активності держави, банків і небанківських фінансових установ, розмежовано відповідні компетенції. Наголошено на ролі небанківських фінансових установ у структурі фінансування інноваційної діяльності представників конкретних сфер господарювання.*
***Цінність дослідження**. Цінність дослідження полягає у його прикладному характері, який полягає в оцінці фактичних можливостей для інноваційного розвитку в результаті розмежування ресурсних компетенцій і джерел фінансування. Дослідження сприяє поєднанню існуючих теоретичних концепцій інноваційного розвитку європейських економік із практикою фінансування інновацій.*
***Ключові слова**: фінансування, інновація, банк, інноваційний розвиток, небанківська фінансова установа.*

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перехід економіки України на інноваційний шлях розвитку викликав потребу поглиблення розуміння зарубіжного досвіду стимулювання інноваційної активності суб’єктів бізнесу. Зокрема, нагальною постає проблема дослідження фінансування інноваційної діяльності та розвитку, що забезпечить максимальне виконання вимог національної моделі економічного зростання. В умовах швидкозмінних і динамічних євроінтеграційних процесів, одна із ключових проблем ефективного здійснення інноваційної діяльності все частіше залишається зумовленою недостатнім обсягом фінансового забезпечення. Водночас, належне фінансове забезпечення інноваційної діяльності сприяє позитивним змінам на макрорівні, що зумовлене позитивним вирішенням економічних, соціальних, екологічних та інших ключових проблем розвитку суспільства. Зокрема, на європейському рівні яскравим прикладом досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки та її соціально-економічного зростання, спричинених фінансуванням інноваційної діяльності на належному рівні, є досвід Німеччини.

Оскільки, в умовах сучасності, для економіки України загалом і для окремих суб’єктів господарювання нагальними залишаються питання удосконалення системи фінансування інноваційної діяльності, доцільним є вивчення та узагальнення прогресивного німецького досвіду фінансування інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних аспектів реалізації пріоритетів інноваційної діяльності та її належного фінансування займає провідне місце в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Зокрема, в основі дослідження теоретичних засад інноваційної діяльності та рекомендацій щодо фінансування інновацій на національному рівні лежать розробки Й. Шумпетера, П. Друкера, Р. Солоу, Є. Менсфілда, Б. Санто, Б. Твіса, Г. Менша, М. Кондрат’єва, С. Кузнєца та інших авторів [1–4].

Провідними вітчизняними дослідниками у вирішенні згаданої проблеми фінансування інновацій та дослідження відповідного зарубіжного досвіду можна назвати В. Гейця [5], М. Долішнього [6], С. Онишко [7], Л. Федулову [5] та інших. Проте, здебільшого у їх роботах проаналізовані лише окремі аспекти інноваційного розвитку країн ЄС або порівняльні індикатори результативності фінансування інновацій на національному рівні, що залишається недостатнім для досягнення стратегічних цілей розвитку українського суспільства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Віддаючи належну увагу існуючим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних авторів, які окреслюють основні теоретико-методологічні та прикладні аспекти фінансування інновацій, зауважуємо, що дослідження системи фінансування інновацій на рівні економіки конкретної країни все ще не віднайшла свого остаточного вирішення, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою нашого дослідження є цілісний аналіз і систематизація німецького досвіду фінансування інновацій, що дозволить запозичити його ключові сутнісні характеристики для додаткового стимулювання фінансування інновацій в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На думку нашого сучасника Д. Стеченка, вибір моделі державного управління залежить від належності стратегії розвитку країни до однієї із трьох основних груп:

– держави, які орієнтуються на досягнення лідерства у науці, реалізацію великомасштабних цільових проектів, які охоплюють усі стадії науково-виробничого циклу, та мають значну частку науково-інформаційного потенціалу у рамках оборонного сектора (США, Англія, Франція);

– держави, які орієнтуються на розвиток нововведень, формування сприятливого інноваційного середовища, разом із раціоналізацією усієї структури економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія);

– держави, які стимулюють нововведення за рахунок розвитку інноваційної інфраструктури, сприйнятливості щодо досягнень міжнародного науково-технічного прогресу, координації діяльності різних секторів у галузі науки і технологій (Японія, Південна Корея) [8].

Тобто, беззаперечним є те, що участь держави у фінансово-кредитному забезпеченні інноваційної діяльності та розвитку кардинально відрізняється для різних країн світу залежно від специфіки та етапу життєдіяльності національної інноваційної системи.

З огляду на історичні зміни та культурні особливості національних економік диференціацію національних моделей стимулювання інноваційної діяльності та розвитку можна згідно різних принципів. Зокрема, в контексті нашого дослідження зарубіжний досвід аналізуємо з огляду на європейську модель економічного розвитку.

Європейський досвід стимулювання інноваційної діяльності та розвитку є достатньо успішним, що, зокрема, знаходить своє відображення в тенденціях розвитку національної економіки Німеччини. Стратегічні пріоритети активізації інноваційної діяльності країн Європейського союзу реалізуються за рахунок концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямах, а саме:

- створення єдиної для усіх країн, які є членами ЄС, бази даних, у рамках якої акумулюється та регламентується єдиний комплекс необхідних процедур і формальностей з метою подальшого формування та розвитку інноваційних підприємств;
- підтримку малих і середніх підприємств для забезпечення їх правового захисту від незаконного копіювання розроблених технологій або продукції, яка випускається;
- формування механізму фінансової підтримки малих і середніх підприємств, забезпечення отримання ними допомоги в частині підготовки, реєстрації та підтримці патентів, з огляду на існуючий досвід функціонування національних і європейських патентних бюро;
- удосконалювання системи фінансування інноваційної діяльності суб’єктів господарювання;
- удосконалення податкового механізму, що дозволяє сформувати значні пільги підприємствам, функції яких націлені на розробку та випуск інноваційної продукції;
- реалізація на підприємствах і в компаніях спеціальних умов, які націлені на стимулювання та підвищення освітнього рівня працівників [9].

Досвід розвинених країн Європи свідчить про те, що існує доцільність застосування стратегій, які визначають пріоритети та ключові можливості для стимулювання інноваційної діяльності та розвитку. Наприклад, у Німеччині на національному рівні стратегія визначає 17 основних пріоритетних сфер інноваційного та технологічного розвитку, які відповідають визначним національним інтересам у містять у собі значний науковий та економічний потенціал. Зокрема, йдеться про наукові дослідження у сферах енергетики (насамперед енергозбереження, відновлювальних видів енергії), захисту довкілля, охорони здоров'я, безпеки, підвищення мобільності (автомобіле-, судно- та літакобудування), біо- та нанотехнологій, новітніх матеріалів для виробництва тощо. Для кожної із визначених пріоритетних сфер підготовлено графіки для реалізації заходів, які пов'язані із покращенням рамкових умов діяльності та наданням належної фінансової підтримки з боку держави. Загалом, на реалізацію заходів у рамках визначеної стратегії заплановані видатки обсягом понад 15 млрд євро.

Держава займає перше місце у світі за витратами на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, загальний обсяг яких становить 49 млрд дол. США. Такі видатки належать до фінансових ресурсів підприємств. При чому, більше ніж 30 % загальних витрат національної економіки припадає на галузь автомобілебудування [10]. Це слугує підтвердженням того, що інноваційні виробничі технології та інвестиційні товари, які відносяться до комплексних промислових товарів, є важливою складовою спеціалізації Німеччини.

Ключову роль у державній системі підтримки інноваційної діяльності відграють Міністерство освіти і досліджень і Міністерство економіки і технологій, які забезпечують координацію реалізації Стратегії на федеральному рівні. Проте, окремі програми сприяння інноваційному розвитку знаходять своє відображення також у рамках ділової активності інших міністерств і відомств. Крім того, стратегії інноваційної діяльності та розвитку та програми, які спрямовані на підтримку наукової та інноваційної діяльності, опрацьовуються та реалізуються на за рахунок зусиль федеральних земель [11].

Компонентом загальнодержавної системи підтримки наукової та інноваційної діяльності являється також розгалужена мережа державних і публічно-правових науково-дослідних закладів різноманітного спрямування, що фінансуються за рахунок ресурсів федерального та земельних бюджетів. До такої мережі належать інститути, які об'єднані у наукові товариства ім. Гельмгольца, Макса Планка, Лейбница, Фраунгофера, та орієнтуються, у першу чергу, на прикладні дослідження на замовлення державного та приватного секторів економіки. Названі заклади є активними учасниками започаткованої федеральним та земельними урядами ініціативи «Пакт заради розвитку досліджень та інновацій» [12].

Держава активно підтримує також окремі німецькі інноваційні підприємства, яким надаються податкові пільги, пряме державне фінансування важливих розробок. Крім того, в Німеччині розвинений венчурний бізнес. Інноваційна національна стратегія Німеччини розроблена до 2020 р. До основних пріоритетів належить здоров'я і харчування, клімат та енергетика, безпека зв'язку. При цьому найконкурентоспроможнішими галузями є металургійна, автомобільна, хімічна. Федеральним урядом Німеччини визначені пріоритетні технології, які фінансуються як державою напряму, так і за рахунок інших ресурсів з огляду на державну підтримку (рис. 1).

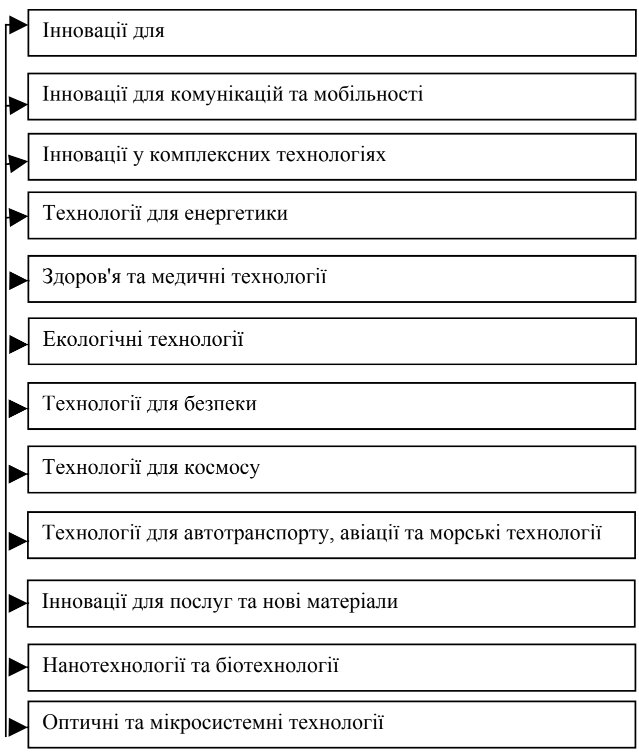

Рис. 1. Пріоритетні для фінансування інноваційні технології у Німеччині*

**Джерело:* узагальнено за матеріалами [13]

У результаті, Німеччина належить до найбільш економічно та інноваційно-ефективних країн світу за більшістю інноваційних показників. Її традиційна технологічна ефективність проявляється в поширенні інновацій у виробничі галузі, насамперед у малий і середній бізнес. Частка інноваційних підприємств Німеччини досить висока в більшості галузей економіки. За оцінками, близько 48 % виробників продукції та 56 % підприємств сфери послуг забезпечили виведення на ринок 37 % нових інноваційних продуктів і 41 % інноваційних виробничих процесів відповідно [14].

Проте, поряд із значним державним впливом на пріоритети інноваційної діяльності та розвитку в Німеччині, тенденції інноваційного зростання тут посилюються за рахунок активізації інших учасників інноваційної діяльності. Зокрема, зважаючи на банкоцентричний характер національної моделі фінансування інновацій, вагому роль серед джерел фінансування інноваційної діяльності та розвитку тут також відіграють ресурси банків.

Німецькі банки сформувалися одними з перших у Європі. Крім того, згідно рейтингів журналу Global Finance, банки країни є одними з найнадійніших і найприбутковіших у світі [15]. Тобто, у Німеччині саме банки надають допомогу корпоративним структурам, які мають стратегічне значення для економіки.

Поряд із універсальними банками, які безумовно націлені на підтримку та подальше вдосконалення пріоритетів інноваційної діяльності та розвитку, в країні існує ряд спеціалізованих банків, які займаються підтримкою інноваційних проектів у окремих галузях. Так, Umwelt Bank AG позиціонується, як «зелений банк». Тому, програми кредитування націлені виключно на фінансування проектів, які пов'язані з екологією та навколишнім середовищем. Наявність інноваційної складової зазначених проектів вітається. На сьогодні за рахунок фінансових ресурсів Umwelt Bank AG кредитуються близько 15 тис. проектів, загальною сумою 2,13 млрд євро [16]. Відокремлено два основних напрями кредитування: кредити для потреб будівництва та кредити для реалізації окремих проектів. Кредити для потреб будівництва надаються для: нового будівництва, санації, потреб будівельних груп і кооперативів. Кредити для реалізації окремих проектів надаються для фінансування виробництва енергії вітру, води, землі, сонця та біологічного палива.

Обов'язковою умовою кредитування за рахунок ресурсів Umwelt Bank AG є екологічна спрямованість інноваційного проекту. У якості позитивних результатів від використання кредиту розуміють економічний і соціальний ефекти. Соціальний ефект полягає у повнішому та досконалішому забезпеченні потреб суспільства порівняно з ефектом від використання традиційних технологій. Економічний ефект полягає у зростанні фінансових результатів суб'єкта бізнесу, який реалізує інноваційний проект, перехід на якісно новий рівень виробництва.

Галузеву спрямованість мають також кредитні програми Landwirtschaftliche Rentenbank, які націлені на стимулювання інноваційної діяльності та розвитку підприємств агропромислового комплексу (АПК) [17]. Цільовою групою потенційних позичальників банку є малі та середні підприємства, які націлені не лише на розробки та виробництво інноваційної продукції, але й на її просування на ринок. У процесі прийняття рішення щодо кредитування інноваційного проекту вітається створення пілотного (некомерційного) проекту (зразка) інноваційної продукції. Це дозволить знизити ризики кредитора, що пов'язані з неприбутковістю інноваційного проекту.

Проте, стрімкий інноваційний розвиток економіки Німеччини викликав потребу ще більшої диференціації існуючих джерел фінансування, що зумовило виникнення спеціалізованих небанківських фінансових установ. Зокрема, у Німеччині кредитуванням інноваційних проектів займається Кредитна установа для відбудови (KfW). Установу створено у 1948 році в рамках програми економічної допомоги Європі після Другої світової війни. Федеральному уряду Німеччини належить 80 % акцій KfW, 20 % акцій – федеральним землям Німеччини Згідно рейтингів журналу Global Finance Кредитна установа для відбудови протягом останніх років перебуває у рейтингу найнадійніших банків світу [18].

На сьогодні у складі банківської групи KfW відокремлюють ряд відособлених підрозділів (рис. 2).

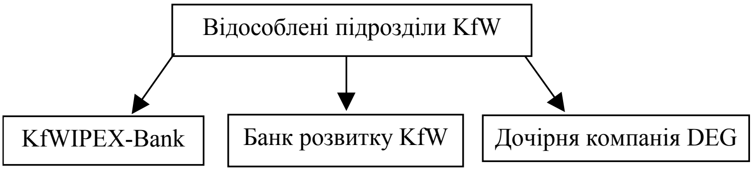

Рис. 2. Підрозділи KfW*

**Джерело:* узагальнено автором

Кожна із названих організацій націлена на фінансову підтримку інноваційних проектів з конкретними характеристиками. KfW IPEX-Bank націлений на фінансування міжнародних проектів та експортне фінансування. Банк розвитку KfW спеціалізується на фінансуванні проектів конкретного галузевого спрямування та активізації інноваційної діяльності в країнах, що розвиваються. Дочірня компанія DEG розглядає інноваційні проекти глобального спрямування, існують програми підтримки суб'єкта бізнесу протягом усього процесу реалізації інноваційного проекту.

KfW IPEX-Bank основну мету своєї роботи окреслює як підтримку конкурентоспроможності та інноваційної активності німецьких і європейських виробників, що забезпечить економічне, технологічне та соціальне зростання. Протягом року організацією було видано 59,9 млрд євро кредитів. З-поміж них видано: 14,3 млрд євро – підприємствам галузі суднобудування; 10,8 млрд євро – підприємствам галузей електроенергії та захисту навколишнього середовища; 9,9 млрд євро – підприємствам авіабудування; 8,1 млрд євро – добувної промисловості; 7,3 млрд євро – транспорту; 6,1 млрд євро – переробній промисловості; 3,2 млрд євро – у сфері послуг [18].

При чому, представництва організації розташовані у найбільших містах світу, що сприяє переходу процесу кредитування інноваційних проектів на міжнародний рівень.

Незалежно від країни походження суб'єкта бізнесу, фахівцями KfW IPEX-Bank розроблено загальний алгоритм розгляду заявок на фінансування (у т. ч. кредитування інноваційних проектів). KfW IPEX-Bank притримується власної політики сталого фінансування, що заснована на базових міжнародних і європейських принципах діяльності фінансових установ. Зокрема, Equator Principles офіційно діють у 34 країнах світу. Згідно із даними принципами перевіряються близько 70 % усіх проектів, які кредитуються на міжнародному рівні. Equator Principles застосовуються до усіх галузей промисловості в рамках таких чотирьох продуктів фінансових установ, як: проектне фінансування, проектне фінансування консультаційних послуг, кредитування проектів і бридж-кредити (короткострокові кредити). В основі принципів лежить необхідність збереження соціального ефекту при досягненні економічних результатів від реалізації проекту [19].

На відмінну від практично універсальної направленості кредитування KfW IPEX-Bank, банк розвитку KfW і дочірня компаня DEG націлені на фінансування конкретних сфер соціально-економічного розвитку, участі в міжнародному кредитуванні. Зокрема, Німецький банк розвитку KfW є фінансовою установою, яка за дорученням німецького Уряду з 2002 року працює в Україні та впроваджує проекти в різних галузях економіки. Зокрема, KfW працює у банківському секторі України, надаючи банкам кредитні кошти, за потреби підтримує місцеві банки, підвищуючи рівень їх капіталізації, а також надає технічну допомогу у вигляді консультаційної підтримки проектів, спрямованих на розвиток фінансового сектору.

Тобто, успішний досвід фінансування інноваційної діяльності та розвитку Німеччини заснований на визначених державою пріоритетах інноваційної діяльності та розвитку, бажанням та здатністю суб'єктів бізнесу впроваджувати інновації, можливостями банків фінансувати існуючі пріоритети, а також потенціалом небанківських фінансових установ для потенційного інноваційного зростання (рис. 3).

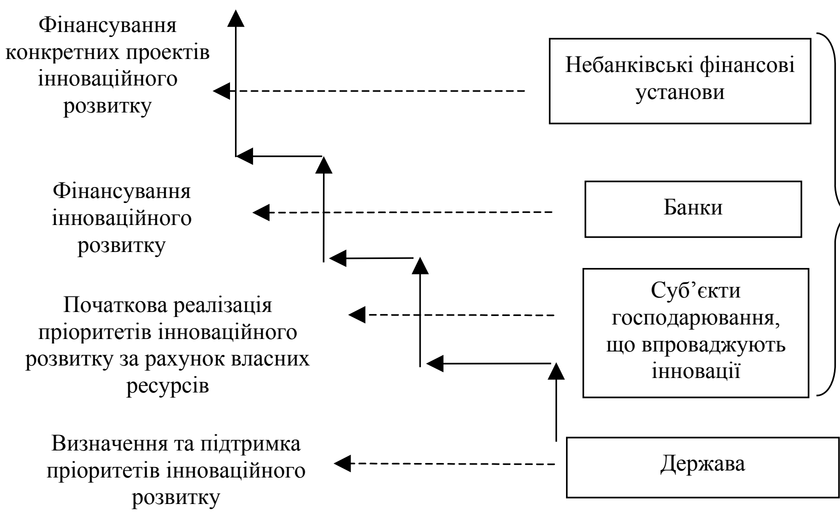

Рис. 3. Схема основних джерел фінансування інноваційної діяльності та розвитку Німеччини*

**Джерело:* узагальнено автором

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Таким чином, зарубіжний досвід фінансування інноваційної діяльності та розвитку доводить необхідність поєднання можливостей держави, фінансових установ і суб'єктів бізнесу, які впроваджують інновації. Проте, співвідношення ресурсів залучених з таких джерел фінансування є різним, що пов'язано із етапом і специфікою розвитку національної економіки.

Оскільки для України все ще залишається актуальною активізація діяльності інноваційно-орієнтованих небанківських фінансових установ, розглянуто основні параметри діяльності Кредитної установи для відбудови в Німеччині. Це відкриває можливості для розвитку небанківських фінансових установ, незважаючи на банкоцентричний характер національної системи фінансування інноваційної діяльності та розвитку. На нашу думку, саме співпраця з такою європейською небанківською фінансовою установою, створить належну базу для формування інноваційного напряму активності вітчизняних небанківських фінансових установ.

Бібліографічний список

1. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

2. Kuznets S. Modern Economic growth: rate, structure and spread / S. Kuznets. – New Heaven, 1966. – 105 p.

3. Mensch G. Das Technologische Patt: Innovationen ?berwinden die Depression / Mensch G. – Frankfurt am Main: Umschau. Verlag, 1975. – 115 p.

4. *Кондратьев Н. Д.* Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика, 2002. – 766 с.

5. Національна інноваційна система: зарубіжний досвід, стан в Україні: Аналітичні матеріали до парламентських слухань / В. М. Геєць, Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал та ін.; За ред. В. М. Геєця, Л. І. Федулової; НАН України. Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2007. – 184 с.

6. *Долішній М. І.* Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 511 с.

7. *Онишко С. В.* Фінансове забезпечення інноваційної діяльності. / С. В. Онишко, Т. В. Паєнтко, К. І. Швабій. – К. : КНТ, 2008. – 256 с.

8. *Стеченко Д.* Державне регулювання економіки. / Д. М. Стеченко. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 262 с.

9. *Панченко Є.* Моделі фінансування інновацій / Є. Панченко, А. Жеваго, М. Кір'якова // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 8. – С. 3–14.

10. Auswuertiges Amt. – Electronic Resource. — The way of access: http://www.auswaertiges-amt.de

11. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети. Інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України. – 2013. – 336 с.

12. *Андрощук Г. О.* Програма інноваційного розвитку економіки Німеччини: стратегія високих технологій // Наука та інновації. – 2009. – № 3 — С. 72–88.

13. Bundesministerium fuer Wirtschaft und Energie. — Electronic Resource. — The way of access: http://www.bmwi.de/

14. The changing landscape of innovation, in OECD Science, Technology and Industry Scoreboard. – Electronic Resource. — The way of access: http://dx.doi.org/10.1787/sti_scoreboard-2011-7-en.

15. Захарін С. Фінансові інструменти активізації інвестиційної та інноваційної діяльності / С. Захарін // Економіка України. – 2010. – №12 (589). – С. 48–58.

16. Umweltbank. — Electronic Resource. — The way of access: http://www.umweltbank.de/

17. Landwirtschaftliche Rentenbank. – Electronic Resource. — The way of access: www.rentenbank.de

18. Annual Report 2013. — KfW. Bank aus Verantwortung. — 2013. — 126 p.

19. The Equator Principles. June 2013. A financial industry benchmark for determining, assessing and managing environmental and social risk in projects. – Electronic Resource. — The way of access:www.equator-principles.com

References

1. Shumpeter J. Teorija ekonomicheskogo razvitija [Theory of economic development] / J. Shumpeter. – M. : Progress, 1982. – 455 p. [In Russian]

2. Kuznets S. Modern Economic growth: rate, structure and spread / S. Kuznets. – New Heaven, 1966. – 105 p. [In English]

3. Mensch G. Das Technologische Patt: Innovationen ?berwinden die Depression / Mensch G. – Frankfurt am Main: Umschau. Verlag, 1975. – 115 p. [In German]

4. Kondrat'ev N. D. Bol'shie cikly kon'junktury i teorija predvidenija [Economic cycles of conjuncture and the theory of its forecast] / N. D. Kondrat'ev. – M. : Jekonomika, 2002. – 766 p. [In Russian]

5. Natsional'na innovatsiyna systema: zarubizhnyy dosvid, stan v Ukrayini: Analitychni materialy do parlament·s'kykh slukhan' [National innovative system: foreign experience, situationin Ukraine. Analytical

materials for parliamentary meetings] / V. M. Heyets', L. I. Fedulova, Yu. M. Bazhal ta in.; Za red. V. M. Heyetsya, L. I. Fedulovoyi; NAN Ukrayiny. In-t ekonomiky ta prohnozuvannya. – K., 2007. – 184 p. [In Ukrainian]

6. Dolishniy M. I. Rehional'na polityka na rubezhi XX-XXI stolit': novi priorytety [Regional policyon the boarder ofXX-XXI centuries: modern priorities] / M. I. Dolishniy. – K. : Naukova dumka, 2006. – 511 p. [In Ukrainian]

7. Onyshko S. V. Finansove zabezpechennya innovatsiynoyi diyal'nosti [Financial support of innovative activity]. / S. V. Onyshko, T. V. Payentko, K. I. Shvabiy. – K. : KNT, 2008. – 256 p. [In Ukrainian]

8. Stechenko D. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky [State regulation of economy]. / D. M. Stechenko. – 3-tye vyd., vypr. – K. : Znannya, 2006. – 262 p. [In Ukrainian]

9. Panchenko Ye. Modeli finansuvannya innovatsiy [Models of innovations' funding] / Ye. Panchenko, A. Zhevaho, M. Kir'yakova // *Rynok tsinnykh paperiv Ukrayiny*. no. 8. – Kyiv: *Ukrayins'ky yinstytut rozvytku fondovoho rynku* (2012). – P. 3–14. [In Ukrainian]

10. Auswuertiges Amt [Electronic Resource]. – Available at: http://www.auswaertiges-amt.de [In German]

11. Innovatsiyna polityka zarubizhnykh krayin: kontseptsiyi, stratehiyi, priorytety. [Innovative policy of for eigncountries] // Informatsiyno-analitychni materialy, pidhotovleni Komitetom Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' nauky i osvity ta Ministerstvom zakordonnykh sprav Ukrayiny. – 2013. – 336 p. [In Ukrainian]

12. Androshchuk H. O. Prohrama innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Nimechchyny: stratehiya vysokykh tekhnolohiy [Program of innovative development of German economy: hightechnologies' strategy] // *Nauka ta innovatsiyi*, vol. 3. –Kyiv:*NAN Ukrainy* (2009). — P. 72–88. [In Ukrainian]

13. Bundesministerium fuer Wirtschaft und Energie. — Electronic Resource. — Available at: http://www.bmwi.de/ [In German]

14. The changing landscape of innovation, in OECD Science, Technology and Industry Scoreboard. – Electronic Resource. — Available at: http://dx.doi.org/10.1787/sti_scoreboard-2011-7-en. [In English]

15. Zakharin S. Finansovi instrumenty aktyvizatsiyi investytsiynoyi ta innovatsiynoyi diyal'nosti [Financial instruments of investment and innovative activity's actualization] / S. Zakharin // *Ekonomika Ukrayiny*. vol. 12 (589). – Kyiv: *NANUkrainy* (2010). – P. 48–58. [In Ukrainian]

16. Umweltbank. — Electronic Resource. — Available at: http://www.umweltbank.de/ [In German]

17. Landwirtschaftliche Rentenbank. — Electronic Resource. — Available at: www.rentenbank.de [In German]

18. Annual Report 2013. – KfW. Bank aus Verantwortung. – 2013. – 126 p. [In German]

19. The Equator Principles. June 2013. A financial industry benchmark for determining, assessing and managing environmental and social risk in projects. – Electronic Resource. –– Available at:www.equator-principles.com [In English]

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2017 р.

UDC 336.1

Mykhajlo Dyba,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Directorof the Institute of Financial and Banking Analytics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: dyba_m@ukr.net

European practice of funding for innovation: German experience

Abstract

Research objective. *The research is aimed at the systematic analysis of German experience of funding for innovation. It will promote the implementation of appropriate and progressive international experience in Ukraine.*

Methodology. *To achieve the research objective, the paper combines the theoretical paradigms of foreign countries' innovative development with the experience of usage of different sources for funding innovation.*

Findings. *The study differentiates the institutions according to the branch of economy and resource priorities in funding innovation in Germany. The author concentrates on the priority areas for government, banks and non-bank financial institutions, and differentiates their competences. The articles outlines the role of non-bank financial institutions in the structure of sources for funding innovation in various areas of economic activities.*

Value added. *The value of the study is in the applied approach to the estimation of the innovation development capacity based on the differentiation of resource competences and funding sources. The research contributes to the embodiment of the existing theoretical concepts of innovative development in European countries to the practice of funding innovation.*

Key words: *funding, innovation, bank, innovative development, non-bank financial institution.*

УДК 336.131

Конащук Надія Едуардівна,
аспірантка кафедри фінансів,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: konaschuk.nadya@gmail.com

ВПЛИВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ PROZORRO НА СФЕРУ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ УКРАЇНИ

Анотація

Мета дослідження*. Таким чином, мета статті – дослідити функціонування системи публічних закупівель і провести аналіз впливу електронної системи Prozorro на сферу публічних закупівель України.*

Методологія*. У статті розглянуто основні джерела фінансування та підтримки електронної системи публічних закупівель, проаналізовані основні показники сфери публічних закупівель, проведене порівняння функціонування «паперової» системи закупівель та електронної.*

Отримані результати*. Встановлено ефективність функціонування електронної системи закупівель України на основі проведення порівняльного аналізу закупівель у 2015–2016 рр. Визначено основні напрямки удосконалення діючої системи закупівель Prozorro: підвищення рівня професіоналізації усіх суб'єктів публічних закупівель, рівня конкуренції на торгах за рахунок зменшення бар'єрів для участі, підвищення рівня прозорості закупівель і здійснення професійного всебічного контролю за здійсненням закупівель за рахунок бюджетних коштів.*

Цінність дослідження*. Вперше проведене порівняння електронної системи закупівель із «паперовою» системою. Визначено переваги та окреслено подальші напрямки удосконалення системи публічних закупівель України.*

Ключові слова*: публічні закупівлі, тендер, Європейський Союз, електронні закупівлі.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Електронізація у сфері публічних закупівель набула широкого використання вже у більшості європейських країн. Для України питання реформування та імплементації електронної системи публічних закупівель є першочерговим завданням у межах зобов'язань перед Європейським Союзом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування, проблематика та перспективи розвитку електронної системи державних закупівель в Україні розглядалося в працях багатьох вітчизняних економістів. Ю. Іванов і Г. Севостьянова зазначають, що «з одного боку, держава інвестує чималі кошти в розвиток IT-інфраструктури державних органів влади, з іншого – ця цифра є не великою і не достатньою у порівнянні з іншими європейськими країнами» [1]. Слід, зазначити, що впровадження електронної системи закупівель потребує фінансування та подальшої підтримки функціонування системи. О. Підмогильний зазначає такі підходи до фінансування електронної системи закупівель: виключно за рахунок коштів державного бюджету України; за рахунок співфінансування: кошти державного бюджету та доходи від учасників, замовників і постачальників торгів за надання відповідних послуг (реєстрація у системі, здійснення торгів, користування послугами веб-порталу, оплата за методологічну допомогу, фіксовані збори [2]. Також питання функціонування електронних закупівель розглядалось у працях І. Скоропад [3], Р. Міщенко [4]. Ф. Узунов визначає державні закупівлі як форму партнерських відносин бізнесу і влади [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Разом з тим, зважаючи на значний внесок вітчизняних науковців, питання запуску та функціонування електронної системи публічних закупівель Prozorro залишається не розглянутим у науковій літературі. Електронна система публічних закупівель Prozorro є інноваційною реформою у державному секторі України. Тому існує потреба вивчення її фінансових показників, впливу на сферу загалом і прогнозування подальшого розвитку системи.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою статті є розгляд функціонування системи публічних закупівель і проведення аналізу впливу електронної системи Prozorro на сферу публічних закупівель України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До 2016 року в Україні діяла нормативно-правова та інституційна база, що регулювала «паперові» процедури публічних закупівель. Ця система уможливлювала численні зловживання з боку державних замовників, була складною і обтяжливою для постачальників, не забезпечувала доступу до громадського та професійного контролю.

Національною радою реформ 15 травня 2015 року була підтримана та прийнята послідовна стратегія реформи сфери державних закупівель і з метою ефективного аналізу можливих проблем під час загальнонаціонального впровадження було прийняте рішення про пілотування системи електронних закупівель на базі системи Prozorro [5]. Найважливішими напрямками функціонування системи є побудова прозорого процесу під час тендерів, боротьба з корупцією та залучення бізнесу до публічних закупівель. Тому була побудована гібридна електронна система, що побудована на відкритому коді – OPEN Source. Під гібридною системою розуміється взаємодія між центральною базою даних і комерційними майданчиками, коли вся інформація, що знаходиться в центральній базі даних, дублюється на майданчики. Головний принцип системи Prozorro – «всі бачать все». Перше фінансування системи відбулося за рахунок технічної допомоги від міжнародних фондів GIZ і WNIEF. Подальша підтримка системи відбувається за рахунок плати за подання комерційної пропозиції, що сплачують учасники (частину цієї суми електронні майданчики перераховують Державному підприємству «Прозорро»).

Для забезпечення ефективного реформування сфери публічних закупівель, зокрема в частині електронізації закупівельного процесу, Міністерством економічного розвитку і торгівлі (далі – Мінекономрозвитку) було запропоновано поступову розробку та запровадження системи електронних закупівель. Детальний механізм проведення закупівель через систему Prozorro наведено на рис. 1.

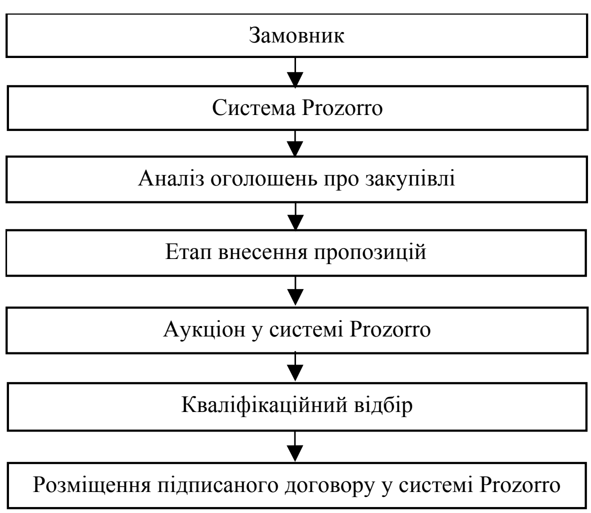

Рис. 1. Механізм здійснення закупівель через систему Prozorro

Джерело: Складено автором

При проведенні аналізу оголошених закупівель протягом 2015–2016 рр. спостерігається відмінність між піковими місяцями (рис. 2). Наприклад, у 2015 році місяцями за найбільшою кількістю оголошених процедур був лютий, протягом березня-серпня спостерігався певний спад активності замовників (з 16,32 тис. процедур до 10,44 тис. процедур), після чого продовжується стрімке падіння кількості оголошених процедур, аж до кінця 2015 року. У 2016 році найбільше оголошено закупівель у березні та липні (11,19 та 21,85 тис. процедур відповідно).

Слід зазначити, що Закон України «Про публічні закупівлі» (далі – Закон) починав діяти поетапно: з 1 квітня 2016 року – для центральних органів виконавчої влади та замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, а з 1 серпня 2016 року – для всіх замовників. Саме тому місяці, що передували поетапному введення в дію Закону, стали піковим по оголошенню закупівель, це можна пояснити неготовністю замовників до відкриття даних у публічних закупівлях.

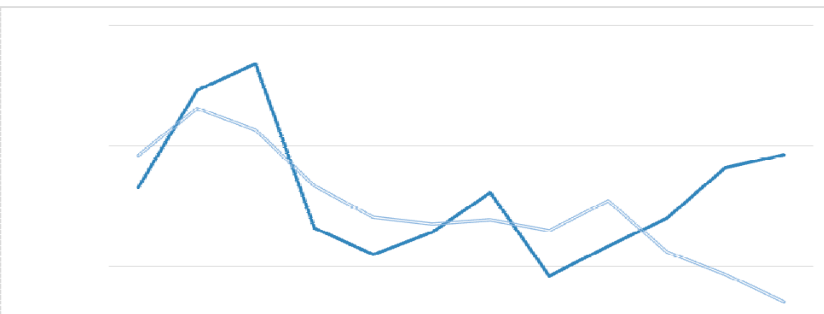

	січ	лют	бер	кві	тра	чер	лип	сер	вер	жов	лис	гру
2016	11,55	19,69	21,85	8,20	6,02	7,90	11,19	4,24	6,67	9,03	13,22	14,30
2015	14,20	18,10	16,32	11,66	9,11	8,55	8,85	7,98	10,44	6,17	4,38	2,10

Рис. 2. Оголошено процедур закупівель у 2015–2016 рр., тис. процедур

Джерело: Складено автором на основі даних [6, 7]

Загалом, у 2016 році у сфері публічних закупівель було здійснено 366 373 закупівель на загальну суму 273062,77 млн грн. Ця сума становить 12,1 % від ВВП, у 2015 аналогічний показник був 12,06 %, у 2014 – 15 %. У середньому відсоток публічних закупівель від ВВП по країнам – членам Європейського союзу становить 13 % у 2016 році. Серед них найбільший відсоток публічних закупівель у Нідерландах 20,4 %, найменший у Ірландії – 8,8 % [8].

Протягом 2016 року було проведено 101,7 тис. процедур закупівель, що підпадають під дію Закону, сума укладених договорів по процедурам становить 232106,67 млн грн. Разом з тим, в електронній системі публічних закупівель Prozorro міститься інформація стосовно 286,4 тис. закупівель: звіти про укладені договори, процедури та допорогові закупівлі на суму 109806,75 млн грн. Тобто, можна стверджвати, що кількість процедур закупівель, що підпадають під дію Закону, зросла на 17,1 % порівнюючи з 2015 роком. Також, ринок публічних закупівель збільшився за рахунок запровадження нових закупівель: допорогових і звітування.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз завершених закупівель у 2015–2016 рр.

Рік	Вид закупівлі	Кількість закупівель	Сума, млн грн
2015	Процедур через веб-портал tender.gov.ua	104097	192 412, 92
2016	Звітування	128 643	25 819, 45
	Допороги	136 185	15 136, 64
	Процедури:		
	Через систему prozorro.gov.ua	21 599	68 850, 65
	Через веб-портал tender.gov.ua	80106	163 256, 02
	Усього	366 373	273 062, 77

Джерело: Складено автором на основі даних [6, 7]

Протягом 2016 року було оголошено 233,1 тис. допорогових закупівель, з них завершились укладанням договору лише 58,40 %. Щодо процедур, що підпадають під дію Закону, то протягом 2016 року замовниками було оголошено 52,9 тис. процедур, завершилися укладанням договору 40,7 %.

Замовниками за найбільшою кількістю оголошених закупівель у 2016 році є Міністерство інфраструктури, Міністерство енергетики та вугільної промисловості та Київська міська адміністрація (11,8 тис., 3,3 тис. і 2,0 тис. процедур відповідно). Слід зазначити, що значна кількість оголошених замовниками процедур не свідчить про рівнозначний показник завершених укладанням договору закупівель.

Таблиця 2

Замовники за найбільшою кількістю оголошених закупівель у 2016 році

Замовник	Кількість процедур
Міністерство інфраструктури	11 837
Міністерство енергетики та вугільної промисловості	3 304
КМДА	2 011
Міністерство економічного розвитку і торгівлі	1 430
Дніпропетровська ОДА	1 019

Джерело: Складено автором на основі даних [5]

У структурі джерел фінансування зобов'язань за договорами про закупівлю найбільші частки 39,09 % і 24,42 % становили кошти Державного бюджету України та кошти місцевих бюджетів (відповідно 33,03 % і 28,55 % у 2015 році). Значну частку становили кошти державних, казенних, комунальних підприємств і кошти господарських товариств, у яких державна частка акцій перевищує 50 % – 20,08 і 14,94 % (відповідно 24,69 % і 11,46 % у 2015 році).

Аналіз завершених успішно процедур закупівель показує, що у переважній більшості замовники використовують відкриті торги як основну конкурентну процедуру (62,25 % через систему prozorro.gov.ua і 55,83 % через веб-портал tender.me.gov.ua). Також передбачена така процедура, як переговорна процедура для потреб оборони, яка за своєю суттю є конкурентною процедурою, так як передбачено відбір шлях проведення аукціону. Переговорною процедурою для потреб оброни найбільше скористались: Міністерство оборони України (122 процедури), Державна прикордонна служби України (42 процедури) та Національна гвардія України (42 процедури). Середня кількість пропозицій по завершеним закупівлям становить 2,59 учасники.

Переговорна процедура закупівлі – це процедура, що використовується замовником як виняток і відповідно до якої замовник укладає договір про закупівлю з учасником після проведення переговорів з одним абоількома учасниками [8]. Переговорна процедура є за своє суттю неконкурентною процедурою. Підставами для її застосування є відсутність конкуренції, закупівля творів мистецтва, існує нагальна потреба, закупівлі юридичних послуг, пов'язаних із захистом прав та інтересів України, необхідність проведення додаткових будівельних робіт, не зазначених у початковому проекті (за умови, що вартість додаткових робіт не перевищує 50 % вартості головного договору), або ж існує потреба закупити товар у того ж самого постачальника з метою забезпечення сумісності роботи із закупленим товаром. У 2015 році відсоток договорів укладених по переговорній процедурі становить 41,03 %, у 2016 році 36,51 % через веб-портал tender.me.gov.ua та 38,01 % через систему Prozorro.

Таблиця 3

Завершені процедури закупівель у розрізі процедур у 2016 році

Процедура закупівлі	Завершено процедур закупівель	% від загальної кількості завершених процедур
Відкриті торги	13 446	62,25
Переговорна процедура	7886	36,51
Переговорна процедура (для потреб оборони)	267	1,24
Усього через prozorro.gov.ua	**21 599**	**100,00**
Відкриті торги	44 728	55,83
Двоступеневі торги	30	0,03
Запит цінових пропозицій	4 898	6,11
Переговорна процедура закупівлі	30 428	37,98
Попередня кваліфікація учасників	22	0,02
Усього через веб-портал tender.me.gov.ua	**80 106**	**100,00**

Джерело: Складено автором на основі [5, 6]

У 2015 році серед неконкурентних процедур закупівель у переважній більшості – це закупівля комунальних послуг (газу природного та послуг з транспортування природного газу магістральними та розподільними трубопроводами; електричної енергії та послуг з постачання електроенергії; послуг з постачання водяної пари і гарячої води (послуг з постачання теплової енергії); послуг з водопостачання та водовідведення), зазвичай на ринку цих послуг і товарів відсутня конкуренція. Водночас, більшу частину підстав застосування переговорної процедури через систему Prozorro у 2016 році становить відсутність конкуренції (61,33 %) та відміна двічі тендеру через відсутність достатньої кількості учасників (20,42 %).

Слід зазначити, що відкритість даних у електронній системі Prozorro дозволяє зробити дослідження щодо конкуренції на торгах та оцінити ступінь довіри бізнесу до державних закупівель.

До 2016 року використовувався лише Державний класифікатор продукції та послуг, його було розроблено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України [9], також даний класифікатор являвся складовою частиною Державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації. Найбільше оголошено у 2015 році через веб-портал tender.me.gov.ua закупівлі за кодами: пара та гаряча вода; постачання пари та гарячої води (13,9 тис. процедур), енергія електрична (10,7 тис. процедур), газ природний, скраплений або у газоподібному стані (8,4 тис. процедур).

Але на початку 2016 року змінено порядок визначення предмету закупівлі. Відтак, замовник повинні використовувати ще й Єдиний закупівельний словник (далі-ЄЗВ), який став єдиним та обов'язковим класифікатором з 2017 року. ЄЗВ складено на основі європейського common procurement vocabulary, це сприятиме вікритості українського ринку для іноземних постачальників за рахунок використання єдиних спільних кодів для закупівлі товарів, робіт і послуг. Іноземним учасникам буде легше здійснювати пошук потрібних їм закупівель. Адже, переважна більшість договорів про закупівлю укладається з вітчизняними учасниками – у 2014 році припадає на договори з вітчизняними суб'єктами господарювання припадає 99,85 %, у 2015 році – 99,6 %, у 2016 році – 99,6 % за даними веб-порталу tender.me.gov.ua та 99,5 % через систему Prozorro).

Найчастіше оголошені закупівлі за кодами Єдиного закупівельного словника такі: нафтопродукти, паливо, електроенергія та інші джерела енергії (7 тис. процедур), транспортне обладнання та допоміжне приладдя до нього (3,5 тис. процедур), конструкції та конструкційні матеріали; допоміжна будівельна продукція (крім електроапаратури) (2,8 тис. процедур), офісна та комп'ютерна техніка, устаткування та приладдя, крім меблів і пакетів програмного забезпечення (1,7 тис. процедур), промислова техніка (1,5 тис. процедур).

Попри значні переваги функціонування електронної системи слід зазначити, що все ще існує невідповідність технічної складової системи – законодавчій основі, низький рівень професіоналізації посадових осіб, що працюють у сфері публічних закупівель, адже в більшості випадків ця робота є додатковим навантаженням, окрім основних функціональних обов'язків, небажання та саботування деякими місцевими радами проводити прозорі закупівлі через електронну систему, а також суб'єктивність при проведенні перевірок контролюючими органами в сфері публічних закупівель (Державна аудиторська служба України, Антимонопольний комітет України).

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, можна стверджувати, про ефективність функціонування електронної системи публічних закупівель порівняно її із «паперовою» системою. Однією з найбільших переваг є відкритість даних системі, що дозволяє відновити довіру бізнесу до пулічних закупівель, а також зменшення корупційних ризиків при здійснення процедур закупівель.

Перспективами розвитку та удосконалення у сфері публічних закупівель є такі напрямки: професіоналізація усіх суб'єктів публічних закупівель, підвищення прозорості процесу публічних закупівель, удосконалення діючого контролю у сфері, а також збільшення рівня довіри бізнесу до публічних закупівель, підвищення рівня середньої кількості учасників на торгах (конкуренція).

Бібліографічний список

1. *Іванов Ю. Б.* Напрями реформування системи державних закупівель / Ю. Б. Іванов, Г. С. Севостьянова // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 64–70.

2. *Підмогильний О. О.* Проблемні питання шляхів впровадження електронних торгів як механізму забезпечення ефективності системи державних закупівель України / О. О. Підмогильний // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2011. – № 4.

3. *Скоропад І. С.* Підвищення ефективності державних закупівель у бюджетних установах / І. С. Скоропад, О. О. Мохнацький // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 714 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 534–539.

4. *Міщенко Р*. Електронні закупівлі: реалії впровадження в сучасних геоекономічних умовах / Міщенко Р. // Вісник державної служби. – 2012. – №3. – С. 55–60.

5. *Узунов Ф. В*. Державні закупівлі як форма партнерських відносин бізнесу і влади [Електронний ресурс] / Ф. В. Узунов // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 24. – С. 145–147.

6. Офіційний веб-портал Уповноваженого органу [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.prozorro.org

7. Офіційний веб-портал Уповноваженого органу з питань державних закупівель [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.tender.me.gov.ua

8. Офіційний веб-сайт Європейської комісії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu

9. Закон України «Про публічні закупівлі» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.05.93 р. № 326 «Про концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики».

References

1. Ivanov Yu. B. Napryamy reformuvannya systemy derzhavnykh zakupivel' / Yu. B. Ivanov, H. S. Sevost'yanova // Problemy ekonomiky. – 2015. – # 2. – S. 64–70 [In Ukrainian]

2. Pidmohyl'nyy O. O. Problemni pytannya shlyakhiv vprovadzhennya elektronnykh torhiv yak mekhanizmu zabezpechennya efektyvnosti systemy derzhavnykh zakupivel' Ukrayiny / O. O. Pidmohyl'nyy. // Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. – 2011. – # 4. [In Ukrainian]

3. Skoropad I. S. Pidvyshchennya efektyvnosti derzhavnykh zakupivel' u byudzhetnykh ustanovakh / I. S. Skoropad, O. O. Mokhnats'kyy // Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». – 2011. – # 714 : Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku. – S. 534–539 [In Ukrainian]

4. Mishchenko R. Elektronni zakupivli: realiyi vprovadzhennya v suchasnykh heoekonomichnykh umovakh / Mishchenko R. // Visnyk derzhavnoyi sluzhby. – 2012. – #3. – S.55–60. [In Ukrainian]

5. Uzunov F. V. Derzhavni zakupivli yak forma partners'kykh vidnosyn biznesu i vlady [Elektronnyy resurs] / F. V. Uzunov // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 2013. –– # 24. – S. 145–147. [In Ukrainian]

6. Ofitsiynyy veb-portal Upovnovazhenoho orhanu [Elektronnyy resurs] – Available at: www.prozorro.org [In Ukrainian]

7. Ofitsiynyy veb-portal Upovnovazhenoho orhanu z pytan' derzhavnykh zakupivel' [Elektronnyy resurs] – Available at: www.tender.me.gov.ua [In Ukrainian]

8. Ofitsiynyy veb-sayt evropeys'koyi komisiyi [Elektronnyy resurs] – Available at: http://ec.europa.eu [In English]

9. Zakon Ukrayiny «Pro publichni zakupivli» [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19 [In Ukrainian]

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 04.05.93r. # 326 «Pro kontseptsiyu pobudovy natsional'noyi statystyky Ukrayiny ta Derzhavnu prohramu perekhodu na mizhnarodnu systemu obliku i statystyky». [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 11 квітня 2017 р.

UDC 336.131

Nadiia Konashchuk,
PhD student at the Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: konaschuk.nadya@gmail.com

Influence of electronic system prozorro on public procurement in Ukraine

Abstract

***Research objective**. The purpose of the article is to examine the performance of public procurement system, and analyze the impact of the electronic system Prozorro on public procurement in Ukraine.*

***Methodology**. The article examines the main sources of funding and support for electronic system of public procurement, analyzes the key performance indicators of public procurement, and compares the "paper" format of procurement and e-procurement.*

***Findings**. The study justifies the efficiency of e-procurement system in Ukraine based on a comparative analysis of procurement in the 2015-2016 biennium. The author defines the main directions of improvement of the procurement system Prozorro: upgrade professional skills of all participants of public procurement, promotion of competition in the bidding by reducing the barriers for participation, increasing transparency of procurement, and implementation of comprehensive government control over procurement.*

***Value added**. The author was the first who compared the e-procurement and «paper» procurement system. The article outlines advantages and the ways of improvement for public procurement in Ukraine.*

***Key words**: public procurement, tender, the European Union, electronic procurement.*

УДК 336.7

Корнєєв Володимир Вікторович,
д-р екон. наук, професор,
Державний науково-дослідний інститут
інформатизації та моделювання економіки,
завідувач відділу,
(01014, Україна, Київ, бульвар Дружби Народів, 38)
E-mail: vkorn27@gmail.com
Терещенко Ганна Миколаївна,
канд. екон. наук, с.н.с.,
Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління»,
завідувач відділу,
(01014, Україна, Київ, бульвар Дружби Народів, 38)
E-mail: tganna@ukr.net

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ІНВЕСТОРІВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИНКІВ

Анотація
Мета дослідження*. Обґрунтувати напрями розвитку фінансового сектора України в частині підвищення привабливості інвестиційного ринку та іміджу держави як партнера та реципієнта фінансових ресурсів.*
Методологія*. Методологічною основою є положення теорії фінансів, інвестування та конгруентності міжнародних інвестиційних ринків.*
Отримані результати*. Емпіричний аналіз розвитку вітчизняного фінансового сектору у контексті інтеграції міжнародних інвестиційних ринків дав змогу виокремити низку проблем захисту прав інвесторів в Україні.*
Встановлено, що при реформуванні фінансового сектора потрібні зміни в формуванні передумов співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями. Обґрунтовано посилення взаємодії центробанку й уряду в ключових питаннях економічного розвитку.
Цінність дослідження*. Практичні рекомендації авторів можуть сприяти розвитку фінансового сектора України, покращенню інвестиційного іміджу держави на міжнародних інвестиційних ринках.*
Ключові слова*: фінансовий сектор, інвестори, інвестиційний імідж, інвестиційні ринки.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Позиція України на міжнародних ринках капіталу в значній мірі визначається характеристиками розвитку інвестиційних ринків та інвестиційного іміджу держави, – як позичальника, так і реципієнта неборгових фінансових ресурсів. Це проявляється в особливостях сприйняття економіки України та її інвестиційного клімату міжнародними фінансовими організаціями, керівниками транснаціональних корпорацій, інвестиційними фондами, міжнародними діловими засобами масової інформації та діловим світом загалом.

На сьогодні реформування фінансового сектора України та покращення інвестиційного іміджу держави є одним з найважливіших напрямів сучасної фінансової політики. Така діяльність передбачає, насамперед, аргументоване висвітлення програм і кроків центробанку та уряду, внесення пропозицій щодо нормативно-правових змін, спрямованих на активізацію інвестиційної діяльності та покращення захисту прав інвесторів в Україні. Попри наявність численних розробок і документів у цій сфері, питання дослідження інвестиційного іміджу держави є одним з тих, які не можуть бути вирішені раз і назавжди. Цим і обумовлена актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку фінансового сектору України присвячено чисельні наукові праці вітчизняних учених, зокрема: Абакуменко О., Бурмаки М., Буряченко А., Дзюблюка О., Дробязко А., Кульпінського С., Майорової Т., Науменкової С., Нікітіна А., Прозорова Ю., Рудана В., Фролової Т. У працях вітчизняних науковців досліджено проблеми становлення та розвитку фінансового сектору, нормативно-правового забезпечення, особливості державного регулювання та висвітлені перспективи євроінтеграційних процесів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Поряд із значним доробком вітчизняних учених, до сьогодні залишаються не розв'язаними питання реформування фінансового сектора та інвестиційного ринку України в контексті євроінтеграційних перспектив держави, що обмежує надходження необхідних інвестиційних ресурсів.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою є обґрунтування напрямів розвитку фінансового сектора України в частині підвищення привабливості інвестиційного ринку та іміджу держави як партнера та реципієнта фінансових ресурсів. Завдання дослідження полягають у розкритті можливостей і перспектив розвитку фінансового сектора України в системі міжнародного кругообігу капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інвестиційні характеристики України в системі міжнародного обігу капіталу форматуються першочергово з огляду на співпрацю з МВФ, членом якого Україна є з 1992 р. У новітній історії – від 2014 р. і дотепер – співпраця з МВФ має такі віхи [1]: 30.04.2014 року МВФ ухвалив надання Україні нової позики Stand by обсягом 16,5 млрд дол. США (10,976 млрд СПЗ). У рамках цієї програми Україна отримала два транші обсягом 3 млрд дол. США (2,058 млрд СПЗ) та 1,3 млрд дол. США (914,7 млн СПЗ). 11.03.2015 р. МВФ ухвалив заміну програми Stand by на нову, чотирирічну програму «Механізм Розширеного Фінансування» (Extended Fund Facility). Перший транш обсягом 5 млрд дол. США за новою програмою було отримано одразу після її ухвалення. Надання другого траншу обсягом 1,7 млрд дол. США (що було повністю спрямовано на поповнення резервів Національного банку) було ухвалено Радою директорів МВФ 31 липня 2015 року.

3 квітня 2017 р. Рада Директорів МВФ ухвалила рішення про завершення третього перегляду програми та надання Україні четвертого траншу в $1 млрд, який було отримано у квітні 2017 р. Був ухвалений новий Меморандум про співробітництво, який містить виклад політики та стратегії України в рамках програм EFF у 2017–2018 роках, зі спрямуванням забезпечення економічного зростання країни шляхом проведення структурних реформ і створення умов для самодостатнього розвитку.

Слід сказати, що співпраця України з МВФ важлива як лакмус позиціонування дебіторів на міжнародних боргових ринках. Такий лакмус може мати як позитив, так і негатив з точки зору аналізу наповнення програм співробітництва.

Кредити МВФ – це гарантований борг держави, надходження від якого спрямовуються на поповнення міжнародних резервів центробанку – НБУ (це, як правило; але інколи реципієнтом коштів може бути й Уряд – в новітній історії України такі приклади були, і тоді борг класифікується як прямий). Позитиви кредитування МВФ – надходження кредитів МВФ вирівнює сальдо платіжного балансу при отриманні коштів по фінансовому рахунку за наявністю проблем (від'ємного сальдо) поточного рахунку, в основному внаслідок «гойдалок» експортно-імпортних операцій.

Небезпека кредитів МВФ (як часто й інших кредитів) полягає в наявності спеціальних додаткових умов кредитування, що обмежують суверенітет і автономність позичальників. У цій частині сумний досвід групи африканських країн південніше Сахари, а також Латинської Америки є тому підтвердженням. Кредит як постійний інструмент фінансування розвитку перетворюється на «кредитну голку», коли без наступних ін'єкцій економіка стагнує при обмеженні нових валютних надходжень, а платіжний баланс потребує ендогенного і постійного поповнення коштами в іноземній валюті. Також при необхідності відбувається заміщення одних (старих) кредитів новими, тобто отримання нових траншів витрачається на обслуговування і погашення заборгованості з минулих періодів.

Серед відносин України з іншими міжнародними партерами та донорами вирізняється співпраця з Європейським Союзом (ЄС). Так, у 2015 році був підписаний новий Меморандум про взаєморозуміння та Кредитну угоду між Україною і ЄС щодо надання Україні третього пакету макрофінансової підтримки ЄС обсягом 1,8 млрд євро*. Мета нового пакету фінансової підтримки ЄС – допомога в стабілізації фінансової системи України, поліпшення платіжного балансу та проведення реформ. Це вже третій пакет макрофінансової підтримки, наданій Україні з боку ЄС. У 2014 та 2015 роках ЄС вже надав Україні фінансування обсягом 1,61 млрд євро у рамках двох попередніх програм макрофінансової підтримки. Разом з новою програмою, обсяг фінансування України з боку ЄС становитиме 3,41 млрд євро, що є найбільшою за обсягом фінансовою підтримкою країни – не члена ЄС за короткий період часу [2].

Ключові факти про макрофінансову підтримку (МФП): а) програма МФП ЄС передбачає надання Україні до 1,8 млрд євро у вигляді середньострокових позик; б) МФП надається країнам-партнерам ЄС, що відчувають серйозну проблему платіжного балансу; в) МФП ЄС надається як доповнення до програми співробітництва України з МВФ «механізм розширеного кредитування» (EFF). Отже, надання МФП ЄС пов'язано з виконанням Україною діючої програми EFF з МВФ.

Також ЄС протягом 2015–2018 рр. упроваджує проект технічної допомоги у пріоритетних сферах фінансового сектора України (табл. 1).

Довідково: Меморандум про взаєморозуміння визначає передумови виділення коштів кожного траншу допомоги, а Кредитна угода – технічні особливості надання позикових коштів.

Таблиця 1

Характеристика технічної допомоги ЄС у фінансовому секторі України [3]

Донор	Європейський союз
Строк реалізації	27.03.2015 – 27.03.2018
Мета проекту /завдання/ компоненти	Створення сектору фінансових послуг України, який забезпечить стабільні, надійні і ефективні фінансові ринки для забезпечення національної економіки фінансовими ресурсами і підтримки економічного і соціального розвитку держави і її інтеграції у глобальне фінансове середовище
Заходи здійсненні в рамках проекту станом на грудень 2016 року	Проект ЄС «Технічна допомога за пріоритетними напрямками фінансового сектору» (далі – Проект) має позитивний вплив на процес реформування системи фінансової звітності та аудиту в Україні, оскільки дозволяє розширити рамки міжнародної співпраці щодо імплементації відповідних актів законодавства ЄС в Україні, а також щодо запровадження технології складання і подання фінансової звітності за міжнародними стандартами у електронній формі за принципом «єдиного вікна». Результати, які повинен забезпечити Проект, включають: 1) запровадження електронного формату фінансової звітності на основі міжнародних стандартів фінансової звітності (далі – МСФЗ) з використанням таксономії МСФЗ; 2) оновлення організаційної структури і засад регулювання аудиторської діяльності на основі передової міжнародної практики та актів права ЄС; 3) наближення українського законодавства у сфері фінансової звітності до вимог Директиви № 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 26.06.2013 про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов’язану звітність певних типів підприємств та Регламенту № 1606/2002 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 19.07.2002 про застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. У процесі досягнення зазначених результатів ключове значення матимуть якість проведених Проектом тренінгів і розроблених проектів актів законодавства, запровадженого програмного забезпечення в практику роботи державних органів та суб’єктів господарювання, а також рівень залучених експертів. На виконання пунктів 340 і 347 плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847-р, у співпраці з Проектом Міністерством фінансів України з метою імплементації актів законодавства ЄС щодо фінансової звітності та аудиту підготовлено: – проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»; – проект Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». Робота над зазначеними законопроектами продовжується в рамках їх опрацювання заінтересованими сторонами та Комітетом з питань податкової та митної політики Верховної Ради України із залученням фахівців Проекту. Проектом також утворено Робочу групу з питань використання розширюваної мови ділової звітності (XBRL) для запровадження фінансової звітності за МСФЗ у електронному форматі

Джерело: Інформація щодо діючих проектів міжнародної технічної допомоги, бенефіціаром/реципієнтом яких є Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/news/view/informacijni-materiali-schodo-dijuchih-proektiv-mizhnarodnoi-tehnichnoi-dopomogi-beneficiaromrecipi%D1%94ntom?category=-mizhnarodne-spivrobitnictvo&subcategory=mizhnarodna-tehnichna-dopomoga

Щодо питань надходження іноземних інвестицій в економіку України, то іноземний капітал приходить в Україну з намірами: а) спекулятивного вкладення коштів (оскільки нові ринки обіцяють порівняно більші прибутки); б) придбання за відносно невелику ціну акцій «потрібних» підприємств; в) розширення ринків збуту внаслідок зростання внутрішнього попиту; г) освоєння внутрішнього ринку з перспективно високою долею експорту вихідної продукції і послуг від спільного бізнесу. Цьому сприяють особливості корпоративного менеджменту в частині портфельного інвестування, а також спеціальні законодавчі акти (наприклад, Закони України «Про концесії» та «Про угоди про розподіл продукції»).

Оскільки на корпоративному рівні потенційні реципієнти стикаються з суттєвими труднощами в отриманні коштів, доцільно зосередити зусилля на двох моментах. По-перше, на створенні ефективного інвестиційного менеджменту на підприємстві, а по-друге, на підготовці інформаційно досконалих для розуміння західним партнером підготовка бізнес-планів (інвестиційних проектів). Послуги фінансового консалтингу у сфері корпоративного управління і у сприянні «просування» бізнес-пропозиції на ринку повинні стати вагомою підмогою при виборі орієнтирів ринкової поведінки.

При оцінці інвестиційного клімату враховуються характеристики достатності правового забезпечення інвестування (валютний режим і режим зовнішньої торгівлі, пільги чи гарантії щодо вкладення і вивозу капіталу), адміністративне сприяння (хто відкриває «вікно» на внутрішній ринок), інфраструктурне середовище (розвиненість ринкових інститутів – фінансових посередників, якість підготовки інвестиційних проектів, приватизація і постприватизаційний менеджмент підприємств тощо). Міркування та інвестиційні рішення вкладників капіталу ґрунтуються на оцінці ринкових перспектив спільного бізнесу, надійності й рівні кваліфікації реципієнта коштів, комерційній привабливості та окупності вкладень, можливості контролю за освоєнням інвестицій, наявності відносних гарантій щодо запобігання системним ризикам. Обов’язково враховується міжнародний імідж і активність країни в транскордонній динаміці руху фінансових потоків. Отримані (чи ні) рейтинги надійності позичальників капіталу від загальновизнаних рейтингових агентств засвідчують ступінь довіри між економічними контрагентами.

Інвестори при вкладенні капіталу обов'язково зважують на такі показники, як наявні ризики і можлива дохідність інвестицій. Негативні події останніх років (падіння цін на сировинних ринках, військові дії на сході країни) суттєво зменшили інвестиційну привабливість активів вітчизняних підприємств. Значно зросли ризики інвестування, портфельні інвестори практично залишили ринок, девальвація гривні спричинила додаткові проблеми по обслуговуванню державного боргу. Інвестиційний потенціал країни виявився стиснутим лабетами «боргономіки», коли кредитні зарубіжні ін'єкції тимчасово втамовують, але не вирішують потребу у фінансових ресурсах. Боргове навантаження бюджету разом з високими ставками (ризиками) запозичення обумовлюють низький кредитний рейтинг країни, падіння довіри з боку позичальників, і, звісно, інвесторів. Тому без вирішення проблеми в царині держфінансів щодо поповнення видаткової частини бюджету та управління боргом неможливо розраховувати на значне пожвавлення інвестиційного ринку – в економіку, переобтяжену боргами, надходить тільки спекулятивний капітал.

Здійснення інвестиційної діяльності на території нашої країни достатньо врегульоване законодавством України. Так, Закони України «Про інвестиційну діяльність», «Про захист іноземних інвестицій в Україні», «Про режим іноземного інвестування» встановлюють державні гарантії захисту інвестицій іноземних інвесторів. Зокрема, іноземним інвесторам гарантується безперешкодний і негайний переказ за кордон їхніх прибутків, доходів та інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах унаслідок здійснення інвестиційної діяльності на території України.

Крім того, захист інвестицій забезпечується і на міжнародному рівні, зокрема шляхом підписання Україною міжнародних угод про сприяння та взаємний захист інвестицій. Такі угоди, як правило, передбачають, що кожна зі сторін – учасниць угоди зобов'язується надати на своїй території інвестиційний режим не менш сприятливий, ніж той, який вона надає інвестиціям своїх громадян або громадян будь-якої третьої країни. Більшість таких угод гарантує, що країна, на території якої здійснюється інвестиційна діяльність, дасть змогу інвесторам здійснювати безперешкодний переказ платежів, які стосуються інвестицій, включаючи дивіденди, надходження від продажу або часткової/повної ліквідації інвестиції.

Окрему болючу проблему становить захист прав інвесторів на тимчасово окупованих територіях. Перше, що можна запропонувати в подібних випадках, це інвестиційний арбітраж в Україну з тих юрисдикцій, із якими Україна має договори про захист інвестицій. Це – Німеччина, Велика Британія, США.

У травні 2016 року набрав чинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» [4]. У цьому документі прописані зміни до Господарського кодексу, що стосуються позовів про відшкодування збитків, які були спричинені господарському товариству його посадовою особою.

Утім, на сьогодні залишаються актуальними для України такі основні визначники привабливості інвестиційного клімату: а) позиція держави в міжнародному розподілі переміщення капіталів; б) ступінь довіри між інвестором і реципієнтом ресурсів; в) розвиненість інфраструктурного середовища для освоєння фінансових ресурсів.

Підвищення дієвості важелів державного сприяння залучення іноземних інвестицій можливо за умов: а) перманентного поновлення і внесення відповідних змін до чинних законодавчо-нормативних актів з питань заохочення інвестування; б) гарантування відшкодування втрат некомерційного характеру; в) інтенсифікації переговорів про співробітництво з Корпорацією по страхуванню приватних інвестицій США (OPIC), з організаціями по страхуванню німецьких (HERMES) і французьких інвестицій (COFAS), з Багатостороннім агентством гарантування інвестицій (MIGA); г) забезпечення безумовного виконання рішень господарських судів, прискорення вступу України до Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID); д) відпрацювання стратегічно важливих інвестиційних проектів на міжвідомчому рівні (для усунення вузьковідомчих підходів та прискорення отримання інвесторами необхідних узгоджень); е) удосконалення інвестиційного консультування; є) спрощення порядку реєстрації та ліцензування діяльності спільних підприємств, представництв іноземних фірм.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. При реформуванні фінансового сектора потрібні зміни в формуванні передумов співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями. Посилення взаємодії центробанку й уряду в ключових питаннях економічного розвитку (забезпечення міжнародної конкурентоспроможності, дотримання вимог економічної та фінансової безпеки, підвищення суверенних кредитних рейтингів, освоєння нових ринків) вбачаються вкрай необхідними. Оскільки вирівнювання сальдо платіжного балансу є завданням не тільки центробанку, а й уряду (через покращення структури торговельного балансу), то саме уряд здатний забезпечити додатнє сальдо в парі експорт–імпорт. Центробанк зовнішньоекономічною політикою безпосередньо не займається. Тому зменшення залежності від кредитів МВФ не є завданням тільки центробанку, а спільно центробанку й уряду.

Контакти і переговорну позицію з МВФ та іншими кредиторами доцільно поступово переводити в консультативну площину. Тобто перспективно Україна – не дебітор, а сторона консультативного діалогу.

При реформуванні фінансового сектора України інвестиційна політика має бути спрямована на стратегічних інвесторів – як національних, так і іноземних – при обмеженні спекулятивного руху капіталу (т. зв. «гарячих грошей»). Для покращення інвестиційного іміджу України на міжнародному ринку необхідно забезпечити реальні сприятливі умови із високим рівнем захищеності прав іноземних інвесторів.

Основними напрямами реформування вітчизняного фінансового сектора та розвитку інвестиційного ринку є:

– реструктуризація і модернізація економіки з фокусуванням інвестиційного вектору трансформації фінансового сектора;

– сприяння відновленню циркуляції банківського кредиту та формування довгострокових фінансових ресурсів, і першочергово в національній валюті;

– лібералізація валютної політики, удосконалення системи платежів, розвиток національних ринків товарів і послуг [5];

– дерегуляція підприємницької діяльності, удосконалення нормативно-правової бази з питань регулювання інвестиційної діяльності;

– реформування та адаптація державного і корпоративного управління у фінансовому секторі відповідно до кращих практик країн ЄС;

– удосконалення інструментів залучення капіталу з метою активізації інвестиційної діяльності, усунення необґрунтованих обмежень транснаціонального переміщення ресурсів;

– мінімізація політичних ризиків і посилення дієвості антикорупційних заходів;

– розвиток і реформування регуляторної, торговельної та інвестиційної інфраструктури ринків;

– стимулювання платоспроможного внутрішнього попиту на фінансові активи резидентів при легалізації прав власності і зобов'язань учасників торговельно-інвестиційних угод.

Бібліографічний список

1. МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.-gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mvf

2. Україна і ЄС підписали Меморандум щодо надання Україні макрофінансової підтримки обсягом 1,8 млрд євро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/news/view/ukraina-i-%D1 %94s--pidpisali-memorandum-schodo-nadannja-ukraini-makrofinansovoi-pidtrimki-obsjagom-18-mlrd-%D1%94vro?category=mizhnarodne-spivrobitnictvo&-subcategory= %D1 %94s

3. Інформація щодо діючих проектів міжнародної технічної допомоги, бенефіціаром/реципієнтом яких є Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/news/view/-informacijni-materiali-schodo-dijuchih-proektiv-mizhnarodnoi-tehnichnoi--dopomogi-beneficiaromrecipi%D1%94ntom?category=mizhnarodne-spivrobitnictvo&subcategory=mizhnarodna-tehnichna-dopomoga

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів: закон України від 07.04.2015№ 289-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/-289-19/print1450097250371062

5. *Дзюблюк О. В.* Управління ліквідністю банківської системи України: монографія / О. В. Дзюблюк, В. Я. Рудан. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 290 с.

References

1. MVF [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://www.minfin.gov.ua/-news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mvf [In English]

2. Ukrayina i YeS pidpysaly Memorandum shchodo nadannya Ukrayini makrofinansovoyi pidtrymky obsyahom 1,8 mlrd yevro [Ukraine and the EU signed a memorandum on granting Ukraine macro-financial support in amount of 1.8 billion euros] – [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://www.minfin.gov.-ua/news/view/ukraina-i-%D1%94s-pidpisali-memorandum-schodo-nadannja--ukraini-makrofinansovoi-pidtrimki-obsjagom-18-mlrd-%D1%94vro?category=-mizhnarodne-spivrobitnictvo&subcategory=%D1%94s [In Ukrainian]

3. Informatsiya shchodo diyuchykh proektiv mizhnarodnoyi tekhnichnoyi dopomohy, benefitsiarom/retsypiyentom yakykh ye Ministerstvo finansiv

Ukrayiny [Information on current projects of international technical assistance, the beneficiary / recipient of which is the Ministry of Finance of Ukraine] – [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://www.minfin.gov.ua/news/view/-informacijni-materiali-schodo-dijuchih-proektiv-mizhnarodnoi-tehnichnoi-dopomogi-beneficiaromrecipi%D1%94ntom?category=mizhnarodne--spivrobitnictvo&subcategory=mizhnarodna-tehnichna-dopomoga [In Ukrainian]

4. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo zakhystu prav investoriv: zakon Ukrayiny vid 07.04.2015 № 289-VIII [On amendments to some legislative acts of Ukraine on protection of investors' rights: the law of Ukraine from 07.04.2015 number 289-VIII] – [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/-show/289-19/print1450097250371062 [In Ukrainian]

5. Dzyublyuk O. V. Upravlen'e l'kv'dn'styu bank'vs'ko' sistemi Ukra'ni: monografiya [Liquidity management of the banking system of Ukraine:] / O. V. Dzyublyuk, V. YA. Rudan. — Ternop'l': Vektor, 2016. — 290 s. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20 березня 2017 р.

UDC 336.7

Vladimir Korneev,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
State Research Institute of Informatization
and Simulation of the Economy,
Head of Department,
(38, Friendship of the Peoples Boulevard, Kyiv, 01014, Ukraine)
E-mail: vkorn27@gmail.com
Anna Tereshchenko,
Candidate of Sciences (Economics), Senior Scientist,
State Educational and Scientific Institution
«Academy of Financial Management",
Head of Department,
(38, Friendship of the Peoples Boulevard, Kyiv, 01014, Ukraine)
E-mail: tganna@ukr.net

Financial sector development in Ukraine and protection of investors' rights in the context of international investment markets integration

Abstract
Research objective*. The article aims to substantiate the directions of financial sector development in Ukraine in terms of increasing the attractiveness of Ukrainian investment market, and the image of the state as a partner and recipient of financial resources.*

***Methodology**. The theories of finance, investment, and international investment markets congruency are the methodological basis for the research.*
***Findings**. An empirical study of the domestic financial sector development in the context of the international investment markets integration enabled the identification of challenges in protection of investors' rights in Ukraine.*
The investigation specified necessary changes in prerequisites of Ukraine's collaboration with international financial organizations at financial sector reforming. The authors justified the strengthening of the interaction between the central bank and the government concerning key issues of economic development.
***Value added**. Practical recommendations developed by the authors can contribute to the development of the financial sector of Ukraine and the improvement of the investment image of Ukraine in international investment markets.*
***Key words**: financial sector, investors, investment image, investment markets.*

УДК 336.7

Корнилюк Роман Васильович,
канд. екон. наук, доцент кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: info@bankografo.com

ІНОЗЕМНІ БАНКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС СИСТЕМНОЇ КРИЗИ 2014–2016 РР.

Анотація
***Мета дослідження**. У статті досліджено діяльність групи іноземних банків в Україні під час системної кризи 2014–2016 рр. з точки зору внеску у формування та реалізацію системного ризику.*
***Методологія**. Проведено ретроспективний аналіз динаміки фінансових індикаторів іноземних банків, здійснено порівняння їх участі у формуванні та реалізації системного ризику з групою локальних банків, а також виявлено структурні відмінності у реакції на кризу в рамках досліджуваної групи.*
***Отримані результати**. Встановлено, що іноземні банки виявилися більш стійкими до економічної кризи в порівнянні з приватними вітчизняними, не дивлячись на істотне погіршення фінансового стану. Замість посилення транскордонного каналу зараження, діяльність іноземних банків, вища лояльність клієнтів і капітальна підтримка з боку материнських структур сприяли утриманню значної частини депозитів і зменшили потенційні наслідки фінансової нестабільності в Україні протягом поточної кризи.*
***Цінність дослідження**. Результати дослідження дозволили на основі емпіричного аналізу даних встановити важливі закономірності у сфері транскордонного каналу поширення та мінімізації системного ризику, точніше оцінити переваги та ризики присутності іноземних банків в Україні.*
***Ключові слова**: банківська система, банківська криза, системний ризик, іноземні банки, банківська паніка.*

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Роль іноземних банків у якості транскордонного каналу поширення системного ризику в Україні неодноразово обговорювалась на вищому експертному та державному рівні, особливо в часи експансії європейських банків 2005–2008 рр., коли частка активів іноземних банків в системі зросла з 9,8 % до майже 50 %, після чого переважала тенденція до виходу зарубіжних інвесторів [1]. Під час кризи 2014–2016 рр. західні фінансові інституції знову розширили присутність на банківському ринку. Як і будь-який економічний процес, діяльність іноземних банків має широкий ряд переваг і ризиків, зважена оцінка яких постає неординарною науковою проблемою, що має вагоме практичне значення з огляду вдосконалення банківського нагляду на макропруденційному рівні та напрацювання довгострокової стратегії розвитку фінансового сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу іноземних банків на фінансову стійкість продовжує лишатись актуальною темою у світовій фінансовій науці, про що свідчать останні публікації таких учених, як А. Деміргюч-Кюнт [2], Дж. Бонін [3], С. Класенс [4], П. Нгуєн [5]. В Україні чимало вітчизняних дослідників експансії іноземних банків звертали особливу увагу на ризик втрати приймаючою країною економічного суверенітету: О.О. Барановський [6], М. І. Савлук [7], Т. С. Смовженко [8], М.М. Хапатнюковський [9], Ф. І. Шпиг [10]. З іншого боку, окремі фахівці наголошувати на ряд позитивних ефектів від присутності іноземного капіталу в банківському секторі: Ж.М. Довгань [11], О.В. Дзюблюк, О.І. Владимир [12], О.К. Прімєрова [13], О. Р. Романик [14] .

Унаслідок фрагментарного фокусування уваги на інших аспектах діяльності іноземних банків, не всі вітчизняні праці на дану тематику дозволяють побачити цілісну картину щодо ролі іноземних банків у формуванні системних криз чи фінансової стійкості. Крім цього, з плином часу посилюється потреба у вчасному аналізі останніх трендів, зокрема динаміки групи іноземних банків протягом реалізації системного ризику у 2014–2016 рр.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Окрім загального опису типових проблем і позитивних наслідків іноземного капіталу, виникає необхідність у глибокому емпіричному дослідженні з використанням динамічних індикаторів і мікроекономічних даних, котрі дозволять зрозуміти не лише сукупну динаміку групи іноземних банків, а й детальніше висвітлити особливості розвитку окремих її підгруп під час системної кризи. Період дослідження 2014–2016 рр. був обраний не випадково, адже дає змогу виявити наскільки суттєво відрізнялась реакція різних підгруп іноземних і вітчизняних банків на кризові явища і наскільки виправданими виявились очікування прихильників і критиків їх діяльності в Україні.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета статті полягає в ретроспективному дослідженні фінансових індикаторів діяльності групи іноземних банків в Україні під час системної кризи 2014–2016 рр. з точки зору внеску у формування та реалізацію системного ризику. Важливими завданнями дослідження стали:

— динамічний фінансовий аналіз групи іноземних банків у порівнянні з групою вітчизняних приватних і державних фінансових інституцій;

— виявлення структурних особливостей у межах досліджуваної вибірки іноземних банків під час системної кризи, а саме відмінностей у реакції на фінансову нестабільність підгрупи російських і західних банків;

— формулювання рекомендацій для макропруденційного регулювання транскордонного каналу поширення системного ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Банківська криза 2014–2016 рр. і нетрадиційно жорсткі дії НБУ суттєво змінили ландшафт банківської системи з точки зору її кількісного складу, концентрації, структури, прозорості та фінансової стійкості. Для точнішого порівняння динаміки ключових індикаторів ділової активності і фінансового стану іноземних і вітчизняних банків у цьому періоді, вважаємо за доречне поділити усі банки на 5 підгруп за юрисдикцією мажоритарних кінцевих бенефіціарів:

1) іноземні **європейські** банки (26,0 % активів станом на 01.01.2017 р.);
2) іноземні **російські** банки (8,9 %);
3) вітчизняні **державні** банки (34,1 %);
4) **вітчизняні** приватні банки (13,2 %);
5) вітчизняний **Приватбанк** (17,7 %).

Саме такої класифікації та термінології будемо дотримуватись упродовж статті. З огляду на суттєві особливості підгрупи російських банків (геополітичні мотиви присутності, вищі суверенні ризики бенефіціарів, історичні відмінності в процесі експансії), пропонуємо її далі розглядати окремо від основної підгрупи іноземних, переважно європейських за бенефіціарами банків. Групу європейських банків було б точніше назвати неросійськими банками з огляду на кілька винятків: Сітібанк (США), Кредитвестбанк (Туреччина) тощо. Приватбанк, націоналізований у грудні 2016 року, був спеціально відокремлений від решти вітчизняних банків з огляду на суттєву ринкову частку, що може дуже впливати на середні значення показників відповідних груп, адже у разі консолідації його показників лишався ризик спотворення змісту висновків.

Динаміка ринкової присутності іноземних банків

Проведені розрахунки засвідчили, що протягом системної кризи 2014–2016 рр. спостерігалась висхідна динаміка ринкової частки активів європейських банків (+8,1 процентних пунктів), зумовлена не стільки органічним зростанням, скільки ефектом політики «очищення» банківської системи, яка торкнулась у першу чергу близько 9 десятків виведених з ринку вітчизняних фінансових установ (рис. 1).

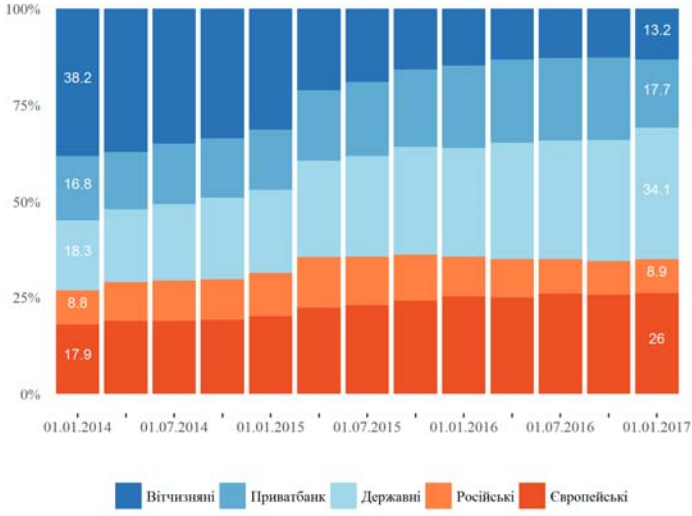

Рис. 1. Динаміка сукупної ринкової частки банків за типом бенефіціарів

**Розраховано автором на основі [15]*

Натомість підгрупа російських банків після незначного росту з 8,8 % до 10 %, в активах системи, починаючи з 2 кварталу 2015 року почала скорочувати свою присутність до передкризового рівня внаслідок згортання активної діяльності, суттєвого списання активів та відтоку депозитів населення. Загалом, іноземні банки контролювали 34,9 % чистих активів банківської системи станом на 01.01.2017 р.

Географічна структура бенефіціарів іноземних банків

Структура групи іноземних банків в Україні за країнами реєстрації основних бенефіціарів залишається достатньо диверсифікованою. Максимально представлені російські банки — 8,8 % від активів системи, а також ізраїльські (6,5 %), французькі (6,1 %), австрійський (4,5 %) та угорський (2 %) банки (рис. 2).

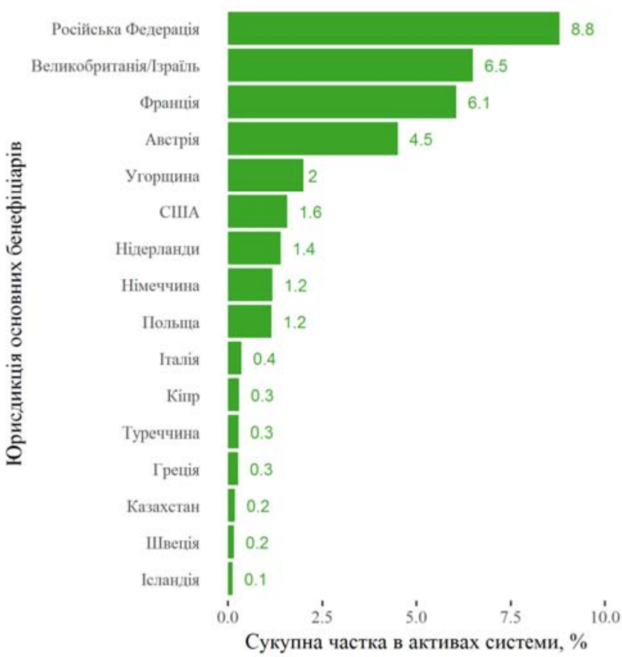

Рис. 2. Структура групи іноземних банків в Україні
за країнами бенефіціарів станом на 01.01.2017 р.

**Розраховано автором на основі [15]*

Географічна структура кінцевих бенефіціарів банків під час кризи зазнала певних змін під впливом таких ключових подій на ринку злиття та поглинання:

— угода з придбання Укрсоцбанку групою інвесторів Альфа Банку з ізраїльським і російським громадянством та одночасним входженням групи UniCredit до складу міноритаріїв ABHHoldings S.A.;

— продаж грецькими інвесторами Універсал Банку українському власнику;

— входження ЄБРР до капіталу Райффайзен Банку Аваль та Укрсиббанку у якості міноритарного акціонера;

— наприкінці березня 2017 року було оголошено про намір продажу дочки російського державного Сбербанку Росії литовсько-білоруському консорціуму банків, що належать громадянам Великобританії російського походження (втім ця угода повинна отримати схвалення НБУ).

Адекватність капіталу іноземних банків

Група іноземних банків у середньому демонструвала відносно вищі показники адекватності капіталу, що традиційно вважається ключовим індикатором фінансової стійкості фінансових інституцій з точки зору базельських принципів. При цьому європейська підгрупа стала безумовним лідером у забезпеченості власним капіталом внаслідок вчасної підтримки материнських холдингів, що зуміли найшвидше провести необхідну капіталізацію, змінивши низхідний тренд індикатора EAR (Equity-to-AssetsRatio, відношення власного капіталу до активів) на висхідний ще в 2-му кварталі 2015 року.

Як видно з рис. 3, європейські банки, незважаючи на падіння середнього EAR на початку кризи з 16,6 % до локального мінімуму 9,8 % у 1-му кварталі 2015-го, виявились найбільш капіталізованими на рівні 15,5 % станом на 01.01.2017 завдяки успішному виконанню планів з капіталізації: масштабним вливанням статутного капіталу з-за кордону і перетворенню на капітал субординованого боргу та інших наявних кредитних ліній з боку материнських структур. Вагомий внесок у підвищення капіталізації іноземних банків мало входження ЄБРР до складу акціонерів Райффайзен Банку Аваль та Укрсиббанку.

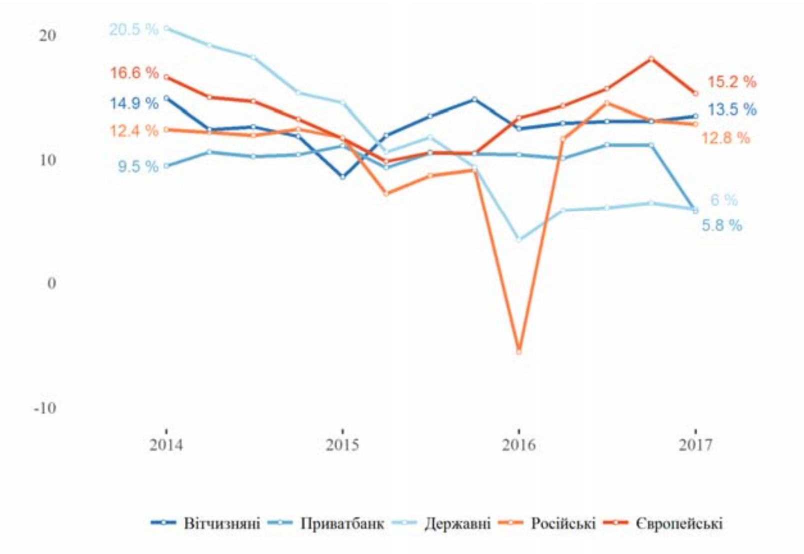

Рис. 3. Динаміка EAR (відношення власного капіталу до активів), %

**Розраховано автором на основі [15]*

Російські банки характеризувались подібною, утім більш волатильною динамікою середнього індикатора EAR, який протягом кризи був зазвичай на 2–4 проц. пункти нижчим ніж у європейської підгрупи. Аномальне падіння EAR російських банків відбулося у 4 кварталі 2016 року — до -5,6 % унаслідок визнання ними суттєвих непокритих збитків через відрахування до резервів під кредитні ризики. Варто відзначити, що після втрат акціонери прийняли рішення докапіталізувати свої установи, відновивши рівень EAR до позитивних значень у 12,8 % на початок 2017-го.

Найбільше падіння капіталу спостерігалося в групі держаних банків: з 20,5 % до 6 %, відношення власного капіталу до активів Приватбанку знизилось із 9,5 % до 5,8 %. При цьому вітчизняні приватні банки загалом укріпили свою адекватність капіталу з огляду на суттєве очищення проведене НБУ в межах цієї групи: після мінімального значення EAR 8,6 % на початку 2015-го вони досить швидко вийшли на рівень понад 13 %, адже групу покинуло багато недокапіталізованих банків.

Порівняльний аналіз динаміки адекватності капіталу засвідчив, що гіпотеза критиків присутності іноземних банків про ризики раптового виводу капіталу за кордон під час останньої системної кризи не підтвердилась (як і під час кризи 2008–2009 рр.). Банки з іноземним капіталом виконали програму докапіталізації значно швидше і в більших обсягах, ніж вітчизняні фінансові установи, тим самим зробивши позитивний внесок у загальну стійкість банківської системи. Натомість, десятки приватних вітчизняних банків були визнані неплатоспроможними через падіння EAR нижче критичного рівня; крупні державні банки і націоналізований найбільший системний банк зазнали суттєвого хронічного падіння адекватності власного капіталу, технічних дефолтів (Ощадбанк, Укрексімбанк) і чистого дефолту (Приватбанк) за борговими цінними паперами.

Якість активів іноземних банків

Загальний кредитний портфель банківської системи України істотно погіршився протягом кризового періоду: частка простроченої заборгованості у кредитах наданих резидентам зросла з 10,9 до 28,2 %, а частка недіючих кредитів (NPLs) — з 14 до 31 % [16], тоді як за оцінками Fitch фактична частка NPLs сягнула понад 50 % [17]. Про поширену практику завищення якості кредитів вітчизняними банками свідчать як історії дефолтів, так і результати проведеного НБУ діагностичного обстеження якості активів, згідно з якими лише 21 банк із 60 не потребував докапіталізації для покриття кредитного ризику [18]. Така ситуація з фінансовою звітністю робить проблематичним пошук відповідного індикатора якості банківських активів.

Якщо, порівняти якість активів за показником LLCR (loanlosscoverageratio, відношення обсягу резервів під кредитні ризики до загальних кредитів) за групами банків, третина кредитного портфелю європейських банків виявиться покритою резервами (на початку кризи LLCR був удвічі нижчим — 15,5 %), у російських банків офіційно визнана якість активів виявилась ще гіршою: зросла з 10 % до 47 % за період кризи. При цьому, в групі вітчизняних приватних банків LLCR зріс із 8,8 % до 18,4 % за даними їхньої фінансової звітності. Однак, робити висновок про вищу токсичність активів іноземних банків у порівнянні з вітчизняними, на нашу думку, передчасно, з огляду на високі ризики бухгалтерських махінацій в останніх. Так, LLCR Приватбанку протягом кризи перебував на низькому рівні 13–14 %, а після націоналізації показав різкий стрибок до 74,6 % з огляду на виявлені недіючі інсайдерські кредити, обсяг яких раніше занижували попередні менеджери (рис. 4).

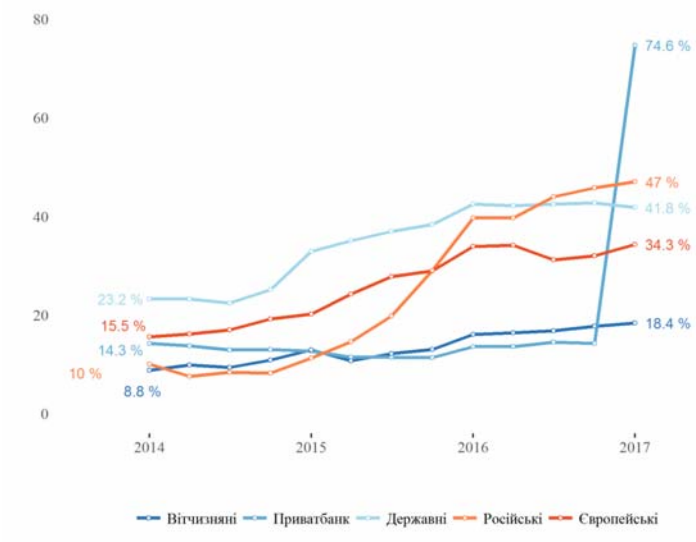

Рис. 4. Динаміка LLRCR (коефіцієнту резервування кредитів), %

**Розраховано автором на основі [15]*

Відтак, якщо порівнювати індикатори якості кредитів європейських банків із Приватбанком (74,6 %) та іншими державними банками (41,8 %) і взяти до уваги менші мотиви до спотворення звітності, то рівень їхнього LLCR у 34,3 % уже не виглядатиме настільки катастрофічним.

Ефективність процентних витрат іноземних банків

CIR (Cost-to-IncomeRatio, відношення процентних витрат до доходів) — важливий індикатор ефективності банку. Чим менше його значення — тим більшу чисту відсоткову маржу, а відтак і прибутки здатна генерувати бізнес-модель банку. Середні значення CIR у європейських і російських банків, не зважаючи на системну кризу, залишились на істотно нижчому рівні, надаючи суттєві переваги у порівнянні з вітчизняними приватними та державними з точки зору самоокупності (рис. 5).

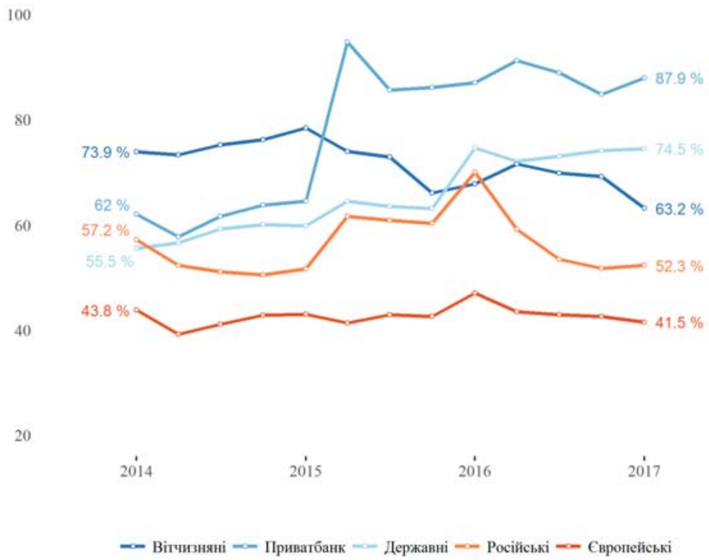

Рис. 5. Динаміка CIR (відношення процентних витрат до доходів), %

**Розраховано автором на основі [15]*

Навіть більше, середній CIR за період 2014–2016 рр. у європейських банків знизився з 43,8 % до 41,5 %, а в російських — з 57,2 % до 52,3 %. Хороші значення ефективності витрат дочірніх структур іноземних фінансових холдингів зумовлені двома взаємодоповнюваними причинами: по-перше, низькою вартістю зовнішнього фондування у вигляді кредитних ліній у рамках холдингу, по-друге, нижчим рівнем відсоткових депозитних ставок, а відтак вартості фондування з боку українських клієнтів, котрі під час кризи розглядали іноземні банки більш надійною альтернативою приватним вітчизняним банкам, які мали вищі ризики зазнати неплатоспроможності.

Вітчизняні приватні банки, попри зниження середнього CIR з 74 % до 63 % через виведення банків з надмірно високими депозитними ставками у стилі бізнес-моделі “ponzi-finance”, залишаються менш фінансово ефективними у порівнянні з іноземними. Державні банки стали заручниками ще складнішої ситуації (CIR зріс із 55,5 % до 74,5 %), особливо після націоналізації Приватбанку (CIR=87,9 %), котра вимагає політичних рішень щодо поступового зниження депозитних ставок задля зниження тиску на державний бюджет, коштом якого покриваються втрати від неефективності процентної депозитної та кредитної політики.

Вища ефективність іноземних банків підтверджується додатковим аналізом інших відповідних індикаторів — ROE, ROA, NIM, що підтверджують гіпотезу щодо позитивного впливу присутності іноземного капіталу у банківській системі України особливо в періоди системної нестабільності, а також вагомого внеску іноземних банків у створення передумов для зниження вартості кредитів для бізнесу.

Ліквідність іноземних банків

З точки зору індикаторів ліквідності результати аналізу підгруп європейських і російських банки виявились діаметрально протилежними: перші протягом системної кризи у середньому показували максимальні значення Cash-to-AssetsRatio (частки грошових коштів і їх еквівалентів в активах) на рівні 15–20 %, а другі демонстрували мінімальні значення 5–9 %. Показники ліквідності усіх підгруп вітчизняних банків коливалися посередині.

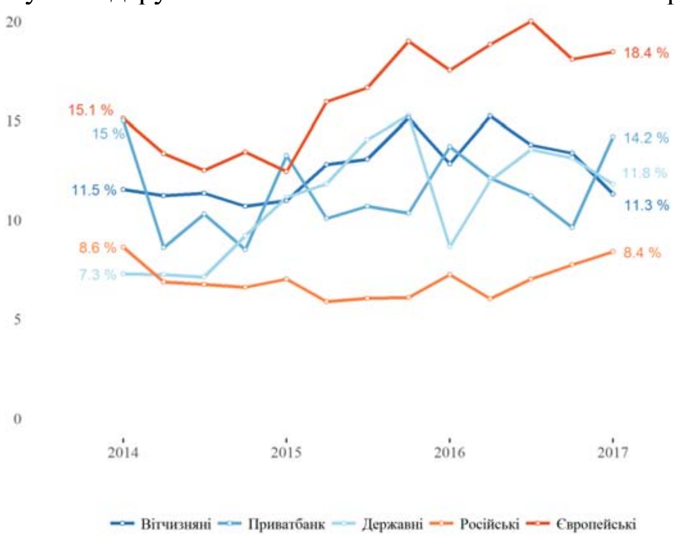

Рис. 6. Динаміка частки високоліквідних активів у розрізі бенефіціарів, %

**Розраховано автором на основі [15]*

Скорегувавши слабкі результати російських банків на наявність постійно діючих кредитних ліній і підтверджену практикою готовність акціонерів у будь-який момент надати додаткові грошові кошти, можна стверджувати, що група іноземних банків в цілому, на відміну від вітчизняних мала кращий запас і доступ до грошових коштів, що є критично необхідною складовою фінансової стійкості під час системної кризи в умовах підвищеного ризику втрати ліквідності через механізм банківської паніки. Статистика дефолтів, які торкнулися в основному вітчизняних фінансових інституцій, у тому числі через неспроможність вчасно розраховуватись із вкладниками, підтверджує вагоме значення наявності на ринку більш стабільних іноземних банків із високими показниками ліквідності у процесі мінімізації системного ризику.

Фондування

Проведений аналіз свідчить, що за період кризи 2014–2016 рр., як і в попередній період глобальної фінансової нестабільності 2008–2009 рр., жодного європейського банку в Україні не було продано, ліквідовано чи рекапіталізовано. Таким чином транскордонний фактор поширення системного ризику (з точки зору дефолтів дочірніх банків з катастрофічними наслідками для системи) для України лишається всього лиш гіпотетичною можливістю, не підтвердженою емпіричними даними. Ключові причини високої фінансової стійкості та стратегічної переваги іноземних банків у порівнянні з локальними полягають у вищій якості фондування за параметрами доступу, безперебійності та ціни. Материнські холдинги надали дочірнім структурам необхідну фінансову підтримку, що сприяло відновленню фінансової стійкості БСУ у найбільш гострі кризові періоди.

Відсутність дефолтів, сила брендів, високий рівень репутації, корпоративного управління та прозорості європейських банків сприяли вищій лояльності роздрібних клієнтів, що позитивно відображалось на динаміці обсягів депозитів фізичних осіб, не зважаючи на низькі відсоткові ставки. У номінальному гривневому вираженні депозитний портфель європейських банків зріс на третину (правда, значною мірою шляхом девальваційної переоцінки валютних вкладів), а їхня ринкова частка в загальному роздрібному портфелі — з 15,4 % до 21,3 %.

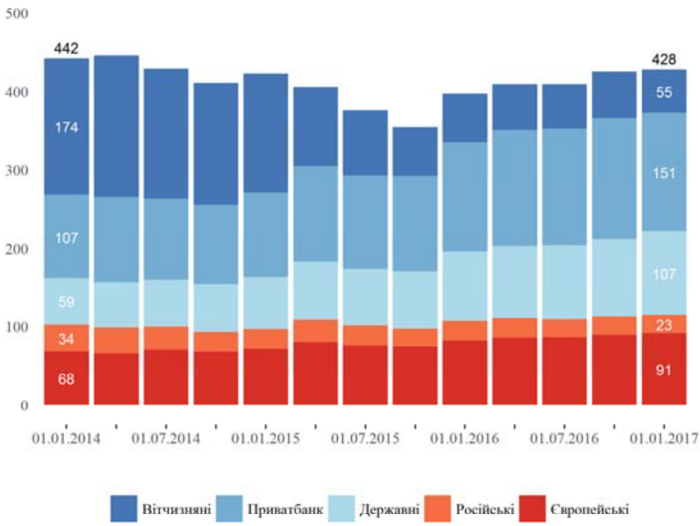

Рис. 7. Динаміка роздрібних
депозитів банків за типом бенефіціарів, млн. грн

Втім, ці темпи зростання присутності на ринку депозитного ритейлу поступалися результатам Приватбанка та інших системних державних банків, які експлуатували переваги статусу TooBigToFail («надто великих, щоб збанкрутувати») та більш інтенсивно «збирали вершки» під час банківської паніки завдяки завищеним відсотковим ставкам. З іншого боку, така політика вітчизняних гігантів була зв'язана з відсутністю інших альтернатив для джерел фондування і без вирішення проблеми з токсичними активами уже зараз погано відображається на ефективності.

Підгрупа російських банків, на відміну від європейських, втрачала позиції на ринку роздрібних депозитів, знизивши частку з 7,7 % до 5,3 % більшою мірою через падіння лояльності вкладників і вищих темпів відтоку депозитів з огляду на воєнно-політичну агресію в Криму і на Сході країни, проявлену їх остаточними бенефіціарами в особі вищого керівництва РФ. Банківська паніка зробила банки з російським капіталом менш залежними від депозитного фондування в порівнянні зі своїми конкурентами. Як наслідок, отримані від материнських структур кошти більші за обсяг депозитів, а середній рівень відношення кредитів до депозитів залишився на високому рівні — 214 %. Це гарний сигнал для фінансової стійкості банківської системи, адже чим менше банк має депозитних зобов'язань, тим менший ризик втрати ліквідності через канали банківської паніки, тоді як виведення недепозитних коштів з дочірніх російських державних банків блокується санкціями.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Як свідчать результати проведеного дослідження, іноземні банки виявилися стійкішими до економічної кризи в порівнянні з приватними вітчизняними, зуміли наростити ринкову частку, хоча й істотно погіршили власне фінансове становище.

Головними причинами вищої стресостійкості іноземних банків стали: фінансова підтримка материнських структур; вища лояльність вкладників; менш ризикова політика фондування з меншою залежністю від ресурсів роздрібних вкладників; своєчасний вихід більшості іноземних банків з високомаржинального бізнесу споживчого кредитування; ефективна стратегія зниження витрат і реорганізації мережі.

Щодо потенційних загроз присутності іноземних банків, політичні ризики на даний момент не здійснилися в зв'язку з високою роздробленістю географічної структури групи іноземних банків і помірною концентрацією системи. При цьому, на початок 2017 р. відсутні явні сигнали цілеспрямованого посилення концентрації іноземного капіталу (за винятком Альфа і Unicredit Group, результат злиття яких кардинально не вплине на структуру системи). Продаж крупного державного російського банку Сбербанк Росії новому інвестору також не має істотного впливу на систему в цілому. Незважаючи на позитивний історичний досвід з точки зору слабкості транскордонних каналів поширення системного ризику, банківським регуляторам і стейкхолдерам важливо докладати зусиль до моніторингу фінансового стану та потенціалу впливу іноземних банків у майбутньому.

Через високу структурну неоднорідність групи іноземних банків рекомендується диференціювати підхід до їх регулювання: замість узагальнень про плюси і мінуси іноземного капіталу необхідно приймати індивідуальні рішення залежно від рівня проблемності кожного окремого дочірнього банку, в повній відповідності з нормами законодавства; бажано враховувати макропруденційний підхід і роль окремих банківських груп у генерації системного ризику.

Важливим елементом макропруденційного регулювання і мінімізації системного ризику може стати система моніторингу за динамікою фінансових ризиків і впливовості іноземних банків у розрізі дочірніх, материських установ і країн походження капіталу. В умовах активізації процесів злиття і поглинання банків особливого значення набуває ретельний контроль НБУ за фінансовим станом і діловою репутацією нових потенційних бенефіціарів банків під час надання дозволу на участь у капіталі, а також консолідований нагляд за банківськими групами. Рішення регуляторної дилеми між рівним ставленням до учасників ринку та специфікою іноземних банків дозволить максимізувати корисність іноземного капіталу в інтересах сталого розвитку банківської системи України.

Бібліографічний список

1. *Корнилюк Р. В*. Іноземні банки в Україні: вихід європейських інвесторів / Р. В. Корнилюк, Є. Е. Сікорська // Фінанси, облік і аудит. — 2013. — Вип. 2. — С. 68-76. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/-UJRN/Foa_2013_2_10.

2. Foreign banks and international transmission of monetary policy: evidence from the syndicated loan market / A. Demirg'-Kunt, B.L. Horv'th, H. Huizinga // World Bank Policy Research Working Paper. — 2017. — Режим доступу: http://documents.worldbank.org/curated/en/-190371483993294665/pdf/WPS7937.pdf .

3. Did foreign banks stay committed to emerging Europe during recent financial crises? / J.P. Bonin, D. Louie // Journal of Comparative Economics. — 2016. — Режим доступу: http://www.sciencedirect.com/science/-article/pii/S0147596716300403 .

4. The role of foreign banks in local credit booms / Claessens S., van Horen N. / The Future of Large, Internationally Active Banks. — 2016. — 273 p.

5. Nguyen P.T. A Study into the Effects of Foreign Bank Presence on the Technical Efficiency of Domestic Vietnamese Banks / P.T. Nguyen // SSRN Papers. — 2016. — Режим доступу: https://papers.ssrn.com/sol3/-papers.cfm?abstract_id=2757280 .

6. *Барановський О*. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії, Білорусі // Вісник НБУ. —2007. — №9. —С. 12–20.

7. *Савлук М*. Банківська система — барометр економіки [Електронний ресурс] / Савлук М. // Урядовий кур'єр. — 2005. — Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=23711757.

8. Управління процесом зростання участі іноземних інвесторів у роботі банківської системи України / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник національного банку України. — К., 2008. — № 1. — С. 16–25.

9. *Хапатнюковський М.М.* Економічний суверенітет України в умовах глобальних дисбалансів: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / М.М. Хапатнюковський; Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». — К., 2015. — 250 с. — Режим доступу: https://kneu.edu.ua/-userfiles/d-26.006.02/2015/dis_Khapatnyukovskyi.pdf .

10. *Шпиг Ф.І.* Банківська конкуренція під впливом іноземного капіталу / Шпиг Ф.І. — Суми : Ділові перспективи, 2006. — 288 с.

11. *Довгань Ж.М.* Позитивні та негативні наслідки впливу іноземного капіталу на стійкість банківської системи України / Ж.М. Довгань // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2011. — №1 (10). — С. 25-30.

12. *Дзюблюк О.* Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків / О. Дзюблюк, О. Владимир // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 5. — С. 26. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_5_16.

13. *Прімєрова О.К.* Розвиток банківської системи України в умовах фінансової глобалізації: дис… канд. екон. наук: 08.00.08 / Прімєрова О.К. —Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2010. — 215 с.

14. *Романик О. Р.* Вплив іноземного капіталу на вітчизняну банківську систему / О. Р. Романик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2013. — Вип. 37. — С. 344-349. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2013_37_39.

15. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://bank.gov.ua .

16. The Banking Sector in Ukraine: Trends and Selected Issues / Robert Kirchner, Vitaliy Kravchuk / Berlin/Kyiv, December 2016. — Режим доступу: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/-uploads/2017/01/PB_21_2016_en.pdf .

17. Fitch Upgrades Ukraine to 'B-'; Outlook Stable // Офіційний сайт Fitch. — 11.11.2016. — Режим доступу: https://www.fitchratings.com/-site/pr/1014694.

18. Результати діагностики банків станом на 01.02.2017 / НБУ. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=-43903211&cat_id=43915442.

References

1. Kornyliuk R. V. Inozemni banky v Ukrayini: vyhid yevropejskyh investoriv [Foreign banks in Ukraine: withdrawal of European investors] / R. V. Kornyliuk, Ye. E. Sikorska // Finansy, oblik i audyt. — 2013. — vol. 2. — p. 68–76. [Electronic resource] — Available at: http://nbuv.gov.ua/-UJRN/Foa_2013_2_10 [In Ukrainian]

2. Foreign banks and international transmission of monetary policy: evidence from the syndicated loan market / A. Demirg??-Kunt, B.L. Horv?th, H. Huizinga // World Bank Policy Research Working Paper. — 2017. [Electronic resource] — Available at: http://documents.worldbank.-org/curated/en/190371483993294665/pdf/WPS7937.pdf [In English]

3. Did foreign banks stay committed to emerging Europe during recent financial crises? / J.P. Bonin, D. Louie // Journal of Comparative Economics. — 2016. [Electronic resource] — Available at: http://www.sciencedirect.-com/science/article/pii/S0147596716300403 [In English]

4. The role of foreign banks in local credit booms / Claessens S., van Horen, N. / The Future of Large, Internationally Active Banks. — 2016. — 273 p. [In English]

5. Nguyen P.T. A Study into the Effects of Foreign Bank Presence on the Technical Efficiency of Domestic Vietnamese Banks / P.T. Nguyen // SSRN Papers. — 2016. — Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.-cfm?abstract_id=2757280 [In English]

6. Baranovskyj O. Inozemnyj kapital na rynkah bankivs'kyh posluh Ukrayiny, Rosiyi, Bilorusi [Foreign capital on the banking service markets of Ukraine, Russia and Belarus] // Visnyk NBU. —2007. — no.9. — p. 12-20. [In Ukrainian]

7. Savluk M. Bankivska systema — barometr ekonomiky [Banking system as barometr of the economy] / Savluk M. // Uryadovyj kur'yer. – 2005. – Availableat: www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=23711757. [In Ukrainian]

8. Upravlinnya procesom zrostannya uchasti inozemnyh investoriv u roboti bankivskoji systemy Ukrayiny [Management of the process of foreign investors participation in Ukraine's banking system activity] / T. Smovzhenko, O. Drugov // Visnyk NBU. — K., 2008. — no. 1. — p. 16-25. [In Ukrainian]

9. Khapatniukovskyi M. M. Ekonomichnyj suverenitet Ukrayiny v umovah globalnyh dysbalansiv [Economic Sovereignty of Ukraine under conditions of global imbalances]: candidate of sciences thesis: 08.00.02 / M.M. Khapat-niukovskyi; KNEU — Kyiv, 2015. — 250 p. — Availableat: https://kneu.-edu.ua/userfiles/d-26.006.02/2015/dis_Khapatnyukovskyi.pdf. [In Ukrainian]

10. Shpyg F.I. Bankivska konkurenciya pid vplyvom inozemnoho kapitalu [Bank competition under the impact of foreign capital] / Shpyg F.I. — Sumy : Dilovi perspektyvy, 2006. — 288 p. [In Ukrainian]

11. Dovhan' Zh.M. Pozytyvni ta nehatyvni naslidky vplyvu inozemnoho kapitalu na stijkist' bankivs'koyi systemy Ukrayiny [Positiveand negative consequences of the foreign capital impact on the Ukraine's banking system stability] / Zh.M. Dovhan' // Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teoriyi ta praktyky.— 2011. — no.1 (10). — p. 25-30. [In Ukrainian]

12. Dziubliuk O. Inozemnyj kapital u bankivs'kij systemi Ukrayiny: vplyv na rozvytok valyutnoho rynku ta diyal'nist' bankiv [Foreign capital in the

banking system of Ukraine: the impact on the foreign exchange market and bank activity] / O. Dziubliuk, O. Vladymyr // VisnykNBU. — 2014. — no. 5. — p. 26. — Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2014_5_16. [In Ukrainian]
13. Primyerova O.K. Rozvytok bankivs'koyi systemy Ukrayiny v umovah finansovoyi globalizaciyi [Banking system of Ukraine under the circumstances of financialglobalization]: candidate of sciences thesis: 08.00.08 / Primyerova O.K. — Kyiv National Taras Shevchenko University. — К., 2010. — 215 p. [In Ukrainian]
14. Romanyk O. R. Vplyv inozemnoho kapitalu na vitchyznyanu bankivs'ku systemu [Foreign capital impact on the local banking system] / O. R. Romanyk // Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrayiny. — 2013. — vol. 37. — p. 344-349. — Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2013_37_39. [In Ukrainian]
15. NBU official website — Available at: https://bank.gov.ua. [In Ukrainian]
16. The Banking Sector in Ukraine: Trends and Selected Issues / Robert Kirchner, Vitaliy Kravchuk / Berlin/Kyiv, December 2016. — Available at:http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/-2017/01/PB_21_2016_en.pdf [In English]
17. Fitch Upgrades Ukraine to B; Outlook Stable // Офіційний сайт Fitch. — 11.11.2016. — Available at: https://www.fitchratings.com/-site/pr/1014694 [In English]
18. Rezul'taty diahnostyky bankiv stanom na 01.02.2017 [Banks diagnostic results for 01.02.2017] / NBU. — Available at: https://bank.gov.ua/control/-uk/publish/article?art_id=43903211&cat_id=43915442. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 28 квітня 2017 р.

UDC 336.7

Roman Kornyliuk,
Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor at the Department of Banking
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: info@bankografo.com

Foreign banks in Ukraine during the systemic crisis of 2014-2016

Abstract
Research objective*. This article investigates foreign banks activity during the systemic crisis of 2014–2016, especially their contribution to the formation and realization of systemic risk.*

***Methodology**. The author conducted the retrospective analysis of the foreign bank financial indicators, compared them with a group of local banks, and identified the structure differences within the sample in response to the crisis.*
Findings. The research found foreign banks to be more solvent during economic crisis in comparison with local private banks, despite substantial deterioration in their financial conditions. Instead of cross-border contagion channel strengthening, foreign banks presence, higher customer loyalty and capital support from parent institutions reduced deposit outflows and smoothed the potential impact of financial instability during the current crisis.
***Value added**. Grounded on the empirical data analysis, the research results revealed the important patterns in cross-border channel of systemic risk spillover and minimization; and helped to evaluate benefits and risks of foreign bank presence in Ukraine.*
***Key words**: banking system, banking crisis, systemic risk, foreign banks, bank panic.*

УДК 368.1

Ланг Сергій Романович,
аспірант кафедри страхування,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: serhiylang@gmail.com

САНАЦІЯ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ ЯК ЧИННИК НІВЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ СТРАХОВИКА

Анотація
***Мета дослідження**. У статті досліджено процес санації страхового портфеля в контексті андерайтингового аспекту нівелювання фінансових ризиків страхової організації.*
***Методологія**. У рамках проведеного дослідження санація як фінансово-економічна категорія розглядається у двох взаємопов'язаних проявах: суто фінансовому та андерайтинговому, на якому акцентується увага в сфері основної діяльності страховика.*
***Отримані результати**. Теоретичним аспектам сутності, моделі та механізму фінансової санації суб'єктів господарювання, процесу управління фінансами та фінансовими ризиками страхових організацій присвячено фундаментальні роботи провідних вітчизняних і зарубіжних вчених. У свою чергу, у статті запропоновано авторський підхід до процесу санації страхового портфеля, який виступає одним з необхідних факторів фінансового оздоровлення окремої страхової компанії та розвитку економіки країни в цілому.*
***Цінність дослідження**. Запропонований підхід до санації страхового портфеля може слугувати теоретичним підґрунтям її провадження на практиці. Результати дослідження можуть використовуватися науковцями, практиками та іншими учасниками страхового ринку.*
***Ключові слова**: фінансова санація, модель фінансової санації, механізм фінансової санації, фінансовий ризик страхової організації, санація страхового портфелю.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Страхові організації разом з іншими підприємствами та організаціями (суб'єктами господарювання) утворюють базову ланку економіки. Це означає, що заходи, спрямовані на фінансове оздоровлення окремої страхової компанії, безспірно чинитимуть позитивний вплив на фінансову систему держави в цілому. Виходячи з цього, санація фінансів базової ланки економіки та, зокрема, страхових організацій, є одним з необхідних факторів розвитку економіки країни, що визначає актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження фінансової санації суб'єктів господарювання, процесу управління фінансами та фінансовими ризиками страхових організацій зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як О. О. Терещенко, І. А. Бланк, М. І. Титов, С. С. Осадець, О. О. Гаманкова, В. Д. Базилевич, Р. В. Пікус, А. Л. Баранов, І. Н. Карпунь. Праці цих вчених присвячені дослідженню самої категорії та процесу фінансової санації суб'єктів господарювання, системи управління фінансами та фінансовими ризиками безпосередньо страхових організацій, проте андерайтинговий аспект, при якому інструментом нівелювання фінансових ризиків основної діяльності страховика виступає андерайтинг при формуванні та управлінні страховим портфелем, досі є нерозкритим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на вагомі наукові здобутки у дослідженні системи управління фінансами та фінансовими ризиками страхових організацій, слід відзначити відсутність напрацювань у сфері дослідження санаційної ролі андерайтингу при управлінні страховим портфелем, що обумовлює необхідність проведення досліджень у даному напрямку.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою даної статті є дослідження процесу санації страхового портфеля в контексті андерайтингового аспекту нівелювання фінансових ризиків страхової організації. Для цього поставлено такі завдання: розглянути та проаналізувати існуючі підходи щодо процесу фінансової санації, визначити та охарактеризувати процес санації страхового портфеля, конкретизувати модель, механізм та етапи санації страхового портфеля.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринкові умови вимагають безперервної адаптації до змін економічного середовища, проте вітчизняні суб'єкти господарювання за браком досвіду «ринкового» функціонування, через стратегічні помилки менеджменту чи перманентні тактичні прорахунки в операційній діяльності балансують на межі фінансової неспроможності.

Очевидно, що страхові організації як фінансові установи та суб'єкти господарювання з позицій необхідності проведення санаційних процедур не є виключенням. Проте, на нашу думку, санація як фінансово-економічна категорія в страхуванні може мати два взаємопов'язані прояви:

— суто фінансовий, уособлений сукупністю процедур, пов'язаних з антикризовим ризик-менеджментом і відновленням ефективності функціонування суб'єкта господарювання у цілому;

— андерайтинговий, при якому інструментом нівелювання фінансових ризиків основної діяльності страховика виступає андерайтинг при формуванні та управлінні страховим портфелем.

Аналіз наукових джерел показав, що серед учених до сих пір не склався єдиний підхід щодо визначення санації.

Так, термін «санація» походить від латинського «sanare» – лікування, оздоровлення, одужання. Економічний словник, у свою чергу, визначає «санацію підприємства» як систему заходів, що здійснюються для запобігання банкрутств промислових, торговельних, банківських монополій [1, с. 18].

Економічна санація – система заходів, які здійснюються для запобігання банкрутства і фінансового оздоровлення підприємств і банків.

Санація – це система заходів, яка здійснюється під час провадження у справі про банкрутство, з метою запобігання визнання боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі, або частково вимог кредиторів [2].

І. А. Бланк із санацією ототожнює лише заходи щодо фінансового оздоровлення підприємства, які реалізуються з допомогою сторонніх юридичних чи фізичних осіб, і спрямовані на попередження оголошення підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації [3, с. 310].

М. І. Титов наводить таке визначення: «Санація – це оздоровлення неспроможного боржника, надання йому фінансової допомоги з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб (у тому числі зарубіжних), спрямованих на підтримку діяльності боржника і запобігання його банкрутству» [4, с. 49].

Згідно із Законом України «Про банкрутство» від 1992 р., під санацією розуміється задоволення вимог кредиторів і виконання зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами, у тому числі кредитором, що добровільно бере на себе задоволення зазначених вимог і виконання відповідних зобов'язань [5].

Законом України «Про страхування» передбачена примусова санація страхової компанії, яка включає:

– проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика-резидента, в тому числі обов'язкової аудиторської перевірки;

– визначення Уповноваженим органом управляючої особи, без згоди якої не може здійснюватися фінансове, господарське і кадрове управління страховиком-резидентом;

– встановлення заборони на вільне користування майном страховика-резидента та прийняття страхових зобов'язань без дозволу Уповноваженого органу;

– встановлення обов'язкового для виконання графіка здійснення розрахунків із страхувальниками;

– прийняття рішення про ліквідацію або реорганізацію страховика-резидента [6].

Підсумовуючи розгляд тлумачень фінансової санації, наведемо комплексне визначення, надане Н. Здравомисловим, Б. Бекенферде та М. Гелінгом, відповідно до якого: «Санація — це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді», тобто, санація – це сукупність усіх можливих заходів, які спроможні привести підприємство до фінансового оздоровлення» [1, с. 21].

Тактичною задачею санації має бути відновлення платоспроможності, тобто здатності вчасно розраховуватись за своїми зобов'язаннями, які випливають збудь-яких операцій грошового характеру. Стратегічною метою фінансової санації є прибутковість і конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі [7, с. 419].

Фінансова санація, як процес, передбачає систему заходів, класифікацію яких наведено на рис. 1.

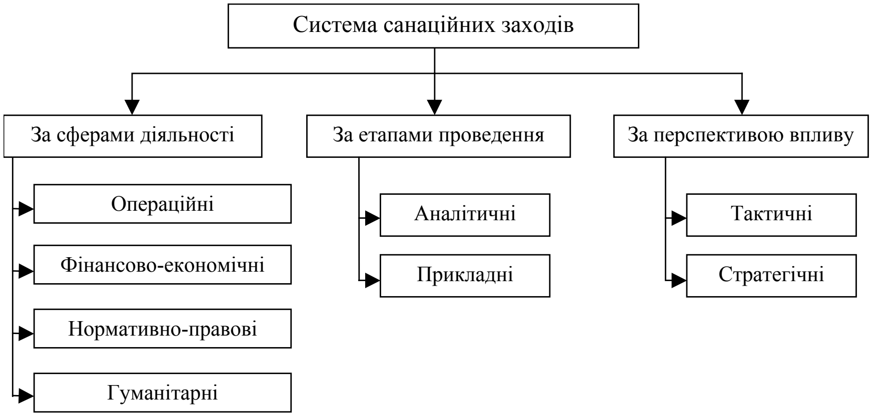

Рис. 1. Система санаційних заходів [8, с. 198]

Механізм фінансової санації суб'єкта господарювання представляє собою систему взаємопов'язаних санаційних заходів та інструментів, нормативно-методичного, інформаційного та кадрового забезпечення, спрямованих на реалізацію її тактичних і стратегічних цілей. Ефективна реалізація фінансової санації можлива за умови досягнення збалансованої роботи всіх складових механізму:

— нормативно-методичного забезпечення (сукупності нормативних документів, актів, інструкцій, приписів, методів планування, організації, контролю, аналізу, оцінки та регулювання в межах процесу санації);

— інформаційного забезпечення (сукупності інформаційних потоків щодо фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та його зв'язків із зовнішнім середовищем);

— кадрового забезпечення (підготовки кваліфікованих спеціалістів з питань санації);

— організаційно-економічного забезпечення (санаційних заходів та інструментів).

Класичну модель фінансового оздоровлення господарюючої одиниці зображено на рис. 2.

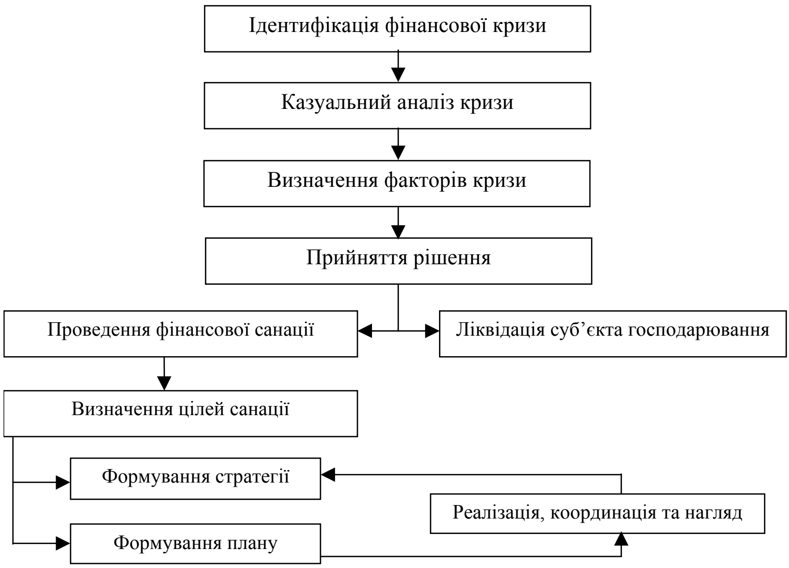

Рис. 2. Класична модель фінансової санації

Таким чином, спираючись на розглянуті економічний зміст фінансової санації, систему санаційних заходів і класичну модель фінансового оздоровлення суб'єкта господарювання, вважаємо за доцільне запропонувати власний підхід щодо санації в страхуванні. В системі управління фінансовими ризиками страховика страховий портфель виступає об'єктом управління, а андерайтинг – інструментом його формування, тому фінансова санація у контексті управління страховим портфелем має суто андерайтинговий прояв.

Проте, на наш погляд, ключові риси фінансового прояву санації знаходять своє відображення в санації страхового портфеля. Так, модель санації страхового портфеля включає в себе аналогічні етапи з певними специфічними особливостями:

1) ідентифікація фінансової кризи – екстраполяція минулого досвіду та моделювання фінансового результату залежно від характеристик сформованого страхового портфеля;

2) казуальний аналіз кризи – виявлення складових портфеля, які потенційно генерують негативний фінансовий результат (за окремими об'єктами, групами ризиків, лініями бізнесу);

3) визначення факторів кризи (зовнішніх і внутрішніх) – визначення причин збитковості по відібраним складовим страхового портфеля;

4) прийняття рішення щодо подальшої роботи з даними складовими портфеля;

5) проведення санації страхового портфеля;

6) визначення цілей санації – планового фінансового результату по портфелю ризиків;

7) формування стратегії та плану санації – формування андерайтингової політики страхової організації;

8) реалізація, координація та нагляд за процесом санації страхового портфеля на базі сформованої андерайтингової політики.

Механізм санації страхового портфеля включає ті ж самі складові, що й розглянутий механізм фінансової санації, а саме:

— нормативно-методичне забезпечення (розробка андерайтингової політики, інструкцій з андерайтингу та врегулювання);

— інформаційне забезпечення (достовірна інформація щодо ризиків, які приймаються на страхування, комунікація з компетентними органами щодо врегулювання страхового випадку, консультації фахівців з суміжних сфер);

— кадрового забезпечення (підготовки кваліфікованих андерайтерів);

— організаційно-економічного забезпечення (система заходів щодо санації страхового портфеля).

Аналогічну структуру має система заходів щодо санації страхового портфеля.

1. За сферами діяльності система санаційних заходів представлена:

— операційними заходами (зміна підходів щодо андерайтингу, впорядкування організаційної структури підрозділу андерайтингу у відповідності з лініями бізнесу, автоматизація та комп'ютеризація процесів обліку договорів страхування);

— фінансово-економічними заходами (поліпшення якості фінансового аналізу та контролю за результатом по портфелю, моніторинг ринку страхування, поліпшення системи мотивації андерайтерів);

— нормативно-правові заходи (розробка інструкцій з андерайтингу та врегулювання, встановлення нормативів дебіторської заборгованості Страхувальників);

— гуманітарні заходи (збереження робочих місць функціональних підрозділів андерайтингу та врегулювання, підвищення кваліфікації андерайтерів).

2. За етапами проведення санація страхового портфеля включає:

— аналітичні заходи (фінансовий аналіз результатів по страховому портфелю, моніторинг страхового ринку, розробка андерайтингової політики, інструкцій з андерайтингу та контроль за їх практичним виконанням);

— прикладні заходи (безпосередня реалізація андерайтингової політики).

3. За перспективою впливусанація страхового портфеля передбачає проведення:

— тактичних заходів (розробка інструкцій з андерайтингу, очищення та зміна структури страхового портфеля, корегування ризик-апетиту за окремими лініями бізнесу, досягнення позитивного фінансового результату по портфелю);

— стратегічних заходів (розробка андерайтингової політики, оцінка змін ринку страхування, продакт-девелопмент, поліпшення системи ризик-менеджменту).

Сутність розглянутих складових процесу санації страхового портфеля найбільш повніше розкривається в їхній взаємозалежності на схемі (рис. 3). Узагальнюючи дану схему, яка описує взаємозалежність складових процесу санації страхового портфеля, виокремимо 3 ключові блоки (позначені на схемі «◊»).

1. Інформаційно-аналітичний блок є вихідним пунктом процесу санації страхового портфелю, в рамках якого відбувається акумуляція статистичної інформації щодо страхових ризиків та їхньої експозиції, об’єктів страхування та їхніх характерних особливостей з точки зору схильності до впливу на них цих ризиків. Даний блок є ключовим, зважаючи на те, що страхування базується на минулому досвіді, аналіз якого проводиться за допомогою актуарно-статистичних розрахунків. Якість результатів таких розрахунків безпосередньо залежить від якості первинної інформації.

2. Прикладний блок, що являє собою практичну частину санації страхового портфеля, та включає в себе:

2.1) планово-розрахункову складову, в рамках якої визначаються планові фінансово-економічні показники санації страхового портфеля та проводяться організаційні заходи щодо її підготовки;

2.2) операційну складову, яка передбачає формування та реалізацію андерайтингової політики страхової організації, розробку інструкцій з андерайтингу та врегулювання.

3. Контрольний блок є заключним етапом процесу санації страхового портфеля, який замикає собою попередні етапи, та є єднальною ланкою між плановим фінансовим результатом по портфелю та фактично отриманим на конкретний момент. Даний блок передбачає проведення попереджувальних і корегувальних заходів щодо допущених помилок в рамках процесів інформаційно-аналітичного та прикладного блоків санації страхового портфеля з метою покращення фактичного фінансового результату.

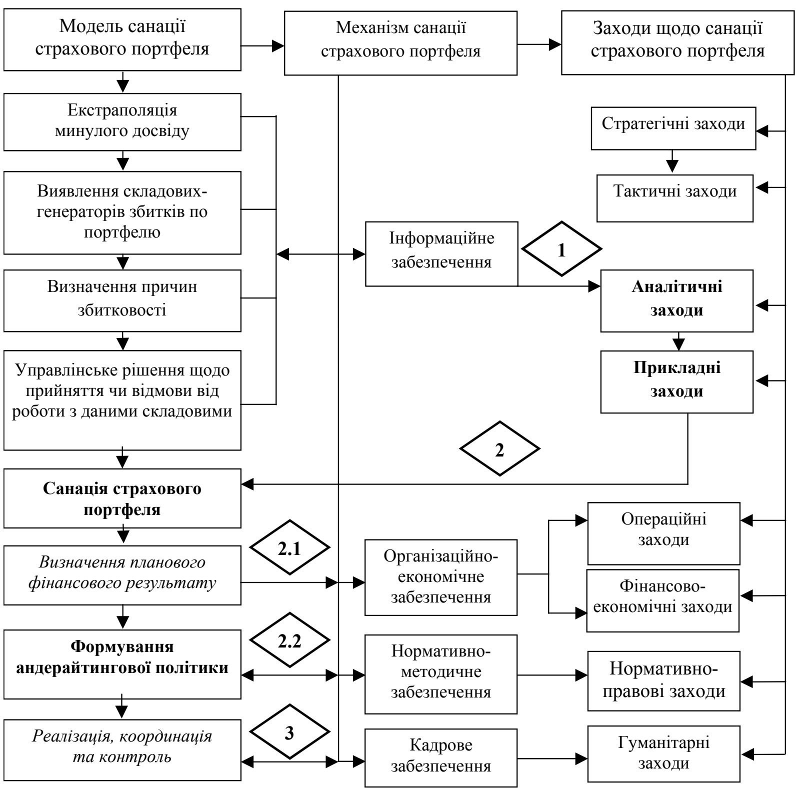

Рис. 3. Взаємозалежність складових процесу санації страхового портфеля

Таким чином, запропонований теоретичний підхід щодо санації страхового портфеля дає змогу наочно представити його у вигляді поетапної схеми (рис. 4), що в подальшому спрощує практичну реалізацію цього процесу.

У рамках запропонованого підходу процес санації страхового портфеля є замкненим, тобто вихідна інформація (щодо окремого ризику чи групи ризиків, об’єкту страхування чи групи об’єктів) перебуває в безперервному корегуванні відповідно до результатів, отриманих у рамках процесів контрольного блоку. У свою чергу, інформаційно-аналітичний і прикладний блоки також не є статичними, і вимагають гнучкості, пристосування та вдосконалення інструментарію та нормативного забезпечення до змін на страховому ринку чи в економіці в цілому.

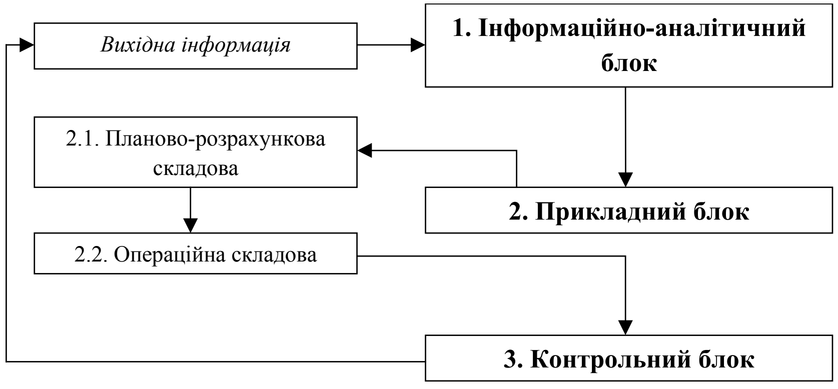

Рис. 4. Поетапна схема процесу санації страхового портфеля

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, спираючись на теоретичні основи фінансової санації суб’єктів господарювання, в рамках даного дослідження було запропоновано підхід до санації страхового портфеля. Були визначені модель, механізм і заходи щодо санації страхового портфеля, розглянута поетапна схема санації страхового портфеля, яка може слугувати теоретичним підґрунтям застосування санації страхового портфеля на практиці. У подальших дослідженнях пропонується зосередити увагу на питаннях імплементації та впровадження запропонованого підходу в системі управління фінансовими ризиками страхової організації.

Бібліографічний список

1. *Терещенко О. О*. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посібник. – К.:КНЕУ, 2000. – 412 с.

2. Вікіпедія. Санація економічна. Сайт у мережі Інтернет / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: https://uk.wikipedia.-org/wiki/Санація_економічна

3. *Бланк И. А*. Основы финансового менеджмента. — К.: Ника-Центр, 1999. — Т. 2.

4. *Титов М. І.* Банкрутство: Матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. В. М. Гайворонського. — Х.: Консум, 1997.

5. Закон України «Про банкрутство» від 14 травня 1992 р. // ВВР України. — 1992.— № 31.

6. Закон України «Про страхування»// Урядовий кур'єр. – Відомості Верховної Ради України, 2003, № 51 (19.12.2003), ст. 376, із змінами, внесеними від 04.07.2013.

7. *Загородній А. Г.* Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. — Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2005. — 714 с.

8. Карпунь І. Н. Санація в системі антикризового управління підприємством [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://www.nbuv.-gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vlca_ekon/Ekon/2009_30/49.pdf. – 2009.

References

1. Tereschenko O. O. Finansova sanatsiya ta bankrutstvo pidpriemstv [Financial rehabilitation and bankruptcy] – K.: KNEU, 2000. – 412 p. [In Ukrainian].

2. Wikipedia. Sanatsiya ekonomichna [Economic rehabilitation] [Electronic resource] – Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/-Санація_економічна [In Ukrainian].

3. Blank I. A. Osnovyi finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of financial management]. — K.: Nika-Tsentr, 1999. — T. 2 [In Russian].

4. Titov M. I. Bankrutstvo: Materialno-pravovi ta protsesualni aspekti [Bankruptcy: legal and procedural aspects]. — X.: Konsum, 1997 [In Ukrainian].

5. Zakon Ukrayini «Pro bankrutstvo» [On bankruptcy]. 14.05.1992 // VVR Ukrayini. — 1992.— N 31 [In Ukrainian].

6. Zakon Ukrayini «Pro strahuvannya» [On insurance] // Uryadoviy kur'er. – VVR Ukrayini, 2003, № 51 (19.12.2003) [In Ukrainian].

7. Zagorodniy A. G. Finansovo-ekonomichniy slovnik [Financial and economic dictionary] / Lviv: Vidavnitstvo nationalnogo universitetu «Lvivska politehnika», 2005. — 714 p. [In Ukrainian].

8. Karpun I. N. Sanatsiya v sistemi antikrizovogo upravlinnya pidpriemstvom [Rehabilitation in the system of anticrisis management of enterprise] [Electronic resource] – Available at:http://www.nbuv.gov.ua/-old_jrn/Soc_Gum/Vlca_ekon/Ekon/2009_30/49.pdf. – 2009 [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 9 березня 2017 р.

UDC 368.1

Serhii Lanh,
PhD Student at the Department of Insurance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: serhiylang@gmail.com

Insurance portfolio rehabilitation as a factor of financial risks minimization

Abstract
***Research objective**. The article explores the process of insurance portfolio rehabilitation for minimization of an insurer's financial risks through underwriting.*
***Methodology**. In this paper, the author studies rehabilitation as an economic and financial category from two interrelated perspectives such as financial and underwriting, which focuses on the insurer core activity.*
***Findings**. Basic studies of leading domestic and foreign scientists examine theoretical aspects of the essence, samples and mechanism of business entities financial rehabilitation, financial management and financial risk management in insurance organizations. The article presents the author's approach to the process of insurance portfolio rehabilitation as one of the prerequisites for an insurance company financial recovery and the development of the economy as a whole.*
***Value added**. The proposed approach to the insurance portfolio rehabilitation can serve as a theoretical basis for its implementation in practice. Scientists, practitioners and other participants of the insurance market can use the results of the study.*
***Key words**: financial rehabilitation, sample of financial rehabilitation, mechanism of financial rehabilitation, insurance organization financial risk, insurance portfolio rehabilitation.*

УДК 336.01

Мацук Зоряна Андріївна,
канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансів,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу
(76000, Україна, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15)
E-mail: zoriana_01@yahoo.com

ЗАКОНИ ДІАЛЕКТИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Анотація
Мета*. Теоретичний розгляд фінансових послуг на основі аналізу еволюції історично обумовлених фінансових відносин на ринку цінних паперів.*
Методологія*. У статті досліджено розвиток фінансової послуги як економічного явища за допомогою сформульованих Гегелем законів діалектики.*
Отримані результати*. Закон єдності та боротьби протилежностей має важливе методологічне значення: з однієї сторони, єдність фінансових послуг виступає у формі їх сили, з іншої, сучасний ринок цінних паперів потребує їх трансформації внаслідок постійної боротьби. Закон переходу кількісних змін у якісні розкриває зміст процесу розвитку фінансових послуг на макрорівні, кількість і якість як філософські категорії відображають їх сутність, розглядаються в єдності, а формування фінансових відносин, які виникають між учасниками послуг, історично відбувається шляхом переходу кількісних змін на якісні. Закон заперечення характеризує загальний результат і напрям руху процесу розвитку фінансових послуг: заперечення означає трансформацію одного якісного стану в інший, кожен наступний етап розвитку фінансових послуг є глибшим за змістом, оскільки включає нагромаджений у минулому історичний досвід, а заперечення є необхідною формою дослідження минулого та прогнозування майбутнього.*
Цінність дослідження*. Полягає в тому, що доведено значущість діалектичного методу дослідження внутрішніх джерел розвитку фінансових послуг, їх історичної трансформації; окреслено окремі періоди розвитку фінансових послуг на ринку цінних паперів та максимально наближено пояснено їх, проникаючи в їх сутність.*
Ключові слова*: торгівля фінансовими активами, торговельна операція, фінансова послуга, закони діалектики*

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Теоретичне дослідження фінансових послуг на ринку цінних паперів повинно ґрунтуватись на вивченні їх історичного розвитку, оскільки на основі аналізу еволюції історично обумовлених економічних відносин, які формують внутрішній зміст категорії фінансова послуга, стає можливим раціональне розуміння цієї категорії та її місце і роль як економічного явища на ринку цінних паперів. Складний шлях формування фінансових послуг у суспільстві можна зрозуміти лише з позицій діалектики, котра дозволяє науково-обґрунтувати процеси розвитку торговельних відносин на ринку цінних паперів, виявити особливості цих відносин, зрозуміти рушійні сили формування фінансових послуг на підставі історичного досвіду та спрогнозувати майбутні тенденції їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на значну кількість наукових публікацій з тематики ринку цінних паперів і фінансових послуг, більшість з них характеризують їх кількісну сторону описують їх динаміку, опускаючи сутність фінансової послуги як фінансово-економічної категорії та "… розглядають категорії не як інструменти і сходинки процесу пізнання явищ і процесів, а як самі явища" [1, с. 35].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не заперечуючи фундаментального характеру наукових праць О. Гаманкової [2], М. Гапонюка та Н. Дегтярьової [3], Д. Леонова [4], І. Лютого [5], В. Опаріна [6], В. Федосова [7], В. Унинець-Ходаківської [8], вважаємо, що саме використання запропонованих Гегелем законів діалектики, котрі виконуючи важливу методологічну функцію, дозволяють сформувати предмет теорії фінансових послуг, відобразити різні аспекти процесу розвитку фінансових послуг та дослідити фінансову послугу, розуміючи приховані механізми її розвитку.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета роботи – дослідження фінансової послуги як економічного явища за допомогою сформульованих Гегелем законів діалектики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В основі формування та розвитку фінансових послуг, їх пізнання лежать закони діалектики: закон переходу кількісних змін на якісні, закон єдності та боротьби протилежностей і закон заперечення. Дія цих законів поширюється на сферу фінансових відносин на ринку цінних паперів, а їх дослідження дозволяє розкрити важливі тенденції їх формування, трансформації та розвитку.

Закон єдності та боротьби протилежностей є ядром діалектики, має загальний характер, відображає механізм, причини і джерела розвитку фінансових послуг, дозволяє зрозуміти принципи дії інших законів діалектики та категорій на ринку цінних паперів і відіграє важливу роль у розкритті соціально-економічної сутності та природи фінансових послуг.

Дослідження фінансових послуг через єдність і боротьбу протилежностей має надзвичайно важливе методологічне значення, оскільки, в єдності та боротьбі протилежностей проявляється якісна та кількісна сторони фінансових послуг. Єдність фінансових послуг виступає у формі їх сили, проте сучасний ринок цінних паперів потребує їх трансформації внаслідок постійної боротьби. Діалектичне протиріччя фінансових послуг не можна вважати постійно ідентичним, оскільки для діалектики розвитку фінансових послуг характерними є їх постійна внутрішня суперечлива єдність і тотожність протилежностей, боротьба між ними, як локомотив внутрішнього розвитку фінансових послуг. Щодо ринку цінних паперів фінансові послуги є тотожними, проте щодо його учасників вони зовсім не тотожні, оскільки неоднозначно можуть реалізувати їх інтереси. Таким чином виникає протиріччя між учасниками ринку цінних паперів, а боротьба протилежностей дозволяє відобразити діалектику процесів розвитку ринку цінних паперів. Розуміння наявності протиріч між учасниками в середині ринку цінних паперів, правильна інтерпретація їх взаємозв'язків та взаємообумовленості дозволяє ґрунтовніше дослідити механізм функціонування закону єдності та боротьби протилежностей, діалектику фінансових послуг. На перший погляд існує єдність, яка полягає в тому, що усі учасники ринку цінних паперів, виробники та споживачі фінансових послуг, не виходять за законодавчо встановлені межі та формально є рівними на ринку. Проте ця єдність є відносною, оскільки діє боротьба протилежностей – усіх учасників ринку за реалізацію їх інтересів. Таким чином, якщо єдність є відносною, то боротьба є абсолютною та основою розвитку фінансових послуг. Учасники ринку являють собою певну єдність, тоді як фінансові послуги дозволяють їм реалізувати їх інтереси. Проте за змістом ця єдність є відносною, оскільки учасники не володіють рівними правами на ринку («крупні» інвестори, маркет-мейкери ринку, інсайдери, держава тощо) та переслідують власні фінансово егоїстичні інтереси.

Таким чином, одними з головних протилежностей є взаємовідносини між учасниками ринку цінних паперів, котрі є взаємопов'язаними сторонами єдиної категорії фінансова послуга та одночасно, перебуваючи у стані боротьби та єдності, передбачають і виключають одне одного. Проявляючись на макрорівні, дані протилежності виступають постійним індикатором руху ринку та трансформують його на макрорівень. Єдність взаємовідносин учасників ринку як двох сторін однієї і тієї ж суті досліджуваної категорії є базою цілісності розвитку фінансової послуги, а боротьба протилежностей – це процес їх взаємовиключення у межах єдності, механізм якого визначається природою фінансової послуги як економічного явища. Суперечність виступає у формі взаємовідносин, які є сторонами одного цілого, не можуть існувати один без одного, проте взаємовиключають одне одного через протилежність економічних інтересів, і є джерелом саморуху фінансової послуги як економічного явища. Якщо в природі існує така взаємодія та взаємодоповнення протилежностей, то відповідно до закону єдності і боротьби протилежності, фінансова послуга як економічне явище не потребує зовнішньої сили, оскільки містить в собі джерело, що перетворює явище на саморух. З однієї сторони, між учасниками ринку цінних паперів існує єдність під час укладення угоди та визначення параметрів фінансових послуг, проте сама фінансова послуга є компромісом щодо існуючих між учасниками різновекторних інтересів.

Досліджуючи діалектичну природу протиріч фінансових послуг як єдності та боротьби протилежностей, у них чітко відслідковується революційна та консервативна сторони, що дозволяє ґрунтовніше вивчити тенденції розвитку фінансових послуг, їх перехідних характер. Частина учасників фінансових послуг, прагнучи до їх постійного удосконалення, вимагають ефективного правового регулювання та формування ринку для широкого кола інвесторів, а не «конкретної групи осіб». Ця боротьба має прогресивний характер, а її успіхи сприяють формуванню необхідних передумов для інституційних трансформацій у майбутньому. При цьому інша частина учасників фінансових послуг відстоює власні фінансові інтереси і прагнучи до їх максимальної реалізації готова діяти будь-якими методами, виходячи за межі правового поля. Ця боротьба має регресивний характер. Боротьба між ними в процесі реалізації їх інтересів на ринку цінних паперів є вираженням сутності протиріч фінансових відносин, їх прогресивної та регресивної сторін.

Таким чином, механізм функціонування першого закону Гегеля, проявляючись у взаємовідносинах учасників фінансових послуг, призводить або до розвитку ринку цінних паперів і його інфраструктури, або до стагнації, прикладом якої є обмеженість «боротьби» зі сторони інвестора державною фінансовою монополією за часів радянської доби.

Важливе місце займає закон переходу кількісних змін в якісні, який розкриває зміст процесу розвитку фінансових послуг на макрорівні, кількість та якість як філософські категорії відображають їх сутність, розглядаються в єдності, а формування фінансових відносин, які виникають між учасниками послуг, історично відбувається шляхом переходу кількісних змін на якісні.

Якість характеризує фінансові послуги загалом, розкриває їх особливості та функціональні зміни: внутрішню, об'єктивну визначеність, властивості фінансових послуг, функціональні зміни в тісному взаємозв'язку з розвитком фінансових відносин. Не встановивши якість фінансових послуг, не можна зрозуміти закономірності їх розвитку, оскільки саме якісні зміни розширюють змістовну складову фінансових послуг. Якість фінансових послуг не може існувати без кількісної характеристики та залежить від неї, між ними існують прямі та непрямі взаємозв'язки. Якість фінансових послуг характеризується кількісними ознаками та є показником трансформації кількісних змін фінансових послуг, що відбуваються в межах однієї якісної зміни. Кількісна та якісні сторони фінансових послуг пов'язані один з одним, проявляється в системі фінансових послуг, яка є суперечливою єдністю, в якій «якісна визначеність є кількісною (цілком визначена якість відповідає необхідній кількості), а кількісна визначеність якісна (зміна відбувається в межах визначеної якості)». Відповідно міра, «синтезуючи в собі якісну та кількісну визначеності» фінансових послуг «у взаємозв'язку з іншими категоріями, дозволяє розкрити їх внутрішні, видимі форми прояву» [9, с. 32] на ринку цінних паперів і змістовну сторону й внутрішні взаємозв'язки. Міра є індикатором рівноваги між якісною та кількісною сторонами послуг і досить суперечливою єдністю, так як певна кількість рівнозначна відповідній якості, а для певної якості необхідна відповідна кількість. Порушення цієї рівноваги змінює якісні характеристики фінансових послуг.

Трансформація кількісних змін на якісні, еволюція та розвиток фінансових послуг, трансформація ринку цінних паперів передбачає поступове накопичення кількісних змін і стрибкоподібний характер переходу їх у якісні, функціональні зміни, з одного якісного стану фінансових послуг в інший – таким чином, кількість переростає у якість, якість збільшує функціональну роль фінансових послуг та об'єктивно сприяє розширенню меж ринку цінних паперів, появу нових видів фінансових послуг – якість переходить у кількість. Роздержавлення власності, масштабна приватизація та розвиток ринку цінних паперів стали причиною «якісного стрибка», коли фінансові послуги не лише кількісно зросли, а й трансформувались за суттю, стали якісно новими, особливими відповідно до потреб розвитку ринку цінних паперів. Оперуючи виключно кількісними параметрами росту фінансових послуг на ринку, не можна стверджувати про його реальний ріст. Лише, враховуючи якісні трансформації та дослідивши в їх розрізі кількісну сторону фінансових послуг, ми одержимо цілісну картину розвитку ринку цінних паперів.

Таким чином, закон кількісних змін у якісні дозволяє об’єктивно оцінити кількісні та якісні, зовнішні та внутрішні сторони фінансових послуг, правильно інтерпретувати кількісні зміни на ринку цінних паперів, визначити тенденції його розвитку, дослідити глибинну сутність фінансових послуг, перехід кількості в нову якість і в подальшому виявити протиріччя між учасниками ринку цінних паперів.

Важливе значення для розуміння діалектики фінансових послуг має закон заперечення, який характеризує загальний результат і напрям руху процесу розвитку. Заперечення означає трансформацію одного якісного стану в інший.

Фінансову послугу можна уявити як сукупність різних рівнів розвитку, взаємопов’язаних між собою таким чином, що один є запереченням іншого. Не заперечуючи попередніх форм існування, не може мати місце розвиток [10, с. 296–297]. Історично спершу фінансові послуги виникли у формі торговельних операцій – оборудок, купівлі-продажу за допомогою «примітивних» грошей, без правових норм і державного регулювання до операцій, які здійснювали щонайменше дві категорії купців: ті, що займались виключно торгівлею та купці, для яких торгівля була лише додатковим заняттям. У пізніший період (перша половина II тис. до н.е.) купці почали організовуватись у гільдії, прибуток яких від торговельних операцій був дуже великим і сягав іноді 100 % вкладеного капіталу. Уже в ті часи торговці прагнули до певної спеціалізації. Один міг володіти судном і плавати від порту до порту, пропонуючи свої товари, інший міг одержати доручення від царя перевозити золоті вироби, а третій міг виступати посередником і вести вантаж з одного порту в інший для відправлення його далі. По мірі розвитку товарно-грошових відносин відбулось перше заперечення – торговці почали торгувати своїми послугами, а збільшення обсягів контрактів, практика їх укладення та накопичений «торговельний досвід» призвели до «правового обрамлення» торговельних відносин і формування правового забезпечення. В процесі розвитку торговельних відносин мала місце значна кількість заперечень. Дані факти свідчать про об'єктивний характер категорії фінансова послуга, її існування в різні історичні періоди розвитку суспільства, про її трансформацію від емпіричних форм до наявного ступеня складності. У зв'язку з цим науковий інтерес представляє еволюція фінансових послуг.

У радянській економіці, за умови панування державної форми власності та відсутності інституту приватної власності, фінансові послуги мали зародковий характер та існували переважно у формі капітальних вкладень. На цьому етапі розвитку ще не можливо чітко відокремити операцію з торгівлі фінансовими активами та фінансову послугу одну від одної, оскільки вони тісно переплітаються між собою, наприклад, у депозитно-кредитній сфері, державні фінансові установи виконують примітивні функції спеціалізованих фінансових посередників, а учасник такої операції є фактично споживачем первинної фінансової послуги. Це свідчить про єдину економічну природу операцій з торгівлі фінансовими активами та послуг у сфері торгівлі фінансовими активами, як можливість реалізації торговельної операції, дозволяє об'єднувати фінансові відносини у сфері торгівлі фінансовими активами та відносини у сфері фінансових послуг в єдину економічну категорію та дає можливість будувати сучасні форми торгівлі фінансовими активами на основі поєднання двох невід'ємних складових: операцій з торгівлі фінансовими активами та послуг у сфері торгівлі фінансовими активами.

Лише з розвитком капіталізму формуються нові економічні умови, які сприяють тому, що фінансові послуги набувають зрілості, посідають вагоме місце у системі економічних відносин і потребують спеціального наукового вивчення та дослідження. Таким чином, капіталістична власність стала поштовхом для розвитку похідних форм: операції за дорученням і послуг у сфері торгівлі фінансовими активами. У період капіталізму інтенсивно розвиваються приватизаційні процеси, зміцнюються фінансові капітали, формується новий клас власників, який потребує можливості здійснення торговельних операцій з фінансовими активами, реалізації своїх фінансових очікувань і захист їх фінансових інтересів. Таким чином фінансові відносини, охоплюючи все більше учасників, набувають постійного характеру та формують ринок цінних паперів. Зміна форми власності з державної на приватну, поступовий розвиток фінансових послуг призводить до формування в Україні нового наукового напряму – науки про фінансові послуги. Проте, ще довший час у працях видатних представників даної науки теорія фінансових послуг як окремий напрям знань не виділяється, що є цілком закономірно, оскільки об'єктивною основою формування даної теорії є всебічний розвиток безпосередньо фінансових послуг. Запереченням є перехід від примітивних фінансових операцій, а саме: депозити, кредити, страхування та операції з цінними паперами, які були характерними первинним формам фінансових відносин до прогресивнішого – розвиток операцій за дорученнями та допоміжних послуг у сфері торгівлі фінансовими активами, виникнення фінансових посередників.

Дія закону заперечення повністю охоплює сферу фінансових послуг – особливу форму фінансових відносин на ринку цінних паперів. Механізм її функціонування передбачає розвиток фінансових послуг як єдиного цілого, тоді як кожен етап їх розвитку є частиною загального процесу розвитку фінансових послуг. Особливість полягає в тому, що наступний етап розвитку фінансових послуг включає частину змістовних ознак попередніх фінансових послуг, одночасно виступаючи їх запереченням та потенційною умовою власного заперечення. Процес розвитку фінансових послуг завжди має «залишки минулого, основи теперішнього та зачатки майбутнього» [11, с. 146]. Тому принцип діалектичного заперечення фінансових послуг визначається як загальним розвитком ринку цінних паперів, так і розвитком фінансових послуг як специфічної форми торговельних відносин з фінансовими активами на ринку цінних паперів. Необхідним є не лише заперечення, а заперечення. Перше заперечення повинно дати можливість реалізації другого заперечення. Торгівля власними послугами, збільшення обсягів контрактів, практика їх укладення та їх «правове обрамлення» стало такою формою заперечення. Воно не витіснило з ринку послуги, а лише змінило їх форму, а торгівля активами стала умовою подальшого розвитку фінансових послуг. Відповідно до закону заперечення розвиток фінансових послуг проходить від нижчого рівня до вищого, із якісно новим змістом, від одного заперечення до іншого – від примітивних торговельних оборудок до торгівлі послугами, від безпосередньої торговельної операції з фінансовими активами до фінансових послуг тощо.

Подальший розвиток економіки призвів до заперечення, формування капіталістичних відносин трансформувало торгівлю фінансовими активами на вид підприємницької діяльності, яке набуло нової якості через нове заперечення. Подальший розвиток ринку цінних паперів спонукав виникненню нових форм фінансових відносин, котрі заперечували попередні форми – це відбувається безперервно та поширюється на увесь процес торгівлі фінансовими активами як єдиного цілого.

Діалектичне заперечення є внутрішнім змістом розвитку фінансових послуг, а перехід від попереднього якісного стану фінансових послуг до нового не означає повну ліквідацію попередньої якості, певна її частина залишається на новій основі. Подальший розвиток і боротьба протилежностей спонукають заперечення, формування нової якості, яка включає в себе в певній мірі повторення деяких пройдених раніше етапів, проте повторення уже на більш високому рівні [9, с. 44]. Таким чином нова якість фінансових послуг розвивається на основі раніше досягнутого, зберігає його позитивні сторони, проте збагачено на новому етапі, а кожен наступний етап розвитку фінансових послуг є глибшим за змістом, оскільки включає нагромаджений в минулому історичний досвід, а заперечення є необхідною формою дослідження минулого та прогнозування майбутнього.

Закон заперечення має важливе значення для розуміння революційної та консервативної сторін у розвитку фінансових послуг, оскільки «прогрес в органічному розвитку разом з тим є і регресом, оскільки закріплює односторонній розвиток і виключає можливість розвитку в багатьох інших напрямках» [12, с. 621].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Використання законів діалектики та діалектичного методу пізнання дозволило нам дослідити внутрішню природу функціонування та розвитку фінансових послуг, їх видозмінення в процесі еволюції на ринку цінних паперів.

Бібліографічний список

1. Страхування: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.

2. *Гаманкова О.О*. Діалектичний метод пізнання в теорії страхування / О.О.Гаманкова // Вчені записки / Зб. наук. праць. – Вип.11. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 41–48.

3. *Гапонюк М. А*. Фінансові інновації на українському біржовому ринку / М. А. Гапонюк, Н. В. Дегтярьова // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 59–69.

4. *Леонов Д.А., Льовочкін С.В., Хоружий С.Г.* Ринок фінансових послуг: парадигма євроінтеграції: монографія / за наук. ред. В.М. Федосова. – К.: УІРФР, 2008. – 848 с.

5. *Лютий І. О*. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг: [монографія] / І. О. Лютий, О. М. Юрчук. – К.: Знання, 2011. – 357 с.

6. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): моно. / В. Опарін ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 240 с.

7. *Федосов В. М*. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями [Текст] : монографія / В. М. Федосов, В. М. Опарін, С. В. Льовочкін. – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.

8. *Унинець-Ходаківська В. П.* Концептуальні засади корпоративного податкового планування у сфері фінансових послуг / В. П. Унинець-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 260-265.

9. *Федосов В. М*. Современный капитализм и налоги [Вопросы методологии и теории] : Монография. – К.: Вища школа, 1987. – 125 с.

10. *Маркс К*. Морализирующая критика и критизирующая мораль // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. 2-е изд. Т.4.

11. *Энгельс Ф*. Анти-Дюнинг // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. Т.20.

12. *Энгельс Ф.* Диалектика природи // К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. Т.20.

References

1. Strakhuvannya [Insurance] / Za red. Bazylevycha, V. D. – K.: Znannya (2004).– 1019 p. [In Ukrainian]

2. Hamankova O.O. Dialektychnyy metod piznannya v teoriyi strakhuvannya [The dialectical method of knowled gein the theory of insurance] / O.O. Hamankova // *Vcheni zapysky: zb.nauk.prats'*, Vol. 11 (2009). – P. 41–48 [In Ukrainian]

3. Haponyuk M. A. Finansovi innovatsiyi na ukrayins'komu birzhovomu rynku [Financial innovation in the Ukrainian stock market] / M. A. Haponyuk, N. V. Dehtyar'ova // *FinansyUkrayiny*, no. 2 (2012). – P. 59–69 [In Ukrainian]

4. Leonov D.A., L'ovochkin S.V., Khoruzhyy S.H. Rynok finansovykh posluh: paradyhma yevrointehratsiyi [Financial Markets: the European integration paradigm]: monohrafiya / Za nauk. red. V.M. Fedosova. – K.: UIRFR (2008). – 848 p. [In Ukrainian]

5. Lyutyy I. O. Bankivs'ki instytuty v umovakh hlobalizatsiyi rynku finansovykh posluh [Banking institutions in a globalized financial market] / I. O. Lyutyy, O. M. Yurchuk. – K.: Znannya (2011). – 357 p. [In Ukrainian]

6. Oparin V. M. Finansova systema Ukrayiny (teoretyko-metodolohichni aspekty) [Financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects)]: monohrafiya / Kyyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Het'mana. — Vyd. 2-he, bez zmin. – K. : KNEU (2006). – 240 p. [In Ukrainian]

7. Fedosov V. M. Finansova restrukturyzatsiya v Ukrayini: problemy i napryamy [Financial Restructuring in Ukraine: Challenges and Directions]: monohrafiya / V. M. Fedosov, V. M. Oparin, S. V. L'ovochkin. — K. : KNEU(2002). – 387 p. [In Ukrainian]

8. Unynets'-Khodakivs'ka V. P. Kontseptual'ni zasady korporatyvnoho podatkovoho planuvannya u sferi finansovykh posluh [Conceptual framework of corporate tax planning in the financial services] // *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 6 (2010). – P. 260–265 [In Ukrainian]

9. Fedosov V. M. Sovremennyiy kapitalizm i nalogi (Voprosyi metodologii i teorii) [Modern capitalism and taxes (Questions of methodology and theory)]: Monografiya. – Kiev. – Vischa shkola (1987). – 125 p. [In Russian]

10. Marks K. Moraliziruyuschaya kritika i kritiziruyuschaya moral [Moralising Criticism and Critical Morality] // K. Marks, F. Engels. Soch. 2-e izd. T.4. [In Russian]

11. Engels F. Anti-Dyuning [Anti-Duhring] // K. Marks, F. Engels. Soch. T.20. [In Russian]

12. Engels F. Dialektika prirodi [Dialectics of Nature] // K. Marks, F. Engels. Soch. T.20. [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2017 р.

UDC 336.01

Zoriana Matsuk,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
(Karpatska str. 15, Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine)
E-mail: zoriana_01@yahoo.com

Laws of dialectics in the research of financial services development in the securities market

Abstract
Research objective. The study aims at theoretical review of financial services in terms of analysis of the financial relations evolution in the stock market.
***Methodology**. The article examines the development of the financial services as an economic phenomenon through the Hegel laws of dialectics.*
***Findings**. The law of the unity and conflict of opposites has methodological importance. On the one hand, the unity of financial services takes the form of their strength. On the other hand, modern securities market requires their transformation as a result of constant struggle. The law of the quantitative*

changes transformation into qualitative ones reveals the development of financial services at the macro level. Quantity and quality as philosophical categories represent their nature in a unity. Financial relations between the participants of services historically occur on the basis of quantitative changes transformation into qualitative ones. The law of the negation of negation describes the overall result and the direction of financial services development. The negation means the transformation of one qualitative state into another. Each subsequent stage of the financial services development is substantially deeper because it includes accumulated historical experience. Negation is a necessary form of research of the past, and forecasting the future.
Value added*. The research proves the importance of the dialectics method for the investigation of domestic sources of financial services development and their historical transformation. The author outlines specific periods of financial services development in the securities market and explains the essence of financial services.*
Key words*: trading assets, trade operation, financial services, laws of dialectics*

УДК 336.77:338.242:338.3(477)

Островська Ольга Анатоліївна,
канд. екон. наук, доц., доцент кафедри
корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: ostrovska@kneu.edu.ua

НОВІ ФОРМИ ФІНАНСУВАННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Анотація
Мета дослідження*. Дослідження проведено з метою визначення доцільності й напрямів використання інноваційних для вітчизняної економіки інструментів фінансування бізнесу при формуванні капіталу різних за розмірами суб'єктів підприємництва.*
Методологія*. Для досягнення мети досліджено зарубіжний досвід і вітчизняну практику використання нових форм фінансування бізнесу. Застосовано такі методи дослідження: аналізу, синтезу, групування, порівняння, систематизації, узагальнення.*
Отримані результати*. За результатами проведеного дослідження встановлено факти: 1) поступового поширення в Україні ЕСА-фінансування, емісії кредитних нот, краудфандінгу, краудінвестінгу; 2) відсутності у вітчизняній практиці кредитування LBO- та мезонін-фінансування. Зроблено висновки щодо можливості використання в Україні: 1) бридж-фінансування великими підприємствами (IPO); 2) краудтехнологій (краудфандінгу й краудінвестінгу) при залученні капіталу в стартапи й підприємствами МСБ; 3) послуг Експортних кредитних агентств при отриманні ЕСА-фінансування вітчизняними суб'єктами МСБ.*
Цінність дослідження*. Цінність дослідження полягає в обґрунтуванні тези стосовно актуалізації законодавчого врегулювання нових для*

України форм фінансування бізнесу. Основними стримуючими чинниками для активного розвитку нових послуг у вітчизняній практиці кредитування визначено: відсутність належного нормативно-правового регулювання, складний документообіг, тривала бюрократична процедура укладання угод, значні трансакційні витрати на залучення ресурсів тощо.
***Ключові слова**: інвестиційне банківське кредитування, проектне фінансування, кредитні деривативи, кредитні ноти, ноти участі в кредиті, бридж-фінансування, ЕСА-фінансування, LBO-фінансування, мезонінне фінансування, краудфандінг, краудінвестінг.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Світова економіка стрімко набуває ознак нової індустріальної моделі розвитку. Головним чинником економічного розвитку за такої моделі слугують інновації, які покликані сприяти інтенсифікації виробництва й підвищенню ефективності бізнесової діяльності.

Дефіцит інвестиційних і фінансових ресурсів обумовлений, насамперед, несвоєчасним фінансуванням інвестиційних проектів за причин, з одного боку, нестачі власних засобів, з іншого, – неефективним управлінням корпоративними фінансами, зокрема, в сенсі залучення позикових коштів. Тому, особливо в умовах глобалізації економічного розвитку та інтеграції економіки України в європейський економічний простір, чинні на вітчизняних підприємствах підходи до управління корпоративними фінансами потребують суттєвих змін. Нові підходи мали б запобігати дефіциту інвестиційних ресурсів і сприяти інтенсифікації потоку інновацій за реалізації інноваційного сценарію розвитку.

Натомість слід зауважити, що ринкові форми фінансування бізнесу в Україні перебувають у зародковому стані. Це пояснюється як відсутністю сприятливого інституціонального, регуляторного, економічного та мотиваційного середовища, так і браком науково-практичних розробок, які б висвітлювали механізм і передумови безперервного фінансування бізнесової та інноваційної діяльності в умовах перманентної економічної і політичної кризи в Україні.

Тому дослідження сучасних, поширених у закордонній практиці менеджменту та нових для вітчизняного фінансового управління, форм фінансування бізнесу, є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основ фінансування бізнесу присвячено праці багатьох закордонних та вітчизняних науковців.

Сучасні дослідження концептуальних засад фінансового забезпечення інноваційної діяльності представлені в роботах закордонних економістів Г. Беккера, Б. Хола, А. Дамодарана та ін. Серед зарубіжних учених, які розробляють проблематику «соціальних фінансів» (колективного фінансування), слід виділити П. Беллефлемма, С. Вевена, Т. Ламберта, А. Лей, Й. Хемера, А. Швенсбахера та ін.

Вагомий внесок у розвиток вітчизняних концепцій фінансування бізнесу зробили О. О. Терещенко, В. З. Потій, А. П. Куліш.

Розробці концептуального каркасу фінансового забезпечення інноваційної діяльності на основі узагальнення теоретичних підходів та успішного зарубіжного досвіду присвячено дослідження В. Зимовця, І. Шовкун.

Результати вивчення традиційних та інноваційних інструментів кредитного ринку, а також колективного фінансування й інвестування викладено в публікаціях таких науковців, як: М. Д. Алексеєнко, С. М. Аржевітін, О. В. Булавинець, І. Васильчук, Т. В. Майорова, А. М. Мороз, Л. О. Примостка, О. В. Романишин.

Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку України розглядаються в працях В. М. Федосова, В. М. Опаріна, Т. В. Майорової, М. І. Диби, О. М. Юркевич.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У своїх працях українські вчені вказують на наявність численних перешкод для поширення нових форм фінансування бізнесу у вітчизняній практиці. Слід погодитися з науковцями [1; 2], які визнають відсутність належного нормативно-правового впорядкування, регулювання й унормовування інвестиційного банківського кредитування, краудфандінгових, краудінвестінгових та інших нових для нашої країни послуг із фінансування. Натомість проблемам залучення і використання у бізнесовій діяльності вітчизняних підприємств окремих інноваційних форм фінансування, зокрема таких, як: бридж-, ECA-, LBO- та мезонін-фінансування у вітчизняній науковій літературі приділено недостатньо уваги.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою дослідження є: за результатами вивчення інноваційних для вітчизняної економіки інструментів фінансування бізнесу оцінити доцільність і напрями їх використання при формуванні капіталу різних за розмірами суб'єктів підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перед проведенням дослідження нових форм фінансування бізнесу в Україні, диференціюємо проблематику доступу до ресурсів різних за розмірами господарюючих суб'єктів. Відмінності між фінансуванням бізнесу на великих підприємствах і суб'єктах малого і середнього бізнесу (далі – МСБ), особливо, що стосується інноваційної діяльності , полягають у такому:

— великі підприємства є фінансово спроможними взяти на себе ризики з виконання кількох інноваційних проектів одночасно за повним циклом, починаючи від наукових досліджень і закінчуючи серійним випуском продукції, отже, мають більше можливостей запозичення дешевших фінансових ресурсів;

— ризики МСБ, особливо пов'язані з фінансуванням інновацій, є вищими, що ускладнює доступ до фінансування і спричинює підвищену його вартість [3]. Складність фінансування діяльності МСБ, з одного боку, є чинником недофінансування їх діяльності, а з іншого, – стимулює попит на альтернативні інструменти фінансування проектів startup-компаній і суб'єктів МСБ.

Не дивлячись на виникнення в Україні нових форм фінансування, за сучасних умов перманентної політичної нестабільності й економічної кризи, обмеженого доступу до фінансових ресурсів і нерозвиненості фінансових інститутів, банківське кредитування залишається основним інструментом залучення позикових коштів для фінансування вітчизняного бізнесу. Натомість банківському кредитуванню властиві певні недоліки, серед яких слід визначити:

1) його переважно короткостроковий характер;

2) брак фінансування розширеного відтворення й інновацій.

Упровадження нових для України форм фінансування, що мають ознаки інвестиційного, та набули поширення у світовій практиці й мають значні переваги перед традиційним банківським кредитуванням, є важливою передумовою підвищення доступності ресурсів і безперервності фінансування бізнесу, зокрема, – інноваційної діяльності, а, отже, — економічного зростання національної економіки загалом. Серед таких форм дослідимо: інвестиційне банківське кредитування, проектне фінансування як форму інвестиційного кредитування, емісію кредитних нот і кредитних деривативів, бридж-, ЕСА-, LBO- та мезонін-фінансування, а також альтернативні фінансові інструменти залучення капіталу в стартами та підприємства МСБ в Україні, зокрема: «громадське» фінансування – краудфандінг, краудінвестінг.

Інвестиційний банківський кредит – є поширений у закордоній і новий для вітчизняної практики кредитування. Особливості:

1) є середньо- або довгостроковий;
2) обов’язкова умова кредитування – наявність у позичальника повного пакету документів із реалізації конкретних інвестиційних проектів,
3) складність документообігу, тривалість процедури оформлення;
4) об’єкт застави — необоротні активи позичальника до моменту введення інвестованого об’єкту в експлуатацію.

Проектне фінансування – найпоширеніша у зарубіжній практиці форма інвестиційного кредитування (кредитування інвестиційних проектів). Особливості:

1) є довгостроковим,
2) об’єкт застави – сам інвестиційний проект, доходи від його реалізації;
3) складність і тривалість процедури оформлення; значні трансакційні витрати на оформлення кредиту, оцінювання об’єкта застави тощо.

Емісія кредитних деривативів – перспективна для вітчизняних компаній форма залучення позикових ресурсів на зовнішніх ринках. У зарубіжних країнах кредитні деривативи широко використовуються для формування позиченого капіталу підприємствами реального сектору економіки. В українській практиці поширення набуває використання кредитних нот, або кредитно-дефолтних боргових зобов’язань. Українські компанії використовують два види нот: CLN (Credit Linked Notes – кредитні ноти) і LPN (Loan Participation Notes – ноти участі у кредиті). Різниця – у вимогах, які інвестори висувають до емітента (табл. 1, побудовано на основі узагальнення [1; 4; 5]). Перевага кредитних нот перед LPN – оперативність організації випуску паперів, що дає змогу відстежувати зміни на ринку й обирати терміни виходу на ринок, валюту розміщення, ціну паперів залежно від кон’юнктури ринку тощо.

Таблиця 1

Відмінності між CLN і LPN

Вимоги до емітентів CLNта LPN		
Види нот	CLN (Credit Linked Notes)	LPN (Loan Participation Notes)
Умови емісії	не є обов’язковим: лістинг на західній біржі, наявність кредитного рейтингу	обов’язковим є: звітність за IFRS, кредитні рейтинги від 2 міжнародних агенцій, лістинг на західній біржі
Термін емісії	1,5–2 місяці	4–5 місяців

Джерело: розроблено автором на основі узагальнення [1; 4; 5]

Бридж-фінансування – є новим для вітчизняних підприємств механізмом мобілізації позикових ресурсів, що, зазвичай, пов’язаний із майбутньою емісією цінних паперів, кошти від продажу яких виступають джерелом погашення та сплати відсотків. Характерні особливості цього способу фінансування узагальнено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні характеристики бридж-фінансування

Параметр	Характеристика
За змістом	ознаки строкового кредиту
За призначенням	є альтернативою інвестиційним банківським позикам
Мета оформлення	пов’язане із майбутньою емісією цінних паперів, кошти від продажу яких є джерелом погашення та сплати відсотків
Засоби практичної реалізації	за допомогою боргових нот, відсоткова ставка за якими може бути фіксованою або плаваючою, а сума процентних платежів виплачується при їхньому погашенні; найбільш поширені — конвертовані боргові ноти, які засвідчують відносини позики, але можуть бути обміняні на акції підприємства-боржника
Поширеність використання	у зарубіжних країнах — широке використання для фінансування одноразових та високовартісних проектів, в Україні — тільки для великих підприємств, які планують IPO

Джерело: розроблено автором на основі [1]

ЕСА-фінансування – фінансування імпорту за участі експортних кредитних агентств (Export Credit Agency) з метою стимулювання експорту з країн ЄС шляхом кредитуваня на вигідних умовах покупців, що не є членами Євросоюзу. Є залученням довгострокових позикових ресурсів, що актуалізується в умовах інтегрування України в європейський економічний простір.

У вітчизняній практиці є схемою кредитування імпорту техніки/промислового обладнання, при якому фондування надається першокласним західним банком під забезпечення страховим покриттям національного експортного кредитного агентства з країни Постачальника, та перераховується безпосередньо Постачальнику. Погашення кредиту здійснюється за рахунок коштів Покупця, що утримуються від експлуатації імпортованої техніки/промислового обладнання.

Нами досліджено умови ЕСА-фінансування в OTP Bank Україна. Серед умов: Мінімальна сума ліміту: 1 000 000 доларів США (або еквівалент в інших валютах); Вид фінансування: строковий кредит; Строк фінансування: 3–5 років; Авансовий платіж за рахунок Покупця: не менше 15 % від вартості техніки/промислового обладнання; Пільговий період погашення тіла кредиту: до дати поставки/введення в експлуатацію імпортованого обладнання; Погашення кредиту: рівними щоквартальними чи піврічними частками; Валюта фінансування: долари США, євро.

Вартість фінансування: залежить від фінансового стану позичальника, структури кредитного проекту, якості забезпечення, терміну, а також поточної ситуації на валютному і фінансовому ринках;

Можливе забезпечення (або його комбінація):

- застава основних засобів (цілісних майнових комплексів, нерухомого майна, обладнання, транспортних засобів, сільськогосподарської техніки);
- застава товарно-матеріальних цінностей в обороті;
- застава майнових прав вимоги за договорами банківського вкладу, розміщеного в ОТП Банку;
- банківська гарантія повернення кредиту;
- корпоративна гарантія компанії, прийнятної для банку, або фінансове поручительство власників бізнесу [6].

У міжнародній практиці за рахунок ЕСА-фінансування компанія зазвичай може придбати зарубіжний товар під 4–6 % річних строком до 7 років, не надаючи застави.

Виступаючи страховиком в угоді, ЕСА покриває два типи ризиків: політичні (залежать виключно від країни позичальника); комерційні (залежать від кредитної історії позичальника), оскільки покриття може надаватися як покупцеві-великій компанії, що має міжнародний рейтинг, так і невеликому виробнику, що працює на локальному ринку одного регіону, також представникам МСБ, що мають можливість отримати пряме фінансування з закордонних банків на міжнародних умовах. Кращі шанси на отримання заявленого страхового покриття в ЕСА мають компанії з прозорою фінансовою звітністю, тривалою історією зарубіжних покупівель і позитивною статистикою виплат. Переваги та недоліки ЕСА-фінансування зведено автором у табл. 3.

Таблиця 3

Переваги та недоліки ЕСА-фінансування

Переваги	Недоліки – жорсткі початкові умови отримання фінансування
низька вартість ресурсів для потреб підприємства-імпортера	вимоги щодо мінімального обсягу контракту, який фінансується
довгостроковий характер залучення позикових коштів	Вимога наявності звітності, складеної за IFRS за два останніх роки
ЕСА може надавати відстрочку оплати боргу та нарахованих % до моменту введення інвестиційного об'єкта в експлуатацію (1-2 роки)	обмеження щодо норми покриття експортного контракту (імпортер зазвичай має погасити самостійно не менше 15 % вартості товару)

Джерело: розроблено автором на основі узагальнення [1; 6]

LBO-фінансування (LeveragedBuy-Out) – викуп компанії-мети (таргет-підприємства) з використанням схеми боргового фінансування. Недостатньо поширена у вітчизняній практиці та така, що активно використовується у зарубіжній, форма цільового залучення позикових ресурсів при здійсненні операцій M&A (злиття та поглинання). Частка зовнішнього боргового фінансування за використання схеми LBO сягає до 90 % ціни таргет-компанії. Існує два варіанти поглинання за LBO залежно від об'єкта купівлі: активи компанії або її акції (табл. 4, побудовано за [7]).

Таблиця 4

Результат і наслідки за різних видів LBO-фінансування

Придбання активів через LBO	**Купівля акцій компанії через LBO**
Економічний результат – контроль інвестора над компанією	
Покупець, завдяки чіткій ідентифікації активів, не приймає на себе борги таргет-компанії, зменшуючи ризик отримання прихованих або невідомих боргів. Більш легкий доступ до забезпеченого боргового фінансування.	Здійснюється швидше; передбачає автоматичне й повне поглинання всіх активів компанії. Високий ризик поглинання компанії з потенціалом прихованих боргів і більш дорогим борговим фінансуванням

Джерело: розроблено автором на основі [7]

Відмінні риси LBO-угоди: окрім продавця та покупця повноцінним учасником угоди виступає банк; забезпечення кредиту – за рахунок не стільки власних активів позичальника, скільки активів не приналежної йому компанії-мети, активи якої разом з грошовим потоком виступають також джерелом коштів для погашення боргу; складна процедура укладання угоди — всебічний аналіз об'єкта придбання, що суттєво збільшує трансакційні витрати на залучення ресурсів і є головним стримуючим чинником для поширення LBO-фінансування у вітчизняній практиці [1; 7].

Мезонінне фінансування – є нетрадиційним інструментом залучення позикових коштів для потреб розширеного відтворення, що поєднує ознаки боргового фінансування і прямих інвестицій: власник ресурсів (інвестор) направляє їх на розвиток компанії-реципієнта без входження до її капіталу, а в обмін на боргові зобов'язання та опціон з правом придбання акцій позичальника в майбутньому за визначеною ціною. Найбільший інтерес мезонін-фінансування може складати для компаній, які вичерпали можливості залучити банківські позики або ж прагнуть залучити довгострокові ресурси і, водночас, володіють стабільними грошовими потоками чи значним обсягом капіталу. У зарубіжних країнах – широко використовується при реалізації венчурних проектів, в Україні – практично відсутнє.

Стрімкий розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, пошук нових шляхів для творчої самореалізації та можливостей отримання фінансових вигод від своїх ідей, зміна суспільної свідомості та формування нового фінансового ландшафту постіндустріальної економіки в розвинених країнах, зростаюча небайдужість членів світової спільноти до розв'язання нагальних проблем сьогодення, активна участь у розробці і фінансуванні креативних проектів, спрямованих на різні цілі, насамперед, соціальні, об'єктивна потреба в нових формах фінансування стартапів, стали чинниками появи нового напрямку фінансування — «громадського» або «колективного» [2; 8]. Фінансовими інноваціями, які репрезентують напрямок так званих «соціальних фінансів», є такі інструменти колективного фінансування й інвестування, як краудфандінг та краудінвестінг.

Краудфандінг (*від англ.* crowd – «громада, гурт, юрба», funding – «фінансування») у загальному контексті визначають як колективне фінансування невеликими сумами за допомогою використання можливостей новітніх інформаційно-комунікаційних технологій [2]. Поява краудфандінгу як народного колективного фінансування обумовлена певною мірою зниженням ролі банків і ощадних інститутів в якості посередників на фінансовому ринку. Головною небезпекою за краудтехнологій є ризики, властиві соціальним мережам, високий рівень шахрайства, юридична незахищеність як інвестора, так і позичальника.

Краудінвестінг є окремим випадком краудфандінгу, що передбачає інвестування в проект коштів, залучених у формі колективного фінансування, з розрахунком на отримання фінансової вигоди інвестором.

За прогнозами Світового Банку, до 2025 року щорічні вкладення в краудфандінг зростуть до $ 93 млрд [9]. Лише третина усіх краудфандінгових проектів – соціальні та розважальні, інші – комерційної спрямованості. В Україні краудтехнології набирають обертів, мають значний потенціал, стаючи альтернативою традиційному інвестуванню. Першим в Україні майданчиком колективного фінансування став «Спільнокошт», створений в 2012 р. на базі платформи соціальних інновацій «Велика Ідея». За два роки було залучено 3,8 млн грн, але тільки к 2015 року заявки стали подавати комерційні проекти. «Ініціативи, які мають успіх на «Сільнокошт», – це проекти соціального підприємництва, які не тільки створюють певний соціальний капітал для суспільства, а й дають можливість отримувати дохід», – зазначають фундатори проекту «Велика Ідея» [9]. Уже через рік була створена друга українська платформа Na-Starte, де за два роки було започатковано понад 40 проектів і близько 300 перебували на стадії модерації, при цьому 90 % усіх опублікованих проектів – є комерційними.

Становлення і розвиток організованого і цивілізованого ринку краудфандінгових послуг в Україні потребує його всебічного унормування, що є важливим завданням для вирішення з боку державних органів, зокрема, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, за результатами проведених досліджень можна зробити висновки.

В Україні набувають поширення такі нові форми фінансування бізнесу, як: ECA-фінансування, емісія кредитних нот, краудфандінг, краудінвестінг.

Майже відсутні у вітчизняній практиці кредитування LBO- та мезонін-фінансування.

Бридж-фінансування є доступним тільки для великих підприємств, які планують IPO. Напрямами залучення капіталу в стартами та підприємства МСБ в Україні стають альтернативні фінансові інструменти, такі як краудфандінг і краудінвестінг Суб'єкти МСБ за виконання достатньо жорстких початкових умов фінансування мають можливість скористатися також послугами експортних кредитних агентств й отримати достатньо вигідне для вітчизняних позичальників ECA-фінансування.

Основними перешкодами для впровадження та активного використання нових для нашої країни форм фінансування бізнесу є: брак належного нормативно-правового регулювання надання таких послуг; достатньо складний документообіг і тривала бюрократична процедура укладання угод. Перелічені чинники в сукупності суттєво збільшують трансакційні витрати на залучення ресурсів, підвищують їх вартість, і, в підсумку, знижують привабливість кредитування, що стає головним стримуючим чинником для розвитку й поширення нових форм фінансування в Україні.

Вирішення питань із законодавчого регулювання досліджуваних послуг є передумовою їх поширення й розвитку у вітчизняній практиці кредитування. Подальші наукові дослідження стосуватимуться конкретизації напрямів удосконалення правового забезпечення здійснення нових форм фінансування бізнесу.

Бібліографічний список

1. *Романишин В. О., Булавинець О. В*. Інноваційні інструменти формування позиченого капіталу // Інвестиції: Практика та досвід. – 2015. – №8. – С. 51–55.

2. *Васильчук І*. Краудфандінг і краудінвестінг як фінансові інновації / І. Васильчук // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 11–12. – С. 59–67.

3. *Зимовець В., Шовкун І*. Концептуальні засади та закордонний досвід фінансування інноваційної діяльності: уроки для України // Економіст. – 2015. – № 1. – С. 10–14.

4. *Кишакевич Б. Ю*. Використання кредитно-дефолтних боргових зобов'язань як засобу залучення капіталу. // Вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.3. – С. 198–203.

5. Dufey G., Rehm F. An Introduction to Credit Derivatives// University of Michigan Business School Working Paper. 2000. August. № 00-013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ssrn.com/abstract=249155.

6. Фінансування імпорту за участі Експортних кредитних агентств (Financing of Import with participation of ECA). OTPBank. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.otpbank.com.ua/big-corporate/-products-financing/main-structured/eca.php

7. Фінансування угод злиття і поглинання: особливості та перспективи українського ринку // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка. – 2013. – Вип. 23. – С. 327–330.

8. *Островська О. А*. Альтернативні інструменти фінансування проектів Startup-компаній та суб'єктів МСБ // Фінансове забезпечення інноваційних проектів малого та середнього бізнесу: глобальні виклики та українські реалії [Електронний ресурс] : зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., 7 груд. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» [та ін.] ; оргком.: М. І. Диба (голова) [та ін.]. – Електрон. текст. дані. – К. : КНЕУ, 2016. – С. 198–201. – Назва з титул. екрану. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/20874

9. INVenture. Инвестиционный портал. Инвестиционные новости / Инвестиционные новости Украины / Краудфандинг в Украине: с миру по доллару — [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://inventure.-com.ua/news/ukraine/kraudfanding_v_ukraine_s_miru_po_dollaru

References

1. Romanyshyn V.O., Bulavynets O.V. Innovatsiyni instrumenty formuvannya pozychenoho kapitalu [Innovation instruments of credit market as a source of borrowed capital formation for enterprises in Ukraine]. // Investytsiyi: Praktyka ta dosvid, 2015, no 8.– P. 51–55 [In Ukrainian].

2. Vasylchuk I. Kraudfandinh i kraudinvestinh yak finansovi innovatsiyi [Crowdfunding and Crowdinvesting as financial innovations] // Rynok tsinnykh paperivUkrayiny, 2013, no 11–12. – P. 59–67 [In Ukrainian].

3. Zymovets V., Shovkun I. Kontseptualni zasady ta zakordonnyy dosvid finansuvannya innovatsiynoyi diyalnosti: uroky dlya Ukrayiny [The innovation activity financing conceptual framework and foreign experience: lessons for Ukraine] // Ekonomist, 2015, no 1. – P. 10–14 [In Ukrainian].

4. Kyshakevych B.YU. Vykorystannya kredytno-defoltnykh borhovykh zobov'yazan yak zasobu zaluchennya kapitalu [Usage of credit-default debt liabilities as a mean of capital raising] // Visnyk NLTU Ukrayiny, 2008, Issue 18.3. – P. 198–203 [In Ukrainian].

5. Dufey G., Rehm F. An Introduction to Credit Derivatives // University of Michigan Business School Working Paper, 2000, August, no 00-013. [Electronic resource] – Available at: http://ssrn.com/abstract=249155. [In English]

6. Finansuvannya importu za uchasti Eksportnykh kredytnykh ahentstv (Financing of Import with participation of ECA). OTP Bank. [Electronic resource] – Available at: https://www.otpbank.com.ua/big-corporate/-products-financing/main-structured/eca.php [In Ukrainian].

7. Shevchenko-Perepiolkina, R. I. LBO-finansuvannya uhodzlyttya i pohlynannya: osoblyvosti ta perspektyvy ukrayins kohorynku [LBO-financing of mergers and acquisitions: characteristics and prospects of Ukrainian market] / R. I. Shevchenko-Perepolkina // Naukovi zapysky [Natsional nohouniversytetu «Ostrozkaakademiya»]. Ekonomika, 2013, vol. 23, P. 327–330 [In Ukrainian].

8. Ostrovska O. A. Alternatyvni instrumenty finansuvannya proektiv Startup-kompaniy ta sub'yektiv MSB [Alternative instruments of project fundingforstart-upand MSB] // Finansove zabezpechennya innovatsiynykh proektiv maloho ta serednoho biznesu: hlobalni vyklyky ta ukrayinski realiyi [Elektronnyy resurs] : zb. Materialiv I. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 7 hrud. 2016 r., m. Kyyiv / M-vo osvity i nauky Ukrayiny, DVNZ «Kyyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana» [ta in.] ; orhkom.: M. I. Dyba (holova) [ta in.]. – Elektron. tekst. dani. – Kyyiv : KNEU, 2016. – P. 198–201. – Nazva z tytul. ekranu. [Electronic resource] – Available at: http://ir.kneu.edu.ua:-8080/handle/2010/20874 [In Ukrainian].

9. INVenture. Ynvestytsyonnyy portal. Ynvestytsyonnye novosty / Ynvestytsyonnye novosty Ukrayny / Kraudfandynh v Ukrayne: s myru po dollar [Crowdfunding in Ukraine] — [Electronic resource] – Available at: https://inventure.com.ua/news/ukraine/kraudfanding_v_ukraine_s_miru_po_dollaru [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 24 березня 2017 р.

UDC 336.77:338.242:338.3(477)

Olga Ostrovska,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Corporate
Finance and Controlling Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: ostrovska@kneu.edu.ua

The new forms of funding business in Ukraine

Abstract
Research objective*. The study aims at defining the feasibility and the ways of applying of innovative for domestic economy business funding tools of raising capital for business entities with different sizes.*
Methodology. To achieve the objective, the study refers to foreign experience and domestic practice of exercising new forms of funding business. The author used the research methods such as analysis, synthesis, grouping, comparing, systematization, generalization.
Findings*. The study concludes that 1) ECA-funding, credit linked notes, crowdfunding and crowdinvesting are gradually spreading in Ukraine; 2) domestic lending does not use LBO-funding and mezzanine funding. The author justifies the possibilities to exercise in Ukraine 1) bridge-funding by large enterprises (IPO); 2) crowd-technologies (crowdfunding and crowdinvesting) for raising capital for start-ups and SMEs; 3) services of Export Credit Agencies for raising ECA-funding by national SMEs.*
Value added. The study justifies the importance of legislative regulation of the new forms of funding business in Ukraine. The author outlines the main deterrent factors for *active* development of new lending services in domestic practices such as the lack of proper legal regulation, complicated flow of documents, time-consuming bureaucratic procedures of making agreements, and significant transaction costs for raising sources etc.
Key words*: investment bank lending, project funding, credit derivatives, credit linked notes, loan participation notes, bridge-funding, ECA-funding, LBO-funding, mezzanine funding, crowdfunding, crowdinvest*

УДК 657.37-052

Безверхий Костянтин Вікторович,
канд. екон. наук, докторант кафедри обліку і оподаткування,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: kosticbv@mail.ru

КОРИСТУВАЧІ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ

Анотація

Мета дослідження*. Виділити та уточнити склад користувачів інтегрованої звітності підприємства та їх інформаційні запити.*

Методологія*. Методи аналізу та синтезу використані для виокремлення складу користувачів інтегрованої звітності та їх інформаційних запитів, що ґрунтуються на основі фундаментальних положеннях економічної теорії та бухгалтерського обліку, які опубліковані провідними вченими-економістами у статтях і монографіях.*

Отримані результати*. Встановлено, що Міжнародний стандарт інтегрованої звітності не дає повного переліку користувачів інтегрованої звітності та їх інформаційні потреби. Рекомендується доповнити Міжнародний стандарт інтегрованої звітності користувачами інтегрованої звітності, які наведені у даному дослідженні.*

Цінність дослідження*. Наукова цінність полягає у подальшому розвитку складу користувачів інтегрованої звітності підприємства. Практичні цінність даного дослідження полягає у розширенні кола користувачі інтегрованої звітності підприємства, що потребує урахування їх інформаційних потреб і відображення відповідної інформації в інтегрованій звітності. Соціальна цінність проявляється у задоволенні інформаційних потреб більшості користувачів інтегрованої звітності.*

Ключові слова*: інтегрована звітність підприємства, користувачі, склад, інформаційні запити*

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розкриття необхідної інформації в інтегрованій звітності підприємства для задоволення інформаційних потреб усіх зацікавлених користувачів є основним завданням складання такої звітності. На жаль, Міжнародний стандарт інтегрованої звітності не наводить вичерпний перелік користувачів інтегрованої звітності та їх інформаційні потреби. Тому, актуальним питанням є визначення складу користувачів інтегрованої звітності підприємства та їх інформаційні запити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення складу користувачів інтегрованої звітності підприємства та їх інформаційних запитів у різні часи займалися вітчизняні вчені-економісти, зокрема Атамас П.Й., Атамас О.П., Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лаговська О.А., Лайко С.А., Лоханова Н.О.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Не зменшуючи вагомості наукових напрацювань провідних вчених, зауважимо, що питання користувачів інтегрованої звітності та їх інформаційних запитів не знайшли достатнього опрацювання в їх дослідженнях.

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою даного дослідження є виділення та уточнення складу користувачів інтегрованої звітності підприємства та їх інформаційні запити. Для досягнення поставленої мети в дослідженні пропонується вирішити такі завдання: а) проаналізувати користувачів інтегрованої звітності, що наведені в літературних джерелах; б) узагальнити користувачів інтегрованої звітності підприємства, що пропонують учені-економісти; в) виділити частку, у %, вчених-економістів, що пропонують користувачів інтегрованої звітності; г) доповнити та уточнити склад користувачів інтегрованої звітності та їх інформаційні запити з метою внесення рекомендації щодо включення вказаних користувачів у Міжнародний стандарт інтегрованої звітності [1].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтегрований звіт корисний для всіх зацікавлених сторін, яким важлива здатність організації створювати вартість протягом тривалого періоду, включаючи співробітників, клієнтів, постачальників, бізнес-партнерів, місцеві спільноти, законодавчі та регулятивні структури і осіб, що визначають політику [1, п. 1.8].

Склад користувачів інтегрованої звітності в літературних джерелах наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Склад користувачів інтегрованої звітності в літературних джерелах

№ з/п	Автор	Склад користувачів інтегрованої звітності
1	Атамас П.Й. та Атамас О.П.	1. Населення. 2. Регіональні адміністрації. 3. Неурядові організації. 4. Споживачі. 5. Постачальники і підрядники. 6. Інвестори, акціонери. 7. Працівники підприємства. 8. Громадськість. 9. Засобів масової інформації (ЗМІ). 10. Наукові працівники [2, с. 79]
2	Домашенко Ю.В.	1. Інвестори. 2. Держава. 3. Суспільство. 4. Підприємство, що формує звітність. 5. Працівники. 6. Аудитори. 7. Науковці [3, с. 69]
3	Костирко Р.О.	1. Компанії, що формують звіти. 2. Інвестори. 3. Особи, що визначають політику, регуляторні органи і органи, що визначають стандарти. 4. Суспільство. 5. Працівники. 6. Особи, що здійснюють перевірки [4, с. 21–22]
4	Лаговська О.А.	1. Власники. 2. Інвестори та потенційні інвестори. 3. Працівники. 4. Постачальники. 5. Клієнти. 6. Кредитори. 7. Органи державної влади [5, с. 357]
5	Лайко С.А.	1. Акціонери та інвестори. 2. Ділові партнери. 3. Працівники. 4. Профспілка. 5. Споживачі. 6. Місцева громада. 7. Засоби масової інформації [6, с. 34–35]
6	Лоханова Н.О.	1. Підприємство, що складає інтегрований звіт, та його керівництво. 2. Інститут інвесторів. 3. Державні інститути і регуляторні органи. 4. Інститут громадськості. 5. Працівники компаній [7, с. 9]

Огляд користувачів інтегрованої звітності підприємства в працях вчених-економістів (табл. 1) дозволив узагальнити користувачів інтегрованої звітності підприємства, що пропонують вченіекономісти в табл. 2.

Таблиця 2

Узагальнення користувачів інтегрованої звітності підприємства, що пропонують вчені-економісти

№ з/п	Користувачі інтегрованої звітності підприємства	К-ть	Частка, у %	Автори
1	Інвестори (акціонери)	6	100	Атамас П.Й., Атамас О.П., Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лаговська О.А., Лайко С.А. та Лоханова Н.О.
2	Працівники підприємства	6	100	Атамас П.Й., Атамас О.П., Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лаговська О.А., Лайко С.А. та Лоханова Н.О.
3	Суспільство (населення)	5	83,33	Атамас П.Й., Атамас О.П., Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лайко С.А. та Лоханова Н.О.
4	Держава	4	66,67	Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лаговська О.А. та Лоханова Н.О.
5	Підприємство, що складає звітність	3	50	Домашенко Ю.В., Костирко Р.О. та Лоханова Н.О.
6	Споживачі	3	50	Атамас П.Й., Атамас О.П., Лаговська О.А. та Лайко С.А.
7	Постачальники і підрядники	3	50	Атамас П.Й., Атамас О.П., Лаговська О.А. та Лайко С.А.
8	Регіональні адміністрації (місцева громада)	2	33,33	Атамас П.Й., Атамас О.П. та Лайко С.А.
9	Засоби масової інформації (ЗМІ)	2	33,33	Атамас П.Й., Атамас О.П. та Лайко С.А.
10	Наукові працівники	2	33,33	Атамас П.Й., Атамас О.П. і Домашенко Ю.В.
11	Аудитори (особи, що здійснюють перевірки)	2	33,33	Домашенко Ю.В. і Костирко Р.О.
12	Неурядові організації	1	16,67	Атамас П.Й. та Атамас О.П.
13	Профспілка	1	16,67	Лайко С.А.
14	Власники	1	16,67	Лаговська О.А.
15	Кредитори	1	16,67	Лаговська О.А.

Частка, у %, вчених-економістів, що пропонують користувачів інтегрованої звітності, наведено на рис. 1.

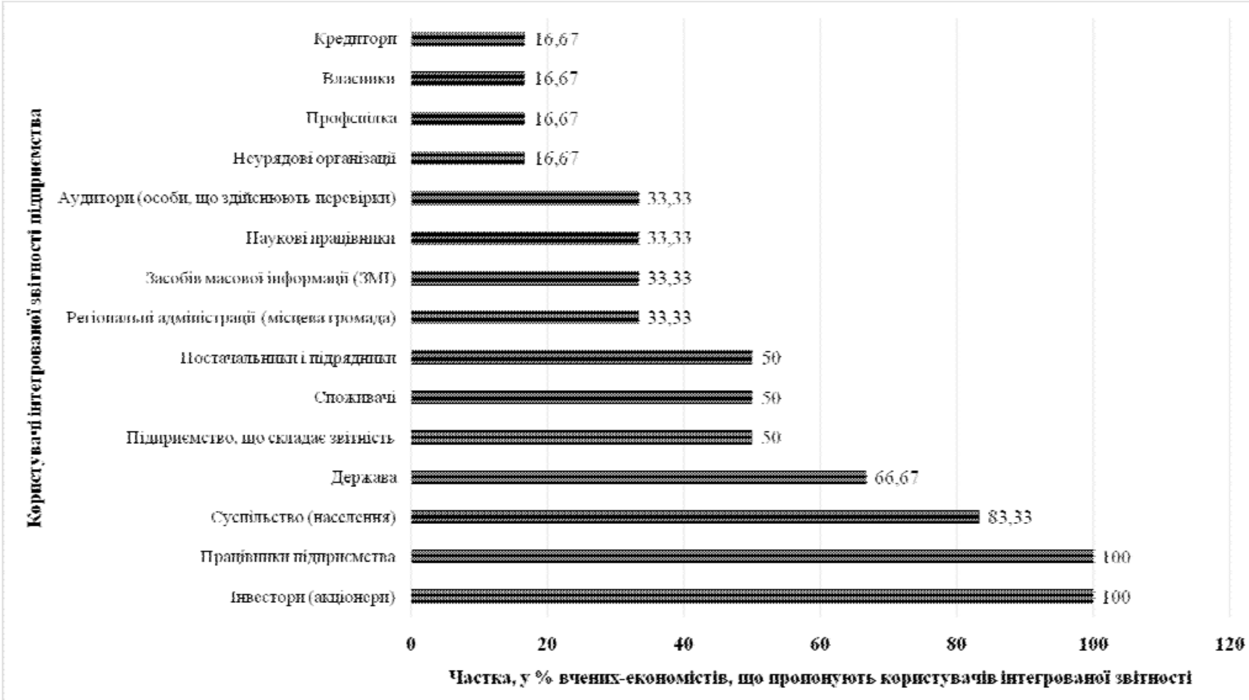

Рис. 2. Частка, у %, вчених-економістів, що пропонують користувачів інтегрованої звітності

Із рис. 2 видно, що найбільша частка вчених-економістів, які пропонують користувачів інтегрованої звітності, припадає на: а) працівників підприємства; б) інвесторів (акціонерів); в) суспільство (населення), і складає відповідно 100 %.

Відповідно до узагальнених даних, що наведені в табл. 2, найбільший відсоток учених-економістів – 100,00 % (Атамас П.Й., Атамас О.П., Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лаговська О.А., Лайко С.А. та Лоханова Н.О.), які пропонують користувачів інтегрованої звітності припадає на: а) працівників підприємства; б) інвесторів (акціонерів). Працівники підприємства забезпечуються інформацією через інтегровану звітність для оцінки ефективності соціальних програм, що впроваджує підприємство. Так, доцільно до такої категорії користувачів, як інвестори (акціонери) внести також учасників, які є характерними користувачами інтегрованої звітності для всіх інших форм господарювання окрім акціонерних товариств. Також, доцільно розмежувати як акціонерів, так і інвесторів, адже інвестори не завжди є власниками, і назвати цю категорію користувачів інтегрованої звітності потенційними інвесторами, тобто тими, хто потенційно зацікавлений у вкладенні коштів у підприємства або придбанні акцій (часток) підприємства.

Не можна не погодитись з думкою авторів – 83,33 % (Атамас П.Й., Атамас О.П., Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лайко С.А. та Лоханова Н.О.), які пропонують до користувачів інтегрованої звітності відносити суспільство (населення). В інтегрованих звітах підприємство відображає інформацію щодо соціальних та екологічних питань, наприклад: а) рівень заробітної плати по відповідним групам працівників підприємства; б) внески (інвестиції) у соціальну інфраструктуру населеного пункту; в) кількість викидів в атмосферне повітря або скидів у воду небезпечних речовин, та які застосовуються очисні технології для нейтралізації забруднення навколишнього середовища або мінімізації такого забруднення; г) розмір небезпечних відходів, які зберігаються на підприємстві та інформація щодо утилізованих відходів протягом звітного періоду тощо.

За визначенням 66,67 % дослідників (Домашенко Ю.В., Костирко Р.О., Лаговська О.А. та Лоханова Н.О.), до користувачів інтегрованої звітності підприємства відносяться держава, яка в першу чергу як користувач інтегрованої звітності зацікавлена в обсягах нарахування та сплати податків і зборів, що надходять у відповідний місцевий бюджет, а також у загальнодержавний.

Визначають рівень податкового навантаження з відповідного податку (податок на прибуток, ПДВ тощо).

На думку Атамаса П.Й., Атамаса О.П., Лаговської О.А. та Лайко С.А. (50 % досліджуваних літературних джерел), до користувачів інтегрованої звітності відносяться: а) підприємство, що складає звітність; б) споживачі; в) постачальники і підрядники. Такий користувач інтегрованої звітності, як підприємство, що складає звітність, отримує інформацію для прийняття рішень управлінським персоналом різного рівня. Споживачі отримують інформацію про продукцію (товари, роботи, послуги), які реалізує підприємство своїм споживачам. Як зазначає Лаговська О.А., для клієнтів інтегрована звітність виступає основою для нарощення обсягів закупок і можливості співпраці з підприємством у перспективі [5, с. 357]. Постачальники і підрядники оцінюють здатність підприємства розрахуватися за відвантажені ними продукцію (товари, роботи, послуги), а також роблять висновок про можливу співпрацю в майбутньому.

Таких користувачів інтегрованою звітність, як регіональні адміністрації (місцева громада) та засоби масової інформації (ЗМІ), виділяють 33,33 % учених-економістів (Атамас П.Й., Атамас О.П. і Лайко С.А.). Регіональні адміністрації зацікавлені в інформації щодо рівня сплати місцевих податків підприємством, внеску підприємства у розвиток регіону. Засоби масової інформації зацікавлені в отриманні інформації щодо основних показників діяльності підприємства для підготовки аналітичних статей, оцінку впливу підприємства на розвиток окремого регіону чи галузі.

Аналізуючи користувачів інтегрованої звітності в довідковій літературі (табл. 2), слід зазначити, що автори Атамас П.Й., Атамас О.П. і Домашенко Ю.В. (33,33 %), до користувачів інтегрованої звітності відносять наукових працівників. Так, Ю.В. Домашенко зазначає, що науковці знаходять нові аспекти дослідження та здійснюють навчання та підвищення кваліфікації осіб, що пов’язані з формуванням звітності [3, с. 69]. Науковцям-економістам як користувачам інтегрована звітність потрібна для дослідження стану і напрямів розвитку фінансово-економічної діяльності як окремого суб’єкта господарювання, так і галузі економічної діяльності в цілому. До цієї категорії користувачів інтегрованої звітності доцільно віднести також експертів, аналітиків і радників.

Зокрема, Домашенко Ю.В. і Костирко Р.О. (33,33 % учених-економістів) до користувачів інтегрованої звітності відносять аудиторів (осіб, що здійснюють перевірки). Автори [3, с. 69; 4, с. 22] акцентують увагу на незалежній перевірці звітів про сталий розвиток, а як це нова звітність, то набувають розвитку нові методи, стандарти, процедури перевірки такої звітності.

Малочисельною є група вчених-економістів – 16,67 % (Атамас П.Й. та Атамас О.П.), які до користувачів інтегрованої звітності підприємства відносять неурядові організації. Проте, автори не зазначають, що до них конкретно відноситься, а тому, недоцільно таку групу наводити у складі користувачів інтегрованої звітності.

До користувачів інтегрованої звітності Лайко С.А. (16,67 % дослідників) відносить профспілку. Варто погодитись з даним видом користувачів інтегрованої звітності, адже профспілки потребують інформації щодо соціального захисту працівників підприємства.

Вітчизняний учений-економіст Лаговська О.А. (16,67 % дослідників) до користувачів інтегрованої звітності відносить власників і кредиторів. Щодо інформаційних потреб власників Лаговська О.А. зазначає, що вони забезпечуються інформацією для оцінки ефективності управлінських дій, виходячи із стадії життєвого циклу, на якому перебуває підприємство, та можливостей створювати вартість в майбутньому на основі збалансування антагоністичних інтересів інших користувачів звітності в ході проведення економічної, соціальної та екологічної діяльності [5, с. 357]. Також, власники зацікавлені отримувати інформацію щодо результатів фінансово-господарської діяльності підприємства для розуміння розміру нарахованих і виплачених дивідендів на їх користь. Власників доцільно поділити на акціонерів та учасників.

На нашу думку, кредиторів окремо виділяти недоцільно, так як кредиторами можуть бути і власники (при нарахуванні і невиплаті їм дивідендів), і банківські та небанківські фінансові установи (видача кредитів підприємству), держава (нараховані та несплачені податки та збори), працівники (нарахована і невиплачена заробітна плата), постачальники (неоплачений відвантажений товар нашому підприємству, який буде оплачений в майбутньому), покупці (попередня оплата (аванс) за товар підприємству, який буде відвантажено в майбутніх періодах) тощо.

Також, перелік користувачів інтегрованої звітності доцільно доповнити такими користувачами, як банки та небанківські фінансові установи, які потребують інформації з інтегрованої звітності для видачі кредитних ресурсів підприємству.

Відповідно до п. 1029.1 ст. 1029 Цивільного кодексу України (*надалі* – ЦКУ) передбачається, що за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача) [8]. Згідно з п. 1033.1 ст. 1033 ЦКУ управителем може бути суб'єкт підприємницької діяльності [8]. Тому, суб'єкт господарювання, який є управителем майна, потребує необхідної інформації для управління таким майном, а її він може отримати з інтегрованої звітності як її користувач.

Конкуренти суб'єкта господарювання як користувачі інтегрованої звітності зацікавлені в отримання інформації щодо рівня оплати праці на підприємстві для того, щоб «переманити» висококваліфікованих працівників, а також інформацію про впровадження нових технологій для виробництва продукції та інше.

Уже зараз біржі поступово вводять вимоги до емітентів щодо розкриття соціальних і екологічних аспектів їх діяльності, які за фактом становлять невід'ємну частину інтегрованої звітності [9]. Йоганнесбурзька фондова біржа (Johannesburg Stock Exchange, Johannesburg Securities Exchange, JSE) з березня 2010 року зобов'язала своїх емітентів випускати інтегровані звіти [9]. Таким чином, фондові біржі можна віднести до користувачів інтегрованої звітності.

Склад користувачів інтегрованої звітності та їх інформаційні запити наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Користувачі інтегрованої звітності та їх інформаційні запити [3, с. 69; 5, с. 357] (виділене напівжирним доповнено автором)

№ з/п	Користувачі	Інформаційні запити
1	Власники (акціонери, ***учасники***)	Інформація щодо результатів фінансово-господарської діяльності підприємства для розуміння розміру нарахованих і виплачених дивідендів на їх користь
2	Потенційні інвестори	Інформація щодо результатів фінансово-господарської діяльності підприємства з метою оцінки прибутковості вкладання капіталу та здійснення прогнозів на майбутнє
3	Працівники підприємства	Інформація для оцінки ефективності соціальних програм (у т.ч. конкурентноспроможній рівень заробітної плати), що впроваджує підприємство

Закінчення табл. 3

1	2	3
4	Суспільство (населення)	Інформація щодо соціальних та екологічних питань, наприклад: а) рівень заробітної плати по відповідним групам працівників підприємства; б) внески (інвестиції) у соціальну інфраструктуру населеного пункту; в) кількість викидів в атмосферне повітря або скидів у воду небезпечних речовин, та які застосовуються очисні технології для нейтралізації забруднення навколишнього середовища або мінімізації такого забруднення; г) розмір небезпечних відходів, які зберігаються на підприємстві та інформація щодо утилізованих відходів протягом звітного періоду тощо
5	Держава	Інформацію про обсяги нарахованих і сплачених податків і зборів, що надходять у відповідний місцевий бюджет, а також у загальнодержавний
6	Підприємство, що складає звітність	Інформація для прийняття рішень управлінським персоналом різного рівня
7	Споживачі	Інформацію про продукцію (товари, роботи, послуги), які реалізує підприємство своїм споживачам
8	Постачальники і підрядники	Інформація для оцінки здатності підприємства розрахуватися за відвантажені ними продукцію (товари, роботи, послуги), а також роблять висновок про можливу співпрацю в майбутньому
9	Регіональні адміністрації (місцева громада)	Інформація щодо рівня сплати місцевих податків підприємством, внеску підприємства у розвиток регіону
10	Засоби масової інформації (ЗМІ)	Інформація щодо основних показників діяльності підприємства для підготовки аналітичних статей, оцінку впливу підприємства на розвиток окремого регіону чи галузі
11	Наукові працівники ***(експерти, аналітики та радники)***	Інформація для дослідження стану і напрямам розвитку фінансово-економічної діяльності як окремого суб’єкта господарювання так і галузі економічної діяльності в цілому
12	Аудитори (особи, що здійснюють перевірки)	Інформація для проведення перевірки
13	Профспілка	Інформація про соціальний захист працівників підприємства
14	***Банки та небанківські фінансові установи***	Інформація щодо кредитоспроможності позичальника, інформація про його фінансовий стан
15	***Фондова біржа***	Вимоги до емітентів щодо розкриття соціальних і екологічних аспектів їх діяльності, які за фактом становлять невід’ємну частину інтегрованої звітності
16	***Конкуренти***	Інформація щодо рівня оплати праці на підприємстві для того, щоб «переманити» висококваліфікованих працівників, а також інформація про впровадження нових технологій для виробництва продукції тощо
17	***Управитель майна***	Інформація для управління майном

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

З урахуванням проведених досліджень рекомендується доповнити Міжнародний стандарт інтегрованої звітності [1], а саме п. 1.8 користувачами інтегрованої звітності (табл. 3).

Визначені групи користувачів інтегрованої звітності використовують таку звітність для задоволення різних інформаційних потреб. Кожен користувач інтегрованої звітності керується інформацією, що надає інтегрована звітність підприємства для прийняття виважених управлінських рішень. У подальших дослідженнях пропонується зосередити увагу на питанні складу елементів інтегрованої звітності підприємства виходячи з інформаційних потреб її користувачів. Порушені в статті питання не є вичерпними та потребують доповнень, змін, уточнень і конкретизації.

Бібліографічний список

1. Інтегрована звітність: аналітичний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ppv.net.ua/uploads/work_attachments/-Integral_Reporting__UA_.pdf.

2. *Атамас П.Й.* Інтегрована корпоративна звітність: проблеми впровадження / П. Й. Атамас, О. П. Атамас // Академічний огляд. – 2015. – № 1 (42). – С. 78–85.

3. *Домашенко Ю.В.* Інтегрована звітність: вдосконалений облік операцій як показник ефективності діяльності / Ю. В. Домашенко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2013. – № 1. – С. 65–72.

4. *Костирко Р.О.* Інтегрована модель звітності компаній: передумови, принципи, складові / Р.О. Костирко // Економіка України. – 2013. – № 2 (615). – С. 18–28.

5. *Лаговська О.А.* Обліково-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія та методологія: [Моногр.] / О.А. Лаговська. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 676 с.

6. Развитие интегрированной системы учета и отчетности: методология и практика: [Моногр.] / Н.А. Каморджанова, Т.М. Коноплянник, С.В. Пономарева и др. – М.: Проспект, 2015. – 187 с.

7. *Лоханова Н.О.* Корпоративна звітність в Україні і світі в контексті євроінтеграції — вимоги інвесторів, проблеми, перспективи / Н.О. Лоханова // Економіка та держава. – 2014. – № 10. – С. 6—10.

8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1447496000227706.

9. Интегрированная отчетность: а вы готовы? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-integrated-reporting-rus/$FILE/EY-integrated-reporting-rus.pdf.

References

1. Integrovana zvitnist: analitychnyj oglyad [Integrated reporting: analytical review] [Electronic resource]. – Available at: http://ppv.net.ua/-uploads/work_attachments/Integral_Reporting__UA_.pdf [In Ukrainian]

2. Atamas P.J. Integrovana korporatyvna zvitnist: problemy vprovad-zhennya [The integrated corporate reporting: implementation problems] / P. J. Atamas, O. P. Atamas // *Akademichnyj oglyad.* — 2015. — № 1 (42). — P. 78–85 [In Ukrainian]

3. Domashenko Yu.V. Integrovana zvitnist: vdoskonalenyj oblik operacij yak pokaznyk efektyvnosti diyalnosti [Integrated reporting: improved accounting of transactions as an indicator of the activity effectiveness] / Yu. V. Domashenko // *Ekonomichnyj visnyk Nacionalnogo girnychog ouniversytetu.* — 2013. — № 1. — P. 65–72 [In Ukrainian]

4. Kostyrko R.O. Integrovana model zvitnosti kompanij: peredumovy, pryncypy, skladovi [The integrated model of companies'reporting: background, principles, components] / R.O. Kostyrko // *Ekonomika Ukrayiny*. — 2013. — № 2 (615). — P. 18–28 [In Ukrainian]

5. Lagovska O.A. Oblikovo-analitychne zabezpechennya vartisno-oriyentovanogo upravlinnya: teoriya ta metodologiya [Accounting and analytical support for value-based management: Theory and Methodology]: [Monogr.] / O.A. Lagovska. — Zhytomyr: ZhDTU, 2012. — 676 p. [In Ukrainian]

6. Razvytye yntegryrovannoj systemi ucheta y otchetnosty: metodologyya y praktyka [Development of integrated accounting and reporting system: metho-dology and practice]: [Monogr.] / N.A. Kamordzhanova, T.M. Konoplyannyk, S.V. Ponomarevaydr. — Moskva: Prospekt, 2015. — 187 p. [In Russian]

7. Loxanova N.O. Korporatyvna zvitnist v Ukrayini i sviti v konteksti yevrointegraciyi — vymogy investoriv, problemy, perspektyvy [Corporate Reporting in Ukraine and throghout the world in the context of European integration — the requirements of investors, problems and prospects] / N.O. Loxanova // Ekonomika ta derzhava. – 2014. – № 10. – P. 6–10 [In Ukrainian]

8. Cyvilnyj kodeks Ukrayiny [The Civil Code of Ukraine] vid 16.01.2003 № 435-IV [Electronic resource]. – Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/-laws/show/435-15/print1447496000227706 [In Ukrainian]

9. Yntegryrovannaya otchetnost: a vi gotovi? [Integrated reporting: are you ready?] [Electronic resource]. — Available at: http://www.ey.com/-Publication/vwLUAssets/EY-integrated-reporting-rus/$FILE/EY-integrated-reporting-rus.pdf [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 15 березня 2017 р.

UDC 657.37-052

Kostiantyn Bezverkhyi,
Candidate of Sciences (Economics),
Doctoral Student at the Department of Accounting and Taxation,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: kosticbv@mail.ru

Users of the enterprise integrated reporting and their information inquiries

Abstract
Research objective*. The research aims to highlight and clarify the scope of users of enterprise integrated reporting and their information inquiries.*
Methodology*. Methods of analysis and synthesis were used for identification of integrated reporting users and their information inquiries based on the fundamental premises of economics and accounting published by the leading scientists and economists in articles and monographs.*
Findings*. The paper concludes that the International integrated reporting standard does not specify a full range of integrated reporting users and their information needs. The author offers to supplement the International integrated reporting standard with users of integrated reporting described in this research.*
Value added*. The research value is in the further extension of the scope of users of integrated reporting. The practical utility of this research implies the expanding scope of users of enterprise integrated reporting taking into account specific information needs and displaying relevant information in the integrated reporting. Social value of the study appears through information needs satisfaction of most users of integrated reporting.*
Key words*: integrated reporting of enterprise, users, scope of users, information inquiries.*

УДК 657.471

Герасимович Інна Анатоліївна
к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: gerasiminna@yandex.ru

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ФІНАНСОВОГО ІНЖИНІРИНГУ

Анотація
Мета дослідження. *Обґрунтування методики організації системи документування, для контролю бізнес-процесів, в умовах впровадження на*

українських підприємствах нового економічного механізму – фінансового інжинірингу операційної діяльності.
Методологія дослідження. *Розробки відомих зарубіжних і вітчизняних вчених та узагальнення практики українських підприємств, що дало можливість сформулювати її концепцію, стосовно особливостей впровадження в них ринкових відносин.*
Отримані результати*. Концептуально базуються на таких науково-обґрунтованих організаційних процедурах: ідентифікації бізнес-процесів, що підлягають документуванню; блок-схемі кожного бізнес-процесу; міжфункціональній схемі виконавців; реєстрі документів; картах маршруту кожного документа; 6) алгоритмі документування кожного бізнес-процесу.*
Цінність дослідження*. Полягає в розкритті практичних засад з методики організації системи документування бізнес-процесів, як складової обліково-аналітичних механізмів фінансового інжинірингу.*
Ключові слова*: операційна діяльність; бізнес-процеси; фінансовий інжиніринг; документування; організація.*

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими чи практичними проблемами. В умовах сьогоднішнього постійно змінюваного, а, отже, невизначеного ринкового середовища, з метою запобігання і зниження його кризових явищ, виникла необхідність у використанні нових економічних механізмів і інструментів в системі управління підприємством. Одним із них є фінансовий інжиніринг, інформаційною базою якого є документація здійснюваних бізнес-процесів. В зв’язку з цим, актуальною є проблема організації процесу документування стосовно впроваджуваного на українських підприємствах інжинірингу, що і стало проблемою дослідження даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-теоретичні та методичні засади фінансового інжинірингу та його документального забезпечення висвітлено у працях таких зарубіжних і вітчизняних учених, як: Друрі К [6]; Хаммер М [12]; Харрингтон Д., Есселінг К.С., Харм Ван Німвеген [13]; Джон Ф. Маршал, Випул К. Бансал [5]; Ентоні Р. Дж. Ріс [14]; Бланк І.А. [1]; Бочаров В.В. [2], Сохацька О.М. [10], але на загальних теоретичних і методичних підходах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. На сьогодні в Україні відсутня методика організації побудови документування бізнес-процесів одного із найважливіших механізмів в системі впроваджено на українських підприємствах фінансового інжинірингу. певною мірою окремі методичні підходи до розв’язання цієї проблеми розкрито в працях таких науковців, як Гагарський В.А. [3]; Голов С.Ф. і Ефіменко В.І. [4]; Пушкар М.С. [9]; Криштопа І.І. [7]; Легенчук С.Ф. [8], але практичний аспект цієї проблеми в завершеному вигляді не розв'язано.

Формулювання мети і завдання дослідження полягає у формуванні методики організації і побудови системи документування бізнес-процесів в умовах впровадження на українських підприємствах інноваційного економічного механізму фінансового інжинірингу операційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мета фінансового інжинірингу операційної діяльності в одержані обліково-аналітичної інформації, яка була б не тільки максимально оперативною, але й максимально повною. Тільки ці два фактори створюють умови для прийняття ефективних заходів управління бізнес-процесами. Це досягається тільки якщо момент здійснення господарських фактів співпадає з моментом їх документування, як традиційними методами так і з допомогою сучасних комп'ютерних програмних технологій. Можливість використання останніх, економічно поки що доступна тільки великим підприємствам та їх об'єднанням. Для більшості середніх і малих підприємств сьогодні це поки що не доступно, через дороговизну вказаних технологій. Якщо в часовому вимірнику програмні технології здатні давати повну інформацію про бізнес-процеси за кожний день, то звичайні комп'ютерні програми 1С «Бухгалтерія», можуть дати повну інформацію лише про наявність і рух грошових коштів в касі і на поточних рахунках в банку. Оскільки, при цьому, складання документів, узгодження і одержання дозвільних підписів здійснюється вручну на паперових носіях, тому впроваджена фінансового інжинірингу, який передбачає необхідність документування і обліку бізнес-процесів, як правило, щоденно, його впровадження сьогодні на середніх підприємствах бажано, а на малих – проблематично.

В умовах фінансового інжинірингу важливим є виявлення впливу фактів господарської діяльності з визначеними і невизначеними наслідками, що залежить від повноти задокументованих операцій бізнес-процесів у певний часовий період, наприклад, за підсумками кожного дня. Адже, на середніх і, звичайно, малих підприємствах, повна документація оформляється на протязі всього місяця. Особливо це стосується матеріальних затрат, які списуються тільки на підставі місячних матеріальних звітів складів. Ось чому, однією з головних умов найефективнішого функціонування інжинірингу операційної діяльності є впровадження в процес документування комп'ютерних технологій або здійснення його по найму через аутсорсинг спеціалізованими сервісними компаніями.

Якщо ж традиційна організація документування базується на трьох складових: ідентифікації бізнес-процесів, системі документів, документообігу, то в умовах фінансового інжинірингу, для забезпечення підвищеної оперативності, звичайно, і вартісної економічності самого документування, вона повинна базуватися на наступних 6 процедурах, які визначають нову стратегію документування:

1) ідентифікація бізнес-процесів; 2) блок-схеми кожного окремого бізнес-процесу – «Заготівля виробничих запасів», «Виробництво», «Реалізація»; 3) міжфункціональні схеми виконавців бізнес-процесів;4) перелік документів; 5) карти маршруту кожного окремого документа; 6) алгоритм документування кожного окремого бізнес-процесу.

Кожне підприємство повинно мати чітке формулювання своєї стратегії. Якщо цього немає, то немає і готовності перейти на бізнес-процесну організацію документування.

Якщо ця стратегія визначена і при цьому ранжована поетапно, в розрізі здійснюваних заходів за ступенем їх важливості, то можна приступати до ідентифікації бізнес-процесів, які необхідно реалізувати для досягнення визначеної стратегії.

Об'єктами управління на підприємстві виступають трудові, матеріальні, нематеріальні і грошові ресурси та їх використання. Для цього здійснюється їх бухгалтерський облік на підставі документування бізнес-процесів, що відбуваються з ресурсами. Взаємозв'язок укрупнених бізнес-процесів з документуванням, бухгалтерським обліком і управлінням ресурсами підприємства наведено на рис. 1.

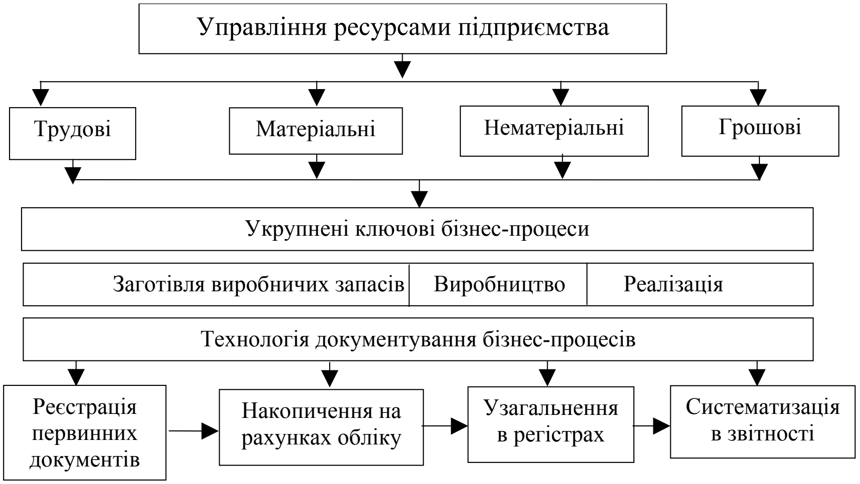

Рис. 1. Загальна система документування бізнес-процесів

Перш ніж розробити детальну блок-схему бізнес-процесів, необхідно визначити тих, хто приймає участь у процесі і як вони взаємодіють один з одним. Для цього складають міжфункціональну блок-схему бізнес-процесів, що наведена на рис. 2, і дає відповідь про те, хто виконує той або інший процес і до якого функціонального відділу підприємства відносяться виконавці.

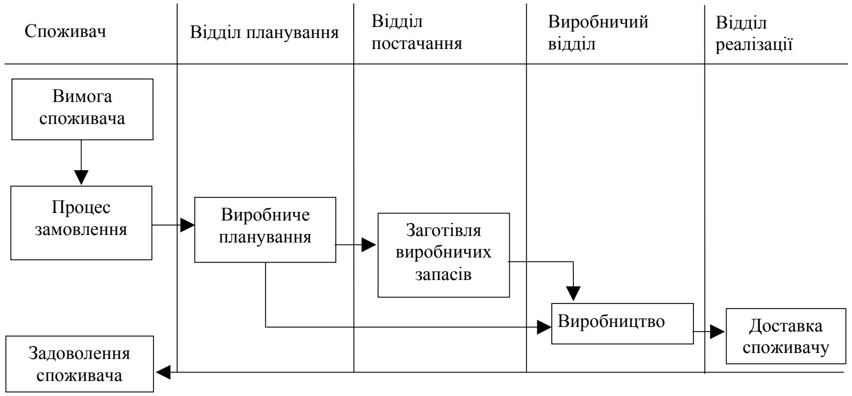

Рис. 2. Міжфункціональна блок-схема бізнес-процесів

Реалізація документування бізнес-процесів здійснюється на основі розроблених алгоритмів процесів «Постачання виробничих запасів» «Виробництво» і «Реалізація», в основу яких покладені три складові:

– учасники;
– дії (поведінка) учасників;
– документи.

Сукупність розроблених алгоритмів і буде забезпечувати реалізацію документування бізнес-процесів на підприємстві.

Укрупнені бізнес процеси – «Заготівля виробничих запасів», «Виробництво» та «Реалізація» – є визначальними для організації документування цих напрямів. Тому спочатку складаються алгоритми самої технології кожного укрупненого бізнес-процесу, а потім і організації маршруту кожного документа.

Прикладом такого алгоритму, який розкриває взаємозв’язок учасників і виконуваних при цьому дій, є документування бізнес-процесу «Заготівля виробничих запасів», що визначає організацію маршруту цього бізнес-процесу (рис. 3).

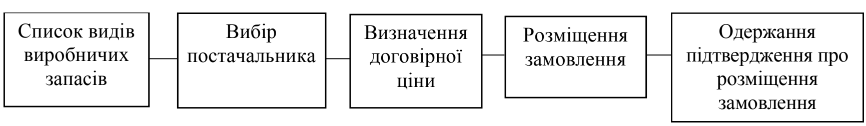

Рис. 3. Алгоритм технології і організації бізнес-процесу «Заготівля виробничих запасів»

Високі вимоги до організації документування бізнес-процесів, в умовах фінансового інжинірингу операційної діяльності, викликають необхідність у складанні карт маршруту кожного документа, що приймають участь в усіх здійснюваних бізнес-процесах.

Обсяги статті не дають можливості навести приклади карт маршруту всіх документів, які беруть участь також у процесах «Виробництво» та «Реалізація». Тому обмежимося прикладом тільки однієї карти маршруту – «Товарно-транспортної накладної на заготівлю виробничих запасів» (рис. 4), щоб показати яким повинен бути повний комплекс процедур з документування цього бізнес-процесу. За аналогічною схемою повинно бути організовано і документування бізнес-процесів «Виробництво» та «Реалізація».

Рис. 4. Карта маршруту товарно-транспортної накладної на заготівлю виробничих запасів

Завершальним етапом організації документування бізнес-процесу «Заготівля виробничих запасів» є узагальнюючий алгоритм цього процесу(рис. 5), який показує, як повинні бути взаємоузгоджені елементи і процедури технології організації документування операційної діяльності підприємства, щоб забезпечити високі інформаційні вимоги фінансового інжинірингу.

Розкрита алгоритмом на рис. 5 послідовність організації і складових елементів документування бізнес-процесів, на прикладі бізнес-процесу «Заготівля виробничих запасів», є аналогічною і для бізнес-процесів «Виробництво» та «Реалізація». Навести приклади їх алгоритмів не дозволяє обсяг статті.

Але, надаючи особливу важливість бізнес-процесу «Виробництво», як головного в операційній діяльності підприємства, і якому підпорядковані всі інші бізнес-процеси, вважаємо необхідним навести тут, на прикладі олійно-жирового підприємства, методичний підхід до ідентифікації об'єктів контролю бюджетування його бізнес-процесів, у зв'язку з тим, що його попередільна, постадійна (поетапна).

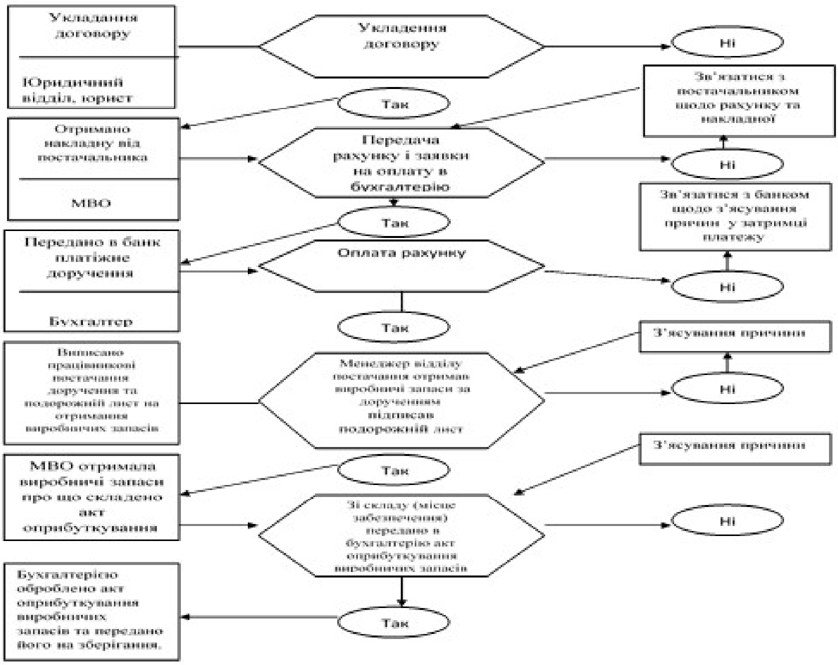

Рис. 5. Алгоритм документування бізнес-процесу
«Заготівля виробничих запасів»

У табл. 1 показано, що побудова і організація документування бізнес-процесів повинна включати в себе ідентифікацію «центрів відповідальності», головних об'єктів контролю доведених бюджетів в умовах фінансового інжинірингу та складових цих центрів – «центрів витрат» і «місць виникнення витрат». При необхідності, з метою поглибленого контролю – з деталізацією останніх на функції – операції технологічного процесу. Це реально в умовах сьогоднішнього застосування комп'ютерних засобів.

Отже, наведена на прикладі бізнес-процесу «Заготівля виробничих запасів» типова послідовність процедур документування, враховує всі особливості і бізнес-процесів «Виробництво» та «Реалізація».

Таблиця 1

Облікова ідентифікація об'єктів бюджетування виробничих бізнес-процесів олійно-жирового підприємства – типова для підприємств харчопереробної галузі

Об'єкти бюджетування			
Бізнес-процеси як «центри відповідальності» цехи-переділи	«центри витрат»	у тому числі деталізуються	
		на «місця виникнення витрат»	на бізнес-функції «місць виникнення витрат»
Елеваторне виробництво	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операції з надходження та зберігання насіння олійних культур і його лабораторного аналізу
Цех підготовки	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операції з надходження насіння з елеваторного цеху на ланцюговий конвеєр для теплового оброблення
Цех грануляції соєвої оболонки	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операції зволоження та подрібнення насіння
Цех екстракції	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операції насичення насіння водою або парою, після чого його оболонка випадає в осадок
Цех гідратації	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операції очищення олії від супутніх домішок, побічної продукції та відходів
Цех грануляції шроту	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операція з гранування шроту (макухи) та виділення побічних продуктів і відходів
Складська дільниця (шроту, побічних продуктів і відходів)	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операції з подачі шроту і побічних продуктів і відходів в бункери та ємності
Складська дільниця олії	Бригади, ланки, групи	Окремі машини, апарати, агрегати	Операції з перекачування олії з цеху грануляції в ємності для зберігання та відвантаження покупцям

Удосконалення та оптимізація документування бізнес-процесів нерозривно пов'язані, в першу чергу, з оптимізацією самих бізнес-процесів. Серед різних пропозицій науковців з цього приводу, на нашу думку, найудалішою, і такою, що в найбільшій мірі відповідає практиці, є пропозиція В. А. Гагарського [3], яка включає три етапи: 1) опис бізнес процесу – «як повинно бути», з урахуванням його поточного стану; 2) визначення керівника бізнес-процесу; 3) впровадження бізнес-процесу. З цього виникає дві основні дії для визначення оптимізації бізнес-процесів: 1) вибір методів якісного аналізу бізнес-процесів; 2) покрашення бізнес-процесів.

Оскільки оптимізація документування бізнес-процесів є складовою вдосконалення управління сучасним підприємством, ми приєднуємося до точки зору науковців кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету, якими обґрунтовано, що оптимізація документування бізнес-процесів можлива і повинна здійснюватися тільки на поєднанні методів менеджменту, документування діяльності підприємства і методів організації бухгалтерського обліку на ньому [8].

До методів менеджменту варто віднести: метод мозкового штурму, метод комбінування, конференції ідей; а до організаційних: зміни форми ведення бухгалтерського обліку (аутсорсинг; використання «хмарних» технологій; надання доступу до загально регіонально пулу обчислювальних ресурсів (серверів, систем збереження); комп'ютеризація етапів бухгалтерського документування бізнес-процесів. Звичайно, дистанційний сервіс, з використанням «хмарних технологій», для українських підприємств є екзотикою, але решта названих методів, як управлінського та організаційного характеру, є реальними кроками оптимізації документування бізнес-процесів операційної діяльності підприємства для інформаційного забезпечення фінансового інжинірингу.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Фінансовий інжиніринг є новим ефективним інструментом оптимізації бізнес-процесів підприємства. Однією з передумов впровадження його в практику управління сучасних українських підприємств є чітке дотримання процедур і вимог його інформаційного забезпечення, яке, в першу чергу, повинно базуватися на наукових вимогах до системи організації процесу документування, принципи, процедури та технологія якого сформульовані вище в цьому дослідженні.

Звичайно, постійне вдосконалення і розвиток програмних комп'ютерних технологій вимагає в перспективі подальших досліджень у цьому напрямі на підставі використання таких сучасних методів менеджменту для оптимізації процесу документування як методи мозкового штурму та комбінування, конференції ідей, аутсорсингу, «хмарних» технологій тощо.

Бібліографічний список

1. *Бланк И.А*. Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр; Эльга, 1998. – 35 с.

2. *Бочаров В.В*. Финансовый инжиниринг / В.В. Бочаров. – М.: Питер, 2004. – 394 с.

3. *Гагарский В.А*. Оптмизация бизнес-процесов: как не навредить / В.А. Гагарский / Elimarium: Центр дистанционного обучения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elitarium/2012/12/21/-optimizaciya_biznes_processov.html

4. *Голов С.Ф., Ефименко В.И*. Учёт и контроль затрат: пути развития / С.Ф.Голов, В.И.Ефименко // Бухгалтерский учет. – 1991. –№ 11. – С. 5–11.

5. *Маршалл Джон Ф., Бансал Викул К*. Финансовая инженирия / Джон Ф. Маршалл, Викул К. Бансал. – М.: Инфра, 1998. – 784 с.

6. *Друри К*. Введение в управленческий и производственный учет / К. Друри. – М.: «Аудит», И.О. « ЮНИТИ», 1998. – 774 с.

7. *Криштопа І.І.* Стратегічний облік об'єднаного бізнесу: Методологія, моделювання, організація: Монографія / І.І. Криштопа. – Кривий Ріг, 2016. – 464 с.

8. *Легенчук С.Ф., Вольська К.О., Вакун О.В*. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід: Монографія / С.Ф. Легенчук, К.О. Вольська, О.В. Вакун. –Івано-Франківськ, 2016. – 226 с.

9.*Пушкар М.С*. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: Монографія / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 230 с.

10. *Сохацька О.М*. Фінансовий інжиніринг / О.М. Сохацька. – Тернопіль, 2011. – 475 с.

11. *Ткач В.И., Шумейко М.В*. Инжиниринговый бухгалтерский учёт:становление и развитие теории / В.И.Ткач, М.В. Шумейко // Международный бухгалтерский учёт. – 2013. – № 46(292).

12. *Хаммер М*. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе/ М. Хаммер, Д. Чампи; пер. с англ. – М.: Изд-во Манн, Иванов и Фебер, 2005. – 118 с.

13. *Харрингтон Д., Эсселинг К.С., Харм Ван Нимвеген*. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, анализ, управление, оптимизация

/ Д.Харрингтон, К.С.Эсселинг, Харм Ван Нимвеген. – М.: СПб.: АЗБУ-КА БМикро, 2002. – 314 с.
14. *Энтони Р., Рис Дж.* Учет:ситуации и примеры / Р.Энтони, Дж. Рис. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 275 с.

References

1. Blank I.A. Slovar-spravochnik finansovogo menedzhera [Dictionary of a financial manager] / I.A. Blank. – Kyev: Nika-Centr, Ehlga, 1998. –35 p. [In Russian]
2. Bocharov V.V. Finansovyj inzhiniryng [Financial engineering] / V.V. Bocharov. – M.: Piter, 2004. – 394 p. [In Russian]
3. Gagarskiy V.A. Optmizatsiya biznes — protsesov: kak ne navredit [Optimization of business processes: how not to harm] / V.A. Gagarskiy // Elimarium: Tsentr distantsionnogo obucheniya. [Elektronnyiy resurs]. – Available at: http://www.elitarium/2012/12/21/optimizaciya_biznes_-processov.html [In Russian]
4. Golov S.F., Efimenko V.I. (1991). Uchjot i kontrol zatrat: puti razvitiya [Accounting and cost control: the ways of development] / S.F. Golov, V.I. Efimenko // Bukhgalterskij uchjot. – 1991. – № 11. – P. 5–11 [In Russian]
5. Marshal Dzhon F., Bansal Vipul K.. Finansovaya inzheniriya [Financial ingeniria] / Dzhon F. Marshal, Vipul K. Bansal. – M.: Infra, 1998. – 784 p.[In Russian]
6. Druri K. Vvedenie v upravlencheskij i proizvodstvennyj uchyot [Introduction in management and production accounting] / K. Druri. – M.: «Audit», IO «UNITI», 1998. – 774 p. [In Russian]
7. Krishtopa I. Strategichnyj oblik ob`jednanogo biznesu: Metodologia, modeluvannya, organizaciya: Monographiya [Strategic accounting of association-united business: Methodology, modeling, organization] / I. Krishtopa. – Krivoy Rog, 2016. – 464 p. [In Ukrainian]
8. Legenchuk S.F., Volska K.O., Vakun O.V. Dokumentuvannya v buhgalterskomu oblIku: protsesniy pidhid: Monografiya [Documentation in accounting: a process approach] / S.F.Legenchuk, K.O.Volska, O.V. Vakun. – Ivano-FrankIvsk, 2016. – 226 p. [In Ukrainian]
9. Pushkar M.S. Kontrolinh – informatsiyna pidsystema stratehichnoho menedzhmentu: Monohrafiya [Controlling – information subsystem of strategic management] / M.S. Pushkar. – Ternopil': Kart-blansh, 2004. – 230 p. [In Ukrainian]
10. Sokhatska O.M. Finansovij inzhiniring [Financial engineering] / O.M. Sokhatska. – Ternopil, 2011. – 475 p. [In Ukrainian]
11. Tkach V.I., Shumeyko M.V. Inzhiniringovyiy buhgalterskiy uchyot:stanovlenie i razvitie teorii [Engineering accounting: theory

formation and development] / V.I. Tkach, M.V. Shumeyko // Mezhdunarodnyiy buhgalterskiy uchyot. – 2013. – № 46(292) [In Russian]

12. Khammer M. Reinzhiniring korporacii: manifest revolyucii v biznese [Reengineering of a Corporation: a Manifesto revolution in business]/ M. Khammer, D. Champi, perevod s angl. – M.: Izd-vo Mann, Ivanov i Ferber, 2005. – 118 p. [In Russian]

13. Kharryngton D. Optimizaciya biznes-processov: dokumentirovanie, analiz, upravlenie, optimizaciya [Optimization of business processes: documentation, analysis, control, optimization] / D. Kharrynhton. – M.: SPb.: AZBUKA BMikro, 2002. – 314 p. [In Russian]

14. Ehntoni R., Ris Dzh. Uchjot: situacii i primery [Accounting: cases and examples] / R. Ehntoni, Dzh. Ris. – M.: Finansy i statistika, 1993. – 275p. [In Russian]

Стаття надійшла до редакції 15 березня 2017 р.

UDC 657.471

Inna Herasymovych,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Accounting
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: gerasiminna@yandex.ru

Documentation arrangement for business processes of operating activities at an enterprise in terms of financial engineering

Abstract

Research objective*. The objectiveof this study is to justify methodology for arrangement of documentation system to support control of business processes in terms of implementation of the financial engineering of operating activity as the new economic mechanism at Ukrainian enterprises.*

Methodology*. The study is based on the research of well-known foreign and domestic academics, and the Ukrainian enterprises practice generalization, which resulted in developing the concept of involving them into market relations.*

Findings*. The research results are conceptually based on the following scientifically founded organizational procedures such as identification of business processes for documentation purposes; charts of every business process; cross-functional chart of executors; document register; rout cards of every document; the documentation algorithm of a business process.*

Value added*. This study develops practical aspects of methodology of documentation system for business processes as a component of accounting and analytical mechanisms of financial engineering.*

__Key words__: operating activities; business processes; financial engineering; documentation; organization.

УДК 657.1:658.115

Ларікова Тетяна Віталіївна,
канд. екон. наук, доц., доцент кафедри
обліку в кредитних і бюджетних
установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: larikovat@mail.ru

МЕТОДИКА ОБЛІКУ ВИТРАТ ТА ПОРЯДОК ЗАПОВНЕННЯ ФОРМ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

Анотація
Мета дослідження. *Визначити сутність витрат за обмінними та необмінними операціями та узагальнити методику їх обліку згідно Плану рахунків від 31.12.2013 р. № 1203.*
Методологія. *Для досягнення поставленої мети використано методи конкретизації, узагальнення теоретичного та практичного матеріалу для вирішення проблемних питань облікового механізму витрат в державному секторі.*
Отримані результати. *Визначено сутність і класифікую витрат за обмінними та необмінними операціями. Узагальнено методику обліку витрат і визначено порядок заповнення фінансової звітності державного сектору у розрізі статей витрат за обмінними та необмінними операціями.*
Цінність дослідження. *Полягає у прикладній спрямованості визначених теоретико-практичних положень обліку витрат за обмінними та необмінними операціями в державному секторі.*
Ключові слова*: витрати, обмінні операції, необмінні операції, облік, фінансова звітність, державний сектор.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування бухгалтерського обліку згідно Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі України на 2007–2015 роки в державному секторі набирає обертів, прийняття нових нормативно-правових актів з 1 січня 2017 року спричинило корінні зміни всієї концепції обліку в бюджетній сфері. Зокрема, набрали чинності такі нормативні документи: План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі від 31.12.2013 р. № 1203; Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі від 29 грудня 2015 року № 1219; Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами від 29.12.2015 № 1219; Методичні рекомендації зі співставлення субрахунків бухгалтерського обліку та перенесення залишків від 21.12.2016 № 1127; Порядок заповнення форм фінансової звітності в державному секторі від 28 лютого 2017 р № 307. Однак відсутність листів-роз'яснень Міністерства фінансів України щодо методики обліку деяких господарських операцій, зокрема чітке розмежування витрат за обмінними та необмінними операцій, їх класифікації, призвели до виникнення проблем щодо відображення таких операцій в обліку та розкриття відповідної інформації у фінансовій звітності розпорядниками бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання обліку у державному секторі розглянуті у працях С. В. Свірко, М. Р. Лучко, Л. Г. Ловінської, Л. Т. Штимер, О. В. Писарчука, О. М. Кудіної, В. В. Тютліковата, М.С. Амбарчян. У своїх працях учені розглядали загальний механізм обліку у державному секторі, досліджували переваги та недоліки існуючої системи до кінця 2016 р., розглядали склад та структуру Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі з метою дослідження нової облікової класифікації господарських засобів і джерел їх формування, досліджували особливості обліку доходів і витрат розпорядниками бюджетних коштів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Водночас, питання складу витрат та їх класифікація за обмінними та необмінними операціями, порядок їх визнання в обліку згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі від 31.12.2013 № 1203, узагальнення проблемних аспектів щодо типової кореспонденції обліку витрат за вказаними операціями та відображення їх за статтями фінансової звітності практично не досліджувалось, що свідчить про актуальність обраної теми.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є дослідження сутності та класифікації витрат за обмінними та необмінними операціями, вивчення особливостей методики обліку витрат на субрахунках класу 8 «Витрати» згідно Плану рахунків № 1203, узагальнення типової кореспонденції у вигляді бухгалтерських проведень і відображення інформації по витратах окремо за обмінними та необмінними операціями у фінансовій звітності державного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи відповідність нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку в бюджетному законодавстві, стає очевидною розбіжність між визначенням і класифікацією витрат. Так, згідно НП(С) БОДС 101 «Подання фінансової звітності» визначення витрат за змістом відповідає міжнародним стандартам, зокрема: витрати – це зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власником) [2].

Однак, відповідно до Бюджетного кодексу України витратами визначено видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів [1]. Тобто поняття «витрати бюджету» ширше, ніж «видатки бюджету». Зокрема, видатками бюджету є кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування.

За результатами реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі змінився склад, умови визнання та відображення витрат у фінансовій звітності. Згідно Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 135 «Витрати» витрати суб'єктів державного сектора поділяються за операціями обміну – за обмінними та не обмінними операціями.

Обмінною операцією визначено господарську операцію з продажу/придбання активів в обмін на грошові кошти, послуги (роботи), інші активи або погашення зобов'язань». Тобто, витратами за обмінними операціями визнається придбання установою основних засобів, нематеріальних активів, запасів, оплати послуг і робіт, проведення платежів, у тому числі податкових (за виключенням ПДВ), пов'язаних із виконанням установою належних їй функцій, в обмін на грошові кошти у вигляді бюджетних асигнувань і надходжень від надання платних послуг або в обмін на погашення зобов'язань, оскільки, ПДВ сплачується не за рахунок бюджетних асигнувань, а за рахунок надходжень від покупця продукції, робіт, послуг. На рис. 1 наведено класифікацію витрат за обмінними та необмінними операціями.

Методика обліку витрат передбачає застосування в бухгалтерському обліку в секторі загального державного управління касового методу та методу нарахування. Паралельне застосування цих методів потребує визнання видатків у бухгалтерському обліку бюджетних установ як у момент сплати грошових коштів так, і в момент їх фактичного виникнення, що обумовлює розподілення видатків залежно від етапу руху бюджетних коштів на касові та фактичні [8].

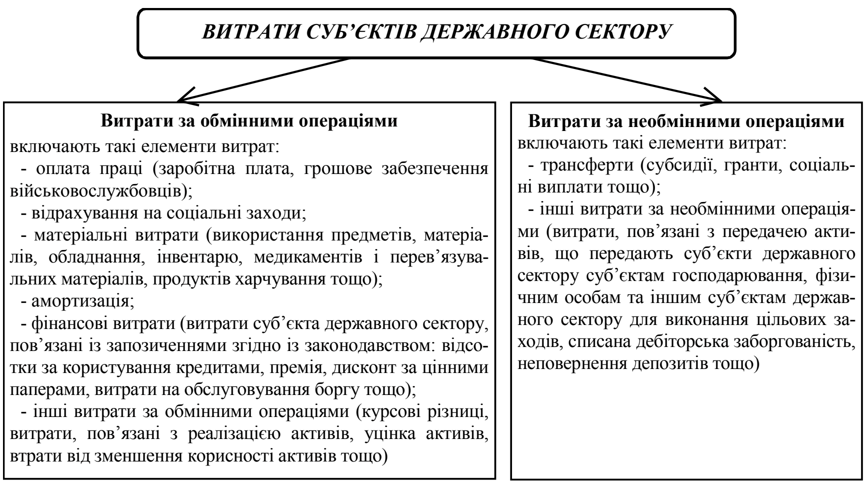

Рис. 1. Класифікація витрат за обмінними та необмінними операціями [3]

У бухгалтерському обліку бюджетних установ касові видатки фіксуються на підставі виписок з рахунків, відкритих на ім'я бюджетної установи в органах Державного казначейства України (установ банків), з доданими до них підтвердними документами (платіжними дорученнями тощо) за кредитом активних синтетичних рахунків 23 «Грошові кошти на рахунках» згідно Плану рахунків №1203 [4].

У табл. 1 наведено облік касових видатків розпорядниками бюджетних коштів згідно Типової кореспонденції субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов’язаннями розпорядниками бюджетних коштів і державними цільовими фондами від 29.12.2015 №1219.

Таблиця 1

Облік касових видатків розпорядниками бюджетних коштів [7]

Зміст господарської операції	Пункт Типової кореспонденції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет рахунку	Кредит рахунку
Перерахування сум постачальникам згідно з пред’явленими рахунками за матеріальні цінності та надані послуги, за електричну енергію та комунальні послуги, за замовлення транспорту на доставку матеріалів і продуктів: – шляхом попередньої оплати у випадках передбачених законодавством – після надходження матеріальних цінностей, отримання послуг	п. 5.7	2113 «Розрахунки за авансами, виданими постачальникам, підрядникам за товари, роботи і послуги», 2117 «Інша поточна дебіторська заборгованість»	2311 «Поточні рахунки в банку», 2313 «Реєстраційні рахунки»
		6211 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 6415 «Розрахунки з іншими кредиторами»	2311 «Поточні рахунки в банку», 2313 «Реєстраційні рахунки»
Отримання в касу готівки з поточних, реєстраційних, спеціальних реєстраційних рахунків за прибутковими касовими ордерами	п. 5.12	2211 «Готівка у національній валюті», 2212 «Готівка в іноземній валюті»	2311 «Поточні рахунки в банку», 2312 «Інші поточні рахунки в банку», 2313 «Реєстраційні рахунки», 2314 «Інші рахунки в Казначействі», 2315 «Рахунки для обліку депозитних сум»

Бухгалтерський облік фактичних видатків розпорядників бюджетних коштів ведеться на активних рахунках *8 класу «Витрати»*. Фактичні видатки накопичувальним підсумком з початку бюджетного року фіксуються за дебетом активних синтетичних рахунків (субрахунків), які наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Рахунки (субрахунки) 8 класу «витрати» та їх характеристика [4; 5]

Рахунок	Субрахунки	Характеристика
80 Витрати на виконання бюджетних програм	8011 Витрати на оплату праці	ведеться облік витрат на оплату праці, що здійснюються в процесі основної діяльності суб’єкта державного сектору та на виконання бюджетних програм (заробітна плата, грошове забезпечення військовослужбовців тощо)
	8012 Відрахування на соціальні заходи	ведеться облік сум, витрачених та відрахованих на соціальні заходи, що нараховуються в процесі основної діяльності суб’єкта державного сектору та на виконання програм
	8013 Матеріальні витрати	ведеться облік матеріальних витрат, які здійснюються суб’єктом державного сектору у процесі основної діяльності та на виконання програм, зокрема витрати на придбання предметів, матеріалів, обладнання, інвентарю (крім капітальних витрат), медикаментів і перев’язувальних матеріалів, продуктів харчування, витрат на оплату послуг, отриманих від сторонніх підприємств, тощо
	8014 Амортизація	ведеться облік сум нарахованої амортизації основних засобів, інших необоротних матеріальних активів і нематеріальних активів, що використовуються суб’єктом державного сектору в процесі звичайної діяльності та на виконання програм, не пов’язаних із основною діяльністю
81 Витрати на виготовлення продукції (надання послуг, виконання робіт)	8111 Витрати на оплату праці	ведеться облік витрат на оплату праці, пов’язаних із організацією та наданням послуг, виготовленням продукції, виконанням робіт
	8112 Відрахування на соціальні заходи	ведеться облік витрат і відрахувань на соціальні заходи, що нараховуються в процесі надання послуг, виготовлення продукції, виконання робіт
	8113 Матеріальні витрати	ведеться облік матеріальних витрат, які виникають в процесі надання послуг, виготовлення продукції, виконання робіт, витрат на оплату послуг, отриманих від сторонніх підприємств
	8114 Амортизація	ведеться облік сум нарахованої амортизації основних засобів, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів, що використовуються в процесі організації та надання послуг, виготовлення продукції, виконання робіт
	8115 Інші витрати	ведеться облік витрат, які не відображені на субрахунках 8111 (8121)–8114 (8124)

Закінчення табл. 2

Рахунок	Субрахунки	Характеристика
82 Витрати з продажу активів	8211 Собівартість проданих активів	ведеться облік виробничої собівартості продукції, робіт, послуг
	8212 Витрати, пов'язані з реалізацією майна	ведеться облік витрат, пов'язаних із реалізацією в установленому порядку майна (крім майна, доходи від продажу якого вважаються доходами відповідного бюджету)
83 Фінансові витрати	8311 Фінансові витрати	ведеться облік витрат на сплату відсотків за користування кредитами та інших витрат, пов'язаних із запозиченням, згідно із законодавством
84 Інші витрати за обмінними операціями	8411 Інші витрати за обмінними операціями	ведеться облік втрат за активами й зобов'язаннями суб'єкта державного сектору від зміни курсу гривні до іноземної валюти, втрат від зменшення корисності активів, суми знецінення (уцінки) необоротних активів і фінансових інвестицій, витрат на відрядження тощо
85 Витрати за необмінними операціями	8511 Витрати за необмінними операціями	ведеться облік видатків, пов'язаних із наданням субсидій, дотацій, поточних трансфертів юридичним особам, поточних трансфертів населенню, у тому числі з виплатою всіх видів соціальної допомоги, пільг, субсидій; стипендій; пенсій; путівок на оздоровлення, капітальних трансфертів урядам іноземних держав і міжнародним організаціям, капітальних трансфертів населенню, інших поточних видатків, списаної дебіторської заборгованості. На цьому субрахунку ведеться облік витрат, пов'язаних із соціальним забезпеченням у вищих навчальних закладах та наукових установах, закладах охорони здоров'я, що надають первинну, вторинну, екстрену медичну допомогу, відповідно до законодавства

Операції з обліку витрат систематизуються в облікових регістрах у розрізі кореспонденції субрахунків і кодів економічної класифікації видатків з відокремленим відображенням фактичних видатків за джерелами їх покриття: Накопичувальна відомість за розрахунками з іншими дебіторами (Меморіальний ордер №4); Зведення розрахункових відомостей із заробітної плати та стипендій (Меморіальний ордер №5); Накопичувальна відомість за розрахунками з іншими кредиторами (Меморіальний ордер №6); Накопичувальна відомість за розрахунками в порядку планових платежів (Меморіальний ордер №7); Накопичувальна відомість за розрахунками з підзвітними особами (Меморіальний ордер

№8); Зведення накопичувальних відомостей про витрачання продуктів харчування (Меморіальний ордер №12); Накопичувальна відомість витрачання матеріалів (Меморіальний ордер №13).

У табл. 3 наведено обліку фактичних видатків розпорядниками бюджетних коштів згідно Типової кореспонденції субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами від 29.12.2015 № 1219.

Таблиця 3

Облік фактичних видатків розпорядниками бюджетних коштів[7]

Зміст господарської операції	Пункт Типової кореспонденції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет рахунку	Кредит рахунку
Нараховано амортизацію основних засобів	1.20	8014, 8114, «Амортизація»	1411 «Знос основних засобів», 1412 «Знос інших необоротних матеріальних активів», 1414 Знос інвестиційної нерухомості»
Нарахування заробітної плати працівникам	8.1	8011, 8111 «Витрати на оплату праці»	6511 «Розрахунки із заробітної плати»
Нарахування стипендій	8.2	8011 «Витрати на оплату праці»	6512 «Розрахунки з виплати стипендій, пенсій, допомоги та інших трансфертів населенню»
Нарахування суми допомоги з тимчасової непрацездатності, що сплачуються за рахунок коштів суб'єкта державного сектору	8.3	8012, 8112 «Відрахування на соціальні заходи»	6313 «Розрахунки із загальнообов'язкового державного соціального страхування»
Закриття рахунків витрат	6.2	5511 «Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду» (5521 «Фінансовий результат виконання бюджету (кошторису) звітного періоду»)	8011, 8111 «Витрати на оплату праці», 8012, 8112, «Відрахування на соціальні заходи», 8013, 8113 «Матеріальні витрати», 8014, 8114, «Амортизація», 8115 «Інші витрати», 82 «Витрати з продажу активів», 8311 «Фінансові витрати», 8411 «Інші витрати за обмінними операціями», 8511 «Витрати за необмінними операціями», 8521 «Витрати на утримання апарату фонду»

Згідно НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності» від 28 грудня 2009 р. № 1541 і Порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі від 28 лютого 2017 р. № 307 розпорядники бюджетних коштів формують і подають фінансову звітність, яка складається з таких форм, як: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал, звіт про рух грошових коштів і примітки до звітів.

Інформація про витрати міститься у Звіті про фінансові результати (форма 2-дс), який включає інформацію про доходи та витрати за звітний період .

Ця форма складається із 4 розділів, а саме: І) Фінансовий результат діяльності; ІІ) Витрати бюджету (кошторису) за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету; ІІІ) Виконання бюджету (кошторису); ІV) Елементи витрат за обмінними операціями.

Зокрема, витрати за обмінними та необмінними операціями узагальнюються у розділах І і ІV. У першому розділі Звіту про фінансові результати (ф. 2-дс) спершу наведена інформація про витрати за обмінними операціями, що включає такі статті: витрати на виконання бюджетних програм; витрати на виготовлення продукції (надання послуг, виконання робіт); витрати з продажу активів; фінансові витрати; інші витрати за обмінними операціями.

У табл. 4 наведено порядок заповнення статей витрат за обмінними та необмінними операціями розділу 1 «Фінансовий результат діяльності».

Важливою складовою Звіту про фінансові результати є розділ IV. Елементи витрат за обмінними операціями. Заповнення даних цього розділу здійснюється на підставі даних бухгалтерського обліку за субрахунками витрат. Для цього потрібно підсумувати дані про витрати по загальному та спеціальному фондах (сальдо субрахунків у книзі «Журнал-головна»), дані про фактичні витрати, узагальнені в аналітичному обліку, що відображають фактичні витрати розпорядника бюджетних коштів.

Таблиця 4

Порядок заповнення статей витрат за обмінними та необмінними операціями розділу 1 «фінансовий результат діяльності» [6]

Стаття	Код рядка	Субрахунки Плану рахунків №1203	Примітка
Витрати за обмінними операціями			
Витрати на виконання бюджетних програм	2210	801 Витрати розпорядників бюджетних коштів на виконання бюджетних програм 8011 — 8014	Відображаються витрати, пов’язані з виконанням розпорядником бюджетних коштів своїх повноважень, визначених законодавством
Витрати на виготовлення продукції (надання послуг, виконання робіт)	2220	811 Витрати розпорядників бюджетних коштів на виготовлення продукції (надання послуг, виконання робіт) 8111–8115	Відображаються витрати, пов’язані з організацією та наданням послуг, виготовленням продукції, виконанням робіт
Витрати з продажу активів	2230	821 Витрати розпорядників бюджетних коштів з продажу активів 8211, 8212	Відображається собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) і витрати, пов’язані з реалізацією майна
Фінансові витрати	2240	8311 Фінансові витрати розпорядників бюджетних коштів	Відображаються витрати на сплату відсотків за користування кредитами та інших витрат, пов’язаних із запозиченням, згідно із законодавством. Ведеться облік витрат за фінансовими інвестиціями, які оцінюються за амортизованою собівартістю (на суму амортизації премії).
Інші витрати за обмінними операціями	2250	8411 Інші витрати за обмінними операціями розпорядників бюджетних коштів	Відображаються витрати розпорядників бюджетних коштів, які не наведені в рядках 2210-2240, зокрема, втрати за активами і зобов’язаннями суб’єкта державного сектора від зміни курсу гривні до іноземної валюти, втрати від зменшення корисності активів, суми знецінення (уцінки) необоротних активів і фінансових інвестицій і т. п., включаючи витрати на відрядження

Закінчення табл. 4

1	2	3	4
Всього витрат за обмінними операціями	2290	Сума рядків 2210, 2220, 2230, 2240, 2250	
Витрати за необмінними операціями			
Інші витрати за необмінними операціями	2310	8511 «Витрати за необмінними операціями»	Відображаються витрати, пов'язаних із наданням субсидій, дотацій, поточних трансфертів юридичним особам, поточних трансфертів населенню, у тому числі з виплатою всіх видів соціальної допомоги, пільг, субсидій; стипендій; пенсій; путівок на оздоровлення, капітальних трансфертів урядам іноземних держав і міжнародним організаціям, капітальних трансфертів населенню, інших поточних видатків, списаної дебіторської заборгованості

У табл. 5 наведено порядок заповнення елементів витрат за обмінними операціями розділу IV. Елементи витрат за обмінними операціями.

Таблиця 5

Порядок заповнення елементів витрат за обмінними операціями розділу iv. Елементи витрат за обмінними операціями [6]

Стаття	Код рядка	Згідно з Планом рахунків №1203
Витрати на оплату праці	2820	8011, 8111 «Витрати на оплату праці»
Відрахування на соціальні заходи	2830	8012, 8112 «Відрахування на соціальні заходи»
Матеріальні витрати	2840	8013, 8113 «Матеріальні витрати»
Амортизація	2850	8014, 8114 «Амортизація»
Інші витрати	2860	8411 «Інші витрати за обмінними операціями», 8115 «Інші витрати»
Всього	2890	Сума рядків 2820, 2830, 2840, 2850, 2860

Складання статей витрат Звіту про фінансові результати передбачає розрахунок обороту по витратам за обмінними та необмінними операціями класу 8. «Витрати» чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, який затверджений наказом Мінфіну від 31.12.2013 р. № 1203 за звітний період. Звітним періодом для складання квартальної фінансової звітності є період, що починається 1 січня і закінчується в останній день звітного кварталу. Звітним періодом для складання річної фінансової звітності є бюджетний період, що становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року, якщо не буде визначено інший період у випадках, визначених законодавством.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження узагальнено висновки, наведено визначення витрат у державному секторів, окреслена їх класифікація за обмінними та необмінними операціями. Визначено, що витрати за обмінними операціями включають: оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріальні витрати, амортизацію, фінансові витрати та інші витрати за обмінними операціями. Витрати за необмінними операціями включають: трансферти та інші витрати за необмінними операціями. Окреслено, що витрати відображаються в обліку на 8 класі «Витрати» чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі від 31.12.2013 № 1203, також у статті наведено характеристику субрахунків витрат. Узагальнено методику обліку витрат за обмінними та необмінними операціями, наведено бухгалтерські проведення згідно Типової кореспонденції субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів і державними цільовими фондами від 29.12.2015 № 1219 та визначено порядок формування статей витрат за обмінними та необмінними операціями у Звіті про фінансові результати згідно Порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі від 28 лютого 2017 р. № 307.

Бібліографічний список

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.-rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» від 28.12.2009 № 1541 — [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.-rada.gov.ua/laws/show/z0103-10.

3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 135 «Витрати» від 18.05.2012 № 568 - [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0903-12.

4. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі»: 31.12.2013 № 1203 — [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0.

5. Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі від 29.12.2015 № 1219 – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16/paran13#n13.

6. Порядок заповнення форм фінансової звітності в державному секторі від 28.02.2017 № 307 – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0384-17.

7. Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом і зобов’язаннями розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами: Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2015 № 1219 – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/-link1/RE28216.html.

8. *Волкова Н*. Обмінна чи необмінна операція: як визначити / Н. Волкова // Практичний журнал «Баланс-Бюджет» № 12. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://balance.ua/ua/news/all/post/obmennaya-ili-neobmennaya-operaciya-kak-opredelit/.

References

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny [Budget Code of Ukraine]: Zakon Ukrayiny vid 08.07.2010 № 2456-VI [Electronic resource]. – Available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17. [In Ukrainian].

2. Natsionalne polozhennya (standart) bukhhalterskogo obliku v derzhavnomu sektori 101 «Podannya finansovoyi zvitnosti» [National provisions (standard) of accounting in the public sector 101, «Presentation of Financial Statements»] vid 28.12.2009 № 1541 — [Electronic resource]. — Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10 [In Ukrainian].

3. Natsionalne polozhennya (standart) bukhhalterskogo obliku v derzhavnomu sektori 135 «Vytraty» [National provisions (Standard) 135 in the public sector «Costs»] vid 18.05.2012 № 568 — [Electronic resource]. — Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0903-12./ [In Ukrainian].

4. Plan rakhunkiv bukhhalterskogo obliku v derzhavnomu sektori» [Plan of accounts in the public sector]: 31.12.2013 № 1203 – [Electronic

resource]. – Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0./ [In Ukrainian].

5. Poryadok zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhhalterskogo obliku v derzhavnomu sektori [The application of the Chart of Accounts in the public sector] vid 29.12.2015 № 1219 – [Electronic resource]. – Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16/paran13#n13 [In Ukrainian].

6. Poryadok zapovnennya form finansovoyi zvitnosti v derzhavnomu sektori [Procedure for filling in the forms of financial reporting in the public sector] vid 28.02.2017 № 307 — [Electronic resource]. — Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0384-17./[In Ukrainian].

7. Typova korespondentsiya subrakhunkiv bukhhalterskogo obliku dlya vidobrazhennya operatsiy z aktyvamy, kapitalom ta zobovyazannyamy rozporyadnykamy byudzhetnykh koshtiv ta derzhavnymy tsilovymy fondamy [Typical correspondence sub-accounting operations to reflect assets, liabilities and capital spending units and state trust funds]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 29.12.2015 № 1219 – [Electronic resource]. — Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28216.html./ [In Ukrainian].

8. Volkova N. Obmínna chi neobmínna operatsíya: yak viznachiti [Volkova N. The exchange or non-exchange transaction: how to determine] / N.Volkova // Praktichniy zhurnal «Balans-Byudzhet» № 12 – [Electronic resource]. — Available at: https://balance.ua/ua/news/all/post/obmennaya-ili-neobmennaya-operaciya-kak-opredelit [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15 березня 2017 р.

UDC 657.1:658.115

Tetiana Larikova,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Accounting in Credit and Budget Institutions, and Economic Analysis
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: larikovat@mail.ru

Costs accounting methodology and procedure of the financial reporting forms completing in public sector

Abstract
Research objective*.The objective of the article is to define the essence of exchange and non-exchange transactions costs and generalize the methodology of their accounting in accordance with the Chart of Accounts № 1203 from 31.12.2013.*

***Methodology**. In order to gain the objective, the research applies methods of concretization, and theoretical and practical information generalization to solve the problems of costs accounting in public sector.*
***Findings**. The author defines the essence and classification of exchange and non-exchange transactions. The method of cost accounting is summarized. The article determines the order of financial statements in public sector in terms of exchange and non-exchange transactions costs.*
***Value added**. The study has practical implication of examined theoretical and practical issues of exchange and non-exchange transactions costs accounting in the public sector.*
***Key words**: costs, exchange transactions, non-exchange transactions, accounting, financial reporting, public sector.*

УДК 336.71:005

Парасій-Вергуненко Ірина Михайлівна,
д.е.н., професор кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: parasiy_vergunenko@bigmir.net
Сівта Юлія Миколаївна,
студентка ОЕФ, магістратура, спеціальність 8О02 «Облік і аудит в управлінні банками», ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: yulia_sivta@ukr.net

АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИМОГ БАЗЕЛЯ ІІІ

Анотація
***Мета дослідження**. Криза 2006–2009 років змусила світові банківські інституції переглянути основні принципи здійснення банківської діяльності в сфері кредитування, оцінки кредитного ризику та формування резервних і буферних капіталів. Стабільність банківської системи є запорукою ефективного економічного зростання. Саме тому Україна почала процес запровадження принципів Базелю ІІІ в управлінні та контролі банками. В той же час постає питання спроможності системи витримати та ефективно здійснити перехід до нових умов.*
***Методологія**. Інформаційною базою дослідження стали матеріали Національного банку України, офіційні звітні дані банків, матеріали науково-практичних конференцій, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, а також особисті спостереження авторів. Окрім того, в ході дослідження використовувались методи «мозкового штурму», аналіз і синтез, порівняння, спостереження, методи експертних оцінок.*
***Отримані результати**. Велику увагу зосереджено на особливостях контролю за кредитним ризиком в банках України згідно принципів Базелю ІІІ. В роботі увага приділялась дослідженню проблемних аспектів переходу України до Базелю ІІІ та контролю за кредитним ризиком у банках.*

Цінність дослідження. *У статті досліджено особливості та перепони у банківській системі в процесі переходу до вимог Базеля III з точки зору теоретичних поглядів. Також показано головні зміни, які передбачені в нових стандартах стосовно контролю за банківськими ризиками і використання коефіцієнтів, які враховуватимуть дані ризики.*
Ключові слова: *кредит, кредитний ризик, Базель III, банківська діяльність.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні, банківська система України є одним з найрозвинутіших елементів господарської системи. Найголовнішим її завданням є підтримка економічного зростання, яке повинно здійснюватися шляхом підкріплення економіки кредитними ресурсами, переміщення грошових ресурсів до тих економічних суб'єктів, які мають їх нестачу. Проблема кредитування реального сектора економіки в Україні в умовах збереження нестабільності глобальної економіки є однією з найгостріших. У зв'язку з цим шляхи та напрямки поліпшення системи кредитування економіки доцільно розглядати в комплексі питань, які стосуються розроблення нових підходів до реалізації грошово-кредитної, банківської, валютно-курсової політики. Підписання Україною угоди про асоціацію з Європейським Союзом вимагає від вітчизняного банківського сектору відповідати вимогам і стандартам системи Базель III. Це якісно новий підхід до банківської діяльності, в основу якого покладено забезпечення підвищеного контролю за ефективністю управління ризиками, які виникають в процесі здійснення банківської діяльності. Відповідно до планів Європейського Центрального Банку повноцінне функціонування системи Базель III у країнах ЄС має розпочатись з 2019 року. Тому актуальність питання спроможності України відповідати цим стандартам і необхідність впровадження відповідних змін у план управління ризиками в довгостроковій перспективі, є беззаперечним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реалізації вимог Базель III у вітчизняній банківській системі були розглянуті у працях українських вчених, зокрема таких, як Матлага Л., Демків М., Шпачук В., Мамедов С., Грищенко О. Питання впровадження рекомендацій Базельського комітету з банківського регулювання та нагляду, а також реалізації міжнародних стандартів щодо формування й оцінки достатності капіталу банків широко досліджуються як світовими, так і вітчизняними науковцями, серед яких слід виділити таких учених, як О. Берeславська, В. Міщенко, О. Лаврушин, О. Медвєдєва, П. Роуз, М. Савлук, В. Усоскін, Г. Щербакова, С. Моісеєв.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на значні здобутки вітчизняних учених в дослідженні проблем банківського регулювання та запровадження в Україні рекомендацій Базельського комітету, низка питань залишається не вирішеними та потребує подальших досліджень. А отже, адаптація Базельських вимог до умов функціонування банківських установ на вітчизняному ринку потребує глибокого дослідження з точки зору специфіки банківської системи.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою та завдання дослідження є обґрунтування необхідності впровадження вимог рекомендацій Базельського комітету третьої редакції, щодо достатності капіталу та аналіз їх впливу на фінансову систему України.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині банківська система України, як і інші сфери економічної діяльності знаходяться в умовах, які за своєю складністю і ризикованістю значно відрізняються від умов переважної більшості економічно розвинутих країн. Це зумовлюється такими факторами, як: затяжна економічна криза, незавершеність нормативно-правової бази, вкрай складне політичне становище країни, відсутність стабільних господарських зв'язків. У свою чергу такі фактори лише загострюють економічні ризики [7, с. 55].

Слід зазначити, що вітчизняний банківський сектор функціонує в умовах підвищеного ризику. В банківській діяльності виділяють такі основні категорії ризиків: кредитний; ліквідності; зміни процентної ставки; ринковий; валютний; операційно-технологічний; репутації; юридичний; стратегічний (рис. 1).

Під кредитним ризиком слід розуміти наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком [3, с. 86]. Кредитний ризик присутній у всіх видах діяльності банку. Він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання щодо їх надання, інвестує кошти або іншим чином ризикує ними відповідно до угод. Тобто мова йде про невпевненість банку в тому, що позичальник буде спроможним і збереже наміри виконати умови угоди, у результаті чого виникає ймовірність збитків за кредитною операцією.

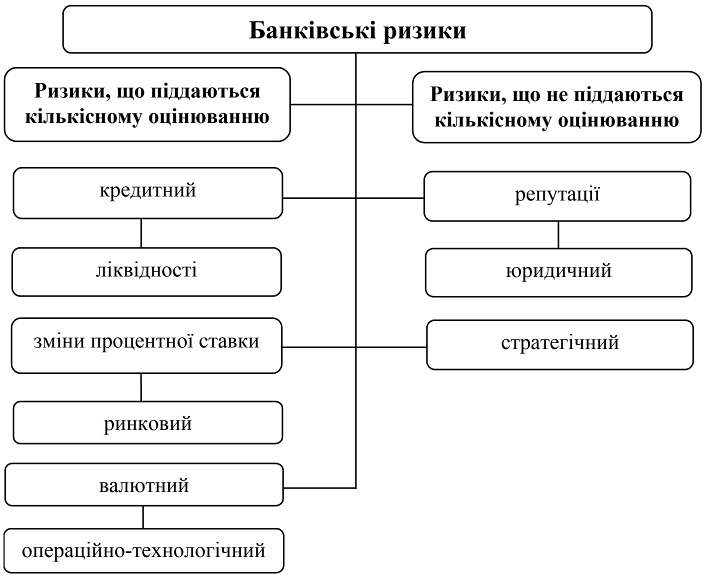

Рис. 1. Класифікація банківських ризиків за методикою Національного банку України [8, с. 9].

Для того, щоб контролювати кредитний ризик банки, які проводять свою операційну та інвестиційну діяльність, повинні дотримуватись вимог мінімального капіталу. Головною метою Базель III є дотримання банками нових вимог до достатності капіталу є [4, с. 240].

Як відомо, Базельські угоди являють собою загальний набір засобів реформування. Їх метою є поліпшення здатності банків пом'якшувати економічні та фінансові удари, незалежно від їхнього походження, покращення управління ризиків, посилення прозорості та відкритості банків [6; с.168].

Система Базель III була створена з урахуванням наслідків фінансової кризи 2008 року, яка продемонструвала недостатню фінансову стійкість банківської системи навіть найрозвинутіших країн. Хронологію запровадження ключових документів Базельського комітету з банківського нагляду наведено на рис. 2.

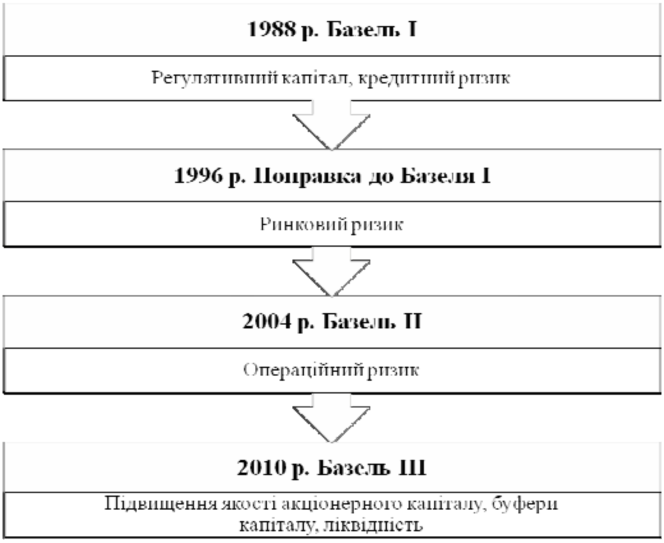

Рис. 2. Хронологія запровадження ключових документів Базельського комітету з банківського нагляду [10, с. 5].

Для банківської системи України перехід до вимог і стандартів системи Базель III є важливою і необхідною умовою, оскільки Базельський комітет з питань банківського нагляду є саме тим міжнародним майданчиком, де розробляються найкращі в світі практики банківського регулювання. Основним, на що спрямована базельська система, є посилення вимог до якості банківського капіталу, підвищення ліквідності банків та їхньої фінансової незалежності.

Для того щоб впровадити основні положення Базеля III, комерційні банки України повинні вирішити комплекс поточних питань, пов'язаних з корінним удосконаленням структури, підвищенням якості та зниженням ризиків банківських інвестицій, поліпшенням якості банківських запозичень і якості ліквідних активів. Не менш важливим питанням є покращення кредитного ризику в банках при переході до Базель III [9, с. 60].

У рекомендаціях Базель III наведені основні форми ризик-орієнтованого нагляду, що забезпечують нейтралізацію або ослаблення дій механізму непродуктивного відтоку фінансового капіталу [11, с.174], можна інтерпретувати схематично в розрізі основних механізмів непродуктивного відтоку фінансового капіталу (табл. 1.) Очевидно, що при кредитуванні економіки мають місце різні механізми непродуктивного відтоку фінансового капіталу. Нейтралізація або попередження наслідків їх дії забезпечується шляхом впровадження рекомендацій Базель ІІІ. Зазначені форми ризик-орієнтованого нагляду при реалізації механізмів непродуктивного відтоку фінансового капіталу вимагають упровадження як буферів капіталу, так і інших видів резервних ресурсів. При цьому повинна забезпечуватися достатність капіталу для виконання банками інвестиційних, у тому числі кредитних функцій (зобов'язань). Важливо підкреслити, що банк у даному випадку виступає як суб'єкт інвестиційного процесу [1, с. 261–262].

Таблиця 1

Ризик-орієнтований нагляд за основними механізмами непродуктивного відтоку фінансового капіталу [1, с. 262]

Основні форми ризик-орієнтованого нагляду	Основні механізми непродуктивного відтоку фінансового капіталу
Оцінка кредитного ризику	Надання позик, кредитів іноземним юридичним і фізичним особам. Підвищення відсоткової ставки за валютний кредит. Видача кредитів, у тому числі вексельних, про які заздалегідь відомо, що вони не повернуться в Україну. Комерційне кредитування у вигляді простроченої дебіторської заборгованості з боку іноземних фірм або громадян без отримання відсотків або штрафів за несвоєчасне виконання контрактів
Оцінка ринкового ризику	Продаж за кордоном цінних паперів, емітованих в Україні за ціною нижчою, ніж їх ринкова вартість. Неповернення валютної виручки від експортних операцій. Завищення імпортних цін або зниження експортних цін у зовнішньоекономічних контрактах. Завищення показників якості товарів (послуг), які експортуються з одночасним завищенням суми комерційного штрафу за невідповідність. Придбання іноземних засобів обігу і фінансових інструментів
Оцінка операційного ризику	Складання зовнішньоекономічних контрактів з перестрахуванням. Маніпулювання цінами під час товарообмінних, клірингових та інших подібних операціях. Внесення страхового депозиту українською фірмою при кредитуванні іноземною компанією і подальша відмова від нього. Виплата інвестиційних доходів нерезидентам

Зауважимо, що регулювання банківської діяльності, а також діяльність самих комерційних банків України повинні здійснюватись відповідно до Основних принципів ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи) (табл. 2).

Таблиця 2

Основні принципи ефективного банківського нагляду [11]

Принципи	Назва
Принцип 1:	Обов'язки, цілі та повноваження
Принцип 2:	Незалежність, підзвітність, ресурси та правовий захист
Принцип 3:	Співпраця та спільна робота
Принцип 4:	Дозволені види діяльності
Принцип 5:	Критерії ліцензування
Принцип 6:	Передача істотної власності
Принцип 7:	Крупні придбання (поглинання)
Принцип 8:	Наглядовий підхід
Принцип 9:	Методи та інструменти нагляду
Принцип 10:	Наглядова звітність
Принцип 11:	Повноваження органу нагляду щодо застосування санкцій і заходів впливу
Принцип 12:	Консолідований нагляд
Принцип 13:	Відносини між органами нагляду країни походження та країни перебування
Принцип 14:	Корпоративне управління
Принцип 15:	Процес управління ризиками
Принцип 16:	Адекватність капіталу
Принцип 17:	Кредитний ризик
Принцип 18:	Проблемні активи та резерви
Принцип 19:	Ризик концентрації та ліміти максимального ризику
Принцип 20:	Операції з пов'язаними особами
Принцип 21:	Ризик країни та ризик обмеження переказу коштів (трансфертний ризик)
Принцип 22:	Ринковий ризик
Принцип 23:	Ризик відсоткової ставки у банківському портфелі
Принцип 24:	Ризик ліквідності
Принцип 25:	Операційний ризик
Принцип 26:	Внутрішній контроль та аудит
Принцип 27:	Фінансова звітність і зовнішній аудит
Принцип 28:	Розкриття інформації та прозорість
Принцип 29:	Зловживання фінансовими ресурсами

Дані принципи вперше були опубліковані в 1997 році Базельським комітетом з банківського нагляду. І донині вони використовуються різними країнами задля кращої оцінки їх наглядових систем, а також для розробки майбутніх заходів, які спрямовані на досягнення кращого рівня надійності наглядової банківської практики. Окрім того, ці принципи також використовуються Міжнародним валютним фондом і Світовим банком.

Питання контролю за кредитним ризиком регламентує Принцип 17 «Кредитний ризик». Відповідно до даного принципу, наглядовий керуючий орган повинен визначати чи здійснюють банки правильне управління кредитним ризиком, враховуючи їхню готовність взяти на себе певний ризик, профіль ризиків включаючи різні ринкові та макроекономічні умови [4, с. 188].

Таке управління повинне включати в себе належну політику та процедури своєчасного виявлення, вимірювання, моніторингу, оцінки, контролю, звітності та зменшення кредитного ризику. Для цього повинен охоплюватись весь цикл кредитування, який включає у себе: надання кредиту, оцінку кредиту, постійне управління кредитним та інвестиційним портфелем банку. Принцип 17 «Кредитний ризик» передбачає врахування 8 основних критеріїв, за якими наглядовий орган повинен здійснювати контроль за кредитним ризиком у банках (рис. 3).

Серед головних змін, передбачених у нових стандартах відносно контролю за банківськими ризиками, є досить істотне розширення норм покриття ризиків у формулі достатності капіталу та збільшення вимог щодо здійснення позабіржових операцій; а також щодо перерахунку рівня кредитного ризику із врахуванням впливу можливого фінансового стресу. За оцінкою самого Базельського комітету, вимоги до акціонерного капіталу з урахуванням розширення покриття ризиків і зростання коефіцієнтів загалом зросли у сім разів. Також передбачено запровадження коефіцієнту левериджу (частку позикових коштів, або максимальне плече левериджу), що доповнить показники капіталу з урахуванням ризиків. В Україні передбачено паралельне використання коефіцієнтів, встановлених стандартами Базель II та Базель III, починаючи з 1 січня 2013 року по 1 січня 2017 року, а перехід до розширення мінімальних вимог до капіталу і ліквідності планується із січня 2018 року [5, с. 86].

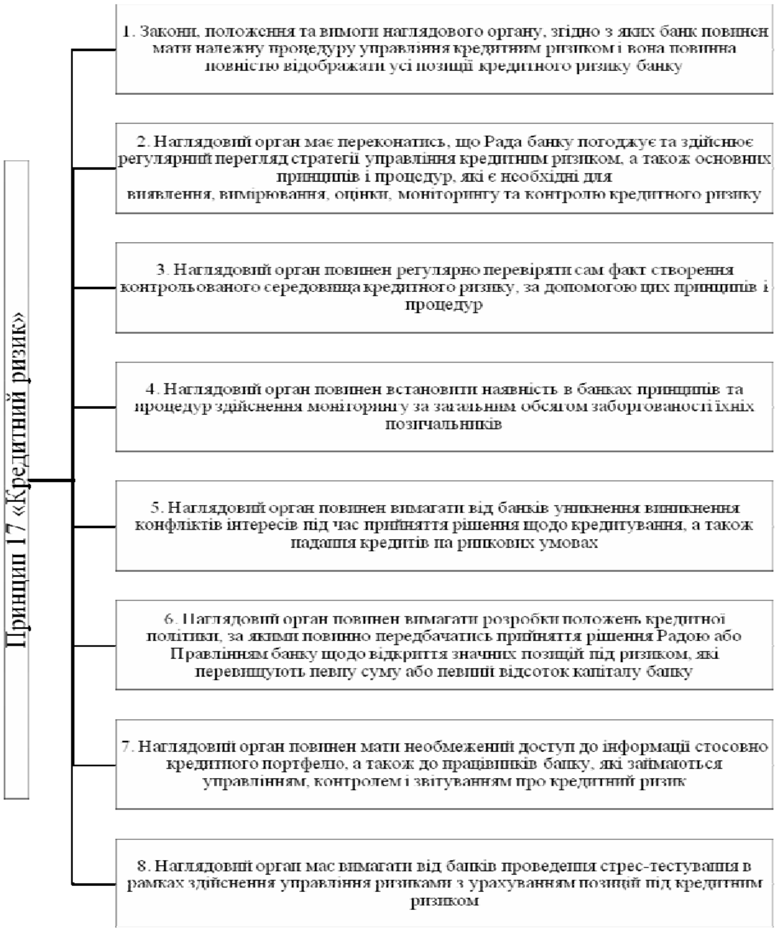

Рис. 3. Критерії контролю за кредитним ризиком

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Перехід до стандартів Базель III повинен стати головним механізмом зміцнення банківської системи України. Окрім того, рівень її прозорості значно покращиться за умови дотримання базельських вимог. Тому, можна зробити висновок, що за умов переходу банківської системи України до стандартів Базелю III покращиться та посилиться контроль за кредитним ризиком у банках. Перехід України на систему Базель III вимагатиме досить значних зусиль з боку національного регулятора. Тому держава повинна створити всі умови, щоб дана система запровадилась і діяла успішно в країні. Перспективами подальших досліджень є удосконалення системи аналітичних показників, що кількісно характеризують кредитний ризик.

Бібліографічний список

1. *Андрієнко Н.Н.* Реалізація вимог міжнародних стандартів фінансової звітності і «Базель-3» в кредитній політиці банку / Н.Н. Андрієнко. – Праці Одеського політехнічного університету. – 2014. – Вип. 1(43). –С. 260–267.
2. *Бага О. М.* Перспективи запровадження міжнародних стандартів «Базель III» для вітчизняних банків на основі міжнародного досвіду / О.М. Бага, В.А. Малахов // Траєкторія науки. – 2016. – № 4 (9). – С. 239–241.
3. *Кавтиш О.П.* Управління ризиками комерційних банків України в умовах зміни Базельських угод / О.П. Кавтиш, Б.О. Ширяєва // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Випуск 3. – С. 167–171.
4. *Конопатська Л.В.* Банківський нагляд / Л.В. Конопатська, К.Є. Раєвський. – К.: Знання, 2014. – 412 с.
5. *Парасій-Вергуненко І.М.* Аналіз банківської діяльності: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. // І.М. Парасій-Вергуненко. – К.: КНЕУ, 2003. – 347 с.
6. *Паулет Е.* Негласна практика Базель III: дані по банківській системі Канади та етичним банкам / Е. Паулет // Банки та банківські системи світу. – 2011. – Т.4. – № 3. – С. 85–92.
7. *Самборська-Музичко Ю.А.* Аналіз кредитно-депозитних операцій банку / Ю.А. Самборська-Музичко // Незалежний аудитор: науково-практичне видання (EBSCO). – 2015. – С. 55–61.
8. *Подчесова В.Ю.* Укравління банківськими ризиками / В. Ю. Подчесова. – Харків: ХІБС УБС НБУ, 2014. – 83 с.
9. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи). – [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4525.
10. *Міщенко В.* Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору/ В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1 (179). – С. 4–9.
11. *Лайко О.І.* Інвестиційний потенціал регіону: використання та непродуктивний відтік капіталу [Текст]: монографія / О. І. Лайко. – Нац. акад. наук України, ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. — Одеса: ІПРЕЕД, 2009. — 433 с.

References

1. Andrienko N.N. Realizaciya vimog mizhnarodnih standartiv finansovoï zvitnosti i "Bazel'-3" v kreditnij politici banku [Implementation of the requirements of international financial reporting standards and «Basel 3» in the bank credit policy]. – Praci Odes'kogo politekhnichnogo universitetu, 2014. Vip. 1(43) [In Ukrainian].

2. Baga O.M., Malahov V.A. Perspektivi zaprovadzhennya mizhnarodnih standartiv «Bazel' III» dlya vitchiznyanih bankiv na osnovi mizhnarodnogo dosvidu [Prospects for the introduction of international standards «Basel III» for domestic banks based on international experience] // Traєktoriyanauki. – 2016. – № 4 (9). – S. 239–241 [In Ukrainian].

3. Kavtish O.P., SHiryaєva B.O. Upravlinnya rizikami komercijnih bankiv Ukraïni v umovah zmini Bazel's'kih ugod [Risk management of commercial banks in Ukraine in a changing Basel] // Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu. – 2015. – Vipusk 3. – S. 167–171 [In Ukrainian].

4. Konopats'ka L.V. Bankivs'kij naglyad [Bankingsurveillance] / L.V. Konopats'ka, K.Є. Raєvs'kij. K.: Znannya, 2014. – 412 s. [In Ukrainian].

5. Parasij-Vergunenko I.M. Analiz bankivs'koï diyal'nosti: Navch.-metod. Posibnik dlya samost. vivch. disc. [Banking Analysis: method. Guide to Self. Explore. dysts.] // I.M. Parasij-Vergunenko. – K.: KNEU, 2003. – 347 s. [In Ukrainian].

6. Paulet E. Neglasna praktika Bazel' III: dani po bankivs'kij sistemi Kanadi ta etichnim bankam [Covert practice of Basel III: Data on the banking system in Canada and ethical banks] // Banki ta bankivs'ki sistemi svitu. – 2011. – T.4. – № 3. – S. 85–92 [In Ukrainian].

7. Sambors'ka-Muzichko YU.A. Analiz kreditno-depozitnih operacij banku [The analysis of credit and deposit operations of the bank] / YU.A. Sambors'ka-Muzichko // Nezalezhnij auditor: naukovo-praktichne vidannya (EBSCO), 2015. – S. 55–61 [In Ukrainian].

8. Podchesova V.YU. Upravlinnya bankivs'kimi rizikami: opornij konspekt lekcij [Risk management in banking: compendia]. – Harkiv: HIBS UBS NBU, 2014. – 83 s. [In Ukrainian].

9. Osnovni principi efektivnogo bankivs'kogo naglyadu (Osnovni Bazel's'ki principi) [Core Principles for Effective Banking Surveilence (Basel Core Principles)] [In Ukrainian].

10. Mishchenko V., Neznamova A. Bazel' III: novi pidhodi do regulyuvannya bankivs'kogo sektoru [Basel III: new approaches to the regulation of banking sector] // Visnik Nacional'nogo banku Ukraïni. – 2011. – № 1 (179). – S. 4–9 [In Ukrainian].

11. Lajko O.I. Investicijnij potencial regionu: vikoristannya ta neproduktivnij vidtik kapitalu [The investment capacitiy of the region, and unproductive capital outflows]: [Monogr.] / O.I. Lajko; Nac. akad. nauk

Ukraïni, In-t probl. rinku ta ekon.-ekol.doslidzh. — Odesa: IPREED, 2009. — 433 s. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15 березня 2017 р.

UDC 336.71:005

Irina Parasiy-Vergunenko,
Doctor of Sciences (Economics),
Professor at the Departmentof Accounting in Credit and Budget Institutions, and Economic Analysis
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: parasiy_vergunenko@bigmir.net
Yuliia Sivta,
Master Student at the Faculty of Accounting,
Programof Study «Accounting and audit in bank management»,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: yulia_sivta@ukr.net

Credit risk analysis in commercial banks of Ukraine in conditions of Basel III implementation

Annotation

Research objective*. The crisis of 2006-2009 forced the banking institutions worldwide to revise the basic principles of banking activities in the sphere of lending, credit risk assessment, and the formation of reserve and buffer capital. Stability of the banking system is the cornerstone of effective economic growth. That is why Ukraine has started introduction of the Basel III principles for bank management and control. At the same time, the challenge is in banking system capacity to meet new requirements.*

Methodology*. The research information base was the materials of the National Bank of Ukraine, the official reporting data of banks, materials of scientific conferences, monographs of Ukrainian and foreign scientists, as well as authors' observations. The study used the methods of brainstorming, analysis and synthesis, comparison, observation, and Delphi method.*

Findings*. According to the Basel III principles, the focus has to be on bank controlling of credit risks. The study pays attention to the challenges of transition to Basel III in Ukraine, and the monitoring of credit risk by banks.*

Value added*. The article explores the theoretical approaches to the terms and obstacles for the banking system at the process of implementation of Basel III requirements. The study summarizes the main changes provided by the new standards for the banking risks monitoring, and the use of ratios that take into account these risks.*

Key words*: credit, credit risk, Basel III, banking.*

УДК 336.713:657.62

Самборська-Музичко Юлія Олександрівна,
к.е.н., старший викладач кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, м. Київ, проспект Перемоги,54/1)
E-mail: ismkneu@gmail.com
Тютюкіна Олена Сергіївна,
студентка ОЕФ, 5 курсу, спеціальність 8О02 «Облік і аудит в управлінні банками»,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, м. Київ, проспект Перемоги,54/1)
E-mail: tutukina.elenka@gmail.com

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ БАНКУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Анотація

Мета дослідження*. Стабільність банківського сектору забезпечує економічне зростання країни. Проте ефективні управські рішення стосовно змін у банку та банківській системі загалом, неможливі без аналітичного обґрунтування. У той же час існують перепони для проведення всестороннього аналізу результатів діяльності установи банку. Серед таких: сумнівна достовірність фінансової звітності, відсутність вичерпної аналітичної інформації для здійснення аналізу, небажання банків здійснювати діяльність відкрито та прозоро.*

Методологія*. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, а також фахівців у галузі проблем стратегічного аналізу конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, законодавчі акти і постанови Верховної Ради України, Національного банку України, методичні рекомендації з оцінки конкурентоспроможності банків. У ході оброблення, вивчення та аналізу науково-методичних і інформаційних матеріалів було використано комплекс методів економічних досліджень, об'єднаних системним підходом до вивчення даної проблеми.*

Отриманні результати*. На основі досліджених проблеми, у статті запропоновано шлях їх вирішення, що мають не лише теоретичне, але й практичне спрямування. Також, зазначається необхідність інформаційного і методичного забезпечення аналізу фінансового стану, з метою оптимізації процесу прийняття управлінських рішень.*

Цінність дослідження*. У статті розгорнуто основні методичні аспекти аналізу фінансового стану банківської установи. Обґрунтовано необхідність формування інтегрованої звітності, що включає нефінансові показники.*

Ключові слова*: аналіз, фінансова звітність, проблеми аналізу фінансової звітності, банківська діяльність.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Банки, як регулятори грошового обігу й посередники в акумуляції та перерозподілі грошових потоків, відіграють важливу роль в економічних перетвореннях України. Їх діяльність впливає на формування і розвиток практично всієї системи відносин в країні. Без стабільного, надійного та сильного банківського сектора не може нормально функціонувати економіка країни. Ринкова економіка вимагає від українських комерційних банків підвищення ефективності управління банківською діяльністю. Важлива роль у реалізації цієї задачі відводиться аналізу банківської діяльності. Його результати обґрунтовують зміни стратегічних і тактичних планів розвитку банку, управлінські рішення; сприяють здійсненню контролю за їхнім виконанням; виявляють резерви підвищення ефективності проведення активних і пасивних операцій; оцінюють результати діяльності банку, його окремих підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема знайшла відображення в роботах таких авторів, як Барковський А.Н., Букатов В.І., Герасимович А.М., Глісін Ф.Ф., Кітрар Л.А., Долан Є.Г, Дробозіна Л.А., Кураков Л.П., Лаврушин О.І., Матвієнков М.Ю., Мішин Г.І., Москвін В.А., Мороз А.М., Парамонова Т.В., Парасій-Вергуненко І.М., Примостка Л.О., Усоскин В.М. Аналіз банківської діяльності з плином часу потребує ширшої інформації щодо операцій, які виконує банк, тому це питання провокує все більшого та глибшого наукового дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. У статті розгорнуто основні методичні аспекти аналізу фінансового стану банківської установи. Обґрунтовано необхідність формування інтегрованої звітності, що включає нефінансові показники та формування спеціального незалежного аналітичного органу, що має повний доступ до будь-якої банківської інформації для здійснення кваліфікованої оцінки рівня фінансової стійкості установи, а також є доцільним запровадження етичних норм на законодавчому рівні щодо формування щорічної звітності.

Формулювання мети і завдання дослідження. Даного дослідження є обґрунтування напрямів оцінювання якості та достовірності фінансової звітності як основного джерела аналізу його фінансового стану з позиції різних користувачів інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головною характеристикою певного стабільності та конкурентоспроможності для банку, як і для будь-якого підприємства є вираження результатів його діяльності у грошовому еквіваленті. Фінансовий результат – це приріст або зменшення вартості власного капіталу установи, що утворюється в процесі його діяльності за звітний період. Основним фінансовим результатом діяльності підприємства є прибуток. Його збільшення – означає примноження фінансових ресурсів та зростання фінансових результатів. А збиток – є втратою фінансових ресурсів підприємств, якщо збитки носять регулярний характер, то зрештою будуть витрачені всі фінансові ресурси і банк оголосить банкрутство. Тобто, фінансовим результатом діяльності підприємства є прибуток або збиток, що є грошовою характеристикою спроможності підприємства бути конкурентоспроможним [7, с. 226].

Фінансові результати діяльності банку (від реалізації його продукту) характеризуються такими показниками: доходи, видатки, прибуток (до сплати податку на прибуток і після сплати податку – чистий прибуток). Завдання аналізу фінансових результатів діяльності комерційних банків визначаються роллю і значенням прибутку банків як джерела формування їх капіталу, а отже, і фактором, що забезпечує стабільність їх фінансового стану, який, у свою чергу, є однією з умов нормального функціонування банків.

Завданням аналізу фінансових результатів діяльності банку є:

— оцінка виконання фінансового плану за показниками доходів, видатків, прибутків та їх динаміки;

— виявлення факторів і визначення їх впливу на зміну фінансових результатів;

— визначення резервів збільшення доходів, економії видатків і збільшення прибутку;

— розробка заходів щодо мобілізації резервів підвищення прибутковості діяльності банку.

Значення аналізу фінансових результатів діяльності банку полягає в тому, що його результати дозволяють керівництву банку сформувати відповідну диверсифікаційну політику надання послуг, виявити «вузькі місця», розробити рекомендації щодо їх усунення. Однак необхідність цього аналізу викликається значенням прибутку не тільки для банку, а і для всіх учасників економічного процесу (рис. 1). Акціонери зацікавлені в прибутку, бо він являє собою доход на інвестиційний капітал. Прибуток приносить вигоди вкладникам, бо завдяки збільшенню резервів і підвищенню якості послуг складається більш стабільна, надійна й ефективна банківська система. Позичальники опосередковано зацікавлені в достатньому банківському прибутку в зв'язку з тим, що спроможність банку надавати позички залежить від розміру і структури його капіталу. Навіть інші фінансово-кредитні установи, які безпосередньо не вдаються до послуг комерційних банків, мають непряму вигоду від банківського прибутку, бо надійна банківська система означає безпеку вкладів і наявність джерел кредиту, від яких залежать фірми і споживачі.

Економічний розвиток будь-якої банківської установи повинен ґрунтуватися на дослідженні поточної діяльності та її фінансових результатів, як необхідних складових у досягненні фінансової гнучкості та стабільності банківської установи. Швидкий розвиток економічних відносин, нестабільність ринкового середовища, впровадження найсучасніших методів конкурентної боротьби вимагають адекватного розвитку інструментарію управління, який здатний швидко визначити і оцінити ситуацію, що дасть змогу оперативно і найправильніше прийняти необхідне і виважене управлінське рішення.

Рис. 1. Характеристика користувачів інформаційних ресурсів фінансового аналізу банку [11, с. 51]

Стабільний економічний розвиток банківської діяльності залежить від прийняття ефективних управлінських рішень, які, у свою чергу, базуються на ґрунтовному аналізі, плануванні фінансової діяльності та контролю за виконанням цих планів.

Необхідно зазначити, що банки, як і будь-яка фінансова організація в Україні, ведуть бухгалтерський облік усіх операцій і складають фінансову звітність, яку з метою здійснення державного банківського нагляду повинні на регулярній основі надавати до установ Національного банку України (ст. 69 Закону України «Про банки та банківську діяльність»). Зацікавленість зовнішніх користувачів фінансової звітності банківської установи полягає в отриманні повної, достовірної та такої, що відповідає вимогам регулятора інформації щодо фінансового стану та результатів діяльності організації, яка може надати певне уявлення про рівень надійності банку [3, с. 148].

В Україні сфера бухгалтерського обліку регулюється державними законодавчими актами та й міжнародним законодавством, а саме: Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS); Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (IAS); Тлумачення, розроблені Комітетом з тлумачення міжнародної фінансової звітності (IFRIC).

Саме на основі таких нормативів і здійснюється складання звітності в банках. Важливо зазначити, що за додержанням умов забезпечення фінансовою стійкістю національних банківських систем у цілому та їх складових (банків) зокрема слідкує кожний з міжнародних регулюючих суб’єктів, що виконує ряд функцій. Серед таких: Міжнародний валютний фонд, Європейський банк розвитку і реконструкції, Банк міжнародних розрахунків, Базельський комітет з банківського нагляду, FATF, центральні банки світу, Міжнародний банк реконструкції та розвитку тощо [12, ст. 102-103].

Методологічно та організаційно ведення бухгалтерського обліку передбачає його ведення за напрямами: фінансовий, управлінський і податковий. Відповідно, облікові результати відображаються в аналогічних звітних документах. Згідно за інструкцією Національного банку України, дані, що обліковуються на рахунках 8-го класу є конфіденційними, а звітність за ними не є обов’язковою для загального розголосу. Крім того, банками самостійно встановлюються внутрішні правила управлінського обліку.

Проте інформація, яку містять звіти управлінського обліку, може бути важливою для проведення аналітичної оцінки фінансових показників діяльності банку як економічної установи. В тому числі, з точки зору ефективності управлінських рішень і можливості фінансових коректив негативних результатів фінансової діяльності в майбутніх періодах.

Управлінська звітність поєднує в собі сукупність правил і процедур, які забезпечують підготовку і надання інформації про діяльність банку для задоволення потреб керівництва банку та його менеджерів оперативною фінансовою і не фінансовою інформацією у визначеній ними формі для планування, оцінки, контролю і використання своїх ресурсів. Управлінський облік ведеться банком для забезпечення внутрішніх потреб в інформації, виходячи зі специфіки та особливостей діяльності й структури управління. Проте така інформація зазвичай є конфіденційною, а її розголошення, навіть частково, в Україні категорично забороняється менеджерами.

На сьогодні направленість розвитку та реформування банківської системи, відповідно до цілей Національного банку України, відбувається в бік підвищення довіри населення та інвесторів до банківської системи. Проте досягнення таких цілей нейтралізується без прозорого надання певних даних, що могли мати конфіденційних характер в минулому, але можливі для розголошення на часі. Так, гарною практикою банків в деяких європейських країнах, наприклад Німеччина, є оприлюднення загального річного звіту про результати діяльності компанії, що включає не лише фінансові звіти та аудиторський висновок, але й іншу інформацію, що не є обов'язково для розголошення [11]: інформацію щодо методів та розрахунки банківських ризиків, що виникали у звітному періоді; особливу ключову інформацію стосовно формування резервних коштів і місць їх розміщення; розрахунок показників ефективності використання інвестиційних грошових коштів відповідно до напрямків інвестування (з наданням детального розшифрування фінансової інформації); фінансові результати прийняття конкретних управлінських рішень тощо. Надання такої інформації не є обов'язковою та не вимагається від банку наглядовими органами, проте, її розголошення є показником прозорості роботи банку та його готовності до ефективної роботи як економічної одиниці з одного боку, та компетентності фінансової установи як елементу фінансової безпеки держави, з іншого.

Для проведення ефективного аналізу банківської діяльності необхідно мати аналітичні матеріали, що дозволяють одержати достовірну, повну і всебічну інформацію про банк. До такої інформації належать баланс банку і звіт про прибутки і збитки (рис. 2). Баланси комерційних банків є головною складовою їх звітності. Аналіз балансів дозволяє визначити наявність особистих коштів, зміни в структурі джерел ресурсів, склад і динаміку активів, контролювати ліквідність банків, здійснювати управління фінансовою стійкістю.

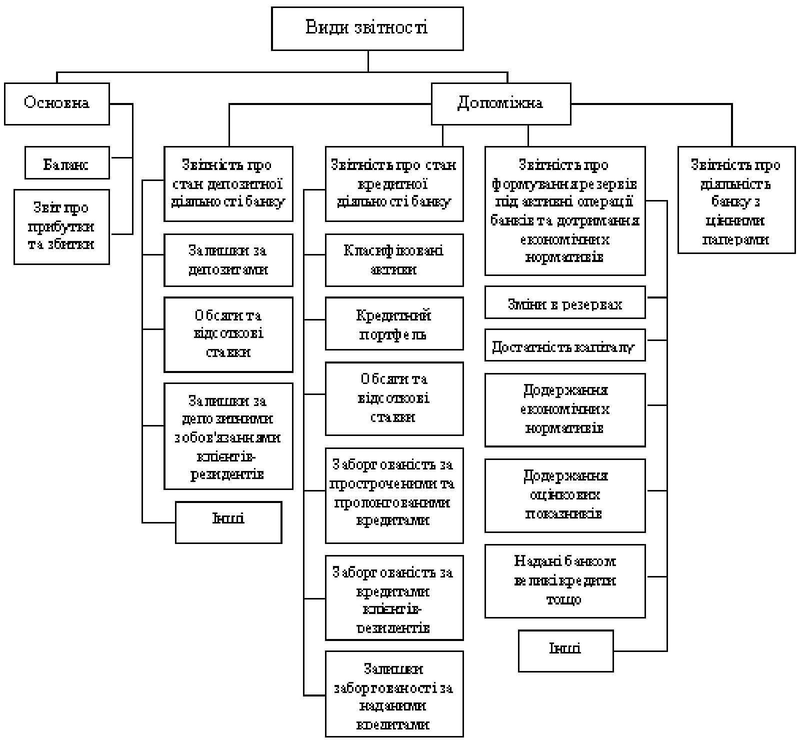

Рис. 2. Характеристика фінансової звітності комерційних банків України [10, с. 407]

У ринкових умовах баланс комерційного банку є засобом не тільки бухгалтерської звітності, а й комерційної інформації банківського менеджменту, навіть своєрідною рекламою для потенційних клієнтів, що прагнуть на професійному рівні розібратися в діяльності банку [1, с. 29].

Крім того, існують й іншу перепони для проведення ефективної аналітичної оцінки банку. У більшості випадках, менеджмент банку не надає повної інформації аудиторам щодо своєї діяльності, не надаючи вичерпно всі документи, що вимагають незалежні аудитори для проведення незалежного аудиту, саме це може спричинити, що аудиторська перевірка не в змозі надати абсолютно вірний фінансовий висновок. Прикладом таких ситуацій може виступити аудиторська перевірка в ПриватБанку компанією PriceWaterhouseCoopers у 2016 році. Саме через відсутність даних з управлінського обліку, аудитори не змогли вірно оцінити стан банківської діяльності ПриватБанку, через що зараз репутація аудиторської компанії великої четвірки під загрозою в Україні. Основною причиною, по якій банк став державним, було названо стан його активів, де 97% корпоративних кредитів банку були видані своїм же акціонерам.

Тож, для того, щоб запобігти таких випадків, на нашу думку, необхідно додати до переліку фінансової звітності банків, деякі дані з управлінського обліку, які, в свою чергу, покажуть реальний фінансовий стан банку, його конкурентоспроможність, або конкурентоспроможність його продуктів, які прямо або опосередковано впливатимуть на діяльність банку. Саме через відсутність такої інформації, зовнішні користувачі не можуть мати повний обсяг даних, щодо діяльності банківської установи.

Крім того вважаємо доцільним запровадження етичних норм (за прикладом формування Кодексу аудиторської етики) щодо формування щорічного звіту, рекомендуючи висвітлювати назагал деякі внутрішньо інформативні дані, що могли б з одного боку дати можливість ефективніше провести аналіз результатів банківської діяльності та перспектив подальших управлінських рішень. А, з іншого, свідчили б про прозорість і відкритість установи банку для зовнішнього інвестування та більшої зацікавленості населення (що складає більшу частку державного банківського грошового обігу) співпраці з конкретним банком.

Оскільки, як уже зазначалося, у сучасних реаліях не завжди доступний перелік інформації дає можливість реально оцінити рівень фінансової стійкості банку. Достовірні висновки щодо даного питання можливі за умови обробки всього масиву інформації про банки, яка часто має конфіденційний характер. За таких умов виникає проблема формування узагальнюючої оцінки фінансової стійкості, відтак і висновок про рівень фінансової стійкості банків як інтегрального показника може формуватися аналітиком з урахуванням власного досвіду та кваліфікації, що надає результатам суб'єктивного забарвлення. А велика кількість фінансових коефіцієнтів, що при цьому використовується, ускладнює адекватне порівняння значної кількості банків, які функціонують на ринку. Тому, на нашу думку, формування спеціального незалежного аналітичного органу, що має повний доступ до будь-якої банківської інформації для здійснення кваліфікованої оцінки рівня фінансової стійкості установи є важливим елементом забезпечення високого рівня фінансово-економічної безпеки держави.

Ринок банківських послуг в Україні налічує велику кількість банків і всі вони діють з різною ефективністю. Але попереду завжди ті банки, що бездоганно обслуговують клієнтів і роблять це з мінімальними витратами. Оцінити ефективність діяльності банку допомагає аналіз, який проведений кваліфіковано і є джерелом цінної інформації для самого банку, потенційних клієнтів, НБУ. Для банку він дає змогу оцінити ефективність управління, з'ясувати об'єктивну оцінку результатів діяльності і перспектив розвитку, а також визначити надійність банків-партнерів, клієнтів і кореспондентів. Клієнти, проаналізувавши опубліковані баланси і звіти про прибутки та збитки, приймають рішення щодо доцільності співробітництва з банком. НБУ на основі аналізу діяльності банку прогнозує ситуацію на кредитних ринках країни, робить висновки щодо стійкості та надійності банківської системи в цілому, контролює виконання банками встановлених економічних нормативів [2, с. 129].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Тож, фінансові звіти є структурованим відображенням фінансового стану та фінансових результатів діяльності банку. Метою фінансових звітів загального призначення є надання інформації про фінансовий стан, результати діяльності та грошові потоки суб'єкта господарювання, яка є корисною для широкого кола користувачів при прийнятті ними економічних рішень. Фінансові звіти також демонструють результати того, наскільки ефективно управлінський персонал розпоряджається ввіреними йому ресурсами. Проте вони, також, не є повноцінним джерелом для глибокої оцінки реального фінансового стану банку, що є актуальним у сучасних реаліях.

Бібліографічний список:

1. *Антонова А. О.* Аналіз фінансової діяльності комерційних банків / А. О. Антонова // Управління розвитком. — 2014. — № 4. — С. 28-30. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_4_13.

2. *Дзюблюк О. В*. Структура капіталу комерційного банку / О. В. Дзюблюк // 4. – 2012. – С. 123–131.

3. *Єлісєєва О.К., Нетета А.О.* Особливості складання фінансової звітності банківськими установами України / О.К. Єлісєєва, А.О. Нетета // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015р. — С. 147–150.

4. Закон України «Про банки та банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/2121-14.

5. *Звєряков М.І.* Антикризове управління фінансовою стійкістю банку в умовах економічних дисбалансів: монографія / М.І. Звєряков – Одеса.: ОНЕУ, 2015. – с. 418.

1. *Кіндрацька Л.М.* Бухгалтерський облік у комерційних банках України / Л.М. Кіндрацька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/65/4/.

2. *Ковальчук К.Ф.* Банківські операції, навчальний посібник / К.Ф. Ковальчук, І.В. Вишнякова, Л.М. Савчук, І.Г. Сокиринська. – К.: Центр навчальної літератури, 2013 — 326 с.

3. *Литвин Н*. Концептуально-правові засади складання фінансової звітності банками України / Н. Литвин // Науково-практичний журнал «Бухгалтерський облік і аудит», 2012. — С. 48–53.

4. *Несторенко Ж.К.* Фінансова звітність банків: порядок складання та необхідність узгодження з МСФЗ / Ж.К. Несторенко // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2010. – № 35 – С. 232–241.

5. Облік та аудиту комерційних банках / А. М.Герасимович, Т.В. Кривов'яз, О. А. Мазур та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Герасимовича.—Львів: Видавництво «Фенікс», 1999. — 512 с.

6. Річна фінансова звітність і Звіт про управління Deutsche Bank AG [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://annualreport.deutsche-bank.com/2015/ar/servicepages/downloads/-files/dbfy2015_entire.pdf.

7. *Цал-Цалко Ю. С.* Фінансовий аналіз. Підручник / Ю. С. Цал-Цалко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.

References

1. Antonova A. O. Analiz finansovoї diyal'nosti komercijnih bankiv [Analysis of the commercial banks financial activities] // A.O. Antonova // Upravlinnya rozvitkom-2014 [In Ukrainian].

2. Dzyublyuk O. V. Struktura kapitalu komercijnogo banku [The capital structure of commercial banks] / O. V. Dzyublyuk // Finansi Ukrainy – 2010. – № 4. – 123–131p. [In Ukrainian].

3. Yelicieieva O.K., Neteta A.O. Osoblivosti skladannya finansovoi zvitnosti bankivs'kimi ustanovami Ukraini [Features of banking institutions' financial reportingin Ukraine] / O.K. Yelisieieva, A.O. Neteta // Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. — 2015 [In Ukrainian].

4. Zakon Ukraini «Pro banki ta bankivs'ku diyal'nist'» [The Law of Ukraine «On Banks and Banking Activity»] [Electronic resource]. — Available at: httr://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/2121-14. [In Ukrainian].

5. Zvieryakov M.I. Antikrizove upravlinnya finansovoyu stijkistyu banku v umovah ekonomichnih disbalansiv: monografiya [Crisismanagement offinancial stability of the bankinterms of economicim balances]: [Monogr.] / M.I. Zvєieryakov, O.M. Zvieryakov. – Odesa. : ONEU, 2015. – 418p. [In Ukrainian].

6. Kindrac'ka L.M. Buhgalters'kij oblik u komercijnih bankah Ukraini [Accounting in the commercial banks of Ukraine] / L.M. Kindrac'ka [Electronic resource]. – Available at: httr://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/65/4/ [In Ukrainian].

7. Koval'chuk K.F. Bankivs'ki operacії, navchal'nij posibnik [Banking:Handbook] / K.F. Koval'chuk, I.V. Vishnyakova, L.M. Savchuk, I.G. Sokirins'ka. – K.: Centr navchal'noї literaturi, 2013. – 326p. [In Ukrainian].

8. Litvin N., Konceptual'no-pravovi zasadi skladannya finansovoї zvitnosti bankami Ukraini [Conceptual and legal basis of financial reporting in banks of Ukraine]/ N. Litvin // Naukovo-praktichnij zhurnal «Buhgalters'kij oblik i audit». – 2012 [In Ukrainian].

9. Nestorenko ZH.K. Finansova zvitnist' bankiv: poryadok skladannya ta neobhidnist' uzgodzhennya z MSFZ [Financialstatements, orderof preparation and the need of harmonization with IFRS] / ZH.K. Nestorenko // Ekonomichnij prostir : zb. nauk. prac'. – 2010. – № 35. – 232 p. [In Ukrainian].

10. Oblik ta audit u komercijnih bankah. Gerasimovich A.M., Krivov'yaz T.V., Mazur O.A. ta in. Oblik ta audit u komercijnih bankah [Accounting and audit in commercial banks] / [A.M. Gerasimovich, T.V. Krivov'yaz, O.A. Mazur ta in.]. [Electronic resource]. – Available at: httr://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/665/15. [In Ukrainian].

11. Richna finansova zvitnist' i Zvit pro upravlinnya Deutsche Bank AG [Annual financial statements and management report of Deutsche Bank AG] – 2015 [In Ukrainian].

12. Cal-Calko YU. S. Finansovij analiz [Financial analysis]: [Textbook]. – K.: Centr uchbovoi literaturi, 2008. – 566 p. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24 квітня 2017 р.

UDC 336.713:657.62

Yuliia Samborska-Muzychko,
Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer at the Departmentof Accounting in Credit
and Budget Institutions, and Economic Analysis,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: ismkneu@gmail.com
Olena Tiutiukina,
Master Student atthe Faculty of Accounting,
Programof study «Accounting and Audit in Bank Management»,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: tutukina.elenka@gmail.com

Bank financial statements analysis: key challenges

Annotation

Research objective*. The stability of the banking sector ensures economic growth of a country. However, the effective management decisions on development in a bank and the banking system require the analytical justification. At the same time, there are challenges in comprehensive analysis of the bank performance. Of these, there are doubtful reliability of financial statements, the lack of comprehensive data for analysis, the reluctance of banks to perform openly and transparently.*

Methodology*. Scientific papers of domestic and foreign academics, experts' materials on strategic analysis of business competitiveness, legal acts and regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine and the National Bank of Ukraine, and guidelines on the bank competitiveness assessment are the theoretical and methodological basis for thisstudy. The author used a set of economic research methods comprehensive for the data processing, studying and analysis of scientific, methodological and information materials.*

Findings*. Based on the investigated problems, the article suggests the way to solve them, which has both theoretical and practical importance. The author also stresses on the information and methodological support for financial analysis in order to optimize the decision-making process.*

Value added*. The article reveals the main methodological aspects of the analysis of the bank financial state. The study justifies the importance of integrated reporting that includes non-financial indicators.*

Key words*: analysis, financial reporting, challenges in financial statement analysis, banking.*

УДК 657.372.1

Ходзицька Валентина Василівна,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: valentina_kneu@mail.ru

АРХІТЕКТОНІКА УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

Анотація
Мета дослідження. *У статті висвітлено основні методичні засади формування управлінської звітності виробничих підприємств.*
Методологія. *Стаття досліджує основні причинно-факторні умови, що конкурентно мотивують оптимізувати склад і структуру управлінської звітності виробничих підприємств.*
Отримані результати. *Однією із основних проблем у формуванні управлінської звітності залишається її довільна форма. Концептуальні та організаційні етапи формування управлінської звітності виробничого підприємства характеризуються складністю як самих процесів, що відбуваються на такому підприємстві, так і різноманітністю та стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій. Однак застосування єдиних розроблених звітних управлінських форм для усіх підприємств виробничої галузі є досить таки проблематичним у зв'язку із широкою різноманітністю самої виробничої специфіки діяльності підприємств.*
Цінність дослідження. *Розглянуті концептуальні засади формування управлінської звітності надають можливість оптимізувати архітектоніку управлінської звітності виробничих компаній. Відображені підходи виступають основою формування сучасних облікових концепцій, спрямованих на забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень і створення стійких конкурентних переваг.*
Ключові слова: *архітектоніка звітності, управлінські рішення, конкурентоспроможність, система управління, стратегічне управління.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах кризових процесів в Україні найважливішим чинником зростання економічної безпеки України стає перетворення систем управління виробничими підприємствами. Їх масштаб і темпи мають бути адекватними відповідним параметрам трансформації виробничих відносин. Проте спостереження показують, що довгостроковий економічний зрістне є рівномірним, а постійно переривається періодами економічної нестабільності та криз. Кризові явища в галузях економіки України спричинені недостатнім і несвоєчасним урахуванням змінних умов виробництва, можливостями інтенсифікації, змінами у методах господарювання За останнє десятиліття антикризове управління набуло особливого значення у зв'язку з проведенням активних ринкових перетворень в економіці держави, що характеризується високим рівнем кризових ризиків, постійною зміною чинників зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємств, наростанням погроз їх фінансовим інтересам. Антикризова безпека підприємства представляє собою складне, багатогранне поняття, яке залежить від безлічі чинників, що виникають як усередині підприємства, так і за його межами. Забезпечення антикризової безпеки підприємства – це визначальний чинник ефективного функціонування самих суб'єктів господарювання і стратегія їх ефективного розвитку у системі стратегічного управлінського обліку. При цьому, світовий і вітчизняний економічний досвід переконливо свідчить про необхідність створення такої системи забезпечення антикризової безпеки підприємства, яка була би стійка до фінансових ризиків та активно стимулювала соціально-економічний розвиток господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління в діяльності виробничих комплексів досліджували зарубіжні вчені І. Ансофф, У. Кінг, Д. Кліланд, М. Портер, А. Стрікленд, А. Томпсон та ін. Істотний внесок у теорію перспективного планування та управління, стратегічної діяльності здійснили науковці: О. Амоша, М. Чумаченко, С. Аптекар, А. Акмаєв, Я. Берсуцький, І. Бланк, І. Булєєв, О. Вагонова, Ф. Євдокимов, М. Іванов, А. Кабанов, М. Лепа, М. Румянцев, В. Хобта, А. Філіпенко, Ю. Макогон.

Дослідженню проблем глобалізації та аналізу глобальних трансформацій присвячено праці О. Білоруса, І. Бузько, А. Гальчинського, Б.П. Герста, Ч. Гіла, І. Дахно, М. Делягіна, Є. Кочеткова, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, Ю. Макогона, В. Новицького, В. Омельченка, Т. Орєхової, Ю. Пахомова, А. Поручника, Г. Томпсона, Д. Стигліца, А. Філіпенка, Дж.А. Хансона.

Концептуальні засади управлінської звітності розглядалася багатьма вченими, але деякі питання галузевої специфіки управлінського обліку і звітності досі залишаються погано вивченими. Зокрема невивченим, залишається питання архітектоніки формування управлінської звітності центрами відповідальності, принципи формування і застосування управлінського обліку у відсутніх системних конструкціях тощо. Ось чому питання концептуальних основ формування управлінської звітності саме на базі виробничих підприємств сьогодні є актуальними.

У результаті аналізу підходів до визначення сутності та значення управлінської звітності можна виокремити такі наукові підходи щодо концепції управлінської звітності загалом:

❖ управлінська звітність є гнучкою системою інформації;

❖ управлінська звітність складається окремо по центрах відповідальності та в цілому по підприємству і надається управлінському персоналу різних рівнів;

❖ управлінська звітність повинна представляти умови, конкретні особливості діяльності підприємства із урахуванням галузевих особливостей;

❖ управлінська звітність є джерелом інформації для управління, аналізу, бюджетування і прийняття управлінських та інших рішень.

Проблеми раціонального обліку і аналітичного забезпечення зацікавлених користувачів якісною інформацією є демонстрацією наукових знань про управлінську звітності на основі теоретичних та емпіричних знань.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Відставання реформування системи управління у практичній діяльності значною мірою пояснюється недооцінкою перетворюючої суті управління, ігноруванням методологічних принципів перетворення, відсутністю методик створення адаптивних механізмів управління і реінжинірингу. Відсутні методики й для здійснення ефективних управлінських рішень у кризових ринкових системах. Затримка розвитку управління підприємствами стримує перетворення стратегії розвитку всієї виробничої сфери. В результаті процес корінної перебудови виробничих відносин в Україні не забезпечується відповідними темпами формування конкурентоспроможних підприємств. Розвиток ринкових відносин, який супроводжується виходом українських підприємств на європейські ринки і логічним посиленням конкуренції, викликає необхідність засвоєння та впровадження адекватних сучасним умовам методів, форм та інструментів управління діяльністю суб'єктів господарювання. Тому в умовах глобалізацій них процесів в світовій економіці, постійних змін ринкової кон'юнктури та розвитку ІТ-технологій усе актуальнішою стає трансформація класичних сталих поглядів і розробка новітньої концепції управління.

Ефективність ведення будь-якого бізнесу (виробничого чи невиробничого) багато в чому залежить від досконалості економічних механізмів, які достатньою мірою відповідають поточним економічним умовам, основою яких є якісний аналітичний і бухгалтерський супровід – джерело для прийняття управлінських рішень.

Ухвалення управлінських рішень на всіх рівнях управління здійснюються на основі точної, надійної і оперативної інформації. Сукупні форми подання такої інформації формують цілу систему управлінської звітності. Ця система може містити документи, звіти, інструкції, статути, розроблені і ратифіковані незалежними підприємствами окремо одне від одного.

Управлінська (внутрішня) звітність є комплексом тісно пов’язаних інформаційних і розрахункових показників, який представляє функціонування підприємства як окремого суб’єкта господарської діяльності, згрупованим як у цілому для підприємства, так і з точки зору його структурних підрозділів. Проблема існує, перш за все, через складність обліку та звітності, як науки, заснованої на постулатах економічної теорії, філософії, математики, логіки тощо. З іншого боку, звітність будується з урахуванням практичної діяльності підприємств і задоволення конкретних інформаційних потреб керівників та інших зацікавлених сторін.

Тому, необхідним є визначення проблем формування управлінської звітності у різних напрямках. Ми можемо виділити такі основні групи проблем управлінської звітності і формування на їх основі інформаційного забезпечення зацікавлених сторін:

1) щодо теоретичної складової: розробка концепції змістовності, структура і надійність показників звітності:

2) щодо практичного змісту: адресність, використання сучасних технологій для обробки інформації.

Вивчення цих проблем дозволить поліпшити процес інформаційного забезпечення клієнтів, ґрунтуючись на певних концептуальних засадах.

Застосування бухгалтерської та аналітичної інформації, отриманої у відповідності до існуючих концепцій бухгалтерського обліку та звітності, не дозволяє у нинішніх економічних умовах, систематично і своєчасно надавати різним користувачам необхідну базу даних для прийняття ефективних управлінських рішень у межах їхньої компетенції.

Необхідно направити сучасні об’єкти по застосуванню сучасних гнучких моделей управління, заснованих на якісній, точній, достовірній інформації. Для забезпечення управління даними на основі таких параметрів, необхідно створити і запровадити нову концепцію формування управлінської звітності.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета статті полягає в визначенні основних методичних підходів доформування форм управлінської звітності виробничих підприємств.

Відповідно до поставленої мети визначено й вирішено такі **завдання**:

- дослідити стан та етапи історичного розвитку управлінської звітності;
- опрацювати та узагальнити світовий досвід вирішення теоретичних і практичних питань методології, методики й організації управлінського обліку задля формування інформаційної бази управлінської звітності промислових суб'єктів господарювання;
- виявити вплив видів економічної діяльності підприємств на архітектоніку управлінської звітності;
- запропонувати елементи облікової політики управлінського обліку і звітності промислового підприємства з метою формування базових елементів корпоративної інформаційної системи управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Система управлінської звітності являє собою сукупність відповідних форм звітності в індексах щодо об'єктів бухгалтерського обліку для прийняття управлінських рішень. Така звітність призначена в основному для внутрішнього користування, прийняття управлінських рішень, проведення контролю після їх реалізації, прогнозування, планування діяльності структурних підрозділів підприємства і для оцінки виконаних рішень.

У даний час існує тенденція переорієнтації інформаційної підтримки для задоволення в першу чергу потреб внутрішнього користувача, у якого ще недостатньо досвіду і який, як правило, ігнорує глобальні процеси ринкових відносин. Тому спеціально сформована управлінська звітність стає важливою складовою інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень.

Однак, варто зауважити, що повноцінна управлінська звітність, як така, найактуальніша для великих підприємств, холдингів, корпорацій, оскільки їхні інформаційні потоки щоденно змінюються у великих масштабах. Що стосується середніх і малих підприємств, то ведення управлінського обліку та складання звітності здійснюється на розсуд керівництва підприємства.

Управлінська звітність є інформативною основою ефективного функціонування будь-якого підприємства. У ринкових умовах поряд з іншими джерелами інформації, вона слугує у якості додаткового джерела для прийняття ефективних рішень. І лише управлінська звітність є основою необхідної інформації, інструментом прийняття правильних і обґрунтованих рішень на будь-якому рівні управління.

Процес формування управлінської звітності стає особливо значущим для виробничої галузі, яка складає основний сегмент сучасної економіки. Розвиток ринкової економіки перетворює сучасне виробниче підприємство на все складніші інформаційні системи, які характеризуються специфікою індивідуальних інформаційних потоків. Забезпечення керованості такими системами вимагає постійно нових удосконалених форм управлінської звітності, які повинні мати методологічну й організаційну аргументацію та відповідають сучасним вимогам комплексного визначення управлінських завдань.

Однак, система управлінського обліку, заснована на фінансовій інформації вітчизняного бухгалтерського обліку, далеко не завжди задовольняє потреби управління сучасного рівня. Все частіше великі компанії віддають перевагу фінансовій інформації, сформованій відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Управлінська звітність як основа для прийняття ефективного, перспективного і стратегічного рішення, повинна стати довгостроковою тенденцією для задоволення інформаційних потреб користувачів звітності. Проте, формування такої звітності потребує часу. Саме тому все більш значним і необхідним стає застосування новітніх інформаційних технологій задля ефективності використання управлінських показників у системі загального менеджменту господарюючого суб’єкту.

На ранніх етапах постановки чи удосконалення системи управлінського обліку на підприємстві необхідно визначити, яку фінансову інформацію необхідно буде інтегрувати в цю систему. Найчастіше вибір здійснюється між фінансовою інформацією, сформованою на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або МСФЗ, а також окремо зібраною фінансовою інформацією відповідно до внутрішніх регламентів компанії. Відмінності між системами обліку визначаються метою формування такої інформації і потребами користувачів управлінської звітності.

Аналізуючи цілі і потреби користувачів, на яких орієнтована управлінська звітність, можна зробити висновок, що для цілей управління більше підходять фінансові дані МСФЗ, так як ці стандарти першочергово і створювалися з урахуванням потреб інвесторів для прийняття ними економічних рішень. Принципи та завдання МСФЗ багато в чому відповідають принципам і завданням управлінського обліку. Вимоги МСФЗ до процедури обліку і формату звітності гнучкіші, ніж вимоги українського законодавства. У звітності МСФЗ менеджмент прагне продемонструвати позитивну динаміку активів, прибутку та інших показників. Широко застосовуються професійні судження, оцінка активів і зобов'язань заснована на категоріях майбутнього (оцінюється ймовірність отримання або відтоку економічних вигод у майбутньому, враховується вартість капіталу, тимчасова вартість грошей). Витрати на формування звітності МСФЗ можуть бути досить істотними для невеликих компаній, проте якість такої інформації для управлінської звітності висока, особливо для великих виробничих підприємств.

Поняття управлінської звітності значно ширше, ніж поняття фінансової. Для цілей управління використовується весь спектр інформації – фінансової та не фінансової, при цьому фінансові дані є базою для системи управлінського обліку.

Надання інформації управлінської звітності передбачає формування більшої кількості показників, аналітичних даних і звітів, ніж передбачено тими чи іншими стандартами фінансової звітності. З іншого боку, не вся інформація фінансової звітності може бути задіяна для управлінської звітності.

Дані МСФЗ, які не використовуються для управлінської звітності, – це, як правило, невеликий обсяг інформації, так як власники і менеджмент найчастіше зацікавлені у аспектах, які вимагають надавати МСФЗ. Проте, в певних ситуаціях частина інформації МСФЗ може бути не релевантною для управління.

Із впровадженням сучасних інформаційних технологій більшість компаній стали впроваджувати в свою діяльність різноманітні новітні технології. У цей період здійснено розробку нових стандартів по корпоративному плануванню – система MRP, яка дозволяє проводити оптимальне завантаження виробничих потужностей і здійснювати закупівлю точної кількості матеріалів і сировини, необхідних для виконання замовлення.

Із розвитком бізнес-процесів значна частка у собівартості виробів стала належати витратам, прямо не пов'язаними з виробничими процесами. З метою обліку та управління такими витратами необхідно використовувати сукупність методів MRPII та нові концепції, що регламентують корпоративне планування:

- ERP-системи, які надають широкі можливості для роботи з філіями та іншими залежними компаніями;
- SCM-системи, які дозволяють знижувати витрати на транспорт і поточні витрати через оптимальне структурування логістичних схем з постачання;
- CSRP-системи, що дозволяють здійснювати координацію діяльності компанії відповідно до її купівельної спроможності.

Реструктуризація з функціональних організаційних структур у структури та потоки зі створення додаткової вартості і недоліки традиційного управлінського обліку в забезпеченні ощадного виробництва, як правило, призводять до суттєвих змін управлінського обліку і процесів звітності. Оскільки управління переходить від ієрархічного управління до робітників і зосереджується на постійному збільшенні та поліпшенні, інформації, яка повинна бути своєчасною і релевантною, то виникає потреба у звітності, яка не лише відповідає вище зазначеним критеріям, а й має відношення до поточної роботи робітника і може бути проаналізована людиною, яка не має кваліфікації бухгалтера. Управлінська інформація повинна нести організаційні завдання виробничого підприємства, такі як цінності клієнта, якість, постійне вдосконалення та ліквідація відходів, оптимізації замовлень на основі економічно обґрунтованого розміру замовлення (ЕОРЗ), ефективність релевантних рішень і потенціальних можливостей використання вивільнених виробничих потужностей. Прагнення до постійного вдосконалення, ефективності та ліквідації відходів застосовується до всіх процесів, у тому числі облікових процесів. У той час як ощадливе виробництво надає інструменти для оптимізації процесів обліку, реальний вплив походить від філософії і прагнення до скорочення витрат часу на такі складні та інтенсивні процеси обліку, як річний бюджетний цикл і збір даних для розрахунку системи собівартості.

Формування управлінської звітності у процесі застосування сучасних інформаційних технологій стає актуальним завданням для виробничої галузі.

Основний напрямок концепції формування управлінської звітності враховує інтенсивний розвиток інформаційних технологій обробки, узагальнення та подання даних користувачам. Таким чином, побудова прикладних положень цієї концепції передбачає визначення завдань, які необхідно враховувати в області бухгалтерського обліку:

задоволення інформаційних потреб менеджменту, враховуючи наслідки прийняття оптимальних рішень у поточній і довгостроковій перспективах;

відображення взаємозв'язку між економічними факторами і фінансовими показниками при прийнятті рішень шляхом чіткого і прозорого зв'язку між стабільністю бізнесу і його економічною доцільністю;

забезпечення релевантного формату звітності для систематичного застосування у процесі прийняття як фінансових і в управлінських рішень;

зміщення акценту при розрахунку результатів бізнесу від загальних до конкретних за центрами відповідальності;

відображення у звітності оптимальної кількості інформації, яку керівництво зможе стратегічно використати для своїх управлінських цілей.

Концептуальна основа управлінської звітності виробничих підприємств ґрунтується на гносеологічній складовій.

На першому місці в концептуальних основах є ціль об'єкта, вивчена на основі дискримінантних характеристик. Зокрема, важливо виділити такі типи управлінської звітності виробничих підприємств, які мають різні причини, мету формування і використання:

- ❖ інформаційна менеджмент-звітність – застосовується для інформативності управлінського персоналу про динаміку процесу виробництва;
- ❖ індикаторна менеджмент-звітність – інформація, що опікується операційною діяльністю суб'єкта господарювання і служить задля розкриття управлінських показників, основним з яких є операційний прибуток підприємства;
- ❖ моніторингова менеджмент-звітність – чинники концепції контролю діяльності менеджера центрів відповідальності на оцінку дій у відповідності зі стратегією конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Таким чином, управлінська звітність у системі управління виробничим підприємством є тією складовою, яка дає можливість швидко і оптимально інформувати менеджмент виробничого підприємства про діяльність компанії у всіх бізнес-аспектах. Концептуальні засади формування управлінської звітності повинні значною мірою сприяти задоволенню інформаційних потреб управління, засновані на їх поетапній підготовці у процесі застосування інформаційних технологій, а також сприятимуть вирішенню завдань теоретичного та практичного змісту.

Разом з тим менеджмент-звітність є інструментом підведення підсумків щодо інформаційного забезпечення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта на всіх рівнях для прийняття ефективних рішень. Відсутність унікальної системи внутрішньої управлінської звітності зумовило формування звітних форм по кожному аспекту управління в індивідуальному порядку. Це пов'язано з особливостями виробництва і господарської діяльності виробничого підприємства, а також із потребами зацікавлених внутрішніх користувачів такої інформації.

Однією із основних проблем у формуванні управлінської звітності залишається її довільна форма. Концептуальні та організаційні етапи формування управлінської звітності виробничого підприємства характеризуються складністю як самих процесів, що відбуваються на такому підприємстві, так і різноманітністю та стрімким розвитком сучасних інформаційних технологій. Однак застосування єдиних розроблених звітних управлінських форм для всіх підприємств виробничої галузі є досить таки проблематичним у зв'язку із широкою різноманітністю самої виробничої специфіки діяльності підприємств. Саме тому складання управлінської звітності законодавчо не регламентується і є внутрішньою справою конкретного підприємства та потребує подальших досліджень.

Бібліографічний список

1. *Голов С.Ф.* Управлінський облік: Підручник. – К.: Лібра, 2003. – 704 с.

2. *Друрі К.* Управлінський і виробничий облік: Пер. з англ.; Підручник. – М.: ЮНІТІ-ДАНА, 2002.

3. *Ентоні А. Аткінсон, Раджив Д. Банкер, Роберт С. Каплан, С. Марк Янг.* Управлінський облік. 3-є вид. – М.: Видавничий дім «Вільямс», 2005.

4. *Міддлтон Д.* Бухгалтерський облік і прийняття фінансових рішень: пер. з англ. / Д. Міддлтон; під ред. І.І. Єлісєєвой. – М.: Аудит; М.: ЮНІТІ, 1997.

5. *Уорд Кит.* Стратегический управленческий учёт / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 448 с.

6. *Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж.* Бухгалтерський облік: управлінський аспект: Пер. з англ. / Під ред. Я. В. Соколова. – М.: Фінанси і статистика, 2001.
7. Bromwich M. The case for strategic management accounting: the role of accounting information for strategy in competitive markets // Accounting. Organisation and Society. – 1990. – № 1. – P. 27–46.
8. Cooper R., Kaplan R.S. Measure costs right: make the right decisions // Harvard Business Review. – 1988. – September/October – P. 96–103.
9. Innes J. Strategic Management accounting, in tones, J (ed.). Handbook of Management accounting, Gee, Ch. 2. – 1998. – 968 p.
10. Lord B.R. Strategic management accounting: the emperor`s new clothes? // Management Accounting Research. – 1996. – № 7(3). – P. 347–366.
11. Simmonds K. Strategic management accounting // Management accounting. — 1981. – № 59(4). – P. 26–29.
12. Simmonds K. Strategic management accounting for pricing: a case example // Accounting and Business Research. – 1982. – № 12(47). – P. 206–214.
13. Simmonds K. The accounting assessment of competitive position // European Journal of Marketing, Organization and Society. – 1986. – № 12(4). – P. 357–374.

References

1. Golov S.F. Upravlíns'kiy oblík: Pídruchnik. [Management accounting] / S.F. Golov. – K.: Líbra, 2003. – 704 s. [In Ukrainian]
2. Drurí K. Upravlíns'kiy í virobnichiyoblík: Per. zangl.; Pídruchnik [Management and production accounting] / K. Drurí. – M.: YUNÍTÍ-DANA, 2002. [In Ukrainian]
3. Atkínson Yentoní A., Banker Radzhiv D., Kaplan Robert S., Yang S. Mark Upravlíns'kiy oblík. 3-ê vidannya [Management accounting] / Yentoní A. Atkínson, Radzhiv D. Banker, Robert S. Kaplan, S. Mark Yang. – M.: Vidavnichiy dím «Víl'yams», 2005. [In Ukrainian]
4. Míddlton D. Bukhgalters'kiy oblík í priynyattya fínansovikh ríshen' [Accounting and financial decision making] / D. Míddlton; per. zangl. pídred. Í.Í. Êlísêêvoy. – M.: Audit; M.: YUNÍTÍ, 1997. [In Ukrainian]
5. Uord Kit. Strategicheskiy upravlencheskiy uchot / Per. s angl [Strategic management accounting] / Kit Uord. – M.: ZAO «Olimp-Biznes», 2002. – 448 s. [In Russian]
6. Khorngren CH.T., Foster Dzh. Bukhgalters'kiy oblík: upravlíns'kiy aspekt [Accounting: managerial aspect] / CH.T. Khorngren, Dzh Foster: Per. z angl. Píd red. YA. V. Sokolova. – M.: Fínansi í statistika, 2001. [In Ukrainian]
7. Bromwich M. The case for strategic management accounting: the role of accounting information for strategy in competitive markets / M. Bromwich // Accounting. Organisation and Society. – 1990. – № 1. – P. 27-46. [In English]

8. Cooper R., Kaplan R.S. Measure costs right: make the right decisions / R. Cooper, R.S. Kaplan // Harvard Business Review. – 1988. – September / October – P. 96–103. [In English]

9. Innes J. Strategic Management accounting, in tones, J (ed.) / J. Innes // Handbook of Management accounting, Gee, Ch. 2. – 1998. – 968 p. [In English]

10. Lord B.R. Strategic management accounting: the emperor`s new clothes? / B.R. Lord // Management Accounting Research. – 1996. – № 7(3). – P. 347–366. [In English]

11. Simmonds K. Strategic management accounting / K. Simmonds // Management accounting. – 1981. – № 59(4). – P. 26–29. [In English]

12. Simmonds K. Strategic management accounting for pricing: a case example / K. Simmonds // Accounting and Business Research. – 1982. – № 12(47). – P. 206–214. [In English]

13. Simmonds K. The accounting assessment of competitive position / K. Simmonds // European Journal of Marketing, Organization and Society. – 1986. – № 12(4). – P. 357–374. [In English]

Стаття надійшла до редакції 27 березня 2017 р.

UDC 657.372.1

Valentyna Khodzitskaya,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Accounting and Taxation
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: valentina_kneu@mail.ru

Architectonics of management reporting for manufacturing enterprises: methodological approaches

Annotation

Research objective*. The article highlights the main methodological foundations for the formation of management reporting of manufacturing enterprises.*

Methodology*. The article explores the main cause-factor conditions that competitively motivate manufacturing enterprises to optimize the composition and structure of management reporting.*

Findings*. One of the main challenges in the formation of management reporting is its arbitrary form. Conceptual and organizational stages in the formation of management reporting of a manufacturing enterprise are characterized by the complexity of both the processes at such an enterprise, and the variety and rapid development of modern information technologies. However, the use of unified reporting management forms for all enterprises in*

the manufacturing sector is challenging due to the wide variety of the production specificity of enterprises' activities.
***Value added**. The conceptual bases of management reporting considered in this research allow optimizing the architectonics of management reporting of manufacturing companies. Examined approaches create the basis for modern accounting concepts that support effective decision-making and generate sustainable competitive advantages.*
***Key words**: architectonics of reporting, management decisions, competitiveness, management system, strategic management.*

УДК 657.42

Цятковська Олена Віталіївна,
канд. екон. наук, старший викладач кафедри обліку у кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
(03680, Україна, Київ, проспект Перемоги, 54/1)
E-mail: elena.tsyatkovska@i.ua

ОСНОВНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОБ'ЄКТІВ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

***Анотація**.*
***Мета дослідження.** Ґрунтовне дослідження організаційно-методичних засад бухгалтерського обліку операцій з основними засобами.*
***Методологія дослідження.** Загальнонаукові (узагальнення, дедукція, індукція, абстрагування, моделювання, аналогії) та специфічні методи дослідження.*
***Отримані результати.** Базуються на ґрунтовному аналізі змін які сприяють вдосконаленню та модернізації бухгалтерського обліку об'єктів основних засобів. Зокрема з 2017 року бюджетні установи застосовують окремий субрахунок, на якому ведуть облік коштів для придбання, модернізації, реконструкції, реставрації основних засобів та інших необоротних активів. Крім того, встановлено, що під час введення об'єктів ОЗ, інших необоротних активів в експлуатацію їх вартість не відноситься до складу фактичних видатків, як це було раніше. Замість цього тепер вартість уведених в експлуатацію необоротних активів слід відносити на фактичні видатки протягом строку їх корисного використання шляхом нарахування амортизації (раз на рік або щокварталу за рішенням установи).*
***Цінність дослідження**. Полягає у розкритті практичних засад з методики організації бухгалтерського обліку об'єктів основних засобів і має вагоме значення, як теоретико-методичне підґрунтя для подальшого дослідження обліку основних засобів, та цінним інформаційним джерелом для практики.*
***Ключові слова**: бухгалтерський облік, основні засоби, амортизація, цільове фінансування, план рахунків, капітальні інвестиції.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування інформації відносно основних засобів у бюджетних установах на рахунках бухгалтерського обліку та узагальнення даних у фінансовій звітності розпочалося з 01.01.2015 року і мало нове методологічне підґрунтя. Що пов'язано із набранням чинності НП(С)БОДС 121 «Основні засоби». На основі даного стандарту було розроблено та опубліковано «Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектору» затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 23.01.2015 р. № 11 (із змінами внесеними наказом Мінфіну від 25.09.2015 р. № 840, від 28 липня 2016 року № 709). Відповідно до НП(С)БОДС 121 ***основні засоби*** – матеріальні активи, які утримуються для використання їх у виробництві / діяльності або при постачанні товарів, виконанні робіт і наданні послуг для досягнення поставленої мети та/або задоволення потреб суб'єкта державного сектору або здавання в оренду іншим особам і використовуються, за очікуванням, більше одного року. Крім того, варто відзначити що до складу основних засобів відносяться активи вартість яких перевищує 6000 грн.

Вдосконалення бухгалтерського обліку в державному секторі загалом, і облікового супроводження основних засобів зокрема не припиняється. Підтвердженням цьому є те, що облік основних засобів з 01.01.2017 року ведеться по новому, тобто з використанням нових рахунків бухгалтерського обліку, що пов'язано із набранням чинності таких нормативно-правових документів, як: «План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі», затверджений наказом Мінфіну від 31.12.2013 р. № 1203 [9]; «Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі» затвердженого Наказ Міністерства фінансів України 29 грудня 2015 року № 1219; «Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом і зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів і державними цільовими фондами» затвердженого Наказом Міністерства фінансів України 29 грудня 2015 року № 1219 [12]. Актуальність обраного дослідження пов'язана із прийняттям нових нормативних документів Міністерством фінансів Україні, які регулюють обліковий механізм діяльності суб'єктів державного сектору. Отже, питання обліку об'єктів основних засобів враховуючи останні зміни у законодавстві потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бухгалтерського обліку основних засобів у бюджетних установ досліджувалися такими науковцями, як П. Й. Атамас, Ф. Ф. Бутинець [1], І. Д. Ватуля, Р. Т. Джога [3], І. А. Краївська, М. Г. Михайлов [7], С. В. Свірко [10]. А проблеми сутності амортизації, нарахування та обліку зносу досліджували вітчизняні вчені та практики: Виговська Н.Г. [2], Касьянова В.О. [4], Колумбет О.П. [5], Щирська О.В. [16], Хома С.В. [13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Варто відзначити, що в наукових роботах дослідженню підлягали проблемні питанні з бухгалтерського обліку основних засобів навіть з урахуванням особливостей НП(С)БОДС 121 «Основні засоби». Проте, на даний момент досить мало публікацій, пов'язаних з особливостями методики обліку об'єктів основних засобів, що зумовлено введенням в дію з 01.01.2017 року НП(С)БОДС, Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та інших нормативно-правових актів.

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета статті полягає у висвітленні та роз'ясненні основних змін, що відбулися в методології ведення бухгалтерського обліку в бюджетних установах у зв'язку із вступом в дію нового Плану рахунків, Типової кореспонденції та НП(С)БО в державному секторі економіки. В основі даної статті буде дослідження методики обліку основних засобів, яку мають застосовувати всі бюджетні установи у зв'язку із набуттям чинності низки нормативно-правових актів. Основні засоби, як найбільш вартісна частина в балансі бюджетної установи, підлягає постійному контролю як із боку вище стоячих розпорядників бюджетних коштів, так із боку різних контролюючих органів і служб, як представників держави – фактичного власника бюджетних активів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З 2017 року бюджетні установи застосовують окремий субрахунок, на якому ведуть облік коштів для придбання, модернізації, реконструкції, реставрації основних засобів та інших необоротних активів.

Йдеться про новий рахунку 54 «Цільове фінансування», який призначено для обліку та узагальнення інформації про наявність і рух коштів фінансування заходів цільового призначення, зокрема коштів, які спрямовуються на придбання необоротних активів (у тому числі землі, нематеріальних активів тощо), на будівництво (придбання), модернізацію, реконструкцію та реставрацію (у тому числі житла (приміщень), інших об'єктів), на створення державних запасів і резервів; на придбання фінансових інвестицій, капітальних активів тощо [9].

На субрахунках 5411 «Цільове фінансування» розпорядників бюджетних коштів» ведеться облік надходження коштів цільового фінансування, які виділяються з відповідного бюджету на проведення заходів цільового характеру, а також витрачання таких коштів із визнанням відповідної суми доходів або включення до внесеного капіталу у частині введених в експлуатацію необоротних активів.

За *кредитом* цього рахунку відображають отримання коштів на фінансування заходів цільового призначення або виключення з бюджетних асигнувань цільового фінансування суми поточних витрат. *За дебетом* рахунка відображають зменшення цільового фінансування на створення (придбання) основних засобів на суму внесеного капіталу в результаті оприбуткування активів розпорядником бюджетних коштів [12]. Кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку з відображенням господарських операцій за цільовим фінансуванням надано в табл. 1.

Таблиця 1

Відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з отримання цільового фінансування

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Отримання цільового фінансування для придбання основних засобів і / або їх поліпшення	2313 Реєстраційні рахунки	5411 «Цільове фінансування»

Видно, що суми отриманих бюджетних асигнувань як за загальним, так і за спеціальним фондом бюджетні установи зараховують на один субрахунок – 2313. Тому для розмежування таких надходжень за загальним і спеціальним фондами слід вести додаткові аналітичні рахунки. Наприклад: /1 – загальний фонд; /2 – спеціальний фонд.

Основні засоби до моменту введення в експлуатацію враховують у складі капітальних інвестицій. Тобто, всі витрати на придбання основних засобів слід враховувати на рахунку 13 «Капітальні інвестиції», призначений для обліку витрат на придбання або створення матеріальних і нематеріальних необоротних активів, довгострокових біологічних активів.

Для обліку основних засобів та інших необоротних матеріальних активів призначені такі субрахунки [9]:

1311 «Капітальні інвестиції в основні засоби»;

1312 «Капітальні інвестиції в інші необоротні матеріальні активи».

На цьому рахунку накопичуються витрати, які пов'язані з придбанням або створенням об'єктів капітальних інвестицій, до моменту їх введення в експлуатацію. При введенні таких об'єктів в експлуатацію усі витрати, накопичені на рахунку 13 «Капітальні інвестиції», списують з одночасним складанням *Акта введення в експлуатацію основних засобів* згідно затверджених Типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання від 13.09.2016 № 818. Методика бухгалтерського обліку операцій із зарахування об'єктів капітальних інвестицій до складу основних засобів подано у табл. 2.

Таблиця 2

Відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій із зарахування об'єктів капітальних інвестицій до складу основних засобів

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дебет	Кредит
Зарахування об'єктів капітальних інвестицій до складу основних засобів, інших необоротних активів	10 Основні засоби, 11 Інші необоротні матеріальні активи	1311 «Капітальні інвестиції в основні засоби»; 1312 «Капітальні інвестиції в інші необоротні матеріальні активи»
Одночасно	5411 «Цільове фінансування»	5111 «Внесений капітал розпорядникам бюджетних коштів»

Варто відзначити, що раніше, до 2017 року одночасно створювали фонд в незавершене капітальне будівництво, облік якого вели на субрахунку 402 «Фонд у незавершеному капітальному будівництві». Здійснювали бухгалтерську запис по дебету субрахунків 801, 802, 811–813 і кредитом субрахунку 402.

Надходження основних засобів та інших необоротних матеріальних активів відображають у меморіальних ордерах № 4, 6, 8.

Наказом Міністерства фінансів України від 23 січня 2015 року № 11 затверджуються Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів суб’єктів державного сектору, які регламентують порядок нарахування амортизації основних засобів бюджетних установ [6], в яких у п. 4. розділу V рекомендується вартість об’єкта основних засобів розподіляється на систематичній основі протягом строку його корисного використання (експлуатації) шляхом нарахування амортизації на дату балансу щокварталу діленням річної суми амортизації на 4. За рішенням керівника суб’єкта державного сектору у розпорядчому документі про облікову політику може бути передбачено нарахування амортизації на річну дату балансу.

Нарахування амортизації починається з місяця, наступного за місяцем, у якому об’єкт основних засобів став придатним для корисного використання та введений в експлуатацію.

При встановленні строків корисного використання слід дотримуватися і загально прийнятих рекомендацій, а саме: – враховувати нормативний або проектний термін експлуатації об’єкта; – очікуваний фізичний і моральний знос тощо.

Відповідно до НП(С)БО 121 «Основні засоби», амортизація – це систематичний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації), а знос основних засобів – це сума амортизації об’єкта основних засобів з початку його корисного використання [8].

Для наочного висвітлення питання обліку амортизації доцільно показати, які бухгалтерські записи здійснюються в бюджетних установах з 01.01.17 р. відповідно до Типової кореспонденції субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов’язаннями розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами, затвердженої наказом Мінфіну від 29.12.15 р. № 1219 (табл. 3).

Тобто, як бачимо, **під час введення об’єктів ОЗ, інших необоротних активів в експлуатацію їх вартість не відноситься до складу фактичних видатків**, як це було раніше. Замість цього **тепер** вартість уведених в експлуатацію необоротних активів **слід відносити на фактичні видатки протягом строку їх корисного** використання шляхом нарахування амортизації (раз на рік або щокварталу за рішенням установи) проведенням, яке передбачено п.1.18 Типової кореспонденції.

Таблиця 3

Відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій із нарахування амортизації основних засобів

<table>
<tr><th rowspan="2">№ з/п</th><th rowspan="2">Зміст господарської операції</th><th rowspan="2">Пункт Типової кореспо-нденції</th><th colspan="2">Кореспонденція субрахунків</th></tr>
<tr><th>дебет</th><th>кредит</th></tr>
<tr><td>1</td><td>Відображена сума нарахованого зносу на ОЗ, інші необоротні матеріальні активи, які надійшли безоплатно до установи за операціями внутрішньовідомчої передачі</td><td>п. 1.18</td><td>8014, 8114</td><td>1411, 1412, 1414</td></tr>
<tr><td colspan="5">Суму нарахованого зносу показують за попереднім місцем їх експлуатації. Для цього сторона, що передає, повинна вказати в документах на передання таких об’єктів первинну вартість, нарахований знос і балансову (залишкову) вартість</td></tr>
<tr><td>2</td><td>Нарахована амортизація на ОЗ (за встановлений період нарахування — квартал або рік)</td><td>1.20</td><td>8014, 8114</td><td>1411, 1412, 1414</td></tr>
<tr><td>3</td><td>Відкоригована сума зносу під час проведення дооцінки ОЗ</td><td>1.24</td><td>5311</td><td>1411, 1414</td></tr>
<tr><td>4</td><td>Відкоригована сума зносу під час проведення уцінки ОЗ, раніше не дооцінених</td><td>1.25</td><td>1411, 1414</td><td>10, 11</td></tr>
<tr><td>5</td><td>Відкоригована сума зносу ОЗ, раніше дооцінених у процесі уцінки</td><td>1.26</td><td>1411, 1414</td><td>10, 11</td></tr>
<tr><td>6</td><td>Відкоригована сума зносу ОЗ, раніше знижених у ціні в процесі проведення дооцінки</td><td>1.27</td><td>10,11</td><td>1411, 1414</td></tr>
<tr><td>7</td><td>Відображені втрати від зменшення корисності об’єкта ОЗ стосовно зносу</td><td>1.28</td><td>8411</td><td>1411, 1412, 1414</td></tr>
<tr><td>8</td><td>Відновлення корисності об’єкта ОЗ після усунення причин попереднього зменшення їх корисності</td><td>1.29</td><td>1411, 1412, 1414</td><td>7411</td></tr>
<tr><td>9</td><td>Нарахована амортизація при списані з балансу інших необоротних матеріальних активів, за якими амортизація нараховується за методом «50/50» (у місяці списання)</td><td>1.30</td><td>8014, 8114</td><td>1412</td></tr>
<tr><td>10</td><td>У разі вибуття ОЗ у випадках, передбачених законодавством, і списання внаслідок недостачі, установленої під час інвентаризації (включаючи необоротні активи спеціального призначення, амортизація на які нараховувалася прямим методом), відображена сума зносу об’єкта ОЗ</td><td>1.31</td><td>1411, 1414</td><td>10, 1116</td></tr>
<tr><td>11</td><td>Завершальні операції із власним капіталом у частині залишків на субрахунках для обліку амортизаційних сум на кінець звітного періоду:
— закриття рахунків витрат (списана сума нарахованої амортизації)</td><td>6.2</td><td>5511</td><td>8014, 8114</td></tr>
<tr><td colspan="5">Наприкінці року сальдо рахунка 5511 «Фінансовий результат виконання кошторису звітного періоду», у якому будуть враховані проведені операції, пов’язані з амортизацією, буде відображено на субрахунку 5512 «Накопичені фінансові результати виконання кошторису» таким чином: у разі профіциту — Дт 5511 — Кт 5512; у разі дефіциту — Дт 5512 — Кт 5511.</td></tr>
</table>

Потім наприкінці звітного періоду під час закриття рахунків витрат сума нарахованої протягом такого періоду амортизації буде списана на фінансові результати виконання кошторису звітного періоду (року) проведенням передбаченого п. 6.8 Типової кореспонденції.

У новій формі Балансу (ф. № 1-дс) для відображення інформації про залишкову вартість, суму нарахованого зносу (амортизації) і первинної вартості ОЗ та інших необоротних матеріальних активів передбачено відповідно рядки 1000, 1001 і 1002 (код рядка відповідно до Додатка 1 до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»). У цих рядках наводиться узагальнена інформація про такі активи, тому для правильної трансформації сум нарахованої амортизації, перенесеної на нові субрахунки відповідно до Плану рахунків у відповідні рядки Балансу (ф. № 1-дс), треба виконати певний розрахунок. Як це зробити, показано в табл. 4 та 5.

Таблиця 4

Відображення інформації про основні засоби у складі статей балансу (форма №1-ДС)

Рахунки (субрахунки) за Планом рахунків № 611	Дані Балансу (ф. № 1) за 2016 рік, графа 4 «На кінець звітного періоду»	Перенесення на нові субрахунки згідно із Планом рахунків	Дані в новій формі Балансу (ф. № 1-дс), графа 3 «На початок звітного періоду»	
	Рядок	Субрахунок	Рядок	Субрахунок
Основні засоби				
401 «Фонд у необоротних активах за їх видами»	120 «Балансова (залишкова) вартість»	5111 «Внесений капітал розпорядниками бюджетних коштів»	1000 «Залишкова вартість»*	5111 «Внесений капітал розпорядниками бюджетних коштів»
141 «Капітальні інвестиції в основні засоби»	121 «Знос»	1411 «Знос основних засобів»	1002 «Знос»*	1411
10 «Основні засоби»	122 «Первинна (переоцінена) вартість»	101	1001 «Первинна вартість»*	101 «Основні засоби та інвестиційна нерухомість розпорядників бюджетних коштів»

Отже, вартість об'єкта основних засобів розподіляється на систематичній основі протягом строку його корисного використання (експлуатації) шляхом нарахування амортизації на дату балансу. Відповідно до НП(С)БО 121 «Основні засоби», амортизація – це систематичний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації), а знос основних засобів – це сума амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання.

Оскільки з 01.01.2017 року НП(С)БОДС 136 «Біологічні активи» не набрав чинності, то дані про біологічні активи бюджетні установи відображають у складі основних засобів.

Таблиця 5

Відображення інформації про інші необоротні матеріальні активи у складі статей балансу (форма №1-ДС)

Рахунки (субрахунки) за Планом рахунків № 611	Дані Балансу (ф. № 1) за 2016 рік, графа 4 «На кінець звітного періоду»	Перенесення на нові субрахунки згідно із Планом рахунків	Дані в новій формі Балансу (ф. № 1-дс), графа 3 «На початок звітного періоду»	
	Рядок	Субрахунок	Рядок	Субрахунок
Інші необоротні матеріальні активи				
401 «Фонд у необоротних активах за їх видами»	130 «Балансова (залишкова) вартість»	5111 «Внесений капітал розпорядниками бюджетних коштів»	1000 «Залишкова вартість»*	5111 «Внесений капітал розпорядниками бюджетних коштів»
142 «Капітальні інвестиції в інші необоротні матеріальні активи»	131 «Знос»	1412 «Знос інших необоротних матеріальних активів»	1002 «Знос»*	1412 «Знос інших необоротних матеріальних активів»
11 «Інші необоротні матеріальні активи»	132 «Первинна (переоцінена) вартість»	111 «Інші необоротні матеріальні активи розпорядників бюджетних коштів»	1001 «Первинна вартість»*	111 «Інші необоротні матеріальні активи розпорядників бюджетних коштів»
* У формі № 1-дс не передбачено окремих рядків для відображення вартості та зносу інших необоротних активів. Оскільки такі активи відповідно до п. 3 НП(С)БО ДС 121 «Основні засоби» класифікуються як група ОЗ, у формі № 1-дс їх вартість додається до вартості та зносу ОЗ				

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, важливою умовою функціонування суб'єкта господарювання в державному секторі є наявність основних засобів. Це вимагає постійного контролю за ефективністю використання основних засобів для потреб управління виробничою діяльністю. Одним із основних завдань обліку основних засобів є надання повної, правдивої та неупередженої інформації щодо них. Однак інформація, що міститься у фінансовій звітності відносно основних засобів, не завжди є такою через недосконалість вітчизняного законодавства та постійні зміни в ньому, тому бухгалтерський облік основні засоби варто здійснювати достовірно, правильно та відповідно до чинних положень нормативно-правових актів. Подальшому дослідженню підлягають основні аспекти організації обліку та відображення на рахунках бухгалтерського обліку господарські операції з віднесення, тобто зменшення внесеного капіталу на суму амортизації.

Бібліографічний список

1. *Бутинець Ф. Ф.* Теорія бухгалтерського обліку : підруч. для студ. ВНЗ / Ф. Ф. Бутинець // – 3-е вид., доповн. і переробл. – Житомир : Рута, 2003. – 444 с.

2. *Виговська Н.Г.* Удосконалення обліку амортизації: стан, проблеми, перспективи: автореф. дис. к. е. н.: спец. 08.06.04 / Н.Г. Виговська; Київський нац. екон. ун-т. – К., 1999. – 20 с.

3. *Джога Р.Т., Свірко С.В., Сінельник Л.М.* Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Підручник / За заг. ред. проф. Р.Т. Джоги. – К.: КНЕУ, 2003. – 483 с.

4. *Касьянова В.О.* Амортизація основних засобів: методи нарахування та організація обліку / В.О. Касьянова // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 2. – С. 117–122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ ecvd_2013_2_21.pdf.

5. *Колумбет О.П.* Економічний зміст амортизації необоротних активів та проблеми її нарахування в умовах сталого розвитку / О.П. Колумбет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 1. – С. 82–87.

6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів суб'єктів державного сектора: Затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 23 січня 2015 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin. gov.ua/control/publish/article/.

7. Міжнародний облік і аудит (частина Міжнародний облік) // Т.П. Михайлова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. – С. 78. – http://buklib.net/-books/30547/

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби»: Національне положення від 12.10.2010 р. № 1202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/z1017-10.

9. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: Затверджений наказом Мінфіну від 31.12.2013 р. № 1203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14.

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV (чинний, зі змінами). – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/-show/996-14. – Назва з екрану.

11. *Свірко С.В*. Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах / С.В. Свірко // Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 380 с.

12. Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом та зобов'язаннями розпорядниками бюджетних коштів та державними цільовими фондами від 29.12.2015 № 1219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0086-16.

13. *Хома С.В*. Облік і аналіз амортизації основних засобів на підприємствах нафтогазовидобувного комплексу: автореф. дис. ... к. е. н.: спец. 08.00.09 / С.В. Хома / Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2008. – 20 с.

14. *Хомуляк Т. І*. Особливості обліку у бюджетних установах в умовах сьогодення / Т. І. Хомуляк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 75–81. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_-2014_2_13.

15. *Черкашина Т.В*. Проблеми змін в обліку бюджетних установ в умовах запровадження Міжнародних стандартів у державному секторі: [монографія] / Т.В. Черкашина; під ред. В.Ф. Максімової. – Одеса: ОНЕУ, 2014. – 461 с.

16. *Щирська О.В*. Економічна сутність і бухгалтерське визначення амортизації / О.В. Щирська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 68–74. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.-gov.ua/j-pdf/ ape_2012_8_11.pdf.

References

1. Butinec F.F. Teorija buchgalters`kogo obliku: pidruchnik dlja stud. VNZ [Accounting Theory: Handtbook for university students] / F.F. Butinec

// 3-e vud., dopovn. i pererobl. – Gitomir : Ruta, 2003. – 444 s. [In Ukrainian]

2. Vyhovs'ka N.H. Udoskonalennya obliku amortyzatsiyi: stan, problemy, perspektyvy [Improving accounting of depreciation: state, problems and prospects]: avtoref. dys. k. e. n.: spets. 08.06.04 / N.H. Vyhovs'ka; Kyyivs'kyy nats. ekon. un-t. – Kyyiv, 1999. – 20 s. [In Ukrainian]

3. Dzhoha R.T., Svirko S.V., Sinel'nyk L.M. Bukhhalters'kyy oblik u byudzhetnykh ustanovakh [Accounting in budgetary institutions]: Pidruchnyk / Za zah. red. prof. R.T. Dzhohy. – K.: KNEU, 2003. – 483 s. [In Ukrainian]

4. Kas'yanova V.O. Amortyzatsiya osnovnykh zasobiv: metody narakhuvannya ta orhanizatsiya obliku [Depreciation: methods of calculation and organization of accounting] / V.O. Kas'yanova // Ekonomichnyy visnyk Donbasu. – 2013. – №2. – S. 117–122 [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ ecvd_2013_2_21.pdf. [In Ukrainian]

5. Kolumbet O.P. Ekonomichnyy zmist amortyzatsiyi neoborotnykh aktyviv ta problemy yiyi narakhuvannya v umovakh staloho rozvytku [The economic content of the fixed assets depreciation and problems of its calculation in terms of sustainable development] / O.P. Kolumbet // Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini. – 2012. – №1. – S. 82–87. [In Ukrainian]

6. Metodychni rekomendatsiyi z bukhhalters'koho obliku osnovnykh zasobiv subiyektiv derzhavnoho sektora [Guidelines on accounting of fixed assets in public sector entities], zatverdzheni Nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 23 sichnya 2015 r. №11 [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://www.minfin. gov.ua/control/publish/article/ [In Ukrainian]

7. Mizhnarodnyy oblik i audyt (chastyna Mizhnarodnyy oblik) [International Accounting and Auditing (part of International Accounting)] / T.P. Mykhaylova. – Donets'k: DonDUET, 2006. – s. 78. [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://buklib.net/books/30547/ [In Ukrainian]

8. Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori 121 «Osnovni zasoby» [The national provision (standard) of accounting in the public sector 121 «Fixed Assets»]: Natsional'ne polozhennya vid 12.10.2010 r. №1202 [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show/z1017-10. [In Ukrainian]

9. Plan rakhunkiv bukhhalters'koho obliku v derzhavnomu sektori [Chart of Accounts in the public sector] zatverdzhenyy nakazom Minfinu vid 31.12.2013 r. №1203 [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://zakon0.-rada.gov.ua/laws/show/z0161-14. [In Ukrainian]

10. Pro bukhhalters'kyy oblik ta finansovu zvitnist v Ukrayini [On Accounting and Financial Reporting] Zakon Ukrayiny vid 16.07.1999 r. № 996-XIV (chynnyy, zi zminamy). [Elektronnyy resurs] – Available at:

http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/show/996-14. – Nazva z ekranu. [In Ukrainian]

11. Svirko S.V. Orhanizatsiya bukhhalters'koho obliku v byudzhetnykh ustanovakh [Organization of accounting in budgetary institutions] / S.V. Svirko // Navch. posibnyk. — K.: KNEU, 2003. — 380 s. [In Ukrainian]

12. Typova korespondentsiya subrakhunkiv bukhhalters'koho obliku dlya vidobrazhennya operatsiy z aktyvamy, kapitalom ta zoboviyazannyamy rozporyadnykamy byudzhetnykh koshtiv ta derzhavnymy tsiliovymy fondamy [Typical correspondence of sub-accounting operations to reflect assets, liabilities and capital spending units and state special purpose funds] vid 29.12.2015 №1219 [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0086-16. [In Ukrainian]

13. Khoma S.V. Oblik i analiz amortyzatsiyi osnovnykh zasobiv na pidpryyemstvakh naftohazovydobuvnoho kompleksu [Accounting and analysis of fixed assets depreciation in enterprises of oil and gas complex]: avtoref. dys. ... k. e. n.: spets. 08.00.09 / S.V. Khoma / Ternop. nats. ekon. un-t. – Ternopil', 2008. – 20 s. [In Ukrainian]

14. Khomulyak T. I. Osoblyvosti obliku u byudzhetnykh ustanovakh v umovakh siohodennya [Features of accounting in budgetary institutions under present conditions] / T. I. Khomulyak // Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky. – 2014. – №2. – S. 75–81. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/-Vzhdtu_econ_2014_2_13. [In Ukrainian]

15. Cherkashyna T.V. Problemy zmin v obliku byudzhetnykh ustanov v umovakh zaprovadzhennya Mizhnarodnykh standartiv u derzhavnomu sektori [Problems of changes in budgetary institutions accounting in terms of implementing international standards in the public sector]: [monohrafiya] / T.V. Cherkashyna; pid red. V.F. Maksimovoyi. – Odesa: ONEU, 2014. – 461 s. [In Ukrainian]

16. Shchyrs'ka O.V. Ekonomichna sutnist i bukhhaltersike vyznachennya amortyzatsiyi [The economic essence and accounting definition of depreciation] / O.V. Shchyrs'ka // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2012. – № 8. – S. 68–74. – [Elektronnyy resurs]. – Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ ape_2012_8_11.pdf. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 3 травня 2017 р.

UDC657.42

Olena Tsiatkovska,
Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer at the Department of Accounting in Credit and Budget Institutions, and Economic Analysis
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
(54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)
E-mail: elena.tsyatkovska@i.ua

Main aspects of fixed assets accounting in the public sector

Abstract
Research objective*. The objectiveof the articleis to study organizational and methodological principles of fixed assets accounting.*
Methodology*. The author used general (generalization, deduction, induction, abstraction, modeling, analogy) and specific research methods.*
Findings*. The research results are based on the detailed analysis of changes that contribute to the improvement and modernization of fixed assets accounting. In particular, budget institutions have been applying a separate sub-account to record funds for the acquisition, modernization, reconstruction and restoration of fixed assets and other noncurrent assets since 2017. In addition, the study showed that when putting into service, the value of fixed assets and other noncurrent assets are not recorded as actual costs. The value of put into service noncurrent assets should be recorded as actual costs during their useful life through depreciation (annually or quarterly according to the decision of the institution).*
Value added*. The study reveals the practical principles of fixed assets accounting. This is important for theoretical and methodological justification of further studies in noncurrent assets. It is also valuable as a source of information for practice.*
Key words*: accounting, fixed assets, depreciation, special purpose funding, chart of accounts, capital investments.*

Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. / [відп. ред. В. М. Федосов]. 2017. Випуск 1 (29). 1—280.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток